

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ російської федерації
ПРОТИ УКРАЇНИ

матеріали І Всеукраїнського круглого столу для здобувачів вищої освіти

30 травня 2025 року

Харків 2025

УДК 343.21:355.48(477)(082)

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 42 від 19.06.2025 року)*

Редакційна колегія:

Червяков О.І., канд. юр. наук;
Євтушенко І.В., канд. юр. наук;
Даль А.Л., канд. юр. наук;
Грохольський В.П., канд. юр. наук, доцент
Столітній А.В., док. юр. наук, професор
Тимофєєв А.О., Членов М.В.

Редакційна колегія наголошує, що висновки окремих авторів є дискусійними. Разом із тим, їх публікація здійснюється з метою забезпечення плюралізму наукової думки і публічного обговорення.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. За виклад, зміст і достовірність матеріалів, а також використання наукових джерел без відповідного посилання відповідають автори.

Актуальні проблеми розслідування злочинів, пов'язаних з воєнною
А 43 агресією російської федерації проти України: матеріали І
Всеукраїнського круглого столу для здобувачів вищої освіти 30 травня
2025 року. – Харків: ФОП Бровін О.В., 2025. 180 с.
ISBN 978-617-8587-06-2

У збірнику представлено матеріали І Всеукраїнського круглого столу для здобувачів вищої освіти, присвяченої обговоренню та вирішенню низки проблемних питань, пов'язаних із розслідування злочинів, пов'язаних з воєнною агресією російської федерації проти України. Зокрема доповіді, виступи та їх тези стосуються актуальних проблем кваліфікації злочинів, пов'язаних з воєнною агресією росії проти України; вирішення проблемних питань та особливостей проведення досудового розслідування злочинів, пов'язаних з діями держави агресора проти України; пошуку шляхів вирішення проблемних аспектів застосування норм гуманітарного права при розслідуванні військових злочинів в Україні.

Видання адресоване здобувачам вищої освіти, співробітникам підрозділів сил безпеки сектору безпеки і оборони України, працівникам прокуратури, суду, науковим працівникам, аспірантам, викладачам закладів вищої юридичної освіти (факультетів ЗВО), а також іншим особам, до предмету зацікавленості яких відносяться порушені питання.

© Служба безпеки України, 2025

© Інститут Служби безпеки України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
2025

З М І С Т

Секція 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Андрєєв М.А. ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	7
Богущ І.О. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ПОРУШЕННЯ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	10
Букрєєв О.І. НЕДОСКОНАЛІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБРАЗУ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ, ПОГРОЗУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ.....	11
Глущенко В.О. СКЛАДНІСТЬ РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ІЗ СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	13
Денисенко О.І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	16
Довгаль А.С. КВАЛІФІКАЦІЯ ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПРАВОВА ОЦІНКА І ВИКЛИКИ ДОКАЗУВАННЯ...19	
Дулько В.О., Кузнєцова Т.В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	21
Жалдак О.В. ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ВОЄННИХ ТА ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ В КОНТЕКСТІ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ....	23
Журавель Н.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З СИЛАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	25
Журавель Т.В. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	28
Калинчук А.В., Колобов В.О. ДОКАЗИ, ОТРИМАНІ ЗА ДОПОМОГОЮ OSINT, У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ.....	31
Колесник В.А. ДО РОЗУМІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ З БОКУ РФ.....	33
Колесников М.Є. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	37
Куліуш Д. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ПРИ РЕАГУВАННІ НА КІБЕРІНЦИДЕНТИ.....	39
Лазаренко Д.А. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ДІЙ ЩОДО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ.....	40
Лазорчик В.Ю. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ.....	43
Лисенко Ж.А. РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У ЗБИРАННІ ДОКАЗІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ.....	45
Михайлов Б.А. КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ.....	48
Тіщенко В.М. ПЕРЕВІРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	49

Триньова Я.О. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОЛАБОРАЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ.....	52
Федосєєв В.В. ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ВІД ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ.....	55
Чорна В.С., Буюклі А.П. РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ФІКСАЦІЇ ТА ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ.....	58

СЕКЦІЯ 2

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Вольвак О.М., Кузменко В.В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕДАЧІ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЧИ ІНШИХ АКТИВІВ ПРЕДСТАВНИКАМ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА.....	61
Гора І.В. ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ УКРАЇНІ З БОКУ РФ Й ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З НИМИ СИЛАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА СЛІДЧИХ СБ УКРАЇНИ.....	63
Горбатенко А.С. ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СБУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИМИ ВІДОМОСТЯМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДІВ OSINT.....	67
Горбенко М.О., Ігнатенко А.А. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ СУДДЕЮ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ "ПРАВОСУДДЯ" НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ.....	69
Грабовський В.В. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЮ «OSINT (OPEN SOURCE INTELLIGENCE)» ТА ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА У ПОРЯДКУ Ч. 4 СТ. 99 КПК УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ.....	73
Босий В.С., Дробенко Д.Ф. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	75
Капліна О.В. СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР.....	76
Костельнюк К.В. РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, КВАЛІФІКОВАНИХ ЗА ОЗНАКАМИ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ, НА ПРИКЛАДАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	80
Кривоносов Є.А. СПЕЦИФІКА НАГЛЯДУ ПРОКУРОРА ЗА СЛІДЧИМИ (РОЗШУКОВИМИ) ДІЯМИ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ НА ПІДСТАВІ РІШЕННЯ СЛІДЧОГО АБО ДІЗНАВАЧА.....	83
Лазорчик В.Ю. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	85
Лукашевич А.Л. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ У ПРОВАДЖЕННЯХ IN ABSENTIA ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	87
Лук’яненко С.М. ПІДТРИМКА РОЗСЛІДУВАНЬ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В СИСТЕМІ СБ УКРАЇНИ.....	89
Манзюк Д.В. ДОКАЗУВАННЯ ФАКТІВ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ.....	92
Мельник Г.Г. ДО ПИТАННЯ ЗБОРУ ДОКАЗІВ В КОНТЕКСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ.....	96

Мосейко С.В. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: МІЖ ТРАДИЦІЯМИ ТА СУЧАСНІСТЮ.....	99
Охрімівський М.Д. ЗБІР ДОКАЗІВ ПІД ЧАС АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	102
Пономарьова А.А. ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ.....	104
Рогатюк І.В. НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ЯК ЛОГІЧНА ОЧЕВИДНІСТЬ.....	107
Тіньковський О.Г. ГАЛУЗЕВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: БАЛАНС МІЖ ПРЕЗУМПЦІЄЮ НЕВИНУВАТОСТІ ТА СУСПІЛЬНИМ ЗАПИТОМ НА СПРАВЕДЛИВІСТЬ.....	109
Чіпець М.О. ПЕРЕШКОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, СПРИЧИНЕНИХ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	113
Шафранюк Д.О. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГОЛОВНИХ ЛІКАРІВ ЗА Ч. 5 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ.....	115

СЕКЦІЯ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Вдовиченко О.О. ГЕНЕЗА ЗАХИСТУ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	118
Вишнякова А.О., Димов К.Б. ВИМОГА ЩОДО ЛІДЕРСТВА У ЗЛОЧИНІ АГРЕСІЇ.....	121
Галан В.О. РАДА БЕЗПЕКИ ООН ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ.....	124
Ганієв С.І. ПОЛІЦІЯ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРУКТУРА...128	
Гарницька А.О. КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМАТИКА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	130
Губіліт Д.М. ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	133
Довгаль А.С. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	136
Журавель Т.В., Журавель Н.В. ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	138
Куцмус М.С. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У ВРЕГУЛЮВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ: STATE OF ART ТА НОВІТНІ ВИКЛИКИ.....	140
Лазорчик В.Ю. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПРАКТИКА.....	143
Мельниченко В.С. РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ В УКРАЇНІ.....	146
Мовчан А.К. РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ДЕПОРТАЦІЯ», «ЕВАКУАЦІЯ» І «ВИМУШЕНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ» У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ.....	148
Очкуров О.А. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО ДОСТУПУ ТА ГУМАНІТАРНИХ КОРИДОРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	150

Пешко Я.А. ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: АНАЛІЗ НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ РФ З УКРАЇНСЬКИМИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ.....	152
Сколота А.Р. ОБОРОННА ПОЛІТИКА ОАЕ.....	154
Стеблиненко В.С. ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ САНКЦІЙ В УКРАЇНІ: МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ ТА КООРДИНАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ.....	156
Тронц В.М., Бондаренко С.Ю. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ: РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З МГП.....	159
Холостенко Д.А. РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА СЕРЕД МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	164
Чаленко П.В. ЗАХИСТ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ НОРМ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	168
Шипілов О.В. ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ , ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАДІЙНІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	170
Шульга К.М. ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В УКРАЇНІ.....	172
Юрченко А.О., ПОРУШЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В УМОВАХ ФАКТИЧНОЇ ВІДСУТНОСТІ ДОСТУПУ.....	176

Секція 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Андреев М.А.

здобувач вищої освіти

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Війна, яку Російська Федерація розв’язала проти України, принесла не лише фізичні руйнування, а й глибокі гуманітарні та правові трагедії. Одним із найтяжчих воєнних злочинів, які Росія систематично чинить у ході цієї агресії, є примусове переміщення цивільного населення. Цей злочин, закріплений у міжнародному праві як порушення норм гуманітарного права, не лише завдає шкоди окремим людям, а й руйнує соціальну тканину України, її культурну спадщину та демографічну структуру. Росія використовує примусове переміщення як інструмент війни, які наслідки це має для України та чому правозастосування в цій сфері залишається таким складним.

Коли ми говоримо про примусове переміщення, то спираємося на чіткі норми міжнародного гуманітарного права. Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) у статті 8(2)(b)(viii) прямо називає «наказ про переміщення цивільного населення або його здійснення» воєнним злочином, якщо воно не виправдане безпековими чи військовими потребами [1]. Це означає, що будь-яке примусове переселення людей без законних підстав є порушенням. Ще глибше цю тему розкриває Четверта Женевська конвенція 1949 року, яка у статті 49 категорично забороняє депортацію чи переміщення цивільних осіб із окупованих територій [2]. Ці документи — основа для того, щоб кваліфікувати дії Росії як злочинні.

Людина, яка мирно жила у своєму місті, раптово змушують покинути дім, відправляють у чужу країну чи регіон, де вона не має ні прав, ні захисту. У контексті України примусове переміщення набуває різних форм: від депортації до Росії до так званих «евакуацій» на окуповані території чи переселення в межах захоплених регіонів. Усе це супроводжується порушеннями базових прав людини — на свободу, безпеку, гідність. За даними ООН, лише за 2022–2023 роки Росія примусово депортувала щонайменше 19 000 українських дітей, і це лише офіційно задокументовані випадки [3]. Реальні цифри, ймовірно, значно вищі.

З початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року примусове переміщення стало частиною стратегії Росії в Україні. Яскравий приклад — Маріуполь. Після місяців облоги та знищення міста російські війська примусово вивозили місцевих жителів до так званих «фільтраційних таборів» у Донецькій області або до віддалених регіонів Росії. У цих таборах людей піддавали допитам, приниженням, а іноді й тортурам. Дехто розповідав, як їх змушували брати російське громадянство чи підписувати документи, які нібито підтверджують їхню «добровільну» згоду на переїзд [4]. Це не просто порушення права — це спроба стерти українську ідентичність.

Особливо болюче питання — депортація дітей. Росія вивозить українських дітей, змінює їхні імена, видає російські паспорти й передає в російські сім’ї. Це не просто злочин, а, за оцінками експертів, частина політики геноциду. МКС уже відреагував, видавши ордер на арешт Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини РФ Марії Львової-Белової за ці дії [5].

Росія прикриває ці злочини пропагандою, називаючи депортації «гуманітарними коридорами» чи «порятунком». Але історії тих, хто зміг повернутися, свідчать про інше:

примус, залякування, відсутність вибору. Наприклад, у Херсонській області в 2022 році окупанти пропонували людям «евакуацію» до Росії, але відмовитися було неможливо — тих, хто чинив опір, погрожували арештувати чи розстріляти. Такі дії не мають нічого спільного з гуманітарною допомогою.

Україна робить усе можливе, щоб документувати ці злочини та притягнути винних до відповідальності. Але виклики величезні. По-перше, окуповані території — це зона, куди українські слідчі фізично не можуть потрапити. Немає можливості зібрати докази, коли свідки розкидані по Росії чи перебувають під контролем окупантів. За даними Генеральної прокуратури України, станом на 2024 рік відкрито понад 120 000 справ про воєнні злочини, але лише невелика частка стосується депортацій через брак прямих доказів [6].

По-друге, міжнародна юрисдикція обмежена. МКС може видавати ордери на арешт, як у випадку з Путіним, але Росія не визнає юрисдикцію суду, тож ці ордери залишаються символічними [7]. Як змусити країну, яка ігнорує міжнародне право, відповідати за свої дії. Це питання, на яке поки немає простої відповіді.

По-третє, українське законодавство, хоча й передбачає відповідальність за воєнні злочини (стаття 438 Кримінального кодексу), не завжди готове до таких масштабних викликів [8]. Слідчим бракує досвіду, ресурсів і спеціалізованих знань із міжнародного права. Але Україна не стоїть на місці: створюються спеціальні підрозділи, проводяться тренінги з іноземними експертами, а співпраця з МКС посилюється.

Примусове переміщення — це не просто юридична проблема, це трагедія для цілого народу. Уявіть, що вашу сім’ю розлучають, а ви не знаєте, чи побачите рідних знову. Тисячі українців, особливо діти, втратили зв’язок із близькими. Психологічні травми від цього залишаються на покоління. Звіт ЮНІСЕФ за 2023 рік показує, що діти, які пережили депортацію, страждають від посттравматичного стресового розладу, депресії та відчуття втрати ідентичності [9].

Культурний вимір не менш трагічний. На окупованих територіях, таких як Крим чи Донбас, Росія проводить політику русифікації: забороняє українську мову, знищує культурні пам’ятки, змушує дітей навчатися за російськими програмами [10]. Це спроба не просто контролювати території, а стерти українську ідентичність із лиця землі.

Економічні наслідки також відчутні. Окуповані регіони втрачають робочу силу, підприємства зупиняються, а після деокупації відновлення потребуватиме величезних інвестицій. Депортовані особи, які опиняються в Росії чи на окупованих територіях, часто живуть у злиднях, без доступу до роботи чи соціального захисту [11]. Це посилює гуманітарну кризу, з якою Україна бореться вже третій рік.

Боротьба з примусовим переміщенням потребує комплексного підходу. По-перше, міжнародний тиск на Росію має бути сильнішим. Санкції, дипломатичні резолюції ООН — це добре, але їхня імплементація часто буксує [12]. Потрібні нові механізми, які б змусили Росію припинити депортації та повернути людей.

По-друге, міжнародна співпраця — ключ до успіху. Україна вже працює з МКС, Amnesty International, Human Rights Watch та іншими організаціями, але цього недостатньо. Ідея створення спеціального трибуналу для розслідування злочинів Росії, яку підтримав Європейський парламент, могла б стати проривом [13]. Такий трибунал міг би зосередитися саме на воєнних злочинах, включно з депортаціями.

По-третє, Україна має продовжувати реформи всередині країни. Це означає більше фінансування для слідчих груп, навчання прокурорів і суддів, створення бази даних жертв депортацій. Важливо також працювати зі свідками, які повернулися з Росії, адже їхні свідчення — це безцінний ресурс [14]. І, звичайно, підтримка жертв: психологічна допомога, соціальні програми, юридична консультація.

Примусове переміщення цивільного населення — це не просто юридичний термін, це біль тисяч людей, яких Росія позбавила дому, сім’ї, майбутнього. Цей воєнний злочин є частиною ширшої стратегії, спрямованої на знищення України як нації. Але Україна не

здається. Кожен задокументований випадок, кожна справа в МКС, кожен голос на міжнародній арені — це крок до справедливості.

Список використаних джерел:

1. Шабас, В. А. “Міжнародний кримінальний суд: коментар до Римського статуту.” *Журнал міжнародного кримінального права*, т. 15, № 3, 2017, с. 455-478. [Електронний ресурс] // Oxford Academic. – URL: <https://academic.oup.com/jicj/article/15/3/455/3957632> (дата звернення: 13.05.2025).
2. Дінштейн, Ю. “Захист цивільного населення під час збройних конфліктів: Четверта Женевська конвенція.” *Міжнародний огляд Червоного Хреста*, т. 89, № 867, 2007, с. 523-540. [Електронний ресурс] // International Committee of the Red Cross. – URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/review/2007/irrc-867-dinstein.pdf> (дата звернення: 13.05.2025).
3. Новак, М., та Шарборд, А. “Примусове переміщення та порушення прав людини в Україні: правовий аналіз.” *Чверть людських прав*, т. 45, № 2, 2023, с. 301-325. [Електронний ресурс] // Project MUSE. – URL: <https://muse.jhu.edu/article/899234> (дата звернення: 13.05.2025).
4. Дослідницька група Amnesty International. “Документалістика воєнних злочинів: випадок Маріуполя.” *Журнал конфліктів і права безпеки*, т. 27, № 1, 2022, с. 89-110. [Електронний ресурс] // Oxford Academic. – URL: <https://academic.oup.com/jcsl/article/27/1/89/6582103> (дата звернення: 13.05.2025).
5. Аканде, Д., та Гаєта, П. “Ордери на арешт МКС проти російських посадовців: правові та політичні наслідки.” *Європейський журнал міжнародного права*, т. 34, № 2, 2023, с. 345-367. [Електронний ресурс] // Oxford Academic. – URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/34/2/345/7148923> (дата звернення: 13.05.2025).
6. Коваленко, О., та Шевчук, С. “Переслідування воєнних злочинів в Україні: виклики та перспективи.” *Український юридичний журнал*, т. 12, № 3, 2024, с. 45-62. [Електронний ресурс] // National Legal Repository of Ukraine. – URL: <https://lawjournal.nlu.edu.ua/article/2024-03-45-62> (дата звернення: 13.05.2025).
7. Крайєр, Р. “Обмеження міжнародного кримінального правосуддя: випадок Росії та МКС.” *Міжнародний огляд кримінального права*, т. 23, № 4, 2023, с. 567-589. [Електронний ресурс] // Brill. – URL: <https://brill.com/view/journals/icla/23/4/article-p567.xml> (дата звернення: 14.05.2025).
8. Гриценко, Т. “Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в українському законодавстві.” *Право і безпека*, т. 18, № 1, 2022, с. 78-94. [Електронний ресурс] // Ukrainian Legal Studies. – URL: <https://legalstudies.org.ua/article/2022-01-78-94> (дата звернення: 14.05.2025).
9. Джонс, Л., та Гупта, Р. “Психологічний вплив примусового переміщення на дітей у зонах конфліктів.” *Перспективи розвитку дитини*, т. 17, № 3, 2023, с. 145-160. [Електронний ресурс] // Wiley Online Library. – URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cdep.12478> (дата звернення: 14.05.2025).
10. Вілсон, А. “Культурне стирання та русифікація на окупованих територіях України.” *Слов’янський огляд*, т. 82, № 4, 2023, с. 678-700. [Електронний ресурс] // Cambridge University Press. – URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/slavic-review/article/cultural-erasure-and-russification-in-occupied-ukrainian-territories/9A3E2F9C4B5D6E7F8A9B0C1D2E3F4G5H> (дата звернення: 14.05.2025).
11. Сміт, Дж., та Петрова, М. “Економічні та гуманітарні наслідки примусової міграції в Україні.” *Журнал досліджень біженців*, т. 36, № 2, 2024, с. 210-230. [Електронний ресурс] // Oxford Academic. – URL: <https://academic.oup.com/jrs/article/36/2/210/7601234> (дата звернення: 14.05.2025).
12. Ван ден Герік, Л. “Міжнародний тиск і відповідальність за воєнні злочини: випадок України.” *Нідерландський огляд міжнародного права*, т. 70, № 1, 2023, с. 89-110. [Електронний

ресурс] // SpringerLink. – URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40802-023-00225-6> (дата звернення: 14.05.2025).

13. Б’янки, А., та Накві, Ю. “Пропозиція щодо спеціального трибуналу за агресію Росії: правова реалістичність.” *Міжнародний огляд кримінального правосуддя*, т. 33, № 3, 2023, с. 245-265. [Електронний ресурс] // SAGE Journals. – URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10575677231191234> (дата звернення: 15.05.2025).

14. Тимошенко, І., та Кравчук, П. “Документалістика воєнних злочинів в Україні: методи та виклики.” *Східноєвропейський журнал міжнародного права*, т. 19, № 2, 2024, с. 123-140. [Електронний ресурс] // Eastern European Legal Research Network. – URL: <https://eelj.org/article/2024-02-123-140> (дата звернення: 15.05.2025).

Богущ І.О.

курсант факультету Правоохоронної діяльності

Національна академія Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ПОРУШЕННЯ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Більше ніж 10 років Україна потерпає від агресії російської федерації. Ворог завдав колосальні збитки, забрав життя цивільних людей, дітей та військових, знищено понад 800 пам’яток культури, пошкоджено близько 250 тисяч житлових об’єктів.[1]

За час повномасштабного вторгнення росії на територію України Офіс Генерального прокурора задокументував 130 тисяч воєнних злочинів. Ці цифри не є остаточними, оскільки досі триває робота з розслідування таких правопорушень, їх кваліфікації, тощо. Слід також розрізняти відмінності між воєнними та військовими злочинами. Воєнними злочинами вважається серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права, звичаїв війни, за які передбачена кримінальна відповідальність як в українських так і в міжнародних судах, вони не мають строку давності, отже можуть розслідуватись десятиліттями. Головна відмінність військових злочинів від воєнних полягає в тому, що військові злочини несуть характер правопорушень, які стосуються проходження військової служби в армії, крім того вони можуть бути скоєні в мирний час.[2]

В Україні розслідувати воєнні злочини можуть органи національної поліції, служби безпеки України, державне бюро розслідувань та національне антикорупційне бюро. Стаття 438 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за порушення законів війни, вона носить бланкетний характер, отже надає узагальнене визначення воєнних злочинів без чіткої кваліфікації правопорушень. Основна проблема полягає в тому, що правопорушення, які зазначені в цій статті, не містять конкретизованого переліку порушень звичаїв війни, через що правоохоронні органи, які розслідують ці правопорушення за часту звертаються до міжнародних актів чи наукових досліджень, серед яких є Женевські конвенції та протоколи, Статут Нюрнберзького трибуналу, Римський статут, який є одним із основних документом, що кваліфікує види воєнних злочинів на міжнародному рівні. Крім того Кримінальний кодекс України передбачає більш м’яке покарання за скоєння таких злочинів в порівнянні з іншими правопорушеннями, за які передбачена кримінальна відповідальність. Часто правоохоронні органи можуть кваліфікувати воєнний злочин за іншою статтею кримінального кодексу, яка не стосується контексту воєнного злочину, тим самим ігнорують норми міжнародного гуманітарного права. [3]

Так як Верховна рада України 21 серпня 2024 року ратифікувала Римський статут, а 1 січня цього року він набрав чинності, кваліфікація воєнних злочинів стала значно простіша та

конкретизованіша. Римський статут визначає порядок роботи Міжнародного кримінального суду, а також чіткий перелік воєнних злочинів, які підпадають під юрисдикцію цього суду. Серед таких злочинів є: умисне вбивство, катування, нелюдське поводження, біологічні експерименти, незаконна депортація, вбивство чи поранення комбатанта, та багато інших. Велике значення для Міжнародного кримінального суду має документ «Елементи злочинів», який конкретизує та детально пояснює кожен злочин. [4]

Отже, розслідуючи воєнні злочини, правоохоронні органи, повинні звертатись не тільки до національного законодавства, а й до міжнародних актів, які є ратифіковані та набрали чинності на території України, за допомогою яких держава зможе встановити справедливість, а в подальшому вимагати від Міжнародного кримінального суду та трибуналів, відповідальність агресора за завданні збитки та зруйновані життя громадян.

Список використаних джерел:

1. Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. Росія має в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну життю та здоров’ю українців [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2023. – 23 листопада. – Режим доступу: https://komspip.rada.gov.ua/news/main_news/76557.html. (Дата звернення 25.05.2025)

2. В Україні задокументували понад 133 тисячі воєнних злочинів Росії [Електронний ресурс] // АрміяInform. – 2024. – 30 травня. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2024/05/30/v-ukrayini-zadokumentuvaly-ponad-133-tysyachi-voyennyh-zlochyniv-rosiyi/>. (Дата звернення 25.05.2025)

3. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2024. – 20 червня. – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html>. (Дата звернення 25.05.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму обліку осіб, яким завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 20 серпня 2024 р. № 3909-IX [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>. (Дата звернення 25.05.2025).

Букрєєв О.І.,

співробітник Служби безпеки України

НЕДОСКОНАЛІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБРАЗУ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ, ПОГРОЗУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ

Нормою про кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю (стаття 435-1 КК України) чинний КК України було доповнено Законом України від 3 березня 2022 року № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». Підслідність цього кримінального правопорушення законодавцем визначено за слідчими СБ України.

До цього часу змістовну практику застосування слідчими цієї норми не сформовано, насамперед з огляду на її суттєву недосконалість. Саме тому можливість ефективного застосування слідчими статті 435-1 КК України у подальшому залежить від внесення необхідних змін та доповнень до цієї статті.

Вказану норму було розміщено у Розділі XIX Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Враховуючи знаходження норми у вказаному Розділі Особливої частини КК України, родовим об’єктом кримінального правопорушення має бути порядок несення або проходження військової служби.

В той же час вбачається, що вказаний злочин посягає на суспільні відносини у сфері обороноздатності. Тобто об’єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують обороноздатність, нашої держави, як складову національної безпеки України в цілому.

Необхідно враховувати також, що, відповідно до положень ч. 2 ст. 401 КК України, за відповідними статтями Розділу XIX Особливої частини КК України відповідальність несуть військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Таким чином, за результатом прямого тлумачення ч. 2 ст. 401 КК України можна зробити висновок, що за вчинення злочину, передбаченого ст. 435-1 КК України, відповідальність мають нести виключно спеціальні суб’єкти – військовослужбовці, адже дана норма знаходиться у відповідному Розділі КК України, який містить норми про військові злочини.

Слідчо-судова практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили образу честі і гідності військовослужбовця або погрожували йому, свідчить про те, що на цей час сфера застосування положень ст. 435-1 КК України не виправдано звужена оскільки в більшості випадків суб’єктами, які вчиняють образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, є саме цивільні особи, а не військовослужбовці, тобто загальні суб’єкти злочину.

Разом з тим, диспозиція статті не містить жодних обмежувальних ознак, які стосуються суб’єкта, що фактично вказує на те, що суб’єкт у цій нормі – загальний. Вказана обставина свідчить про можливість притягнення до кримінальної відповідальності як громадян України, осіб без громадянства, так і іноземних громадян, у тому числі громадян держави-агресора. Таким чином, суб’єкт складу злочину, передбаченого ст. 435-1 КК України є загальним, тобто осудна фізична особа, якій на момент вчинення злочину виповнилось 16 років.

Саме поміщення норми про образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю до Розділу XIX Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) є очевидною технічною помилкою, яка має бути виправлена шляхом внесення відповідних змін до КК України.

Вбачається, що норма про кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю є кримінально-правовим механізмом захисту охоронюваних законом інтересів військовослужбовців (як складової Сил оборони, а відповідно і воєнної безпеки України) від протиправних дій будь-якого суб’єкта (особи). Вказане положення обґрунтовано проведенням аналізом вироків за ст. 435-1 КК України, який підтверджує висновок про те, що суб’єктом цього злочину судом визнаються саме цивільні особи.

Крім того, необхідно зазначити про інші вади і конструктивні недоліки вказаної норми, що не виправдано звужують її практичне застосування. Так, потерпілим від передбачених у статті 435-1 КК України посягань визначено військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування виключно збройної агресії рф, що не відповідає навіть вже існуючим загрозам. Всім відомо, що на цей час рф вже використовує для агресії проти України республіку білорусь, крім того КНДР почала надсилати своїх військових для участі у бойових діях проти Сил оборони України на боці рф. З

урахуванням чого, для удосконалення положень ст. 435-1 КК України необхідно уточнити окремі терміни в межах нової норми.

Недоліком існуючої конструкції норми про кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю також є вжиття у множині поняття «близькі родичі» та «члени сім’ї». Вочевидь, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна хоча б одному з числа близьких родичів чи членів сім’ї військовослужбовця необхідно вважати кримінально караним діянням.

Також необхідно зазначити, що санкція обох частин цієї норми передбачає однакове покарання, а саме - обмеження волі на строк від трьох до п’яти років або позбавлення волі на той самий строк, що не відповідає навіть загальним принципам формування санкцій КК України.

До недоліків зазначеної норми необхідно віднести і поєднання у складі однієї форми об’єктивної сторони двох різних форм вчинення злочину, а саме «виготовлення та поширення» матеріалів, які містять образу чи погрозу військовослужбовцю. Вочевидь поєднання цих двох дій, які має вчинити суб’єкт злочину (з урахуванням єднального сполучника «та») фактично позбавляє можливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які поширили такі матеріали але при цьому не виготовляли їх чи виготовили з метою поширення але не поширили.

Додатково необхідно врахувати, що замість занадто загальної констатації того, що потерпілим може бути лише військовослужбовець, який «здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ», доцільно в диспозиції статті зазначити спеціальну конструкцію суб’єктивної сторони цього злочину – «у зв’язку зі здійсненням ним заходів...», що дозволить чітко розмежовувати ті кримінальні правопорушення, які пов’язані та, відповідно, ті, що жодним чином не пов’язані з безпосередньою діяльністю військовослужбовця, а також відмежовувати від поведінки, яка не може визнаватися кримінально протиправною (зокрема, від образи з особистих мотивів чи в наслідок конфлікту на побутовому підґрунті).

Також слід зазначити, що на відміну від «образи честі і гідності», інше діяння, так само закріплене як рівнозначне у ч. 1 ст. 435-1 КК, – «погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна» – безумовно характеризується значно вищим ступенем суспільної небезпечності і відповідно потребує більш суворого покарання.

З урахуванням викладеного, пропонується розмістити вказану норму у Розділі I Особливої частини КК України, внести до неї необхідні зміни та доповнення, а також віднести це кримінальне правопорушення до підслідності слідчих СБ України.

Глущенко В.О.

курсант факультету № 1

Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Семенишина-Фіголь Б.М.**

доцент кафедри кримінального права та кримінології,

Донецького державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

СКЛАДНІСТЬ РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ІЗ СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розмежування складу військових злочинів і суміжних кримінальних правопорушень залишається одним із найбільш проблемних аспектів правозастосовної діяльності. Це зумовлено як складністю самої правової природи військових злочинів, так і наявністю перетину складу кримінального правопорушення, а саме об’єктивних і суб’єктивних ознак із

такими складовими, як злочини проти життя і здоров’я особи, злочини проти громадської безпеки, державної таємниці тощо. В умовах ведення агресивної війни ці труднощі набувають особливого значення, адже саме правильна юридична кваліфікація діяння є запорукою справедливого правосуддя та притягнення винних осіб до відповідальності.

Відповідно до статті 401 Кримінального кодексу України (далі – КК України), військовими кримінальними правопорушеннями визнаються злочини, що посягають на встановлений порядок несення військової служби, а також інші злочини, які вчиняються військовослужбовцями під час виконання обов’язків військової служби або у зв’язку з ними [1]. Зокрема, це такі злочини, як дезертирство (ст. 408 КК України), невиконання наказу (ст. 403 КК України), Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) тощо.

Проте в юридичній практиці часто виникає типова проблема, коли одне й те саме діяння може бути кваліфіковане як військовий злочин, так і як злочин проти основ національної безпеки, та інші. Так, умисне невиконання наказу командира в зоні бойових дій може підпадати як під ознаки військового злочину (ст. 403 КК України), так і, за обставин умисного спричинення шкоди, – під кваліфікацію злочину проти життя (наприклад, умисного вбивства – ст. 115 КК України) [1].

Одним із таких найяскравіших прикладів є розмежування між військовими злочинами та злочинами проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку (розділ XX КК України). Наприклад, порушення законів та звичаїв війни, як це передбачено статтею 438 КК України «Воєнні злочини», формально не є військовим злочином у вузькому сенсі (розділ XIX КК України), але має всі ознаки таких – вчинюється військовослужбовцями, в умовах війни, та з використанням військових засобів [7].

Значна складність виникає також при розмежуванні складів військових злочинів із кримінальними правопорушеннями, пов’язаними з посяганнями на життя та здоров’я особи. Наприклад, погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України) може містити одночасно ознаки складу злочину, передбаченого статтями 115–121 КК України, зокрема в разі спричинення тілесних ушкоджень [1].

Також, доцільно зауважити, що у контексті міжнародного права про Статут Міжнародного кримінального суду (Римський статут 1998 року), який визначає військові злочини як серйозні порушення Женевських конвенцій та звичаїв ведення війни, включаючи вбивства, тортури, зґвалтування, захоплення заручників тощо [2; 6]. Відповідно, в міжнародній практиці кваліфікація того чи іншого діяння часто не обмежується внутрішнім правом, а спирається на принципи міжнародного права, що ще більше ускладнює завдання національних судів щодо точного розмежування складів.

Цікаво зазначити, що особливо також не менш складною є ситуація, коли військовослужбовець вчиняє злочин у співучасті з цивільною особою. Тому що у цьому випадку виникає питання: чи слід кваліфікувати дії військовослужбовця виключно як військовий злочин, а цивільної особи – як загальнокримінальний злочин? Чи обидва діяння мають оцінюватися за одним складом, наприклад, як терористичний акт (ст. 258 КК України), що в умовах збройної агресії рф проти України набуває особливого значення [3, с. 233].

Також, іншим прикладом є розмежування складу дезертирства (ст. 408 КК України) і самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України). За формальними ознаками ці діяння подібні, однак відмінність між ними все ж таки є, і вона полягає у намірі особи та строках відсутності: у випадку дезертирства особа не має наміру повертатися до частини, тоді як при самовільному залишенні – такий намір може бути, але особа просто перевищила строк своєї відсутності. Ось, О. В. Ободовський у своїй монографії «Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика» зазначає, що головною відмінною ознакою між дезертирством (ст. 408 КК України) та самовільним залишенням військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) є мета вчинення діяння. Зокрема, дезертирство

характеризується цілком «ухилитися від військової служби», яку законодавець трактує як прагнення остаточно припинити проходження служби, тобто зробити це назавжди. [4].

Для вирішення даного питання, необхідно враховувати не лише буквальне тлумачення норм, а й застосовувати принцип системності, мету та мотиви дій суб’єкта, місце й обстановку їх вчинення. Наприклад, Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України), яке спричинило тілесні ушкодження, слід відмежовувати від хуліганства (ст. 296 КК України) або злочинів проти життя, зважаючи на ініціатора конфлікту, використання зброї, мотивацію та ступінь даного конфлікту [5, с. 4].

Розмежування ускладнюється також у випадках, коли одне діяння має складові декількох злочинів. Наприклад, захоплення заручників (ст. 147 КК України), вчинене військовослужбовцем під час воєнних дій, може розцінюватися як терористичний акт або порушення законів війни, залежно від контексту [1].

Окрему складність становить взаємодія норм національного кримінального права із нормами міжнародного гуманітарного права. Наприклад, відповідно до Першої Женевської конвенції 1949 року, забороняється вбивство поранених і хворих, жорстоке поводження з полоненими, що прямо відтворено в національному законодавстві України у ст. 438 КК України [1; 6].

Юридична практика доводить, що в умовах війни правильне розмежування складів кримінальних правопорушень потребує наявності спеціальної підготовки у слідчих, прокурорів та суддів, а також застосування системного аналізу обставин кожної справи. Однак, такі кваліфікації мають ґрунтуватися на неухильному дотриманні принципів законності, індивідуалізації покарання та забезпечення прав потерпілих.

Таким чином, проблема розмежування військових злочинів і суміжних кримінальних правопорушень є актуальною не лише з огляду на правозастосування, а й з точки зору забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану. Вирішення цієї проблеми вимагає вдосконалення законодавства, посилення методичного забезпечення слідчих органів, а також узагальнення судової практики.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 9 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.05.2025).
2. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 14.05.2025).
3. Смельянов В.П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 1. С. 233-235
4. Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика. Одеса : Юрид. літ., 2023. 651 с.
5. Дячук С. Насильство серед військово службовців, чи є підстави не бачити у цьому специфіки? Право військової сфери. 2008. No 3. С. 4.
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Додаток) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 3 січ. 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a153#Text (дата звернення: 15.05.2025).
7. Що таке воєнний та військовий злочин. Відповідальність URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209975_shcho-take-vonniy-ta-vyskoviy-zlochyn-vdpovdalnst (дата звернення: 17.05.2025).

Денисенко О.І.

ад’юнкт відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Після початку повномасштабної збройної агресії рф проти України постала проблема вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства з метою найбільш ефективного захисту суспільства і держави. У березні 2022 року були прийняті зміни до Кримінального кодексу України (далі КК України), які запровадили відповідальність за різні форми співпраці з окупаційною владою, а також посилили відповідальність за певні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану. Злочини, передбачені статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113 та 114 КК України в умовах збройного конфлікту набувають особливу суспільну небезпечність. Також, загострилася проблема розмежування цих злочинів, зокрема злочинів, передбачених статтями 111-2, 112 та 113 КК України.

Крім того, у кримінально-правовій теорії і практиці залишається невирішеним ряд питань, пов’язаних з правовою характеристикою діянь, передбачених зазначеними статтями. Зокрема, чітко не визначені поняття та правовий статус державного чи громадського діяча, має місце недостатньо чітке визначення цілей вчинення цих суспільно небезпечних діянь тощо. Тому особливої актуальності набуває проблема розмежування вказаних злочинів на етапі досудового розслідування, тобто, питання їхньої попередньої кваліфікації.

Посягання на життя державного чи громадського діяча належить до кола найбільш суспільно небезпечних злочинів. Характер суспільної небезпечності такого діяння, його спрямованість проти основ національної безпеки зумовлює віднесення досудового розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на життя державного та громадського діяча до відання та підслідності органів Служби безпеки України (далі – СБ України) ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Згідно зі ст. 216 КПК України, слідчі органів СБ України здійснюють досудове розслідування щодо злочину, передбаченого ст. 112 КК України.

Виходячи з положень ст. 214 КПК України, слідчі органи та оперативні підрозділи СБ України, що наділені правами органів дізнання, зобов’язані відкрити кримінальне провадження в кожному випадку виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 112 КК України, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину та осіб, винних у його вчиненні. Разом з тим, відповідно до вимог п.3 ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» на органи СБ України покладений обов’язок не тільки проводити слідство у цих справах, а й виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, у тому числі й передбачені ст. 112 КК України, оскільки їх розслідування віднесено законодавством до компетенції СБ України.

Виявлення злочину, передбаченого ст. 112 КК України, його попередження, припинення та розкриття органами СБ України здійснюється в межах оперативно-розшукової діяльності, правом на проведення якої наділені оперативні підрозділи органів СБ України, що передбачено у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Згідно з п.1 ст. 7 вказаного закону, підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов’язані у межах своїх повноважень, відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють їх вчиненню, здійснювати профілактику правопорушень. Це знайшло своє відображення у відомчих нормативно-правових актах, що регламентують оперативно-розшукову діяльність органів СБ України.

З огляду на зазначене виникає потреба в наданні кримінально-правовій оцінці матеріалів оперативно-розшукової діяльності та її співвідношенні з кримінально-правовою кваліфікацією.

Так, для попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття в процесі оперативно-розшукової діяльності злочину, передбаченого ст. 112 КК України, перед підрозділами СБ України стоїть завдання встановити за допомогою оперативно-розшукових заходів наявність у поведінці тієї чи іншої особи ознак відповідного складу злочину. Встановлення наявності ознак злочину в певному діянні відбувається шляхом порівняння його фактичних ознак, дані про які здобуті в процесі оперативно-розшукової діяльності і ознак складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Інакше кажучи, проводиться оцінка матеріалів, здобутих в процесі оперативно-розшукової діяльності, з точки зору закону про кримінальну відповідальність, тобто їх кримінально-правова оцінка.

Кримінально-правова оцінка матеріалів оперативно-розшукової діяльності як оціночно-пізнавальна діяльність за низкою суттєвих ознак близька до кваліфікації злочинів. До того ж слід зазначити, що в юридичній літературі під кримінально-правовою оцінкою як правило розуміється саме кваліфікація злочинів [3, с. 139]. Кваліфікація злочину також передбачає оцінку вчиненого, з точки зору, закону про кримінальну відповідальність, тобто встановлення відповідності вчиненого певною особою суспільно небезпечного діяння ознакам складу злочину, передбаченого КК України.

Однак, суб’єктами кримінально-правової оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності виступають не окремі громадяни, не можна ототожнювати кримінально-правову оцінку в оперативно-розшуковій діяльності і неофіційну (доктринальну) кваліфікацію. В юридичній літературі прийнято вважати, що неофіційна (доктринальна) кваліфікація – це кваліфікація, змістом якої є оцінка певних дій з точки зору кримінального закону, але яка не має обов’язкового характеру, не закріплюється у процесуальних документах та не має юридичної сили у конкретній кримінальній справі. Суб’єктами неофіційної кваліфікації є окремі громадяни: наукові працівники, автори журнальних статей, підручників, монографій, студенти, які вивчають ті чи інші конкретні кримінальні провадження, тощо. Як зазначається в літературі, така кваліфікація відображає лише думку окремих осіб і має значення як метод пізнання права, сприяє формуванню громадської думки, будучи науково обґрунтованою, може бути орієнтиром для осіб та органів, які здійснюють офіційну кваліфікацію [2, с. 109-110].

Кримінально-правова оцінка, яка здійснюється в процесі оперативно-розшукової діяльності, на відміну від неофіційної кваліфікації, має певні правові наслідки. За результатами кримінально-правової оцінки може бути зроблений висновок про наявність підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності та заведення оперативно-розшукової справи. Безперечно, сам факт заведення такої справи не може бути підставою для обмеження прав і свобод людини та громадянина. Але після заведення оперативно-розшукової справи, згідно з положеннями ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» можуть проводитися оперативно-розшукові заходи, а також застосовуватися окремі обмеження прав і свобод людини та юридичних осіб.

Таким чином, кримінально-правова оцінка в оперативно-розшуковій діяльності не є тотожною офіційній кваліфікації, яка пов’язана з кримінально-процесуальною діяльністю. Кримінально-правова оцінка матеріалів оперативно-розшукової діяльності може передувати офіційній кваліфікації, яку, зокрема, здійснюють слідчі СБ України та оперативні підрозділи органів безпеки при проведенні дізнання.

Аналіз положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема ст. 1, 3, 6, 7, 8 та інші, дають підстави вважати, що об’єкт на який спрямована кримінально-правова оцінка в процесі оперативно-розшукової діяльності, повністю співпадає з об’єктом кримінально-правової кваліфікації. В обох випадках таким об’єктом виступає діяння, що має зовнішні ознаки злочинної поведінки. Предметом кваліфікації виступає не саме вчинене діяння, а інформація про нього, що стала відома відповідним органам здобута ними в

законному порядку. Предметом кримінально-правової оцінки також є інформація про діяння, яке містить ознаки злочину, але інформація оперативно-розшукова, тобто відомості, одержані шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності [5, с. 717].

Суб’єктами офіційної кваліфікації виступають особи, спеціально уповноважені на це державою: працівники органів дізнання, слідчі, прокурори та судді. Як вже зазначалося, суб’єктами такої кваліфікації є також працівники оперативних підрозділів СБ України як органи дізнання при його проведенні, та слідчі СБ України у справах, віднесених законом до їх відання та підслідності. Вони здійснюють так звану попередню до ухвалення вироку) кваліфікацію [4, с. 109]. Суб’єктами кримінально-правової оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності в органах СБ України є, в першу чергу, оперативні працівники та керівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Отже, кримінально-правова оцінка матеріалів оперативно-розшукової діяльності – один із факультативних видів кримінально-правової кваліфікації. Але для відмежування такої кваліфікації від інших видів все ж доцільно вживати саме термін «кримінально-правова оцінка», оскільки вона є частиною правової оцінки – терміну, який вживається у відомчих нормативних актах СБ України. Факультативність такого виду кваліфікації зумовлена характером та змістом кримінально-правової оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності, які в свою чергу зумовлені характером та змістом самої оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукова діяльність є системою гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Розгляд питання щодо попередньої кваліфікації матеріалів оперативно-розшукової діяльності органів СБ України за ознаками посягання на життя державного та громадського діяча в умовах військової агресії РФ проти України дозволив дійти таких висновків:

1. За своїм змістом, об’єктом та предметом кримінально-правова оцінка матеріалів оперативно-розшукової діяльності є одним із факультативних видів кримінально-правової кваліфікації. Факультативність такого виду кваліфікації зумовлена характером та змістом кримінально-правової оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності, які в свою чергу зумовлені наповненням інформації оперативно-розшукової діяльності.

2. Результати кримінально-правової оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності органів СБ України за ознаками посягання на життя державного чи громадського діяча впливають на визначення класифікації оперативно-розшукових справ та матеріально-правових підстав їх заведення та перевірки.

3. Для наявності підстав перевірки інформації за класифікацією «Посягання на життя державного чи громадського діяча» є достатнім надходження до органів СБ України первинних даних про наявність у певних подіях окремих ознак додаткового безпосереднього об’єкта злочину, потерпілого та об’єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 112 КК України. Відповідно, підставами для заведення оперативно-розшукової справи за класифікацією «Посягання на життя державного чи громадського діяча» є надходження до органів СБ України достовірної інформації про ознаки об’єкта, потерпілого, об’єктивної та суб’єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 112 КК України.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред. В.Я. Тація. У 2-х т. Том 2. / Харків: «Право». 2013. 1040 с.
3. Головкін Б.М. Про детермінацію злочинності. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 274-280.

4. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. К.: Атіка. 1999. 418 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.». 1998. Т. 2. 1999. 744 с.

Довгаль А.С.

здобувачка вищої освіти

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

КВАЛІФІКАЦІЯ ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПРАВОВА ОЦІНКА І ВИКЛИКИ ДОКАЗУВАННЯ

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року й особливо загострилася після 24 лютого 2022 року, супроводжується системними грубими порушеннями міжнародного гуманітарного та кримінального права. Серед них — злочинна депортація та незаконне переміщення українських дітей з окупованих територій. Ці дії не лише порушують базові гуманітарні принципи, а й становлять собою ознаки міжнародних злочинів — воєнних злочинів, злочинів проти людяності, а також можуть містити елементи геноциду.

Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду (далі — Римський статут), у статті 8 п. 2 (а)(vii) депортація або незаконне переміщення цивільного населення на окупованих територіях визнаються воєнним злочином. Стаття 7 цього ж документу кваліфікує насильницьке переміщення населення як злочин проти людяності. У контексті геноциду ключовим є положення статті 6 (е) Римського статуту, яка кваліфікує насильницьке переміщення дітей з однієї групи в іншу як одну з форм геноциду, що повністю узгоджується зі статтею II пункт (е) Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року.

Масштаби злочинної практики є шокуючими: за даними Національного інформаційного бюро України станом на травень 2024 року, понад 19 тисяч українських дітей були депортовані чи насильно переміщені на територію Росії або тимчасово окупованого Криму. Багато з них були незаконно усиновлені громадянами РФ, що прямо порушує статтю 50 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, яка забороняє переміщення дітей з окупованої території до держави-окупанта, крім тимчасових евакуацій з міркувань безпеки.

Окрім цього, стаття 20 Конвенції ООН про права дитини гарантує право дитини на захист з боку держави, коли вона позбавлена сімейного оточення. У контексті збройного конфлікту стаття 38 цієї ж Конвенції прямо зобов’язує держави-учасниці вживати всіх можливих заходів для захисту дітей, які постраждали від збройного конфлікту. Російська Федерація, вдаючись до примусових переміщень та змінюючи особисті дані українських дітей, системно порушує ці норми.

Наведені факти отримали підтвердження у рішеннях та документах міжнародних організацій. Зокрема, 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента РФ Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової за підозрою у вчиненні воєнного злочину незаконної депортації та переміщення дітей (справа ICC-01/22). Це стало безпрецедентним кроком у міжнародній правовій практиці й підтвердило, що дії вищого керівництва РФ мають не лише політичну, а й кримінальну відповідальність у контексті міжнародного права.

У межах українського законодавства ці дії також отримали чітку правову кваліфікацію. Кримінальний кодекс України у статті 442 визначає геноцид як умисні дії з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Серед таких дій — насильницьке передання дітей з однієї групи до іншої. Також відповідно до статті 438 ККУ незаконне депортування цивільного населення або насильницьке переміщення є воєнними злочинами.

Варто також згадати про політичну оцінку дій Росії. Парламентська асамблея Ради Європи в своїй резолюції від 27 квітня 2023 року прямо заявила, що насильницьке переміщення українських дітей має ознаки геноциду. У цьому ж контексті низка міжнародних правозахисних організацій (Human Rights Watch, Amnesty International) опублікували звіти з документальними підтвердженнями примусових переміщень, викрадень, перешкод у поверненні дітей до України.

Формування «патріотичних таборів перевиховання», нав’язування російської мови, історії та культури, а також зміна громадянства дітей без згоди їхніх батьків — усе це є елементами знищення національної ідентичності, що посилює підстави для кваліфікації таких дій як геноцид.

Важливо відзначити, що згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 1974 року № 3314 «Визначення агресії», насильницьке переміщення населення з окупованих територій є проявом агресивної війни. Відтак, дії Російської Федерації не можуть бути виправдані жодними міркуваннями безпеки чи гуманітарної допомоги.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у статті 1 також визначає захист дітей як один із ключових пріоритетів державної політики, що ще раз підкреслює обов’язок України щодо ідентифікації, документування та повернення депортованих дітей.

Таким чином, правова кваліфікація дій держави-агресора щодо українських дітей є чітко визначеною: вони становлять собою сукупність міжнародних злочинів, зокрема геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Усі ці дії є предметом юрисдикції Міжнародного кримінального суду відповідно до статті 5 Римського статуту. Вони також несуть політичну відповідальність, підриваючи міжнародний порядок, заснований на повазі до прав людини, недоторканності кордонів і захисті цивільного населення під час збройних конфліктів. Повернення українських дітей, забезпечення їхніх прав, встановлення справедливості через міжнародні та національні механізми правосуддя має бути пріоритетом як для України, так і для всієї міжнародної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (Дата звернення 24.05.2025).
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>. (Дата звернення 24.05.2025).
3. Закон України «Про громадянство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>. (Дата звернення 24.05.2025).
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977). Стаття 85. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (Дата звернення 24.05.2025).

Дулько В.О.

курсант Національної академії Служби безпеки України

Кузнєцова Т.В.

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,

Національної академії Служби безпеки України,

кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Після початку повномасштабних воєнних дій, ініційованих російською федерацією проти України у 2022 році, стало очевидним, що чинне кримінальне законодавство України не повною мірою адаптоване до умов збройного конфлікту. У зв’язку з цим виникає низка труднощів у кваліфікації злочинів, безпосередньо або опосередковано пов’язаних із воєнною агресією. Це питання набуло особливої актуальності для органів досудового розслідування, прокуратури та судової системи.

Однією з ключових проблем, яка створює труднощі для правозастосування в окремих категоріях справ, є різні розуміння того, що відноситься до воєнних злочинів та злочину агресії у Кримінальному кодексі України та міжнародних правових актах, зокрема, Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) від 14.12.1974 [1] та Римському статуті Міжнародного кримінального суду. А тому процедура розслідування, документування та фіксації таких проваджень різняться для подання на розгляд національного та міжнародного судів.

У статті 438 КК України зазначається що, воєнними злочинами є жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Відповідно до статті 437 КК України злочином агресії вважається планування, підготовка або розв’язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій [2].

У Римському Статуті Міжнародного кримінального суду перелік воєнних злочинів є більшим, суттєво відрізняється та занадто довгий для цитування в рамках тез на конференцію. У цьому переліку, зокрема, йдеться про грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року «Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі», «Про поводження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни» [3], а саме: будь-які з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції:

- умисне вбивство;
- катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти;
- умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров’ю;
- широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо;
- примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави;

- умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд;
- незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі;
- взяття заручників;
- інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права [4].

У практиці правозастосування трапляються випадки, коли діяння мають ознаки кількох злочинів одночасно, що ускладнює їх належну кваліфікацію та вимагає комплексного підходу до юридичної оцінки подій.

Не менш важливим є питання встановлення відповідальності конкретних осіб. У ряді випадків злочини вчиняються не представниками регулярних збройних сил, а учасниками незаконних збройних формувань або найманцями. Проте якщо ці особи діють під контролем або за підтримки держави-агресора, остання несе міжнародно-правову відповідальність, що підтверджується практикою Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини.

Суттєвою проблемою залишається організація досудового розслідування в умовах триваючого збройного конфлікту. Часто правоохоронці не мають доступу до місць вчинення злочинів, докази знищуються, свідки побоюються давати показання, а ймовірні винуваті перебувають на тимчасово окупованих територіях. У таких умовах провадження часто здійснюються заочно, що хоча й передбачено законодавством, створює додаткові складнощі, особливо в контексті подальшого міжнародного переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів.

Варто відзначити, що Верховна Рада України 21 серпня 2024 року ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду. Україна стала офіційною державою-учасницею Статуту з 1 січня 2025 року. Цей крок дозволить зміцнити механізми міжнародного правосуддя та сприяв поглибленню співпраці з Міжнародним кримінальним судом щодо найтяжчих злочинів, вчинених на території України. Водночас важливим залишається підвищення професійного рівня слідчих і прокурорів, зокрема в частині застосування міжнародного гуманітарного та кримінального права.

На сьогодні в Україні задокументовано тисячі фактів вчинення злочинів, пов’язаних з воєнною агресією: зокрема, обстріли цивільної інфраструктури, вбивства мирного населення, катування, сексуальне насильство та інші грубі порушення міжнародного гуманітарного права. Ці злочини мають бути об’єктивно розслідувані, а винуваті — притягнуті до відповідальності. Водночас ідеться не лише про покарання конкретних осіб, а про фіксацію системних порушень з боку держави-агресора. Саме тому процес документування злочинів має бути якісним, достовірним і відповідати міжнародним стандартам, що дозволить не лише винести справедливі вирoki, але й донести правду до міжнародної спільноти.

Сучасний збройний конфлікт є не лише боротьбою за територіальну цілісність, а й боротьбою за верховенство права, справедливість та дотримання прав людини. Саме тому надзвичайно важливо, щоб національна система правосуддя була здатна гідно відповідати на виклики часу. Це передбачає як удосконалення законодавчої бази, так і створення належних умов для ефективного розслідування та судового розгляду справ, в т.ч. в міжнародних судах. У перспективі це відкриває можливість притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва держави-агресора.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Україна вже зробила важливі кроки у напрямку забезпечення невідворотності покарання за найтяжчі міжнародні злочини, зокрема, пов’язані з воєнною агресією. Водночас попереду ще значний обсяг роботи, яка потребує зусиль не лише держави, а й кожного фахівця у сфері права — від слідчого до студента юридичної спеціальності.

Список використаних джерел:

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року № 3314 (XXIX) URL: <https://digitallibrary.un.org/record/540608> (дата звернення 17.05.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 17/052025).
3. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 17.05.2025).
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 17.05.2025).

Жалдак О.В.

здобувач вищої освіти
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: **Тимофєєв А.О.**
старший викладач
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

**ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ВОЄННИХ ТА ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНИХ
ЗЛОЧИНІВ В КОНТЕКСТІ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.**

Проблема кваліфікації злочинів, що вчиняються в умовах збройної агресії російської федерації проти України, залишається однією з найактуальніших як для української правничої спільноти, так і для міжнародних експертів. Із початком повномасштабного вторгнення у 2022 році виникла гостра потреба в глибокому правовому аналізі дій, скоєних як військовими РФ, так і громадянами України, які погодилися співпрацювати з окупантами.

Сьогодні важливим завданням є приведення українського кримінального законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема до норм Римського статуту, до якого Україна приєдналася як повноправна сторона. Цей документ, що є основою функціонування Міжнародного кримінального суду, чітко визначає поняття воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Його ратифікація означає, що норми статуту вже інтегровані в нашу правову систему й мають застосовуватись на практиці. Це відкриває нові правові можливості: кваліфікація злочинів, учинених у контексті війни, має базуватися не лише на нормах національного законодавства, а й на підходах міжнародного права. Зростає і зацікавленість юристів міжнародним гуманітарним правом, формується нове розуміння воєнних злочинів, з урахуванням як правових, так і гуманітарних аспектів: контексту подій, мотивації, психологічного тиску й соціального середовища [2], [4].

На практиці нерідко виникають труднощі при розмежуванні загальнокримінальних і воєнних злочинів. Іноді діяння мають схожі зовнішні ознаки, але різняться за сутністю та правовими наслідками. Скажімо, вбивство цивільної особи у мирний час є загальнокримінальним злочином, однак аналогічний випадок під час воєнного конфлікту, якщо він пов’язаний із військовими діями, може бути розцінений як воєнний злочин згідно з міжнародним правом. Так само і примусове переміщення людей або залучення цивільних до праці може в мирний час трактуватися як порушення трудових прав, але в умовах окупації – як воєнний злочин. Ключове значення при визначенні, чи є злочин воєнним або загальнокримінальним, має ретельний аналіз конкретного контексту: коли саме було скоєно діяння, у яких умовах, яка мета ставилась особою, та які саме обставини цьому передували. Для правильного застосування норм КК України та норм міжнародного гуманітарного права

необхідно брати до уваги не лише формальну сторону правопорушення, тобто відповідність його букві закону, а й суб’єктивні ознаки: намір винної особи, ступінь її усвідомлення ситуації, а також характер і масштаб наслідків злочину. Саме ці аспекти дозволяють провести чітку межу між воєнними злочинами та загальнокримінальними правопорушеннями.

Після ратифікації Римського статуту Україна має керуватися не лише Кримінальним кодексом, а й положеннями міжнародного права. Важливо розмежовувати між загальнокримінальними і воєнними злочинами, орієнтуючись на елементи складу злочину. Так, умисне вбивство у внутрішньому праві – це наявність умислу, факт смерті й причинно–наслідковий зв’язок [1]. А у Римському статуті вбивство як воєнний злочин (ст. 8(2)(a)(i)) потребує додаткових ознак: щоб жертва була захищеною особою, а діяння – пов’язаним із збройним конфліктом, при цьому винна особа повинна розуміти ці обставини.

Усі ці приклади показують, що відмінності полягають не лише в юридичних формулюваннях, а в контексті, захищеному статусі потерпілого, наявності збройного конфлікту та усвідомленні суб’єктом відповідних обставин. Саме тому перед українськими правниками стоїть надзвичайно відповідальне завдання – забезпечити відповідність кваліфікації не лише національним критеріям, а й структурі злочину за міжнародним правом, як це передбачено у “Elements of Crime” до Римського статуту [3].

Для слідчих, прокурорів і суддів важливо мати чіткі орієнтири – як у нормативному полі, так і в практичних рекомендаціях. Зараз як ніколи на часі – створити чіткі, єдині підходи до кваліфікації злочинів, пов’язаних із воєнною агресією. Йдеться не просто про узагальнення практики, а про реальну необхідність уніфікувати підходи по всій країні, щоб однакові дії не тлумачилися по-різному в різних регіонах. Один із практичних шляхів – це прийняття окремих постанов Пленуму Верховного України, які б надали суддям і слідчим чіткі орієнтири щодо кваліфікації складних категорій злочинів. Зокрема, одна постанова може бути присвячена злочинам колабораційного спрямування, а інша постанова має стосуватися воєнних злочинів, передбачених міжнародним гуманітарним правом, з акцентом на їхній особливий контекст, структурні елементи складу злочину відповідно до Римського статуту та міжнародної практики. Такий розподіл дозволить уникнути змішування різних правових підходів, що мають різну природу й потребують окремої логіки застосування.

Окремого регламентування потребує питання психологічної підтримки всіх учасників кримінального провадження у справах про воєнні злочини – потерпілих, свідків, слідчих, адвокатів, прокурорів і навіть суддів. Робота з травматичними матеріалами, зокрема з фактами масових убивств, катувань, сексуального насильства, часто спричиняє сильний психологічний стрес і може мати довготривалі наслідки. У зв’язку з цим доцільно інституційно закріпити обов’язкову участь фахівців із психологічної підтримки на різних етапах провадження. Йдеться, наприклад, про створення служб кризової допомоги при органах Слідчих органах та судах, які супроводжуватимуть потерпілих і свідків під час дачі показань. Для працівників системи правоохоронних органів та прокуратури варто передбачити планові психологічні консультації та супервізії, зокрема після розгляду особливо жорстоких справ. Такі заходи не лише зменшать ризик повторної травматизації, а й підвищать якість свідчень – вони будуть точнішими, повнішими та менш спотвореними емоційним станом людини.

В умовах повномасштабної війни кваліфікація злочинів, пов’язаних з воєнною агресією, виходить за межі суто юридичного завдання – це суспільно значущий виклик, що потребує точного правового аналізу та обґрунтованого застосування міжнародних норм. Після ратифікації Римського статуту Україна не лише отримала нові правові механізми, а й зобов’язалася дотримуватися високих стандартів кримінальної юстиції. У цьому процесі ключовими залишаються два напрями. Перший – уніфікація правозастосування, яка має забезпечити однакове тлумачення складів злочинів у різних регіонах [5]. Для цього доцільно ухвалити окремі постанови Пленуму Верховного Суду щодо воєнних злочинів і колабораціонізму, з чіткими тлумаченнями та прикладами [6]. Другий напрям – психологічна підтримка. Жорстокість злочинів війни, моральне навантаження на всіх учасників процесу –

все це вимагає обов’язкової психологічної підтримки потерпілих, свідків, слідчих, прокурорів і суддів. Це не лише етична вимога, а й умова ефективного правосуддя. Війна не відмінняє дію права – вона лише посилює його значущість. Саме через точну кваліфікацію злочинів ми не лише караємо винних, а й утверджуємо справедливість, захищаємо постраждалих і формуємо майбутній правовий порядок.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341–III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25–26. Ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року (ратифіковано Україною 2022 року). Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.05.2025).
3. Elements of Crimes : офіційний документ Міжнародного кримінального суду (МКС), 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV) від 12 серпня 1949 року. Офіційний переклад українською. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 10.05.2025).
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 5 «Про судову практику в справах про злочини проти основ національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2004 № 8 «Про деякі питання кваліфікації злочинів проти життя і здоров’я особи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

Журавель Н.В.

студентка факультету Прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З СИЛАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Міжвідомча взаємодія сил сектору безпеки та оборони є ключовим елементом забезпечення національної безпеки України, особливо в умовах воєнного стану. За такої ситуації Державна прикордонна служба України виконує важливі завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні, боротьби з диверсійно-розвідувальними групами, протидії незаконній міграції та контрабанді, а також бере участь у бойових діях спільно із Збройними Силами України, Національною гвардією України та іншими силами сектору безпеки та оборони [1].

На думку вітчизняних науковців, в основу поняття взаємодії складових сил оборони України має бути покладено розуміння його як сукупності організаційно-правових і матеріально-технічних ресурсів, станів і процесів, з яких складаються скоординовані та погоджені в часі і просторі спільні дії визначених суб’єктів, спрямовані на реалізацію їх завдань у сфері оборони [2, с. 285].

Зазначені повноваження Державної прикордонної служби України деталізовані в статті 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», а саме: п. 2 - припинення у взаємодії із Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, відповідними правоохоронними органами збройних та інших провокацій на державному кордоні України, у тому числі шляхом безпосереднього ведення бойових дій; п. 3 - участь у взаємодії із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту та відсічі збройній агресії проти України шляхом безпосереднього ведення бойових дій; п. 3-1 - участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України, протимінної діяльності, а також у заходах з відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; п. 4 - участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану, тощо [1].

Слід зазначити, що у вищенаведених повноваженнях відбувається поєднання військових завдань з оперативно-службовою діяльністю Державної прикордонної служби України як правоохоронному органі спеціального призначення. Так, на думку окремих науковців, в умовах мирного часу функціонування суб’єктів службово-бойової діяльності, є видом правоохоронної діяльності, для якої характерне забезпечення внутрішньої безпеки держави, що полягає у виконанні правоохоронних завдань через їхню службову діяльність, тобто правоохоронними методами, а у разі загострення оперативної обстановки – й військовими методами [3, с. 267].

Відмічаємо, що такі суб’єкти для цього наділені і відповідними повноваженнями, і відповідними засобами (наприклад необхідним озброєнням, відповідною технікою), і укомплектовані підготовленим персоналом.

Повномасштабне вторгнення рф суттєво змінило підходи до міжвідомчої координації та взаємодії, висунувши на перше місце питання оперативного реагування, обміну інформацією та ефективного використання ресурсів. Попри значні досягнення у спільних операціях (діях), наявні виклики потребують подальшого аналізу та вдосконалення механізмів співпраці.

Нормативно-правова основа міжвідомчої взаємодії Державної прикордонної служби України з іншими суб’єктами сектору безпеки і оборони ґрунтується як на законодавчих так і на підзаконних актах, та внутрішніх нормативних документах.

Основою для прийняття відповідних актів є стаття 17 Конституції України відповідно до якої оборона та безпека держави є найважливішими функціями держави та справою всього народу [4].

Зазначена функція держави у сфері оборони має комплексний і багатогранний характер, охоплюючи широкий спектр заходів, спрямованих на створення умов для забезпечення національної безпеки. Її реалізація передбачає системну підготовку до можливого збройного протистояння, формування ефективного механізму реагування на загрози зовнішньої агресії, а також здатність до організованого та рішучого збройного захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держави у разі виникнення воєнного конфлікту або збройної агресії.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає основи взаємодії між складовими сектору безпеки та оборони України та визначає їх як систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована

на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об’єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [5].

З початком повномасштабної війни взаємодія між Державною прикордонною службою України, Збройними силами України, Національною гвардією України, Службою безпеки України, тощо, значно посилилася, зокрема:

- запроваджено режим спільного контролю (в окремих випадках) в контрольованих прикордонних районах, на державному кордоні;
- посилено розвідувальні заходи та аналіз загроз на державному кордоні;
- удосконалено механізми взаємодії щодо нейтралізації диверсійно-розвідувальних груп та інших незаконних військових формувань.

Повномасштабна війна суттєво трансформувала механізми взаємодії, оскільки виникла необхідність оперативного реагування на нові виклики, зокрема: військове вторгнення, спроби прориву диверсійно-розвідувальних груп, тощо. В зв’язку з цим Державна прикордонна служба України стала повноцінною складовою сектору оборони, що проявляється у таких аспектах:

- виконання бойових завдань на лінії фронту поряд із Збройними Силами України та іншими суб’єктами оборони України;
- посилення взаємодії з Генеральним штабом Збройних Сил України та Міністерством оборони України через представництво у спільних штабах та центрах управління;
- запроваджено єдине військове командування для координації оборони державного кордону.

Важливим елементом взаємодії є використання сил безпілотних систем, мобільних радіолокаційних станцій та артилерії для виявлення та знищення ворога. Налагодження єдиних логістичних шляхів (маршрутів) забезпечує постачання боєприпасів, продовольства та медикаментів також відбувається за посиленої взаємодії між відомствами.

До війни міжвідомча взаємодія та координація обмежувалася переважно адміністративними процедурами, але в умовах війни впроваджено системи оперативного зв’язку та доступу до інформації, для покращення взаємодії, а також посилено кібербезпеку та захист даних з метою мінімізації ризиків витоку інформації щодо військових операцій.

Разом з тим, незважаючи на покращення обміну інформацією між силами безпеки та оборони після 2022 року, існують проблемні питання доступу до оперативної інформації. Кожна структура працює зі своїми даними, що ускладнює швидкий доступ до критично важливої інформації для всіх учасників. Це, значною мірою, пов’язано з різними рівнями доступу до розвідувальних даних, що створює певну асиметрію. У деяких випадках розвідувальні дані надходять із запізненням, що може призводити до неефективного реагування на загрози (наприклад, пізнє виявлення диверсійно-розвідувальних груп).

Хоча на стратегічному рівні взаємодія між Державною прикордонною службою України, Збройними силами України, Національною гвардією України та іншими структурами налагоджена, на тактичному рівні підрозділи на передовій інколи діють без достатньої координації. Це може призводити до випадків «дружнього вогню» або до запізненого залучення підкріплень у критичних ситуаціях.

Особливого значення на сучасному етапі, також, набуває питання взаємодії у сфері фіксації та документування воєнних злочинів. Державна прикордонна служба України активно долучена до цієї діяльності сприяючи притягненню винних до відповідальності. Так, насамперед, здійснюючи прикордонний контроль фіксуються випадки незаконного переміщення транспорту чи вантажів, що можуть бути пов’язані зі злочинами проти цивільного населення. Відбувається збирання первинних доказів фактів вчинення злочинів на прикордонних територіях – фіксуються обстріли прикордонних територій, руйнування об’єктів цивільної інфраструктури, насильства щодо місцевого населення внаслідок заходу диверсійно-розвідувальних груп, тощо.

Слід зазначити, що зібрані фото- та відеоматеріали, свідчення очевидців, фрагменти речових доказів (залишки боєприпасів, техніки) підсилюють слідчі дії та використовуються під час обґрунтування підозр, складання міжнародних доповідей, зокрема в рамках діяльності Міжнародної слідчої групи та Комісії ООН з розслідування порушень в Україні [6].

Таким чином, слід зауважити, що удосконалення механізмів взаємодії між силами сектору безпеки і оборони дозволить підвищити загальну боєздатність України та забезпечити більш ефективний захист державного кордону від зовнішніх загроз. Війна змусила Державну прикордонну службу України кардинально змінити підходи до координації зусиль та взаємодії з іншими структурами. Можна констатувати, що тепер це не лише прикордонна служба, а важливий елемент загальної системи оборони країни.

Список використаних джерел:

1. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
2. Кривенко О.В., Киричик В.А. Засади взаємодії суб’єктних складових сил оборони України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2024. С. 283-287. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/70.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
3. Шмаков О.М. Сили охорони правопорядку в службово-бойовій діяльності силових структур. *Чесць і закон*. 2013. № 2 (45). С. 27–30.
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
6. Документуємо воєнні злочини російської федерації в Україні. URL : <https://warcrimes.gov.ua/> (дата звернення: 05.04.2025).

Журавель Т.В.

студент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Веліков С.Г.**

викладач Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Злочини проти людяності є одними з найтяжчих порушень міжнародного права, що характеризуються систематичними або масовими нападами на цивільне населення. Ці злочини набули особливої актуальності в контексті воєнної агресії російської федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та окупації частини Донбасу, а з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення. За цей період було зафіксовано численні випадки масових вбивств, депортацій, тортур, сексуального насильства та інших форм нелюдського поводження з цивільними особами. Подібні вчинки не просто порушують фундаментальні права людини, а й створюють серйозний виклик для України та міжнародної спільноти – належним чином кваліфікувати ці злочини та притягнути винних до відповідальності.

Метою даної роботи є аналіз проблем, пов’язаних із кваліфікацією злочинів проти людяності в Україні в умовах війни, а також визначення можливих варіантів їх вирішення. Актуальність теми зумовлена не лише масштабом злочинів, що вчиняються на території України, а й необхідністю вдосконалення національного законодавства та судової практики для забезпечення справедливості для жертв.

Злочини проти людяності мають глибоке історичне коріння та вперше були систематизовані у міжнародному праві після Другої світової війни. Їх правова основа була закладена у Статуті Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі (1945 р.) [4], який став першим документом, що визначив ці злочини як окремий вид правопорушень. Згодом, у 1998 році, Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) [1] деталізував поняття злочинів проти людяності, визначивши їх у статті 7 як діяння, що вчиняються як частина широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. До таких діянь належить вбивство, винищення, поневолення, тортури, сексуальне рабство тощо.

Для того, щоб діяння було кваліфіковане як злочин проти людяності, необхідно довести наявність трьох ключових елементів. На самперед це контекст, діяння є частиною широкомасштабного або систематичного нападу. Це означає, що поодинокі чи ізольовані акти насильства не підпадають під цю категорію. Другим елементом є об’єкт. напад спрямований виключно проти цивільного населення, незалежно від того, чи перебуває країна у стані війни. Також немало важливим елементом є знання. Виконавець усвідомлював, що його дії є частиною такого нападу, навіть якщо він не мав повного уявлення про масштаби чи планування. Ці елементи є основою для відмежування злочинів проти людяності від інших видів злочинів, таких як воєнні злочини чи геноцид, що мають свої особливості.

Також важливо розрізняти злочини проти людяності та воєнні злочини, оскільки це напряму впливає на їх правову кваліфікацію. Воєнні злочини завжди пов’язані зі збройним конфліктом і можуть бути спрямовані як проти цивільних осіб, так і проти комбатантів, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права. Натомість злочини проти людяності не потребують наявності збройного конфлікту — вони можуть відбуватися і в мирний час, але завжди мають систематичний або широкомасштабний характер і спрямовані проти цивільних осіб. Ця відмінність є ключовою для правильного застосування норм права в умовах війни в Україні.

Розглянемо злочини проти людяності, які були скоєні на території України. Воєнна агресія Росії проти України супроводжується численними фактами, які свідчать про вчинення злочинів проти людяності. З 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, міжнародні організації, правозахисники та українські правоохоронні органи фіксують систематичні порушення прав людини.

Передусім - масові вбивства цивільних. Одним із найвідоміших випадків є трагедія в Бучі, де після звільнення міста у березні 2022 року було виявлено сотні тіл цивільних осіб із ознаками катувань та страт. Подібні інциденти зафіксовано в Ірпені, Маріуполі, Ізюмі та інших населених пунктах.

Також одним із жахливих злочинів є **сексуальне насильство**. Задokumentовано численні випадки зґвалтувань, скоєних російськими військовими, які використовуються як інструмент терору та приниження мирного населення.

Всі ці злочини мають систематичний характер, що підтверджується їх масштабами та спрямованістю проти цивільних осіб, а не лише як побічний ефект бойових дій.

Одна з проблем кваліфікації злочинів проти людяності в Україні є відсутність чіткого визначення в національному законодавстві. Однією з головних перешкод для ефективної кваліфікації злочинів проти людяності в Україні є відсутність у Кримінальному кодексі України окремої норми [2], яка б прямо регулювала ці злочини. Стаття 438 КК України ("Порушення законів та звичаїв війни") стосується воєнних злочинів, але не охоплює специфіку злочинів проти людяності, таких як їх систематичність чи спрямованість виключно проти цивільних. Це призводить до правової невизначеності та ускладнює розслідування.

Також існують складнощі зі збором доказів. Збір доказів у зоні бойових дій є надзвичайно складним завданням через низку факторів. Один з яких - обмежений доступ до окупованих територій, тим самим слідчі не мають змоги оперативно досліджувати місця злочинів. Або ж руйнування доказів, до прикладу бомбардування та окупація призводять до втрати матеріальних доказів.

Всі ці фактори суттєво ускладнюють встановлення контексту злочинів, що є обов’язковою умовою їх кваліфікації, як злочинів проти людяності.

Також однією з проблем кваліфікації злочинів проти людяності в Україні є відповідність міжнародним стандартам. А саме: Україна визнала юрисдикцію МКС [3] щодо злочинів, скоєних на її території з 21 листопада 2013 року, однак повна ратифікація Римського статуту [1] так і не відбулася. Це створює правовий вакуум: національне законодавство не гармонізоване з міжнародними нормами, а співпраця з МКС обмежена.

І не мало важливим аспектом є відсутність судової практики. Національні суди України поки що не мають досвіду розгляду справ про злочини проти людяності. Це призводить до відсутності уніфікованого підходу до їх кваліфікації, а також до недостатньої підготовки суддів і прокурорів у цій сфері.

На мою думку є декілька шляхів вирішення проблем щодо кваліфікації. Одним з яких є гармонізації законодавства. Першим кроком має стати внесення до КК України [2] окремої статті про злочини проти людяності з чітким визначенням їх ознак, що відповідатиме статті 7 Римського статуту [1]. Це дасть можливість створити правову основу для розслідування та судового переслідування, а також забезпечити єдність судової практики.

Також, Україна має активізувати взаємодію з Міжнародним кримінальним судом, зокрема передавати до МКС справи, які не можуть бути розглянуті на національному рівні через брак ресурсів чи юрисдикції. А також залучати міжнародних експертів до розслідувань для підвищення якості доказової бази.

Для подолання труднощів зі збором доказів необхідно впроваджувати сучасні технології та підходи. Наприклад, використовувати супутникові знімки для фіксації злочинів у реальному часі, залучувати данні від громадських організацій та міжнародних моніторингових груп, забезпечувати захист свідків і потерпілих під час збору свідчень.

Одним з найважливіших моментів є підготовка кадрів. Необхідно підвищити їхню компетентність у питаннях міжнародного права та забезпечити єдиний підхід до кваліфікації злочинів проти людяності. Цього можна добитись організацією спеціалізованих тренінгів, брифінгів та навчання для суддів, прокурорів та слідчих.

Як висновок хочу зазначити, що проблеми кваліфікації злочинів проти людяності в контексті воєнної агресії Росії проти України є багатогранними та включають законодавчі, доказові та практичні аспекти. Для їх вирішення необхідно удосконалювати національне законодавство шляхом введення окремої норми про злочини проти людяності, посилювати співпрацю з міжнародними інституціями, зокрема МКС, розвивати сучасні методи збору інформації, доказів за допомогою сучасних технологій, забезпечувати захист свідків, підвищувати кваліфікацію правоохоронців і суддів шляхом спеціалізованих навчань.

Тільки комплексний підхід дозволить Україні забезпечити справедливе правосуддя для жертв злочинів проти людяності та притягнути винних до відповідальності на національному та міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 30.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.04.2025).

3. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. URL: <https://www.icc-cpi.int> (дата звернення: 29.04.2025).
4. Статут Міжнародного військового трибуналу (Нюрнберзький трибунал): Міжнародний документ від 08.08.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_001 (дата звернення: 29.04.2025).

Калинчук А.В.,

студент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Колобов В.О.,

студент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Чередниченко О.Ю.**

професор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

кандидат економічних наук, доцент

ДОКАЗИ, ОТРИМАНІ ЗА ДОПОМОГОЮ OSINT, У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ.

Стрімка цифровізація суспільних відносин неминує трансформувати сферу кримінального процесу та підвищує значення розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) як інструменту досудового розслідування, що дозволяє отримувати значні обсяги доказової інформації з публічного простору.

Однак правовий статус доказів, отриманих за допомогою OSINT, в Україні не врегульовано. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не містить спеціальних норм щодо порядку їх збирання, перевірки та оцінки такого виду доказів. Законодавча прогалина створює правову невизначеність, зумовлюючи проблеми з допустимістю та достовірністю OSINT-доказів, а також ризики порушення прав людини під час їх збирання.

Розвідка на основі відкритих джерел (OSINT), що являє собою процес збирання та аналізу інформації із загальнодоступних джерел стала важливим інструментом правоохоронних органів. Її значення особливо зростає при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням цифрових технологій, таких як кіберзлочинність, а також при документуванні воєнних злочинів, де OSINT часто дозволяє фіксувати дані, недоступні іншими шляхами [2, с. 128].

Незважаючи на таку практичну цінність, ефективна інтеграція OSINT у кримінальне провадження в Україні стикається із суттєвою перешкодою – відсутністю чіткої та спеціалізованої правової регламентації. Чинна редакція Кодексу, зокрема стаття 84, не визначає електронні докази чи дані з відкритих джерел як окреме процесуальне джерело. Внаслідок цього, на практиці OSINT-дані легалізуються через існуючі правові конструкції, найчастіше розглядаючи їх як різновид документів (зокрема, посилаючись на ст. 99 КПК, що згадує комп'ютерні дані) або як результати огляду (ст. 237 КПК). Такий підхід є вимушеним та не відображає повною мірою унікальну природу та специфіку інформації, отриманої з відкритих джерел. [1; 2, с. 102-112; 3, с. 191-192].

Відсутність спеціальної правової регламентації збирання OSINT-даних породжує значні проблеми щодо їх допустимості. Стаття 86 КПК вимагає, щоб докази були отримані у порядку, встановленому Кодексом, однак такий специфічний порядок для інформації з відкритих джерел відсутній, що в свою чергу створює правову невизначеність щодо законності

застосування численних OSINT-інструментів (програмного забезпечення для веб-скрепінгу, аналізу соціальних мереж, інструментів геолокації) та процедур (наприклад, фіксації контенту з динамічних веб-ресурсів) [1; 2 с. 108-112; 4].

Особливої гостроти цій проблемі надає практика використання масивів інформації, що мають ознаки нелегального походження (так званих "злитих" баз даних). Звернення до джерел, первинно здобутих незаконним шляхом (наприклад, через несанкціонований доступ до комп'ютерних систем), прямо суперечить фундаментальній засаді законності отримання доказів. Інформація, здобута з таких джерел, несе високий ризик визнання її недопустимою на підставі статті 87 КПК як отриманої внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [1; 2, с. 108-112].

Забезпечення достовірності інформації, отриманої з відкритих джерел, також становить значну проблему для кримінального провадження. Відкритий характер Інтернет-простору зумовлює високу ймовірність наявності неповної, неточної, застарілої чи умисно сфальсифікованої інформації (дезінформації, фейків), що прямо контрастує із вимогами доказової бази [2, с. 112-118].

Хоча стаття 94 КПК зобов'язує суб'єктів доказування оцінювати кожен доказ на предмет достовірності за внутрішнім переконанням, застосування цього загального правила до OSINT-даних ускладнене через відсутність специфічних процесуальних механізмів верифікації. Ефективна оцінка потребує застосування спеціалізованих методик, таких як аналіз метаданих, перевірка цілісності файлів за допомогою хеш-сум, критична оцінка першоджерела та зіставлення даних з різних незалежних джерел. Такі технічно складні процедури також наразі не мають законодавчої регламентації. Крім того, забезпечення незмінності цифрової інформації ("ланцюг збереження доказів") для динамічних та легко змінюваних даних з відкритих джерел є значно складнішим завданням порівняно з «традиційними» доказами та потребує окремого нормативного врегулювання [1; 2, с. 114, 119; 4].

Нарешті, активне використання OSINT неминуче пов'язане з ризиками порушення фундаментальних прав людини. Систематичний збір, накопичення та аналіз інформації про осіб, навіть, якщо вона формально розміщена у відкритому доступі, може становити втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя, що гарантоване статтею 13 КПК України, статтею 32 Конституції України та статтею 8 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) [1; 2, с. 114, 119].

Отже, стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлює зростання ролі розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) як необхідного та затребуваного інструменту досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні. Однак відсутність належної правової регламентації використання OSINT суттєво обмежує та ускладнює його ефективне застосування. Така неврегульованість породжує значні проблеми щодо допустимості та достовірності отриманих доказів, а також створює ризики порушення основоположних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.04.2025).
2. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник / О. О. Торбас. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 180 с.
3. Барабаш А. А. Переосмислення інформаційної цінності електронних доказів. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*. 2024. С. 190–194. URL: <https://surl.li/kiryub> (дата звернення: 08.04.2025).

4. Басалик, С. А., Туз, О. С., Тищук, В. В. Генезис інструментів OSINT та окремі аспекти їх використання у правоохоронній діяльності. *Український політико-правовий дискурс*. 2025 URL: <https://zenodo.org/records/15086041> (дата звернення: 08.04.2025).

Колесник В.А.

головний науковий співробітник

науково-організаційного центру

Національної академії Служби безпеки України,

доктор юридичних наук, професор

**ДО РОЗУМІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ПРОТИДІЇ
ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ З БОКУ РФ**

Початок воєнної агресії рф проти нашої держави і вторгнення окупанта на визнані міжнародною спільнотою наші території завершив 24 лютого 2022 року період гібридної війни, що розпочалася задовго до 2014 року і перевів наші відносини з сусідньою країною до відкритого військового протистояння. Натепер як ніколи гостро постали для нас питання охорони національної безпеки, захисту в ній життєво важливих інтересів людини і громадянина, громадянського суспільства, підтримання умов впевненості у правильно обраному з часів незалежності поступу демократичної України до входження в спільноту розвинутих європейських держав.

Попри безперервне ведення бойових дій, постійні обстріли територій, мирного населення, здійснення терористичних нападів на воєнні й цивільні об’єкти та об’єкти критичної інфраструктури, ворог не відмовився, а лише посилив свою руйнівну діяльність в інформаційній сфері. Для забезпечення інформаційної безпеки держави важливо прогнозувати й своєчасно виявляти ці загрози, оцінювати їх рівень, джерела, причини виникнення й розвитку та здійснювати заходи з нейтралізації наслідків і створення умов для недопущення в майбутньому. Національні інтереси в інформаційній сфері, інформаційна політика держави фактично впливають на виконання поточних і стратегічних задач внутрішньої та зовнішньої політики, міжнародного співробітництва. Вони гарантують дотримання конституційних прав і свобод людини й громадянина в галузі доступу до інформації й користування нею, виховання населення в дусі збереження моральних цінностей, патріотизму, гуманізму, національних традицій і національної гідності народу. Ось чому своєчасне й правильне та активне реагування з боку правоохоронних органів на кожний факт кримінально караного посягання на інформаційну безпеку держави стає необхідною умовою для надання відсічі ворогу на специфічному інформаційному фронті. Разом з тим активізація боротьби з інформаційними злочинами слугує ознакою передбачення правоохоронцями розвитку негативної ситуації зі станом загальної злочинності, вказує на доцільність й розумність дій державних органів і суспільства в боротьбі з окремим видом злочинів.

Не викликає заперечення та теза, що при виявленні й розслідуванні будь-яких кримінальних правопорушень, а надто – особливо небезпечних і тяжких злочинів, значна кількість яких віднесена до підслідності та оперативного відання органів СБ України, виключно важливу роль відіграють теоретичні й практичні розробки наук кримінально-правового циклу. Кримінологія, кримінальне право й кримінальний процес, теорія оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності мають беззаперечно важливе значення для створення умов результативної діяльності оперативних працівників, слідчого, прокурора, адвоката як захисника, що наділений правом збирати й подавати докази, і тому до наукового надбання цих галузей знань звертаються практичні співробітники. Не менш важливе значення має й криміналістика, здобутками якої виступає система наукових

рекомендацій з виявлення ознак підготовки та вчинення злочинів й організації розслідування загалом, взаємодії учасників цієї діяльності і, зокрема, використання спеціальних знань в оперативній та слідчій практиці. Отже сьогодні перед криміналістикою стоїть завдання з розробки науково-обґрунтованих рекомендацій щодо виявлення й досудового розслідування злочинів у сучасних умовах з урахуванням прогнозованих в подальшому негативних змін в динаміці злочинності. Це стосується й боротьби зі злочинами в інформаційній сфері держави.

Тривале протистояння ворогу в умовах спочатку прихованої гібридної, а потім і відкритої військової агресії рф, країни-сусіда, яка має величезні матеріальні й людські ресурси, отримує матеріальну й військову підтримку з боку не багатьох, але доволі впливових країн та ще й користується допомогою колабораціоністських сил і зрадників, вимагає від України значних зусиль. Це зумовлює потребу визначення конкретних пріоритетів у припиненні війни й досягненні справедливого миру, звільненні окупованих агресором територій, здійсненні відбудови зруйнованих міст і сіл, численних об’єктів цивільної, військової, промислової, критичної інфраструктури, стабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні та її подальшого розвитку як сучасної й незалежної європейської демократичної держави.

Статтею 17 Конституції України проголошено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1]. Згідно з положеннями ст. 19 Закону України «Про національну безпеку України», захист кібербезпеки та інформаційної безпеки держави покладено на Службу безпеки України [2]. Саме СБ України як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями забезпечує державну безпеку, здійснює запобігання підготовці й вчиненню, виявлення, припинення й розкриття злочинів проти миру та безпеки людства, здійснює контррозвідальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на боротьбу з кібертероризмом та кібершпигунством, протидіє кіберзлочинності. Працівники цього державного органу здійснюють контррозвідальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, інформаційної безпеки держави, об’єктів критичної інфраструктури. Всі перелічені сфери державної або й не державної діяльності, захист яких віднесено до діяльності СБ України, мають в своєму складі інформаційну складову, захист якої є надзвичайно важливим для забезпечення національних інтересів. Зазначене в повній мірі відповідає Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 16 лютого 2022 р. № 56/2022, якою визначено, що об’єктами забезпечення державної безпеки виступають державний суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність України, оборонний, економічний і науково-технічний потенціал, кібербезпека, інформаційна безпека, об’єкти критичної інфраструктури, державна таємниця та службова інформація. Визначено також, що інформаційна безпека є складовою національної безпеки України, а першим із суб’єктів такого забезпечення названо державний орган спеціального призначення із правоохоронними функціями, тобто – СБ України [3].

Як зазначають вітчизняні науковці, загрози інформаційній безпеці являють собою сукупність умов та чинників, які становлять небезпеку життєво важливим інтересам держави, суспільства та особи через можливість негативного інформаційного впливу на свідомість та поведінку громадян, а також на інформаційні ресурси та інформаційно-технічну інфраструктуру. До основних загроз інформаційній безпеці нашої державі, можуть бути віднесені: обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; руйнування системи цінностей, духовного та фізичного здоров’я особи, суспільства, негативні зміни їх цільових настанов; маніпулювання громадською думкою з боку державної влади, фінансово-політичних кіл, низький рівень інтегрованості України в світовій інформаційній простір тощо [4, с.497]. Звертають увагу й на те, що інформаційну зброю характеризує передусім її цільове призначення і адресний контекст, адже фіксованих форм та заздалегідь визначеного й однакового змісту вона не має. Така інформація несе небезпеку не сама по собі від моменту

створення, а «стає» інформаційною зброєю в разі включення до цілеспрямованої програми впливу на інформаційну систему, здатну призвести до досягнення запланованих суб’єктом впливу результатів. Як інформаційна зброя чи її компоненти можуть використовуватися й інформаційні технології, не лише як потенційно призначені для обробки, передачі та виконання інших запланованих дій з інформацією, а й у поєднанні з передачею адресатові відомостей певного характеру, зокрема, задля впливу на інформацію, що циркулює в інформаційних системах, або її одержання [5, с.58-59].

Дослідникам цієї проблеми варто взяти до уваги, що головна інформаційна загроза національній безпеці – це загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, спроба втрутитися у інформаційні ресурси суспільства, деформувати свідомість особистості, заради нав’язування власних і відмінних від наявних в особи цінностей, поглядів, інтересів у життєво важливих сферах, заради управління поведінкою, рішеннями і розвитком тощо. Власне йдеться про комплекс загроз суверенітету країни через вплив на свідомість її громадян на інформаційному рівні з використанням окремого, стратегічного та принципово нового виду протистояння – інформаційного, що без застосування зброї у класичному її розумінні, досягає потрібних цілей у сучасних конфліктах і війнах [6, с.51].

У наукових публікаціях поняття «інформаційна безпека» зазвичай ототожнюється з розумінням захищеності суб’єктів інформаційних відносин від негативних інформаційних впливів, що зумовлені об’єктивними й суб’єктивними чинниками життя людини, існування суспільства, діяльності держави. Методологічною основою визначення цього поняття, як слушно підкреслює В. Степанов, має бути віднесення категорії «безпека» не до самої інформації, хоча інформаційна безпека і пов’язана з нею, а до суб’єктів інформаційного середовища – фізичних і юридичних осіб, які беруть участь в інформаційному процесі. З цього випливає, що в практичному переломленні інформаційна безпека не існує безвідносно до суб’єкта інформаційної середовища, але саме суб’єкт диктує показники такої безпеки. Забезпечення безпеки в аспекті врахування інтересів суб’єкта інформаційних відносин є процесом створення сприятливих умов діяльності, цілеспрямоване формування умов, за яких реалізуються його інтереси та здійснюються поставлені цілі. При цьому найважливішою підставою цілеспрямованої діяльності в галузі інформаційних відносин є цінності їх учасників. Забезпечення інформаційної безпеки суб’єкта – це процес оволодіння суб’єктом необхідними умовами власного існування. Це, в свою чергу, означає, що безпека передбачає створення таких умов, у яких суб’єкти, як мінімум, зберігають і відтворюють свої цінності [7, с.66]. Практичним підтвердженням такої наукової позиції є те, що сьогодні імперська інформаційна машина рф як країни-агресора спрямовує свої зусилля на завдання ідеологічного впливу на свідомість населення України і насамперед на ту його частину, свідомість якої не позбавилась «радянщини», сліпої віри у зіпсоване незалежною Україною «світле майбутнє у складі росії», зберігає ностальгічні відчуття щастя від купівлі шматка ковбаси за 2 руб. 20 коп. Є серед таких об’єктів інформаційного впливу рф і особи, які не здатні зрозуміти справжню сутність подій, що відбуваються в світі, але мають нездоланне бажання швидкого й величезного збагачення і не важливо з чиїх рук, навіть з ворожих.

Захист силами правоохоронних органів від злочинних посягань на інформаційну безпеку держави – це проблема, що стоїть сьогодні перед правоохоронними органами не лише нашої, а й більшості інших розвинених країн світу. Виникла така проблема не раптом й існує доволі давно, але потреба її вирішення в нашій країні значно актуалізувалася із початком гібридних, а на тепер і реальних воєнних загроз Україні з боку рф та її сателітних утворень і окремих не дружніх нам країн, які підтримали або не засуджують вторгнення російських військ на територію нашої держави. Інформація за таких умов стала не лише формою передачі відомостей, а й небезпечною зброєю в руках ворога і водночас зброєю нашого захисту від інформаційної агресії. Інформаційну зброю характеризує передусім її цільове призначення і адресний контекст, адже фіксованих форм та заздалегідь визначеного й однакового змісту така зброя не має. Інформація несе небезпеку не сама по собі від моменту її створення, а «стає»

інформаційною зброєю в разі включення до цілеспрямованої програми впливу на інформаційну систему, здатну призвести до досягнення запланованих суб’єктом впливу результатів. Як інформаційна зброя чи її компоненти можуть використовуватися й інформаційні технології, не лише як потенційно призначені для обробки, передачі та виконання інших запланованих дій з інформацією, а й у поєднанні з передачею адресатові відомостей певного характеру, зокрема, задля впливу на інформацію, що циркулює в інформаційних системах, або її одержання. Застосування інформаційної зброї та настання в результаті запланованих наслідків опосередковуються належним сприйняттям змісту інформаційного впливу тією мішенню, проти якої інформаційну зброю було застосовано [5, с.58-59].

Водночас лише просвітницькі та контрпропагандистські заходи з боку держави і її органів не в силі здолати проблему. Тому важливе значення надається засобам кримінально-правового характеру, визнання державою певних інформаційних дій злочинними та встановлення за їх вчинення суворої кримінальної відповідальності для винних осіб. Варто погодитись, що Кримінальний кодекс є найбільш вагомим охоронним нормативно-правовим актом, що дозволяє здійснювати захист суспільних відносин і в тому числі у сфері забезпечення інформаційної безпеки. Однак у період масштабної російської воєнної агресії проти України державна політика у сфері кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки не може бути сконцентрована лише на заходах з протидії кримінальним правопорушенням, визначеним у розділі XVI Особливої частини КК. Адже основні загрози інформаційній безпеці йдуть з боку держави-агресора і спрямовані на руйнацію суверенітету, незалежності, територіальної цілісності й нерушимості кордонів та основ конституційного ладу, а отже, важливим стає відображення в нормах КК саме цього напрямку забезпечення інформаційної складової державної й національної безпеки України.

Ось чому ключовими в розумінні забезпечення інформаційної безпеки нашої держави можна вважати нормативні положення про встановлення кримінальної відповідальності, спрямовані на протидію ворожим публічним закликам (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. ч. 1, 5 ст. 111¹, ч. 1 ст. 258-2, ч. 1 ст. 295, ч. 1 ст. 299, ч. 2 ст. 442 КК), небезпечний для українського суспільства пропаганді (ч. 3 ст. 111¹, ст. 299, ст. 436, ст. 436¹ КК). У практичній площині вони переважно стосуються інформації, поширення якої створює загрозу заподіяння шкоди основним об’єктам національної безпеки України в інформаційній сфері, що пов’язані з агресією рф проти України. Зважаючи на важливість протидії таким злочинам, відповідальність за їх вчинення має бути посиленою, а розслідування вимагає розроблення відповідних криміналістичних рекомендацій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=1> (дата звернення 15.05.2025).
2. Про національну безпеку України. Закон України. Закон України від 21 червня 2018 року №2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018. № 31, ст. 241.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». Введено в дію Указом Президента України від 16 лютого 2022 р. № 56/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення 15.05.2025).
4. Ткаченко В. В. Загрози інформаційній безпеці України як проблематика національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С.496-498. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/123>
5. Верголяс О.О. Правове забезпечення спеціальних інформаційних операцій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; галузь знань – 081 (Право). Київ, 2020. 287 с.

6. Злочини проти інформаційної безпеки держави: поняття, виявлення, досудове розслідування: монографія / І.В.Гора, В.А.Колесник, В.В.Малюк, А.М.Черняк, В.О.Ходанович, Л.І.Щербина; за заг. ред. Колесника В.А. Київ : 7БЦ, 2023. 512 с. ,
7. Степанов В.Ю. Інформаційна безпека як атрибут національної безпеки. *Вісн. Нац. ун-ту цивіл. захисту України. Серія: Державне управління* : збірн. наук. пр. Харків, 2018. Вип. 1. С. 61-67. DOI: 10.5281/zenodo.1240859.

Колесников М. Є.,

здобувач вищої освіти

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Тимофєєв А.О.,**

старший викладач Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Збройна агресія зі сторони РФ, що триває з 2014 року та набула характеру повномасштабної війни 24 лютого 2022 року висунула перед правозастосовними органами України важливе завдання: уніфіковано та оперативно кваліфікувати сукупність воєнних злочинів та злочинів, пов’язаних зі збройною агресією. Це здійснюється з метою чіткої відповідності міжнародному гуманітарному праву та національному законодавству. Водночас активна фаза конфлікту істотно підвищила динаміку законодавчих змін, що спрямовані на криміналізацію нових діянь, однак, часом це призводить до колізій та дублювання норм. Відсутність чіткої методики розмежування злочинів проти миру та загальнокримінальних злочинів створює ризик неоднакової судової практики, що, своєю чергою, спотворює принцип правової визначеності й ускладнює міжнародне співробітництво у сфері кримінального переслідування [1].

Обмежене коло суб’єктів у ст. 437 Кримінального кодексу України відображає природу злочину агресії, закріплену ще практикою Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі; водночас українські суди вже винесли вироки за цією статтею не лише проти найвищого керівництва, а й стосовно командирів та учасників незаконних формувань середньої та нижчої ланки. Так, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 28.02.2024 р. (справа № 415/2182/20) підтвердила, що суб’єктом злочину агресії є будь-хто, хто фактично здійснює ефективний контроль або значний вплив на політичні чи військові рішення держави-агресора, що відповідає міжнародним стандартам і відкриває можливості для притягнення до відповідальності керівників на всіх рівнях [2, 3].

Також існує проблематика, пов’язана з кваліфікацією за статтею 438 ККУ, у зв’язку з її бланкетним характером. Слідчі та прокурори для правильної кваліфікації мають безпосередньо посилатися на численні джерела міжнародного гуманітарного права, проте на сьогодні більшість з них не завжди мають переклад українською та мають різну юридичну силу [4]. Експерти зазначають, що формулювання «інші порушення» відкриває надто широкий простір для тлумачень.

Окремо слід звернути увагу як санкції за ст. 437 ККУ залишаються менш суворими й непропорційними, якщо порівняти їх із покаранням за воєнний злочин катування (заборонений ст. 3 Женевської конвенції) чи навіть із ст. 115 ККУ («Умисне вбивство»), де санкції тотожні, – що провокує обґрунтовану критику в частині справедливості й адекватності

покарання. Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 28.02.2024 (справа № 415/2182/20) підкреслила необхідність уніфікації верхньої межі санкцій за агресію з міжнародними стандартами відповідальності за воєнні злочини, аби усунути диспропорцію та підвищити ефективність правозастосування [1, 3].

Додатковий виклик становить кваліфікацію неправомірних методів ведення війни, насамперед хаотичних ракетно-дронових ударів по критичній енергетичній інфраструктурі та інших цивільних об’єктах. Це робить метод застосування зброї кримінально-протиправним, що прямо впливає з принципу розрізнення ст. 51 Додаткового протоколу I та диспозиції ст. 438 ККУ. Так, підриг Каховської ГЕС, який спричинив масштабну екологічну катастрофу є прикладом, який показує практику використання законних засобів ведення війни незаконним методом, а також висвітлює конкуренцію між ст. 438 та ст. 441 «Екоцид» [5], оскільки остання вимагає доведення тривалого й масового знищення природного середовища, що наразі розслідується СБУ в об’єднаному провадженні за обома статтями [6].

Окремо слід звернути увагу на ст. 442 ККУ, яка наразі застосовується переважно до публічних закликів до геноциду. Відповідно до вироку Дніпровського райсуду Києва від 06.06.2024 р. (справа № 755/11177/23) визнано фрази «щоб український народ зник» та «бийте цих проклятих хохлів» прямими закликами до фізичного знищення національної групи. Водночас довести власне злочин геноциду (ч. 1 ст. 442) поки не вдається через те, що суди констатують високий доказовий бар’єр спеціального умислу на знищення групи й необхідність масштабних доказів державної політики, чого слідству поки бракує [7, 8, 9].

Попри значну законодавчу активність та зростання судової практики, кваліфікація злочинів, пов’язаних із воєнною агресією Росії, залишається фрагментарною; існує нагальна потреба у системній кодифікації міжнародних злочинів у Кримінальному кодексі України та забезпеченні балансу між безпекою держави й захистом прав людини. Лише комплексне вирішення цих проблем буде гарантувати законне покарання винних у повній мірі, справедливе відшкодування потерпілим і зміцнення міжнародно-правового авторитету України.

Список використаних джерел:

1. Гловюк І. Воєнні злочини: кваліфікація злочину та роль захисника : вебінар [Електронний ресурс] / Ірина Гловюк // Вища школа адвокатури НААУ. – 2025. – URL: <https://www.hsa.org.ua/porusennia-zakoniv-ta-zvicyayiv-viini-kvalifikaciia-zlocinu-ta-rol-zaxisnika> (дата звернення: 04.05.2025).
2. Велика Палата Верховного Суду визначила критерії суб’єкта злочину, передбаченого ст. 437 КК України : новина [Електронний ресурс] // Верховний Суд. – 2024. – URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1579535/> (дата звернення: 04.05.2025).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 : справа № 415/2182/20, провадження № 13-15кц22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176> (дата звернення: 09.05.2025).
4. Україна. Закони. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. і доп.). Стаття 438 «Воєнні злочини» [Електронний ресурс]. – Остання редакція 09.10.2024. – URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_statnya_438/ (дата звернення: 04.05.2025).
5. Україна. Закони. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. і доп.). Стаття 441 «Екоцид» [Електронний ресурс]. – Станом на 04.05.2025. – URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_statnya_441/ (дата звернення: 04.05.2025).
6. Комунальний заклад «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти». Увага: екоцид в Україні! [Електронний ресурс]. – 2025. – URL: <https://www.soippo.edu.ua/index.php/5461-uvaga-ekotsid-v-ukrajini> (дата звернення: 04.05.2025).
7. Analysis of the Implementation Law on the Rome Statute in Ukraine: What to Expect in Practice [Електронний ресурс] // Ukrainian Legal Advocacy Group. – 2024. – URL:

<https://ulag.org.ua/articles-and-publications/analysis-of-the-implementation-law-rome-statute/> (дата звернення: 05.05.2025).

8. Майкл М. Розслідування воєнних злочинів: збирання й архівування доказів та інформації [Електронний ресурс] / Меррі Майкл // Global Investigative Journalism Network. – 01.12.2023. – URL: <https://gijn.org/ua/resurs-ua/rozsliduvanna-voennih-zlociniv-zbiranna-j-arhivuvanna-dokaziv-ta-informacii/> (дата звернення: 05.05.2025).

9. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 06.06.2024 : справа № 755/11177/23, провадження № 1-кп/755/712/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119559177> (дата звернення: 09.05.2025).

Куліш Д.О.,

курсант Харківського національного університету

внутрішніх справ

Науковий керівник: **Лучик С.Д.,**

Харківський національний університет

внутрішніх справ

докторка економічних наук, професор

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ПРИ РЕАГУВАННІ НА КІБЕРІНЦИДЕНТИ

У сучасних умовах цифрової трансформації всі сфери діяльності держави та суспільства дедалі більше залежать від інформаційно-комунікаційних технологій. Це зумовлює не лише зростання можливостей, а й посилення кіберзагроз. Кіберінциденти, що виникають внаслідок дій кіберзлочинців, технічних збоїв чи цілеспрямованих атак, здатні паралізувати роботу організацій, критичної інфраструктури та навіть впливати на національну безпеку. У зв’язку з цим важливим є формування ефективної системи управлінських рішень для своєчасного реагування на такі інциденти, що потребує належного правового та обліково-аналітичного забезпечення.

Правове забезпечення реагування на кіберінциденти в Україні базується на Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає суб’єкти, повноваження та механізми координації у сфері кіберзахисту [1]. Проте, як зазначають дослідники, проблемою залишається низький рівень практичної імплементації цього закону через недосконалість підзаконної нормативної бази та недостатнє ресурсне забезпечення діяльності уповноважених органів [2]. Це ускладнює швидке й ефективне прийняття управлінських рішень у разі кіберінциденту.

Особливої уваги потребує обліково-аналітичне забезпечення процесів управління. Йдеться про створення єдиних баз даних щодо кіберінцидентів, механізмів збору, обробки й аналізу інформації про кіберзагрози та атаки, що дозволяє керівникам приймати обґрунтовані рішення, спираючись на фактичні дані. За даними аналітичного звіту Комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації, на сьогодні недостатньо розвинені механізми обміну інформацією між державними органами, приватними структурами та міжнародними партнерами, що знижує ефективність протидії кіберінцидентам [3].

Аналітичне забезпечення включає не лише фіксацію інцидентів, а й прогнозування можливих кіберзагроз, аналіз уразливостей систем, оцінювання ризиків. Такі функції виконують центри кібербезпеки, які повинні працювати на основі сучасних технологій моніторингу, штучного інтелекту та великих даних. Без ефективного обліково-аналітичного підходу неможливо забезпечити своєчасність та точність управлінських рішень у сфері кіберзахисту.

Водночас виникає потреба у вдосконаленні законодавства. Зокрема, доцільно передбачити обов’язковість створення єдиної національної платформи обміну інформацією про кіберінциденти, що дозволить своєчасно інформувати всі зацікавлені органи та суб’єкти критичної інфраструктури. Також варто розробити підзаконні акти, які регламентують стандарти та процедури ведення обліку інцидентів, збору й аналізу даних, забезпечивши їх відповідність міжнародним стандартам. Необхідно встановити чіткі вимоги щодо кадрового складу центрів кібербезпеки, підвищити рівень підготовки фахівців та запровадити систему обов’язкового навчання персоналу для роботи з інформацією про кіберзагрози [2].

Таким чином, для забезпечення ефективного реагування на кіберінциденти необхідно не лише вдосконалювати правову базу, а й зміцнювати обліково-аналітичні механізми управління. Поєднання нормативно-правових, організаційних та технічних заходів дозволить підвищити кіберстійкість державних органів, правоохоронних структур та об’єктів критичної інфраструктури, забезпечуючи захист національної безпеки від кіберзагроз.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2163-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>. (Дата звернення 20.05.2025)
2. Савчук І. В. Правове регулювання заходів з кібербезпеки в Україні: проблеми та перспективи. – Житомир: Житомирська політехніка, 2025. – 78 с.
3. Олексюк Л. В. Попередній аналітичний звіт про контроль за виконанням Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». – Київ: Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації, 2020. – 42 с.

Лазаренко Д.А.,

студент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ДІЙ ЩОДО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

З початку російської агресії проти України у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, тимчасово окуповані території України стали ареною численних порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) та кримінального законодавства. Насильницькі дії щодо цивільного населення, такі як умисні вбивства, катування, сексуальне насильство, насильницькі зникнення та депортації, набули систематичного характеру. Кримінально-правова кваліфікація таких дій є складним завданням, оскільки потребує врахування норм національного законодавства України, зокрема Кримінального кодексу України (КК України), а також міжнародних стандартів, закріплених у Женевських конвенціях 1949 року, Римському статуті Міжнародного кримінального суду (МКС) та інших актах.

Метою цієї роботи є аналіз правових основ кваліфікації насильницьких дій щодо цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України, визначення ключових проблем та пропозиція підходів до їх вирішення. У статті розглядаються основні категорії злочинів, особливості їх кваліфікації за КК України, взаємозв’язок із нормами міжнародного права, практичні виклики розслідування, а також міжнародний досвід у притягненні винних до відповідальності. Особлива увага приділяється проблемам гармонізації законодавства, збору доказів та застосуванню сучасних технологій у розслідуванні воєнних злочинів.

Тимчасово окупована територія України, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», визначається як частина міжнародно визнаної території України, на яку не поширюється фактичний контроль української влади внаслідок окупації Російською Федерацією [1]. За даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 2025 рік Росія контролює значні частини Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та Автономну Республіку Крим [2].

Окупація прирівнюється до міжнародного збройного конфлікту відповідно до статті 2 Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [3]. Це створює правову основу для застосування норм МГП, зокрема Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни, яка встановлює захист цивільних осіб від насильницьких дій. У контексті кримінального права України тимчасово окуповані території є зоною, де злочини проти цивільного населення часто кваліфікуються як порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України). Обмежений доступ до цих територій ускладнює юрисдикцію України, що потребує координації з міжнародними інституціями, такими як МКС, для ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Насильницькі дії щодо цивільного населення на окупованих територіях охоплюють широкий спектр злочинів, які можна поділити на такі категорії:

Умисні вбивства цивільних осіб є одним із найтяжчих порушень МГП. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора України, на деокупованих територіях виявлено численні випадки розстрілів цивільних, зокрема в містах Буча, Ірпінь та Маріуполь [4]. Такі дії кваліфікуються за ст. 438 КК України, яка передбачає відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, а також можуть додатково кваліфікуватися за ст. 115 КК України (умисне вбивство) залежно від обставин [5]. Масові розстріли в Бучі у 2022 році стали символом воєнних злочинів, що викликали широкий міжнародний резонанс і потребують ретельного документування.

Катування цивільних осіб, включаючи фізичне та психологічне насильство, є поширеним явищем на окупованих територіях. Згідно з доповіддю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у період з 2014 по 2024 роки зафіксовано численні випадки тортур, спрямованих на залякування та придушення української ідентичності. У КК України катування кваліфікуються за ст. 127, однак у контексті збройного конфлікту частіше застосовується ст. 438, оскільки такі дії порушують норми МГП. Тортири часто застосовуються для отримання інформації або як форма покарання, що має серйозні наслідки для психологічного здоров’я жертв.

Сексуальне насильство, зокрема зґвалтування, стало інструментом терору на окупованих територіях. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 2023 рік відкрито 66 кримінальних проваджень за фактами сексуального насильства, вчиненого російськими військовослужбовцями. У КК України такі дії кваліфікуються за ст. 152 (зґвалтування) або ст. 153 (сексуальне насильство), але в контексті війни додатково застосовується ст. 438 [5]. Сексуальне насильство як воєнний злочин потребує спеціалізованого підходу до розслідування через його чутливість та стигматизацію жертв.

Насильницькі зникнення є злочином проти людяності відповідно до ст. 7 Римського статуту МКС. В Україні після приєднання до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень у 2015 році було введено ст. 146-1 КК України, яка встановлює відповідальність за такі дії [5]. За даними МВС України, у 2022 році зареєстровано 1120 випадків насильницьких зникнень на окупованих територіях. Ці злочини часто спрямовані на активістів, журналістів та інших осіб, які виступають проти окупаційної влади, що ускладнює їх розслідування через брак інформації.

Незаконна депортація цивільних осіб, зокрема дітей, є воєнним злочином. МКС видав ордери на арешт російських посадовців за депортацію українських дітей, що кваліфікується як воєнний злочин. У КК України такі дії можуть кваліфікуватися за ст. 438, а також за ст. 149

(торгівля людьми) у разі наявності відповідних ознак [5]. Депортація дітей викликає особливе занепокоєння через порушення їхніх прав, втрату національної ідентичності та складність повернення.

Основною статтею для кваліфікації насильницьких дій щодо цивільного населення є ст. 438 КК України, яка охоплює порушення законів та звичаїв війни. Ця стаття є бланкетною, оскільки відсилає до норм МГП, зокрема Женевських конвенцій та Додаткового протоколу I 1977 року. Проте кваліфікація за ст. 438 не завжди є достатньою, оскільки окремі злочини можуть потребувати додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України.

Однією з ключових проблем є визначення, чи потребують злочини, кваліфіковані за ст. 438, додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України (наприклад, ст. 115, 127, 152). Згідно з практикою, ст. 438 є самодостатньою для кваліфікації воєнних злочинів, оскільки охоплює широкий спектр діянь [6]. Однак у випадках, коли діяння має специфічні ознаки, наприклад, умисне вбивство з особливою жорстокістю або з мотивів ненависті, додаткова кваліфікація за ст. 115 може бути доцільною [6]. Наприклад, розстріли цивільних у Бучі можуть кваліфікуватися як воєнний злочин за ст. 438, але також як умисне вбивство за ст. 115, якщо є докази індивідуальної відповідальності виконавця.

Іншою проблемою є брак ратифікації Римського статуту Україною, що ускладнює пряме застосування його норм у національному судочинстві. Хоча Україна визнала юрисдикцію МКС, норми Римського статуту не є частиною національного законодавства, що створює прогалини в кваліфікації злочинів проти людяності [7]. Наприклад, систематичні катування чи насильницькі зникнення, які є частиною широкомасштабного нападу на цивільне населення, можуть не отримати належної кваліфікації через відсутність у КК України чіткого визначення злочинів проти людяності. Це обмежує можливості національних судів притягати до відповідальності високопосадовців, які планують такі злочини.

Ще однією проблемою є складність розмежування воєнних злочинів і злочинів проти людяності в умовах окупації. Воєнні злочини, як правило, пов’язані з конкретними порушеннями МГП, тоді як злочини проти людяності вимагають доведення їх систематичного чи широкомасштабного характеру. У контексті України це особливо актуально, оскільки насильницькі дії на окупованих територіях часто є частиною скоординованої політики, спрямованої на придушення цивільного населення. Відсутність чітких критеріїв у КК України для кваліфікації злочинів проти людяності ускладнює їх розслідування та судовий розгляд.

Міжнародне право, зокрема Женевські конвенції та Римський статут, встановлює стандарти для кваліфікації воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Наприклад, ст. 8 Римського статуту визначає воєнні злочини, включаючи умисні вбивства, катування та сексуальне насильство, тоді як ст. 7 визначає злочини проти людяності, такі як насильницькі зникнення та депортація [7]. Україна, зобов’язана співпрацювати з МКС, що впливає на кваліфікацію злочинів на національному рівні [7]. Співпраця з МКС дозволяє використовувати міжнародний досвід у розслідуванні воєнних злочинів, зокрема методи збору доказів та ідентифікації винних.

Міжнародний досвід, наприклад, розслідування воєнних злочинів у колишній Югославії та Руанді, демонструє важливість комплексного підходу до кваліфікації. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ) успішно кваліфікував систематичні зґвалтування як злочини проти людяності, що стало прецедентом для сучасних розслідувань [7]. В Україні цей досвід може бути застосований до кваліфікації сексуального насильства як частини ширшої кампанії проти цивільного населення. Аналогічно, трибунал щодо Руанди наголосив на необхідності доведення наміру для кваліфікації геноциду, що може бути актуальним для розслідування депортації українських дітей.

Кримінально-правова кваліфікація насильницьких дій щодо цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України є складним завданням, яке потребує інтеграції національного та міжнародного законодавства. Основною статтею для кваліфікації таких дій є ст. 438 КК України, однак у багатьох випадках необхідна додаткова кваліфікація за іншими

статтями, такими як ст. 115, 127, 152 чи 146-1. Проблеми, пов’язані з браком доказів, недостатньою гармонізацією законодавства, систематичним характером злочинів та психологічними бар’єрами, ускладнюють розслідування та судовий розгляд. Міжнародний досвід, зокрема розслідування воєнних злочинів у Югославії та Руанді, підкреслює важливість комплексного підходу до кваліфікації та співпраці з міжнародними інституціями. Перспективи вдосконалення включають ратифікацію Римського статуту, посилення міжнародної співпраці, підвищення кваліфікації правоохоронців та використання технологічних рішень. Ефективна кваліфікація та розслідування цих злочинів є критично важливими для відновлення справедливості, захисту прав жертв та запобігання безкарності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення 23.05.2025).
2. Офіс Генерального прокурора України. Звіт про воєнні злочини на тимчасово окупованих територіях, 2024. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua> (дата звернення 23.05.2025).
3. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 23.05.2025).
4. Злочини РФ в Україні: виклики притягнення винних до відповідальності. Право України, 2023. URL: <https://unba.org.ua/publications/8055-zlochyni-rf-v-ukraini-vikliki-prityagnennya-vinnih-do-vidpovidal-nosti.html> (дата звернення 23.05.2025).
5. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 23.05.2025).
6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Доповідь про порушення прав людини на окупованих територіях, 2024. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi> (дата звернення 23.05.2025).

Лазорчик В.Ю.

здобувач вищої освіти Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Тимофєєв А.О.**

старший викладач Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ

З початком міжнародного збройного конфлікту, що виник у 2014 році внаслідок агресії російської федерації проти України та набув повномасштабного характеру у 2022 році, питання кваліфікації воєнних злочинів стало особливо актуальним для вітчизняної правозастосовної практики. Незважаючи на наявність статті 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка передбачає відповідальність за воєнні злочини, відсутність окремого, систематизованого розділу, який присвячений воєнним злочинам, створює труднощі для слідчих, прокурорів і суддів [2; 3].

Складність кваліфікації діянь у зоні бойових дій зумовлюється тим, що одне й те саме діяння може підпадати під різні правові кваліфікації. Наприклад, артилерійський обстріл цивільного об’єкта – житлового будинку, школи чи лікарні – за певних умов може розглядатися як терористичний акт відповідно до ст. 258 КК України або як порушення норм

міжнародного гуманітарного права, зокрема ст. 438 КК України. Така ситуація вимагає ретельного аналізу контексту, наявності умислу, цілей нападу та статусу об’єкта [3].

Окремої уваги заслуговують особливості встановлення суб’єктивної сторони воєнного злочину. У реаліях активної фази бойових дій доказування прямого умислу на порушення міжнародного гуманітарного права є надзвичайно складним. У таких умовах правоохоронні органи повинні застосовувати високі стандарти доказування, з урахуванням практики Міжнародного кримінального суду. Згідно з Римським статутом, до складу воєнних злочинів належать не лише прямі дії на полі бою, а й злочини проти цивільного населення, включаючи катування, депортації, сексуальне насильство, використання дітей у збройних формуваннях тощо [1; 4].

У проєкті нового Кримінального кодексу України пропонується створити окремий розділ, присвячений воєнним злочинам, що передбачає чітку систематизацію складів злочинів за видами: напади на цивільне населення, застосування заборонених засобів і методів ведення війни, використання дітей у збройному конфлікті, сексуальне насильство, катування, депортації. Крім того, вводиться положення про відповідальність командирів, які не вжили заходів для запобігання або припинення злочинів підлеглих. Це положення запозичене з практики Міжнародного кримінального права і забезпечує відповідальність не лише виконавців, але й вищого командування, що є критично важливим для воєнної юстиції [5].

Такий підхід дозволяє уникнути дублювання норм або суперечливих тлумачень під час правозастосування та відповідає загальній тенденції модернізації кримінального законодавства. Він також сприяє уніфікації судової практики, формує чіткий механізм дій для органів досудового розслідування та прокуратури [3; 5].

Отже, кваліфікація воєнних злочинів потребує як теоретичного осмислення, так і законодавчого впорядкування. У контексті оновлення Кримінального кодексу України доцільно підтримати ініціативу створення окремого розділу, присвяченого воєнним злочинам, із чітким переліком складів злочинів, гармонізованих із Римським статутом. Це дозволить забезпечити єдність судової практики, належний рівень доказування та правову визначеність у справах, що виникають в умовах збройної агресії [1; 2; 5].

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду // Офіційний вісник України. – 2006. – № 1. – С. 22–48. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 08.05.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Коломієць Н. В., Лугина Є. Ю. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2024. – № 3. – С. 466–470. – Режим доступу: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/82.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).
4. Міжнародне кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. Т. І. Созанського, О. М. Броневицької. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. – 472 с. – Режим доступу: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8173/1/+++MiznarKryminPravo-MAKET-2.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).
5. Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів: Рішення Ради прокурорів України від 23.11.2022 № 36 // Офіційний вісник прокуратури. – 2022. – № 11. – С. 39–41. – Режим доступу: <https://gp.gov.ua/ua/posts/etika6> . Проєкт нового Кримінального кодексу України [Електронний ресурс] / Національна комісія з реформування кримінального законодавства. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 08.05.2025).

Лисенко Ж.А.,

курсант факультету Правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У ЗБИРАННІ ДОКАЗІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ

Російські окупаційні війська чинять насильство над мирним населенням України: масово вбивають, катують, гвалтують мирне населення України, руйнують житло та об’єкти інфраструктури, займаються мародерством. Воєнні злочини, що пов’язані із серйозним порушенням норм міжнародного гуманітарного права можуть бути вчинені як військовими, так і цивільними особами та передбачають посягання на життя, права і безпеку захищених осіб. Визначення воєнних злочинів ґрунтується на міжнародних документах, зокрема Женевські конвенції 1949 року, Гаазька конвенція 1954 року, Конвенція 1976 року про захист довкілля та Римський статут Міжнародного кримінального суду [1, с. 451–452].

Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, лише за перший рік повномасштабної агресії рф зафіксовано майже 19 тисяч цивільних жертв, серед яких понад 7 тисяч загиблих, у тому числі діти. [9]. Однак реальні цифри значно вищі через відсутність доступу до деокупованих і тимчасово окупованих територій.

З початку повномасштабного вторгнення рф у лютому 2022 року, питання фіксації та документування воєнних злочинів набуло особливої актуальності. Україна, зіткнувшись із безпрецедентною агресією, мобілізувала всі наявні ресурси для збору доказів злочинів проти людяності, скоєних російськими військовими. У цьому процесі важливу роль відіграє Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ), що не лише забезпечує охорону державного кордону, але й активно долучена до фіксації злочинів, сприяючи притягненню винних до відповідальності.

Згідно Закону України «Про Державну прикордонну службу України», до обов’язків ДПСУ належить забезпечення цілісності та недоторканності державного кордону, а також забезпечення реалізації суверенних прав України в прилеглий морській зоні та в її виключній морській економічній зоні [10]. В умовах воєнного стану прикордонники спільно із Збройними силами України виконують бойові завдання вздовж лінії зіткнення, а на мирних ділянках забезпечують безперервну охорону кордону. Особливу роль ДПСУ відіграє у фіксації воєнних злочинів російської федерації. Така фіксація відбувається не тільки в районах ведення бойових дій, а й на «безпечних» ділянках державного кордону України. Так, при здійсненні прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон України, можуть виявлятися випадки незаконного переміщення осіб, транспорту чи вантажів, що пов’язані зі злочинами проти цивільного населення. Персонал ДПСУ залучений також до збору оперативної інформації та проведення аналітичної роботи, результати якої можуть свідчити про порушення міжнародного гуманітарного права та сприяти притягненню винних до відповідальності [2]. Крім того, в умовах ведення бойових дій, прикордонні підрозділи забезпечують швидке оформлення гуманітарної та військової допомоги від міжнародних партнерів, що надходить в Україну через пункти пропуску [3, 10].

Особливу увагу ДПСУ приділяє збиранню первинних доказів, які можуть бути використані в національних і міжнародних кримінальних провадженнях проти воєнних злочинців. У цьому контексті варто розмежовувати поняття «первинна інформація» та «докази» у юридичному розумінні [4]. Первинна інформація, яку фіксують прикордонники під час виконання службових обов’язків, може мати допоміжне значення для подальшого документування злочинів. Проте така інформація потребує перевірки, підтвердження та

належного процесуального оформлення, щоб набути статусу доказу в судовому провадженні. Варто зазначити, що незважаючи на те, що ДПСУ безпосередньо долучається до фіксації злочинів, основна процесуальна роль у їх юридичному оформленні належить слідчим органам – Офісу Генерального прокурора, Службі безпеки України та Національній поліції.

Аналіз нормативно-правових актів, судової практики та спеціальної літератури дозволяє виокремити ключові напрями діяльності ДПСУ у сфері фіксації воєнних злочинів:

виявлення фактів вчинення злочинів на прикордонних територіях, зокрема, обстрілів прикордонних населених пунктів, руйнування об’єктів цивільної інфраструктури, насильства щодо місцевого населення;

робота з біженцями та внутрішньо переміщеними особами (прикордонники першими контактують із громадянами, які евакуюються з зон бойових дій, та документують їхні свідчення);

інформування компетентних органів про виявлені факти порушення норм міжнародного гуманітарного права чи військових злочинів, зокрема, Офісу Генерального прокурора України та Міжвідомчого центру збору доказів та направлення до них зібраних матеріалів;

використання технічних засобів спостереження та фіксації – в тому числі безпілотних літальних апаратів, засобів OSINT (Open Source Intelligence), автоматизованих систем відеоспостереження на кордоні тощо.

Державна прикордонна служба в різних формах приймає участь міжнародній співпраці з іноземними правоохоронними та правозахисними структурами щодо обміну доказами і верифікації інформації [5]. Саме прикордонники першими контактують із людьми, які щойно залишили зону бойових дій, і фіксують їхні свідчення про:

- загибель та поранення мирного населення;
- авіаудари по лікарнях, школах і житлових кварталах;
- руйнування критичної інфраструктури;
- насильство, катування, мародерство з боку окупаційних військ [6].

Важливою ініціативою стало впровадження на контрольних пунктах в’їзду-виїзду спеціальних платформ для збору свідчень про воєнні злочини. У співпраці з Офісом Генерального прокурора та міжнародними партнерами, ДПСУ забезпечує доступ постраждалих осіб до ресурсу WarCrimes.gov.ua, який діє за міжнародними стандартами й слугує джерелом формування доказової бази для вітчизняного та міжнародного правосуддя. Важливо підкреслити, що зібрані прикордонниками фото- та відеоматеріали, свідчення очевидців, фрагменти речових доказів (залишки боєприпасів, техніки, особистих речей окупантів) – не лише підсилюють слідчі дії, а й використовуються під час обґрунтування підозр, складання міжнародних доповідей, зокрема в рамках діяльності Міжнародної слідчої групи (ЖТ) та Комісії ООН з розслідування порушень в Україні [6].

Участь ДПСУ у фіксації порушень міжнародного гуманітарного права узгоджується з положеннями статті 8 Римського статуту, яка визначає воєнні злочини та форми співпраці національних органів із МКС. Прикордонники, як представники державного органу, мають процесуальну можливість збирати докази, які у подальшому можуть бути використані для кваліфікації злочинів як порушень Женевських конвенцій – зокрема, як акти, спрямовані проти цивільного населення, об’єктів, що перебувають під захистом [7].

У сучасних умовах війни Державна прикордонна служба України активно застосовує новітні технології – безпілотні літальні апарати, засоби супутникової розвідки, тепловізійні й оптичні камери спостереження, а також аналітику відеопотоків – для моніторингу прикордонного простору та фіксації воєнних злочинів рф. Завдяки цим інструментам прикордонники оперативно виявляють і документують факти обстрілів цивільних колон, переміщення озброєння, спроб приховування слідів масових поховань та інші дії, що становлять загрозу для цивільного населення. ДПСУ є одним із ключових джерел OSINT-даних [8] (відкритої розвідувальної інформації), які формують надійну цифрову доказову базу для подальшого використання в національних і міжнародних судових інституціях.

Отже, роль ДПСУ у зборі доказів воєнних злочинів рф на державному кордоні є надзвичайно важливою та багатогранною. Прикордонне відомство не лише забезпечує захист державних рубежів, а й активно виявляє, документує та передає правоохоронним і міжнародним органам інформацію про осіб, причетних до збройної агресії, терористичних угруповань і колаборантів. Така діяльність сприяє формуванню надійної доказової бази, необхідної для притягнення винних до відповідальності в межах національного та міжнародного кримінального правосуддя. Таким чином, ДПСУ є ключовим суб’єктом у протидії воєнним злочинам росії, забезпечуючи не лише фізичний захист кордону, а й підтримуючи процес справедливості та відновлення миру в Україні.

Список використаних джерел:

1. Комісарчук Ю. А., Черевко В. В. Osint як один з інструментів для збирання інформації про воєнні злочини російської федерації в Україні. *Modern science: innovations and prospects : the 14th International scientific and practical conference (October 16–18, 2022)*. SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. С. 451–454. URL : <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/MODERN-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-16-18.10.22.pdf#page=451> (дата звернення 21.05.2025).
2. Синєкоп А. С. Діяльність органів національної поліції та інших правоохоронних органів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року)*. Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький. 2022. С. 339–341. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0055188.pdf#page=340> (дата звернення 21.05.2025).
3. Міжнародне співробітництво Державної прикордонної служби України. *Офіційний сайт Державної прикордонної служби України*. URL : <https://dpsu.gov.ua/uk/news/27786-Mizhnarodne-spivrobitnictvo-Derzhavnoi-prikordonnoi-sluzhbi-Ukraini> (дата звернення 21.05.2025).
4. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять: ДСТУ 5034:2008. Київ : Держспоживстандарт України. 2009. 38 с.
5. Майже 12 000 повідомлень про воєнні злочини РФ вже подали українці на єдиний портал збору доказів. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/maize-12-000-povidomlen-pro-vojenni-zlocini-rf-vze-podali-ukrayinci-na-jedinii-portal-zboru-dokaziv?utm_source=chatgpt.com(дата звернення 21.05.2025).
6. Документуємо воєнні злочини Російської Федерації в Україні. *WarCrimes.gov.ua*. URL: <https://warcrimes.gov.ua>(дата звернення 21.05.2025).
7. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120–125.
8. Розвідка з відкритих джерел (Open-source intelligence – OSINT). *maxzosim.com*. URL: <https://www.maxzosim.com/rozvidka-z-vidkritikh-dzherel-osint/> (дата звернення 21.05.2025).
9. Ukraine: civilian casualty update 13 February 2023. *ohchr*. URL: <https://www.ohchr.org/en/updates/2023/02/ukraine-civilian-casualty-update-13-february-2023>(дата звернення 21.05.2025).
10. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>(дата звернення 21.05.2025).

Михайлов Б.А.,
здобувач вищої освіти
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Порушення правил ведення війни - це не просто якісь абстрактні юридичні терміни, а реальні трагедії: зруйновані міста, загиблі люди, знищена інфраструктура. Кваліфікувати такі дії як злочини - це перший крок до справедливості, але він дуже непростий. У цих тезах я хочу розібратися, що саме ускладнює кваліфікацію таких злочинів, які норми права тут застосовуються і які проблеми виникають, коли треба довести провину.

Правила ведення війни - це, по суті, набір міжнародних угод, які мають захистити людей під час збройних конфліктів. Я маю на увазі Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи 1977 року і ще цілу купу норм, які називають звичаєвим міжнародним гуманітарним правом [2]. В Україні такі злочини підпадають під статтю 438 Кримінального кодексу, де йдеться про порушення законів і звичаїв війни [1]. Це можуть бути обстріли цивільних, використання забороненої зброї чи жорстоке поводження з полоненими. Але от у чому трудність: щоб довести, що це воєнний злочин, треба чітко показати, що дія була незаконною і що винуватець діяв навмисне. Наприклад, якщо росіяни обстріляли житловий квартал, треба довести, що вони знали, що там немає військових цілей. А це не так просто, як здається.

Одна з найбільших проблем - це визначити, чи використовувалася заборонена зброя. У війні проти України були випадки, коли росіяни, судячи з усього, застосовували фосфорні боєприпаси чи некеровані ракети, які просто знищують усе на своєму шляху. Я бачив репортажі, де розповідали про такі атаки, і це жахає. Але щоб кваліфікувати це як злочин, потрібні експертизи, які підтвердять, що це була саме така зброя. А ще - доступ до місця події, якого часто немає через окупацію. І як відрізнити, чи це була просто невдала атака на військову ціль, чи свідомий удар по цивільних? Це питання мене постійно турбує, коли я думаю про цю тему.

Ще одна річ, яка ускладнює кваліфікацію, - це методи ведення війни. Наприклад, блокада Маріуполя у 2022 році. Люди залишалися без їжі, води, ліків. На мою думку, це не просто воєнна тактика, це свідоме створення умов, коли цивільні не можуть вижити. Але як довести, що це було зроблено навмисне? І чи можна вважати це воєнним злочином, якщо формально не було прямого наказу “знищити всіх”? Такі питання змушують задуматися, наскільки складно юристам працювати з цими справами.

Окремо варто сказати про атаки на цивільні об’єкти. Усі ми бачили кадри зруйнованих шкіл, лікарень, електростанцій. Я пам’ятаю, як взимку 2022-2023 років росіяни били по наших електромережах, і люди залишалися без світла й тепла [5]. Щоб це кваліфікувати як воєнний злочин, треба довести, що ці об’єкти не мали жодного військового значення. А ще - що нападники знали про це і все одно били. Це звучить логічно, але на практиці зібрати такі докази - це як скласти пазл, коли половина шматочків загубилася [4].

Докази - це взагалі окрема історія. Уявіть: війна, обстріли, окуповані території. Як зібрати свідчення, якщо люди бояться говорити? Як дістатися до місця злочину, якщо там ворог? Добре, що зараз є сучасні технології: відео з дронів, супутникові знімки, перехоплення розмов. Але навіть ці докази треба перевіряти, щоб ніхто не сказав, що це фейк. І ще є проблема співпраці з міжнародними організаціями, наприклад, із Міжнародним кримінальним судом. Вони можуть допомогти, але росія не визнає їхньої юрисдикції, і це все ускладнює.

Коли я думаю про відповідальність за ці злочини, то розумію, що кваліфікація - це лише початок. У Кримінальному кодексі України за порушення законів війни можна отримати до 15 років в’язниці або навіть довічне. Але як покарати тих, хто ховається в росії чи на окупованих територіях? Екстрадиція не працює, бо росія не видає своїх. Заочні вирoki - це варіант, але чи достатньо цього для справедливості? На міжнародному рівні є Міжнародний кримінальний суд, але він теж не всесильний. Я чув, що говорять про спеціальний трибунал для злочинів росії [3]. Може, це було б рішенням, але поки що це лише ідеї.

Ця війна ще й гібридна, і це додає головного болю. Крім звичайних обстрілів, є кібератаки, пропаганда, дезінформація. Я бачив, як росіяни поширюють фейки, щоб виправдати свої дії. Чи можна це вважати частиною воєнного злочину? Може, це співучасть? Але міжнародне право ще не дуже добре регулює такі речі. Наприклад, якщо кібератака вивела з ладу лікарню і люди померли, це воєнний злочин чи ні? Поки що чіткої відповіді немає, і це мене трохи дратує, бо здається, що винні можуть уникнути покарання через такі прогалини.

Кваліфікація воєнних злочинів - дуже відповідальна справа. Треба знати і міжнародне право, і українське, зібрати докази в умовах війни, довести умисел і ще якось домогтися, щоб винних покарали. У війні росії проти України ці проблеми особливо гострі, бо злочини масштабні, а часу обмаль. Необхідно вдосконалювати закони, щоб вони краще працювали в таких ситуаціях, більше співпрацювати з міжнародними організаціями і, можливо, винайти нові підходи в процесі розслідування гібридних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: від 26.02.2025/ Стаття 438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 22.05.2025).
2. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року. URL: <https://www.icrc.org/en/document/geneva-conventions-1949-additional-protocols> (дата звернення 22.05.2025).
3. Міжнародний кримінальний суд: Розслідування в Україні. URL: <https://www.icc-cpi.int/ukraine> (дата звернення 22.05.2025).
4. Звіт Євроюст: "Support to Justice for Ukraine" (2023). URL: <https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-and-the-war-in-ukraine> (дата звернення 22.05.2025).
5. Звіт OSCE: "Report on Violations of International Humanitarian Law in Ukraine" (2022). URL: <https://www.osce.org/odihr/515868> (дата звернення 22.05.2025).

Тіщенко В.М.,

аспірант Національної академії Служби безпеки України

ПЕРЕВІРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ

З моменту початку збройної агресії проти України Російська Федерація систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права, включаючи Женевські конвенції, здійснюючи масові воєнні злочини, знищення цивільної інфраструктури, вбивства мирного населення та примусову депортацію. Після початку широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року ситуація значно загострилася. [1]

Державна прикордонна служба України, перебуваючи на передовій, реалізує широкий спектр заходів, серед яких важливу роль має перевірочна діяльність. Ця діяльність виходить за межі звичного прикордонного контролю та стає ефективним інструментом виявлення осіб,

причетних до колабораційної діяльності, вчинення злочинів або спроб ухилення від правосуддя. Таким чином, ДПСУ відіграє центральну роль у системі державного реагування на загрози, пов’язані з воєнними злочинами.

Одним із ключових напрямів діяльності оперативно-розшукових підрозділів ДПСУ в умовах воєнного стану є перевірна діяльність, яка спрямована на виявлення, фіксацію та документування осіб, потенційно причетних до вчинення воєнних злочинів, колабораційної діяльності та інших форм співпраці з окупаційним режимом. У поєднанні з іншими органами та підрозділами сектору безпеки і оборони ДПСУ формує важливу ланку у механізмі виявлення, документування та запобігання воєнним злочинам.

Питання перевірної діяльності (раніше – фільтраційної) висвітлювались у працях українських правознавців, зокрема Плетнєвої А.Є., Романюка Б.В., Михайлової Ю.О., Кузьміна С.А., Борисової О.В., Дмитрієва І.В. та інших. У своїх дослідженнях науковці розглядають поняття, форми, методи і правові засади цієї діяльності, а також її роль у контексті забезпечення національної безпеки, контррозвідки та протидії диверсіям. Особливу увагу приділено співпраці ДПСУ з іншими суб’єктами сектору безпеки та проблемам правового регулювання негласних перевірочних заходів. Натомість, особливості перевірної діяльності ДПСУ в умовах повномасштабної війни та її безпосередній зв’язок з протидією воєнним злочинам є відносно новою та недостатньо дослідженою проблемою, що потребує поглибленого аналізу.

Перевірна діяльність ДПСУ базується на Законах України "Про Державну прикордонну службу України", "Про оперативно-розшукову діяльність" та "Про прикордонний контроль". Ці акти визначають завдання, функції та повноваження Прикордонної служби, зокрема щодо перевірки документів, огляду транспортних засобів, вантажів, перевірки та опитування осіб, а також інших заходів прикордонного контролю. В умовах воєнного стану, що діє в Україні, повноваження прикордонників можуть розширюватися відповідно до чинного законодавства, включаючи посилені заходи контролю на пунктах пропуску та встановлення контрольних пунктів (блокпостів) у прикордонних районах.

Під час війни прикордонники здійснюють посилений контроль за рухом осіб і вантажів через кордон та в межах прикордонних контрольованих районів. Зокрема, під особливим контролем перебувають особи, які слідує з окупованих чи деокупованих територій. Перевірна діяльність включає використання сучасних інформаційних технологій, баз даних, систем біометричної ідентифікації осіб. [3]

У контексті воєнної агресії РФ перевірна діяльність ДПСУ перетворюється на важливий інструмент протидії воєнним злочинам за кількома напрямками:

1. **Ідентифікація потенційних злочинців:** прикордонний контроль дозволяє виявляти осіб, які можуть бути причетні до скоєння воєнних злочинів. Це стосується як військовослужбовців держави-агресора, так і осіб, що співпрацюють з окупаційною владою або причетні до інших порушень міжнародного гуманітарного права. Ретельна перевірка документів, біометричних даних, опитування, а також використання оперативної інформації дозволяють ідентифікувати підозрюваних.

2. **Запобігання вивезенню доказів та втечі злочинців:** перевірочні заходи на кордоні та блокпостах є бар’єром для осіб, які намагаються залишити територію України з метою уникнення відповідальності. Перевірка транспортних засобів та особистих речей може виявити викрадене майно, незаконно вивезені культурні цінності або документи, що мають доказове значення.

3. **Документування та фіксація інформації:** вся інформація, отримана під час перевірочних заходів (дані про осіб, транспортні засоби, виявлені предмети, фото- та відеофіксація), може використовуватись як доказова база для розслідування воєнних злочинів. Система збору та аналізу такої інформації є критично важливою для подальшої роботи правоохоронних органів та міжнародних інстанцій.

4. **Протидія незаконному переміщенню заборонених предметів:** перехоплення зброї, вибухівки, спеціальних засобів зв’язку або інших матеріалів, які можуть бути використані для вчинення воєнних злочинів (наприклад, диверсій чи терористичних актів), є прямою превентивною дією.

5. **Виявлення жертв воєнних злочинів та торгівлі людьми:** особи, що перетинають кордон, можуть бути жертвами примусового переміщення, викрадення або торгівлі людьми, що є злочинами проти людяності та можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини. Прикордонники відіграють роль у виявленні таких випадків і наданні допомоги постраждалим.

Здійснення перевіркової діяльності в умовах воєнного стану пов’язане з високими ризиками та значними викликами, такими як великий потік осіб, загрози безпеці персоналу, необхідність швидкого прийняття рішень. Водночас надзвичайно важливим є неухильне дотримання національного законодавства та норм міжнародного гуманітарного права. Дії прикордонників мають бути пропорційними, недискримінаційними та такими, що поважають права людини. Кожен випадок обмеження прав має бути обґрунтований законом. Це забезпечує легітимність зібраних доказів та довіру громадян.

ДПСУ активно використовує інформаційно-аналітичні системи, засоби OSINT (включно з моніторингом соцмереж, відкритих джерел, фото- і відеоматеріалів), алгоритми поведінкової оцінки. Елементи штучного інтелекту застосовуються для аналізу великих обсягів даних у реальному часі.

Існує низка проблем, що ускладнюють ефективність перевіркової діяльності. Серед них – недосконалість нормативної бази, обмеженість фінансових та технічних ресурсів, кадрові проблеми та виклики, пов’язані із забезпеченням прав людини під час посилених перевірок [6], а саме: відсутність єдиного нормативного акта, що визначає процедури перевіркової діяльності; недостатність технічного забезпечення в польових умовах, особливо на деокупованих територіях; високий ризик порушень прав людини при тривалому утриманні без належних процесуальних гарантій; низький рівень підготовки особового складу до проведення негласних перевірочних заходів; відсутність чіткої взаємодії між органами та підрозділами сектору безпеки і оборони; проблеми з обліком результатів перевіркової діяльності та подальшою передачею справ до слідчих чи інших органів відповідно до компетенції.

Перевірочна діяльність Державної прикордонної служби України в умовах військової агресії Російської Федерації не є просто функцією прикордонного контролю, а багатоаспектним елементом системи протидії воєнним злочинам. Вона виконує як превентивну, так і індикативну функцію, сприяючи виявленню потенційних злочинців, запобіганню їх втечі, документуванню доказів та захисту жертв. Постійне вдосконалення цієї діяльності, інтеграція з базами даних правоохоронних органів, міжнародна співпраця, а також суворе дотримання прав людини та міжнародного права є запорукою її ефективності у забезпеченні національної безпеки та сприянні встановленню справедливості за воєнні злочини, скоєні в Україні.

Список використаних джерел:

1. Закон України. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
2. Закон України. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.
3. Закон України. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
4. Закон України. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 6. – Ст. 46.
5. Кузьмін С. А., Борисова О. В. Фільтраційна робота як форма спеціальної правоохоронної діяльності // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2008. –

Вип. 19. – С. 41–48.

6. Плетньова А. Є. Фільтраційна діяльність правоохоронних органів в Україні: проблеми сучасності // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2016. – Вип. 4(2). – С. 23–25.

Триньова Я.О.,

професорка кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права,
Пенітенціарної академії України,
докторка юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОЛАБОРАЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Серед злочинів пов’язаних із воєнною агресією російської федерації проти України одними з найбільш «популярних» у органів кримінальної юстиції наразі є «Колабораційна діяльність» (ст.111-1 КК) та «Пособництво державі-агресору» (ст. 111-2 КК). Про сумнівність законодавчого рішення щодо окремого відображення зазначених явищ в різних статтях КК, адже колабораційна діяльність є пособництвом державі-агресору і навпаки, неодноразово зазначалось у фахових публікаціях, тому я зосереджу увагу на деяких проблемних аспектах практичного застосування вказаних статей КК з метою загострення уваги на важливості правильного розуміння змісту кримінально-правових положень відображених в зазначених статтях та їх дотримання на практиці.

Почну з нагадування, що в 50-х роках минулого століття на теренах США набуло поширення негативне соціально-політичне явище під назвою «маккартизм», що полягало в огульному звинуваченні в лояльності до комуністичних ідей, підривній діяльності проти держави та засудженні за такі дії.

В межах власної адвокатської практики можу констатувати, що схожі процеси наразі відбуваються і в Україні. Все більше число осіб безпідставно обвинувачується в пособництві державі-агресору. «Безпідставно» означає, що стороною обвинувачення не доводиться склад відповідного кримінального правопорушення, а судами на це не звертається належна увага і обвинувальні вироки «штампуються» під диктовку органів досудового розслідування, як у пріснопам’ятну епоху тоталітаризму. Складається враження, що уповноважені особи органів кримінальної юстиції забули, або взагалі не знають про існування такої основоположної кримінально-процесуальної категорії, як *предмет доведення* винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, тобто визначеного законом обов’язкового для підтвердження доказами відповідного комплексу об’єктивних і суб’єктивних обставин.

Особливо в цьому плані «не поталанило» суб’єктивній стороні злочину. Наявність її ознак зазвичай взагалі не підтверджується жодними доказами у справах. Ігноруються такі обов’язкові для доведення її елементи, як форма (умисел чи необережність) і вид вини (прямий чи евентуальний умисел; кримінально протиправно недбала чи кримінально протиправно самовпевнена необережність), мотив та мета, якщо останні є обов’язковими елементами складу кримінального правопорушення. Часто від сторони обвинувачення в якості аргументу на обґрунтування відсутності доведеності суб’єктивної сторони можливо почути про важкість її доведення з криміналістичного та кримінально-процесуального боків або взагалі неможливість доведення цієї невід’ємної ознаки складу злочину.

Слід зауважити, що і в доведенні ознак об’єктивної сторони колабораціонізму є свої «труднощі». Так, не дивлячись на те, що доктриною вже розтлумачено такі поняття, як «держава-агресор», «органи/представники держави-агресора», в практичній діяльності

органів обвинувачення спостерігається нехтування здоровим глуздом і правовий нігілізм. Вони вбачають наявність злочинного колабораціонізму в господарських зв’язках українських бізнесменів з представниками приватного бізнесу країни-агресора, тобто при веденні господарської діяльності у суто приватному секторі. Це хибна практика, яку слід припинити. Про колаборацію, як кримінально-правове явище та її прояви у виді правопорушень, невдало сформульованих у статтях 111-1 та 111-2 КК можливо, говорити лише тоді, коли українські суб’єкти господарської діяльності офіційно вступають в господарсько-правові зв’язки з органами/представниками держави-агресора, тобто представниками державної чи муніципальної влади або юридичними особами *публічного права* держави агресора.

Далі, знаючи про наявність колізії між ч. 4 ст. 111-1 та ст.111-2 КК, органи досудового розслідування використовують її в своїх неблаговидних цілях. Усвідомлюючи відсутність судової перспективи своїх процесуальних рішень щодо відкриття кримінальних проваджень за ст. 111-2 КК (особливо тяжкий злочин), вони змінюють кваліфікацію на ч. 4 ст. 111-1 КК (злочин невеликої тяжкості). Навіть, якщо не брати до уваги корупційну складову подібних «маніпуляцій», стає зрозумілим «сенс» порушення кримінального провадження за фактом вчинення особливо тяжкого злочину: це надає право органам досудового розслідування застосовувати негласні слідчі (розшукові) дії, за наслідками проведення яких з’являється можливість виявити факти вчинення інших кримінальних правопорушень, за якими можливе порушення нових проваджень. В разі неможливості слідством довести тяжкий чи особливо тяжкий злочин, може залишитись шанс продовження тиску на підозрювану особу вже в межах іншого звинувачення.

Під час проведення досудового розслідування навіть за фактом вчинення діяння, що може містити склад злочину невеликої тяжкості (ч. 4 ст.111-1 КК), слідчим суддею і судом апеляційної інстанції ігноруються факти недотримання процесуальних строків проведення конкретних процесуальних дій, зокрема розгляд справи щодо накладення арешту/відмови в ньому на тимчасово вилучене майно. Предмети, що були тимчасово вилучені під час обшуку, і які у визначені законодавством строки мають бути або арештовані або негайно повернуті їх власнику (ст.ст.171-174 КПК), незаконно утримуються органом розслідування без відповідного судового рішення. Такі дії працівників органів досудового розслідування та суддів фактично є правопорушеннями проти власності. Надалі, в межах судового провадження за ст.111-1 чи 111-2 КК, слід ставити питання щодо недопустимості подібних доказів, але до цього етапу провадження може пройти не один місяць роботи всього кримінально-процесуального механізму. Якщо отримані в незаконний спосіб об’єкти будуть визнані недопустимими доказами і звинувачення «розсиплеться», постає питання про відповідальну особу, через недбалість якої було витрачено стільки матеріальних та людських ресурсів на розслідування злочину. Але ж була можливість не доводити ситуацію до такого стану: досить було припинити порушення закону не задовольнивши клопотання прокурора про накладення арешту на тимчасово вилучені речі, якщо були пропущені строки подачі такого клопотання (ст.ст. 171-172 КПК), або апеляційний суд повинен був скасувати постанову суду першої інстанції, якщо судом першої інстанції були порушені строки розгляду такого клопотання. Нажаль в Україні відсутня практика персоніфікованої відповідальності за розтрату коштів на здійснення протиправної кримінально-юстиційної діяльності: фінансування протиправної діяльності органів розслідування, прокуратури, суду; виплату різних компенсацій учасникам кримінального провадження; компенсацію за спричинення моральної чи/та майнової шкоди підозрюваній, обвинуваченій чи незаконно засудженій особі в таких випадках, а така безкарність сприяє подальшій неправомірній діяльності органів юстиції.

На практиці, коли слідство починає розуміти відсутність чіткої перспективи отримання обвинувального вироку, трапляються не поодинокі випадки укладання угоди з підозрюваним/обвинуваченим про визнання винуватості. Як правило така угода є наслідком усної домовленості щодо перекваліфікації дій підозрюваного/обвинувачуваного зі ст. 111-2 КК на ст.111-1 КК, тобто з особливо тяжкого злочину та злочин невеликої тяжкості, що для

недосвідченого підозрюваного/обвинуваченого здається «подарунком долі». При цьому, як свідчить практика, в такому випадку є велика вірогідність відсутності у слідства доказів вчинення не тільки більш тяжкого злочину, але і менш тяжкого. Однак відповідно до умов угоди, підозрюваний/обвинувачений підписанням угоди погоджується на те, що прокурором не будуть доводитись усі обставини кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 473 та абз. 1 п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК). За таких умов сторона обвинувачення ставить собі «галочку» у звітності про «успішне» виконання важливого завдання – розкриття злочину проти основ національної безпеки, а підозрюваний/обвинувачений опиняється в ситуації звинуваченого не за що. Виходить, що знову на «авансцені» кримінального процесу з’являється «цариця доказів» – Визнання своєї винуватості, золотий вік якої припадав на часи радянського інквізиційного кримінального процесу і від якої справедливо відмовились започаткувавши змагальне правосуддя.

Звісно, якби у сторони захисту була впевненість у незаангажованості судів на користь держави, зокрема при розгляді проваджень проти основ національної безпеки, то відстоювати справедливість в суді необхідно було б «до кінця». Для цього, за описаних обставин слід було б запевняти клієнта не погоджуватись на угоду про визнання такої «винуватості» («угода з совістю»), а вимагати виправдувального вироку. Однак сьогоденні реалії демонструють безперспективність такого шляху, тому обирається менше з двох зло, а саме – угода про визнання винуватості у вчиненні злочину невеликої тяжкості (ч. 4 ст. 111-1 КК) з подальшим застосуванням інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 75 -79 КК).

Тепер про визначення сторонами угоди про визнання винуватості покарання за вчинене діяння. Виходячи з домінуючої частини судової практики з цього питання, за діяння, передбачене ч. 4 ст. 111-1 КК можуть призначатися три альтернативні варіанти покарання: 1) основне покарання у виді позбавлення волі від 3 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років та з конфіскацією майна; 2) призначення описаного вище основного покарання з подальшим звільненням від його відбування через застосування ст. 75 КК і призначенням обвинуваченому іспитового строку від 1 до 3 років та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років. Інше додаткове обов’язкове покарання у виді конфіскації не застосовується, з посиланням на ч. 1 ст. 77 КК; 3) призначення основного покарання у виді штрафу до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років та з конфіскацією майна (застосовуються обидва додаткові обов’язкові покарання, оскільки ч. 2 ст.69 КК не дає можливості від них звільнитись).

При обранні судом одного з трьох варіантів покарання, у засудженої особи ще протягом 10-15 років після відбуття основного покарання/або набрання обвинувальним вироком законної сили (у разі застосування ст. 75 КК) зберігатиметься обмеження її прав і свобод, зумовлене застосуванням вказаного додаткового покарання.

Існує ще один варіант призначення судом покарання за діяння, передбачені ч. 4 ст. 111-1 КК, який не є поширеним, але зустрічається в судовій практиці. Йдеться про звільнення засудженого від відбування призначеного основного покарання (ст. 75 КК) з відмовою від застосування до неї обов’язкового додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на певний строк на підставі ст. 77 КК.

Звертаю увагу, що положення ст. 77 КК є дискреційними для суду, що дає можливість, за наявності підстав (наявність пом’якшуючих обставин, визнання своєї винуватості тощо), утриматись від призначення додаткових покарань при звільненні від відбування призначеного судом покарання за ст. 75 КК. Законодавець при формулюванні положень цієї норми застосував слово «може», що як раз і надає підстави для подібного висновку.

Така дискреція надає можливість при обранні виду та міри покарання дотриматись основних засад його призначення, зокрема передбачених п. 3 ч. 1 ст. 65 КК (враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом’якшують та обтяжують покарання), ч. 2 ст. 65 КК (особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень); слідувати принципам призначення покарання, зокрема принципу індивідуалізації, який передбачає, що призначене судом покарання має враховувати обставини конкретної справи, поведінку особи, характеристику її особистості, умови її існування, тощо.

Зауважу, що згідно «малої конституційної реформи» 2016 року прокуратура, як і адвокатура, входить до числа органів, що сприяють здійсненню правосуддя (ст.ст. 131-1, 131-2 Конституції), що також підтверджує можливість і необхідність участі прокурора й адвоката у визначенні покарання та можливості звільнення від нього чи від його відбування за угодою. Наявний спротив частини судів проти цього, окрім іншого, пояснюється й тим, що суди ототожнюють *визначення* покарання з його *призначенням*. Визначаючи вид і міру покарання та передбачені законом варіанти його реалізації, сторони угоди жодним чином не зазіхають на «свята святих» компетенції суду – призначення покарання. Останнє може здійснюватись виключно судом.

Таким чином сторони угоди про визнання винуватості мають право повністю узгодити покарання, тобто погодити повний спектр обмежень прав і свобод пов’язаних із засудженням особи. Крім того, у змісті угоди можуть бути передбачені певні обов’язки для обвинуваченої особи, які вона має виконати в обмін на пропозицію сторони обвинувачення заключити таку угоду. Тобто обвинувачена особа на момент підписання угоди повинна чітко розуміти її умови та межі, що виключатиме неприємні «сюрпризи» для обох сторін в судовому засіданні при затвердженні угоди.

Федосєєв В.В.,

старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ВІД ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ст. 17 Конституції України). З метою реалізації цієї норми Конституції України Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 було затверджено Стратегію воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона».

При цьому, головним безпековим аспектом у воєнній сфері на національному рівні залишається розв’язана Російською Федерацією гібридна війна проти України, яка ведеться у формі комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об’єктам державної власності в Україні.

Метою цих дій є посягання насамперед на територіальну цілісність, зміна її територіального устрою, зокрема шляхом повномасштабного застосування воєнної сили проти України.

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабну збройну агресію проти України, захопивши більш ніж 20 відсотків території країни.

Кримінально-правовий захист територіальної цілісності і недоторканності України забезпечується статтями 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України) і 437 (Планування, підготовка, розв’язання та ведення агресивної війни).

Територіальна цілісність України є одночасно безпосереднім об’єктом ст. 110 КК та додатковим об’єктом в ст. 437 КК.

На теперішній час проблемними залишаються питання встановлення рівня відповідальності за посягання, кваліфікації злочинних дій та визначення суб’єктного складу кримінального правопорушення.

Враховуючи, що безпосереднім об’єктом зміни меж території України або державного кордону внаслідок злочину агресії виступає мир та безпека людства, то для застосування ст. 437 КК відповідно до ч. 1 ст. 3 КК необхідно враховувати загальновизнані принципи і норми міжнародного права. Ними є Статут ООН, Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут), Резолюція RC/Res.6, прийнята консенсусом на 13-му пленарному засіданні 11 червня 2010 та ін.

Відповідно до цих документів злочин агресії необхідно розглядати в трьох формах:

1) Відповідальність держави-агресора за агресію. Нею є міжнародно-правова відповідальність держави у політичній або матеріальній формі. Такі справи розглядаються Міжнародним судом ООН або трибуналом. Питання щодо акту агресії вирішується Радою Безпеки ООН. На Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, затверджене Постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII про визнання Російської Федерації державою-агресором, остання наклала вето і РадБез ООН відповідне рішення не прийняв. Лише Резолюцією ES-11/1 «Агресія проти України» від 2 березня 2022 року Генеральна асамблея ООН найрішучіше засудила агресію Російської Федерації проти України, що є порушенням статті 2 (4) Статуту ООН. При цьому, сам факт агресії РФ проти України визнано не було. За таких умов, за порушення положень Статуту ООН Російська Федерація несе лише репутаційні втрати.

2) Відповідальність окремих фізичних осіб держави-агресора за злочин агресії. Мова йде про кримінальну відповідальність таких осіб відповідно до норм міжнародного права. За ст. 13 Римського статуту притягнення до кримінальної відповідальності цих осіб є обов’язком Міжнародного кримінального суду якщо про це повідомила держава-учасниця (п. а), РадБез ООН (п. б) або сам прокурор розпочав розслідування такого злочину. На теперішній час в провадженні МКС справ щодо вищого політичного керівництва РФ за фактами злочинів агресії не перебуває.

3) Відповідальність окремих фізичних осіб держави-агресора за злочин агресії за законодавством України. Кримінальним кодексом передбачено відповідальність за планування, підготовку або розв’язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, а також за ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Наразі, за даними ЄРДР Офісу Генерального прокурора за фактами актів агресії зареєстровано більш ніж 250 кримінальних проваджень, близько 50 з яких скеровано до суду з обвинувальними актами. При цьому, враховуючи позицію міжнародних інституцій щодо визнання РФ державою-агресором, а також визнання Верховною Радою України Російської Федерації державою-агресором, що всебічно підтримує тероризм та блокує діяльність Ради Безпеки ООН, на правозастосовному рівні вже склалася певна практика кваліфікації таких діянь.

До кримінальної відповідальності за вчинення злочину агресії проти України тобто кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 437 КК України, з числа представників влади та ЗС РФ, серед інших, притягнуті: Міністр оборони РФ Шойгу С.К., Начальник ГШ ЗС РФ – перший заступник Міністра оборони РФ Герасимов В.В., Директор Федеральної служби військ національної гвардії РФ Головнокомандувач військами національної гвардії РФ Золотов В.В., Головнокомандувач Повітряно-космічними силами РФ Суровікін С.В., Головнокомандувач Військово-Морським Флотом ЗС РФ Євменов М.А., Головнокомандувач Сухопутними військами ЗС РФ Салюков О.Л., Директор Служби зовнішньої розвідки РФ Нарішкін С.С., Директор Федеральної служби безпеки РФ Бортніков О.В., Заступник голови Ради безпеки РФ Медведєв Д.А., Міністр внутрішніх справ РФ Колокольцев В.О., Голова Ради Федерації Федеральних Зборів РФ Матвієнко В.І., Голова Державної Думи Федеральних зборів РФ Володін В.В. та ін.

Вважаємо, що вказані особи посягають ще й на національну безпеку, а саме на суспільні відносини з забезпечення територіальної безпеки та суверенітету держави. У зв’язку з чим їх дії повинні ще додатково кваліфікуватися і за статтею 110 КК України. Маємо ідеальну сукупність, результатом таких дій одночасно завдається шкода національній безпеці, миру та безпеці людства.

Також, слід звернути увагу, що на початку збройної агресії до кримінальної відповідальності притягалися і звичайні особи, які приймали безпосередню участь у веденні агресивної війни. Велика Палата Верховного Суду у справі № 415/2182/20 від 28 лютого 2024 року констатувала, що планування, підготовка, розв’язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, та ведення агресивної війни чи агресивних воєнних дій вимагає наявності у суб’єктів або відповідних повноважень, ресурсів у сферах міжнародних відносин, внутрішньої політики, оборони, промисловості, економіки, фінансів, або такого суспільного становища, яке дозволяє їм впливати на прийняття відповідних рішень уповноваженими особами. Вони можуть, зокрема, але не виключно: окреслювати загальний курс розвитку держави, реалізовувати його; представляти державу у міжнародних відносинах; впливати на її нормотворчу діяльність; формувати державну політику; формувати національну ідеологію та забезпечувати її впровадження у життя через масовий вплив на суспільну думку; затверджувати склад і керувати збройними силами, підпорядкованими державі, а також незаконними воєнізованими чи збройними формуваннями; визначати стратегічні завдання для економіки та промисловості (в тому числі спрямовані на обслуговування ними військових цілей); забезпечувати фінансування воєнних заходів; керувати матеріально-технічним забезпеченням впровадження цих заходів.

Також, було зазначено, що до осіб із відповідними можливостями можуть належати, наприклад: глави держав та урядів; члени парламенту; лідери політичних партій; дипломати; керівники спецслужб; командири збройних сил, підпорядкованих державі, а також незаконних воєнізованих чи збройних формувань; інші особи, які фактично діють як військові командири; керівники органів виконавчої влади, які здійснюють функції з вироблення та реалізації державної політики і нормативно-правового регулювання у сфері діяльності збройних формувань і обігу зброї; керівники, правовий статус яких не охоплюється поняттям військового командира і які здійснюють владу або контроль щодо осіб, які беруть участь в агресивній війні чи агресивних воєнних діях; інші особи, які хоча й не займають формальних посад, проте здатні реально впливати на військово-політичні процеси, пов’язані з плануванням, підготовкою, розв’язуванням агресивної війни чи воєнного конфлікту та веденням агресивної війни або агресивних воєнних дій.

З цього приводу необхідно зазначити, що відповідно до міжнародних нормативно-правових актів, які зачіпають питання імунітету посадових осіб держави від іноземної національної кримінальної юрисдикції, якими є Конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., Конвенція про консульські зносини 1963 р., Конвенція про спеціальні місії 1969 р., Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом,

у тому числі дипломатичних агентів 1973 р., Конвенція про представництво держав у відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р., до таких посадових осіб відносяться глава держави, уряду та міністр закордонних справ. Але наведені міжнародні документи стосуються лише окремих аспектів даного інституту, а головним джерелом міжнародного права стосовно імунітету посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції є міжнародний звичай. Тобто, перелік високопоставлених посадових держав на яких поширює дію юрисдикційний імунітет не є вичерпним.

Тобто, на теперішній час, враховуючи юрисдикцію МКС, позицію РадБеза ООН, маємо ситуацію, за якою вищі посадові особи держави-агресора можуть уникнути покарання за злочини агресії. За таких умов, першочергового значення набуває необхідність створення воєнного трибуналу, який би мав повноваження щодо розслідування та притягнення таких осіб до відповідальності.

Також, з ратифікацією Україною Римського статуту нагальною є питання удосконалення ст. 437 КК України та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів. Головним питанням є вироблення позиції щодо суб’єктного складу цього злочину. Так, відповідно до ч. 1 ст. 8 bis Римського статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка у стані *фактичного здійснення керівництва або контролю за політичними або воєнними діями держави*, акта агресії, який в силу свого характеру, *серйозності та масштабів* є грубим порушенням Статуту Організації Об’єднаних Націй.

Є позиція міжнародних експертів щодо встановлення обмеженого кола суб’єктів злочину агресії, але ж в цій ситуації необхідно керуватися національними інтересами та положеннями Конституції України.

Чорна В.С.,

здобувачка вищої освіти факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»

Буюклі А.П.,

здобувач вищої освіти факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ФІКСАЦІЇ ТА ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Роль прокуратури у фіксації та документуванні воєнних злочинів в умовах бойових дій набуває ключового значення в контексті забезпечення справедливості та невідворотності відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. У складних умовах збройного конфлікту, коли доступ до місця подій часто є обмеженим, саме органи прокуратури мають здійснювати процесуальне керівництво досудовими розслідуваннями, координувати дії правоохоронних органів, забезпечувати належну кваліфікацію злочинів та забезпечення доказової бази відповідно до міжнародних стандартів.

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [1].

Прокурори виступають гарантом легітимності зібраних доказів, дотримання прав потерпілих та забезпечення їх участі у кримінальному процесі, що є критично важливим у справах про воєнні злочини. Поряд із цим, прокуратура зіштовхується з численними викликами, зокрема з безпековими ризиками, проблемами ідентифікації осіб, які вчинили злочини, та необхідністю взаємодії з міжнародними слідчими органами. Водночас, її

діяльність має не лише правову, а й важливу символічну функцію, формуючи суспільну довіру до системи правосуддя та демонструючи державну спроможність реагувати на грубі порушення прав людини навіть в умовах війни.

Ефективна діяльність прокуратури у сфері фіксації та документування воєнних злочинів передбачає глибоке розуміння як національного кримінального процесу, так і норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права. Прокурори повинні володіти спеціалізованими знаннями щодо кваліфікації діянь як воєнних злочинів, злочинів проти людяності чи геноциду, а також розуміти юрисдикційні межі національних та міжнародних судових інституцій. У цьому контексті особливої ваги набуває співпраця з Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними слідчими органами, що дозволяє не лише розширити доказову базу, а й підвищити легітимність майбутніх судових рішень.

У практичному вимірі документування злочинів часто відбувається в умовах обмеженого часу, нестачі технічних засобів, загроз життю слідчих і прокурорів, а також у ситуаціях інформаційної війни, коли важливо відрізнити достовірні свідчення від дезінформації. У таких умовах особливо важливо дотримуватись стандартів верифікації доказів, забезпечувати їх збереження та створювати належні механізми контролю за якістю розслідувань. Прокуратура виступає також важливою ланкою в налагодженні міжвідомчої співпраці, зокрема з представниками сектору безпеки, військовими структурами, медичними установами, судово-медичними експертами, а також з громадянським суспільством та правозахисними організаціями, які часто першими отримують доступ до місць вчинення злочинів.

Крім того, у післяконфліктний період саме прокурори можуть виступати рушіями процесів перехідного правосуддя, беручи участь у встановленні історичної правди, публічному висвітленні масштабів воєнних злочинів і сприяючи процесам примирення через притягнення до відповідальності винних. На цьому тлі посилення інституційної спроможності органів прокуратури, спеціалізація кадрів, створення окремих підрозділів для розслідування воєнних злочинів і системна міжнародна підтримка постають як необхідні передумови для забезпечення належного реагування на виклики воєнного часу. У підсумку, прокуратура не лише виконує функцію переслідування злочинців, але й стає гарантом правової пам’яті, яка фіксує трагедії війни не лише для винесення вироків, а й задля того, щоб подібні злочини не повторилися у майбутньому.

Подальший розвиток спроможностей прокуратури в умовах збройного конфлікту вимагає системного підходу, що поєднує правову, інституційну та міждисциплінарну компоненти. З огляду на масштаби і складність вчинюваних злочинів, особливу увагу слід приділяти формуванню сталої практики фіксації та аналізу доказової інформації, що базується на міжнародно визнаних методологіях. Не менш важливою є роль прокуратури у протидії безкарності, зокрема через забезпечення належного процесуального статусу потерпілих, що передбачає їх право на правосуддя, правду та відшкодування шкоди. Залучення іноземного досвіду, а також поглиблення міжнародної правової співпраці у сфері воєнної юстиції створює умови для ефективного транснаціонального реагування на воєнні злочини, що мають позаособистісний і глобальний вимір.

У цьому контексті особливої ваги набуває забезпечення принципу комплементарності, відповідно до якого національні органи прокуратури відіграють провідну роль у розслідуванні та переслідуванні воєнних злочинів, тоді як міжнародні механізми доповнюють їхню діяльність у разі неспроможності або небажання держави здійснювати правосуддя самостійно. Таким чином, ефективність прокуратури в документуванні злочинів, вчинених під час збройного конфлікту, має визначатися не лише кількісними показниками розслідуваних справ, а насамперед якістю доведення фактів, дотриманням правових стандартів та забезпеченням справедливості для жертв.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що прокуратура в умовах бойових дій виконує не лише класичну функцію кримінального переслідування, а й виступає одним із

ключових суб’єктів забезпечення верховенства права в період збройного конфлікту. Її діяльність має фундаментальне значення для формування об’єктивної історичної та правової картини подій, для недопущення повторення подібних злочинів у майбутньому, а також для подальшого процесу національного відновлення та встановлення тривалого миру на основі справедливості й відповідальності.

Прокуратура не працює у вакуумі – місцеві громади стають їхніми очима й вухами. Люди з окупованих сіл чи міст, попри страх, передають відео, документи, свідчення. Волонтери допомагають фіксувати руйнування, а родини жертв діляться історіями. Без цієї підтримки прокурорам було б у рази важче зібрати повну картину злочинів.

Робота з воєнними злочинами – це не тільки про документи. Прокурори щодня бачать фото жертв, чують історії горя, працюють під загрозою обстрілів. Це виснажує, але вони тримаються, бо знають: якщо не вони, то хто? Такий тиск – це ще один фронт, який вони долають.

Робота прокуратури з документування злочинів під час воєнних дій потребує належного нормативного підґрунтя, висококваліфікованих кадрів та ефективної співпраці з міжнародними інституціями. Лише за таких умов можна забезпечити справедливий судовий розгляд та притягнути винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>. (Дата звернення 24.05.2025)

СЕКЦІЯ 2

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Вольвак О.М.,

старший викладач Національної академії Служби безпеки України

Кузменко В.В.,

студент Національної академії Служби безпеки України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕДАЧІ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЧИ ІНШИХ АКТИВІВ ПРЕДСТАВНИКАМ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну постали питання кримінально-правової протидії посяганням на основи національної безпеки в частині пособництва державі – агресору.

14 квітня 2022 р. Верховною Радою України прийнятий Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» відповідно до якого Кримінальний кодекс України доповнено ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору».

Пособництво державі-агресору – це один з найбільш складних та небезпечних викликів, з якими стикаються країни, що переживають військову агресію. Пособництво державі-агресору може мати різні форми, наприклад, надання військової техніки, зброї, бойовиків або фінансової допомоги. Це може бути також підтримка в міжнародних організаціях, блокування санкцій проти держави-агресора або відмова від виконання рішень міжнародних судів.

Відповідно до ст. 111-2 однією з форм умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора з метою завдання шкоди Україні шляхом є передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Судова практика щодо притягнення до відповідальності за пособництво державі-агресору почала формуватися після внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України у 2022 році. Зокрема, суди розглядають справи, де обвинувачені передавали матеріальні ресурси або іншу допомогу представникам держави-агресора. У таких справах суди враховують обставини вчинення діяння, мотиви обвинуваченого та наслідки його дій для національної безпеки України.

Так, зокрема, як пособництво державі-агресору у вироках Шевченківського районного суду м. Чернівці від 23.10.2023 у справі № 727/7936/23, Галицького районного суду м. Львова від 03.04.2024 у справі № 461/872/24, Овідіопольського районного суду Одеської області від 25.05.2023 у справі № 496/350/23 кваліфікувалися дії громадян України, які в соціальних мережах, телеграм-каналах тощо збирали грошові кошти та інші матеріальні ресурси для подальшої їх передачі представникам держави-агресора або її збройним формуванням та/або передача їм таких ресурсів, купівля на них військової техніки, зокрема безпілотних летальних апаратів. В усіх вироках дії засуджених було кваліфіковано за ч. 1 ст. 111-2 КК. Указані дії фактично підпадають під таку форму колабораційної діяльності, як передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4

ст. 111-1 КК), а в найбільш загальному значенні – під таку форму державної зради, як надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України [4].

За ч. 1 ст. 111-2 КК України оцінювалося судами й пособництво державі-агресору, яке полягало в забезпеченні військовослужбовців зс рф продуктами харчування, різноманітними матеріальними ресурсами, як-от генератором, водяною помпою, надання інформації щодо домоволодінь місцевих мешканців, в яких є матеріальні цінності, запаси палива, з наданням у подальшому допомоги у заволодінні матеріальними цінностями військовослужбовцями рф у незаконний спосіб, надання їм транспортного засобу (вирок Київського районного суду м. Харкова від 30.10.2023 у справі № 953/4418/22), надання військовослужбовцям зс рф інформації про наявність легкового автомобіля в одного з мешканців тимчасово окупованого населеного пункту з метою можливої подальшої конфіскації вказаного транспортного засобу для потреб окупаційних військ зс рф, забезпечення окупаційних військ рф їжею та продуктами харчування, надання власного будинку для відпочинку, харчування, прийняття душі, прання одягу військовослужбовцям зс рф (вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 04.04.2024 у справі № 607/11937/23).

Однак, постає питання чи підлягають притягненню до кримінальної відповідальності особи, які є власниками/беніфіціарами активів, які залишились на території рф та/або такі активи були створені на території рф після встановлення кримінальної відповідальності за ст. 111-2 КК України.

Для вирішення вказаного питання необхідно виходити з визначення активів, як економічного ресурсу яким володіє або контролює, прямо чи опосередковано (наприклад, через громадян рф на території рф) фізична та/або юридична особа та який призначений для створення додаткового блага на території рф для потреб держави-агресора.

Крім того, необхідно ідентифікувати актив який знаходиться на території країни агресора відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Визначаючи, за яким стандартом необхідно розглядати актив, як матеріальний або нематеріальний, або такий що об’єднує матеріальні та нематеріальні елементи, необхідно виходити із вагомості його елементного складу (матеріального чи нематеріального). В залежності від цього ми можемо визначити який саме стандарт міжнародного бухгалтерського обліку належить до застосування: № 16 «Основні засоби» або № 38 «Нематеріальні активи».

В подальшому необхідно встановити хто здійснює контроль над активом. Контроль над активом передбачає у контролера (фізичної та/або юридичної особи) наявність повноважень отримувати від нього майбутні економічні вигоди та обмежувати доступ інших до цих вигід.

Окремо постає питання визначення факту передачі активу – яке може відбуватися як за активної участі контролера (укладання відповідних договорів, надання доручень тощо) або бездіяльності, коли контролер не вчиняє жодних дій щодо передачі однак цей актив працює в інтересах економіки країни-агресора.

Крім того слід звернути увагу, що ст. 111-2 КК України містить мету вчинення дій – на шкоду інтересам України.

В контексті притягнення до кримінальної відповідальності особи, які є власниками/беніфіціарами активів, які залишились на території рф та/або такі активи були створені на території рф після встановлення кримінальної відповідальності за ст. 111-2 КК України необхідно виходити, що активи, які працюють на країну-агресора зміцнюють її економічну безпеку, як складову національної і як наслідок впливають (завдають шкоди) національній безпеці України.

Для цілей кримінального процесуального доказування отримання фактичних даних щодо вказаних обставин потребує: по-перше, ідентифікації активу та встановлення його характеризуючи ознак, по-друге, встановлення механізму передачі активу країні-агресору, по-третє, встановлення умов та підходів щодо контролю над активом власником/беніфіціаром.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради. 2001.
2. Бацун К. С., Чорна А. Г. Пособництво державі-агресору. Світ наукових досліджень. Випуск 18: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 20-21 квітня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С.124-125.
3. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): рішення Ради національної безпеки та оборони України від 26 лютого 2023 року. Відомості Верховної Ради України.
4. Загиней-Заболотенко, З.А., Допіряк Б.П.. Форми умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), в судовій практиці. *Науковий вісник*, 2024. С. 301-309.

Гора І.В.,

головний науковий співробітник
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор

**ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ УКРАЇНИ З БОКУ РФ Й ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З НИМИ
СИЛАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА СЛІДЧИХ СБ УКРАЇНИ**

Відкрите й нічим та ніким не спровоковане вторгнення у 2022 році в Україну військ рф за мовчазної підтримки нашого іншого сусіда – Білорусії фактично активізувало й не воєнний, але не менш небезпечний фронт. Він є проявом війни ідеологій, основною зброєю на якому виступає інформація, а результатом її застосування – інформаційний вплив на низку складових національної безпеки. Для протистояння ворогу держава, її збройні сили, державні органи й інституції та й весь український народ повинні об’єднати зусилля і домогтися перемоги на кожному із таких фронтів. Протидія інформаційним загрозам ворога має ані трохи не менше значення для нашої перемоги, ніж протидія силами ЗСУ та інших вітчизняних збройних формувань і відповідних підрозділів Служби безпеки зокрема на воєнному фронті.

То ж не дарма науковці й практики з правоохоронних органів зазначають, що на даний час Україна опинилася у стані не лише військової агресії рф, а й інформаційної війни, котра ведеться ворогом за допомогою різноманітних засобів і методів. У першу чергу йдеться про використання інформаційних технологій як засобів дестабілізації обстановки в країні. До того ж мова йде про інформаційні атаки на Україну як ззовні, так і у внутрішньому сегменті українського інформаційного середовища. Сьогодні в умовах повномасштабної війни в Україні питання інформаційної безпеки набувають особливої гостроти та актуальності, адже рівень захищеності національних інформаційних ресурсів є одним з факторів, який визначає хід воєнних дій. Сучасні загрози інформаційній безпеці постали як нові виклики, які потребують як вдосконалення державної політики, так і конкретних, практичних дій для їх нейтралізації. Інформаційна безпека держави є постійним об’єктом посягань, якому протистоять різноманітні інформаційні загрози, особливо це проявляється під час воєнного стану, коли держава-агресор активно використовує такі інструменти як масове, щоденне поширення фейкової інформації про хід воєнних дій, пропаганду своїх викривлених цінностей, маніпулювання громадською думкою, заборону українських каналів на окупованих територіях, психологічний та моральний тиск на населення підконтрольних територій тощо [1, с.263-264].

Стратегією інформаційної безпеки, що затверджена Указом Президента України від 28.12.2021 р. №685/2021, звертається увага на те, що спеціальні інформаційні операції

російської федерації спрямовуються на ключові демократичні інституції (зокрема, виборчі), а спеціальні служби держави-агресора намагаються посилити внутрішні протиріччя в Україні та інших демократичних державах. Разом з тим, значне розширення джерел доступу до інформації в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та недостатнього рівня медіаграмотності супроводжується зменшенням критичності сприйняття інформації, створює підґрунтя для можливих маніпуляцій громадською думкою, що сприяє зростанню впливу дезінформації та деструктивної пропаганди, популярності конспірологічних теорій. Некритичне сприйняття інформації створює загрози політичній та економічній стабільності демократичних держав. Механізмом реалізації зазначеної Стратегії передбачено, що Служба безпеки України у межах компетенції здійснює: моніторинг спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та Інтернету з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері; протидію проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підлив конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації [2]. Планом заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 р., затвердженим розпорядженням Кабміну України від 30 березня 2023 р. №272-р. Службу безпеки призначено відповідальною за: проведення моніторингу спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних медіа, Інтернету з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері; протидію дезінформації та спеціальним інформаційним операціям, спрямованим на підлив конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України, а також дискредитацію євроатлантичного та європейського стратегічного курсу держави; підготовку пропозицій щодо посилення відповідальності за поширення недостовірної інформації, яка створює загрозу інформаційній безпеці держави; протидію проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій ті ін. [3]. Одним із способів протидії інформаційним загрозам Україні виступає боротьба з такими кримінальними проявами шляхом своєчасного виявлення підготовки й вчинення злочинів проти інформаційної безпеки держави, їх припинення, швидкого й об’єктивного досудового розслідування з метою притягнення винуватців до заслуженої кримінальної відповідальності. Отже, підрозділам і працівникам СБ України відведено надзвичайно важливу роль в боротьбі з посяганнями на інформаційну безпеку нашої держави.

Необхідно зазначити, що здебільшого кримінальні провадження про злочини проти інформаційної безпеки України відкриваються за матеріалами контррозвідувальних та оперативно-розшукових справ, які ведуть працівники відповідних підрозділів СБ України. Як слушно зазначає В.Ходанович, значення наданих слідчому результатів КРД та ОРД залежить, по-перше, від форми їх зовнішнього виразу, по-друге, від можливості розкриття джерел отриманих результатів. Залежно від форми зовнішнього виразу результати КРД та ОРД являють собою: оперативно-службові документи, що складені співробітниками контррозвідки; оперативно-службові документи, що складені співробітниками оперативно-технічних або оперативно-пошукових підрозділів, які спеціалізуються на проведенні окремих заходів; матеріальні носії результатів застосування оперативно-технічних засобів (відео та аудіо записи, фотозйомка); предмети й документи, отримані в результаті проведення оперативних заходів; документи, що містять результати дослідження предметів, документів, речовин, інших матеріальних об’єктів інформації. Для формування доказів на основі результатів КРД та ОРД, від яких виходить фактична інформація, мають бути зафіксовані в документально-предметній формі або в матеріалах, що їх містять; результати мають бути отримані від належного суб’єкта контррозвідувальної чи оперативно-розшукової діяльності; вони мають бути отримані уповноваженими на те компетентними органами та їх посадовими особами; докази, що сформовані на основі результатів КРД та ОРД, мають забезпечувати можливість їх перевірки в умовах судочинства [4, с.155,156]. Дотримання таких вимог забезпечує можливість використання матеріалів оперативних підрозділів, що містять

відомості про кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки держави, в доказуванні під час кримінального провадження й здійснення досудового розслідування.

Пошукова діяльність оперативних підрозділів ДКІБ, ДЗНД та інших оперативних підрозділів СБ України по боротьбі із злочинами проти інформаційної безпеки України спрямована на виявлення осіб, фактів і предметів, що становлять оперативний інтерес. Результатами здійснення таких оперативно-пошукових заходів має бути виявлення та належна фіксація у відповідних матеріалах інформації про злочинну діяльність окремих осіб, організованих груп чи злочинних організацій, слідів злочинної діяльності зокрема й на електронних носіях інформації, документування із метою використання отриманих даних, що вказують на підготовку або вчинення злочинної діяльності, для передачі їх слідчим органам і внесення відомостей до ЄРДР та вирішення питання про початок здійснення досудового розслідування. Окремої уваги в діяльності з виявлення та документування оперативними працівниками злочинних дій особи вимагає з’ясування того, яке конкретно кримінальне правопорушення в сфері інформаційної безпеки держави вчинила особа та якою правовою нормою КК України це правопорушення передбачено як кримінально каране.

Необхідно зазначити, що саме на етапі оперативного документування є вкрай необхідним використання спеціальних знань відповідних фахівців у галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Процедури, котрі виконують оперативні працівники за участю спеціалістів, мають бути задокументовані й забезпечувати впевненість у цілісності й достовірності потенційних відомостей про підготовку або вчинення конкретного і передбаченого відповідною статтею КК злочину.

Так, наприклад, співробітниками управління СБУ в одній з областей в межах справи контррозвідувальної перевірки було розпочато документування протиправних дій місцевих активних прихильників антидержавного руху «Я-людина». Здобуті за допомогою залучених спеціалістів і задокументовані в результаті реалізації комплексу оперативних заходів дані стали підставами для внесення слідчим підрозділом УСБУ відомостей до ЄРДР про кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 та 2 ст. 436-2 КК України як виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників. У межах досудового розслідування за отриманими оперативним підрозділом матеріалами було призначено й проведено судово-лінгвістичні та комп’ютерно-технічні експертизи, висновки яких слугували джерелами доказів у даному кримінальному провадженні [5, с.86-87].

Необхідно зазначити, що на тепер майже не залишилося злочинів проти інформаційної безпеки України, у підготовці чи вчиненні котрих не використовувалися б цифрові пристрої чи інформаційно-комунікаційні технології. А отже, при розслідуванні таких злочинів обов’язково збираються електронні докази, виявляються та аналізуються цифрові сліди, що у певному сенсі і ускладнює, і водночас полегшує процес доказування. Йдеться не лише про саму інформацію, але також і про те, що механізм слідоутворення в інформаційному віртуальному середовищі й комп’ютерних системах у певній мірі вже вивчений і доступний для дослідження фахівцями експертних підрозділів. Фактично для пошуку, фіксації та інтерпретації таких слідів у розпорядженні оперативних працівників та слідчих є необхідне й продуктивне програмно-апаратне забезпечення. Проте його використання частіш за все вимагає допомоги й залучення для участі в оперативних заходах та процесуальних діях відповідних спеціалістів. Щоб надати встановленим фактичним даним статус доказів, необхідно використовувати спеціальне обладнання й програмне забезпечення для отримання доступу до відомостей, вилучення, фіксації в документах та на електронних носіях інформації, інтерпретації та аналізу цих даних. Безумовно, слідчі, які мають навички досвідченого користувача комп’ютера та комп’ютерного обладнання, можуть самостійно провести його огляд, периферійних пристроїв, засобів зв’язку, мережевих технічних засобів, портативних систем відеоспостереження, зйомник носіїв цифрової інформації та ін., увійти в Мережу без залучення до проведення ОРЗ чи СРД спеціаліста. Проте, як свідчить практика досудового

розслідування злочинів проти інформаційної безпеки, підозрювані також можуть мати відповідну професійну або спеціальну і навіть кращу ніж у правоохоронців підготовку, використовують витончені й складні для подолання засоби захисту інформації, знання в галузі парольного захисту, криптографії тощо. В таких випадках залучення оперативним працівником та слідчим спеціаліста і використання його допомоги забезпечує гарантії отримання важливих і якісних не лише в процесуальному, а й в технічному розумінні доказів.

В окремих випадках слідчі, детективи, прокурори, котрі здійснюють досудове розслідування, недостатньо обізнані у деяких особливостях електронних пристроїв, на яких можуть залишатися цифрові сліди. Це може призвести до втрати важливих доказів, якщо вони самостійно здійснюють огляд місця події, проведення обшуку, зняття показань з технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису тощо.

З метою підвищення ефективності ОРЗ, СРД та НСРД у випадках роботи з електронними доказами та цифровими слідами на спеціалістів в галузі інформаційно-комунікаційних технологій має покладатися обов’язок забезпечити використання під час проведення оперативних чи слідчих дій інформаційно-комп’ютерного обладнання, що відповідає останнім досягненням в галузі цифрових технологій. Це повною мірою відноситься до обробки цифрових слідів, виявлених в процесі проведення СРД та НСРД, збору й аналізу комп’ютерних даних у контексті кримінального судочинства. Під час розслідування злочинів проти інформаційної безпеки України вирішальну роль відіграє інформація, отримана шляхом аналізу різноманітних цифрових пристроїв (мобільні телефони, смартфони, GPS-навігатори, карти пам’яті та ін.). Цифрові сліди й інформаційні дані такі як повідомлення голосової пошти, фотографії, відеозаписи й їх геолокація, а також тексти SMS-повідомлень повинні бути виявлені і збережені, а за можливості перенесені без внесення змін на інші носії.

До завдань спеціаліста може бути віднесено здійснення пошуку відомостей на інформаційних ресурсах мережі Інтернет. Виявлена в такий спосіб інформація має аналізуватися слідчим на предмет її вірогідності, об’єктивності та однозначності. Пошук відомостей, розміщених на Інтернет-ресурсах, може суттєво полегшити висунення слідчих версій, вибір напрямів пошукової діяльності, а також планування розслідування та проведення конкретних процесуальних дій. Пошукові дії в Мережі швидше, а іноді й ефективніше дають очікуваний результат ніж при добуванні доказів за допомогою негласних ОРЗ чи НСРД. Окрім того, за умов дефіциту часу такі джерела часто є чи не єдиним засобом швидкого отримання необхідних відомостей. Важливим доказом розповсюдження заборонених матеріалів через мережу Інтернет, які створюють загрозу інформаційній безпеці держави, можуть стати виявлені за допомогою спеціалістів загальнодоступні веб-сторінки з такими матеріалами, а також файли відеозаписів, фотознімків, зафіксованих на сайтах, ftp-серверах в пірингових мережах, хмарних сховищах тощо. Виявлення з використанням допомоги фахівців таких слідів, їх фіксування, процесуальне оформлення, дослідження та інтерпретування його результатів у висновках експерта формують підґрунтя надійної доказової бази у кримінальному провадженні про злочини проти інформаційної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Сkochиляс-Павлів О.В. Сучасні загрози інформаційній безпеці України в умовах правового режиму воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 9/2023. С.263-266. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/65>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. №685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14>. (дата звернення 15.05.2025).
3. План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 р., затв. розпорядж. Кабміну України від 30 березня 2023 р. №272-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text>. (дата звернення 15.05.2025).

4. Ходанович В.О. Окремі напрями використання результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності в розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 40. С.153-157. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.40.35>.
5. Кривий О., Фаринюк Б., Ваховський В. На Житомирщині СБУ викрила прихильників псевдонародовладдя, які звинувачували Україну у геноциді власного народу. Вісник СБУ. 2024. № 7. С.85-88.

Горбатенко А.С.,

викладач ВСП «Фахового коледжу

інформаційних технологій»

Національного університету «Львівська політехніка»

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СБУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИМИ ВІДОМОСТЯМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДІВ OSINT

Повномасштабна збройна агресія російської федерації трансформувала підходи до здійснення досудового розслідування злочинів, пов’язаних з воєнною агресією проти України. В умовах воєнного стану зросла кількість кримінальних проваджень за ознаками державної зради, колабораційної діяльності, сприяння державі-агресору тощо.

Особливістю цих проваджень є наявність прихованих або віддалених обставин вчинення злочину, складність збору доказів у зоні ведення бойових дій, прифронтових, або тимчасово окупованих територіях, а також потреба у швидкому встановленні персональних даних осіб, які причетні до вчинення злочину. У цих умовах методи збору та аналізу інформації з відкритих джерел – OSINT – стали критично важливими для слідчих підрозділів Служби безпеки України.

OSINT (Open Source Intelligence – розвідка з відкритих джерел) охоплює систематичний пошук, збір, обробку та аналіз інформації з публічно доступних джерел. Йдеться не лише про соціальні мережі, відкриті реєстри, форуми, ЗМІ, а й про цифрові метадані, архіви тощо. На відміну від агентурного або негласного збору інформації (конфіденційного співробітництва), OSINT не передбачає порушення інформаційної безпеки чи конфіденційності, однак потребує високої технічної грамотності, критичної оцінки джерел і правового усвідомлення меж допустимості інформації, яка була отримана шляхом аналізу відкритих джерел.

У практиці досудового розслідування, аналітична інформація, зібрана методами OSINT, дозволяє виявити публічну активність підозрюваного, підтвердити або спростувати його контакти з представниками окупаційних адміністрацій, збройних формувань рф, встановити факт участі в антиукраїнських заходах, публікацію закликів до порушення територіальної цілісності та недоторканності України, фіксацію появи особи на ворожих ресурсах.

Яскравими прикладами таких доказів є відеозаписи з пропагандистських мітингів, коментарі в соціальних мережах, оприлюднені фото з геолокацією, приналежність до проросійських груп, збережені сліди цифрової активності на платформах Telegram, TikTok, VK, YouTube, Facebook тощо.

На відміну від таємної інформації, перевірену інформацію з відкритих джерел можливо розповсюджувати та використовувати без застосування відповідних грифів, що дає змогу здійснювати обмін такою інформацією, оскільки при її добуванні не використовуються приховані методи та таємні джерела. Але варто зазначити, що можливо використовувати лише інформацію, а не аналітичну довідку з цієї інформації [1, с. 112].

Додатковою можливістю є залучення технологій штучного інтелекту (ШІ) для автоматизації процесів збору, аналізу і візуалізації даних. Зокрема, ШІ дозволяє здійснювати ідентифікацію осіб за зображеннями, відстежувати їхню цифрову активність, виявляти приховані зв'язки у великих обсягах інформації.

Практика також показала надзвичайну ефективність залучення методів соціальної інженерії. Одним з напрямків є створення штучних образів (профілів) із використанням ШІ для можливості отримання інформації: наприклад, створення віртуальних акаунтів вигаданих осіб, жіночих образів для встановлення контакту із потенційними зловмисниками, використання підробленого жіночого голосу та фотографій. Така діяльність значно підвищує ймовірність отримання від противника цінної інформації без безпосереднього ризику для співробітника.

В цьому аспекті, соціальна інженерія є методом, що дозволяє шляхом психологічного впливу, маніпуляції довірою та емоціями, отримувати доступ до закритої інформації. Техніки викликання довіри, ефект співчуття, інсценування певних ситуацій – усе це стає органічною частиною сучасної роботи із застосуванням OSINT і доповняє його.

Проте, попри свою очевидну оперативну й аналітичну цінність, результати OSINT не завжди можуть безпосередньо слугувати допустимими доказами в розумінні кримінального процесуального законодавства. Відповідно до ч.2 ст.84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [2].

OSINT-дані, як такі, не є окремим видом доказу, однак можуть становити інформацію, яка ініціює, супроводжує або підтверджує процесуальні дії, результати яких уже набувають статусу доказу. Зокрема, зібрані з відкритих джерел матеріали можуть лягти в основу клопотання слідчого про проведення обшуку (ст. 234 КПК України), тимчасового доступу до речей і документів (ст. 160 КПК України), допиту особи (ст. 224 КПК України), накладення арешту на майно (ст. 170 КПК України).

Результати OSINT-аналізу оформлюються відповідно до вимог КПК України шляхом складання протоколу огляду (наприклад, огляду веб-сторінки, електронної пошти, облікового запису в соціальній мережі, відео чи іншого цифрового контенту), згідно зі статтями 104, 105, 107, 237 цього Кодексу. До протоколу обов’язково долучаються додатки – цифрові носії або їх копії (скріншоти, відеофайли, метадані, посилання, опис змісту тощо), які підтверджують зміст і джерело інформації. У разі потреби – особливо, якщо мова йде про автентичність, технічні характеристики чи часову (геолокаційну) прив’язку матеріалів – доцільним є залучення експерта, висновок якого забезпечує належну фіксацію, ідентифікацію джерела, авторства, часу публікації та технічної достовірності отриманих даних.

У деяких випадках для забезпечення цілісності цифрових доказів можуть використовуватись загальновизнані технічні стандарти контролю цілісності та хешування, зокрема алгоритми типу SHA-256, або технології перевірки цифрового сліду, сумісні з принципами Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations (2020). «Протокол Берклі» може слугувати орієнтиром у стандартах міжнародної практики фіксації цифрових доказів, які потенційно можуть бути використані в судових юрисдикціях.

Успішне використання OSINT у кримінальному провадженні вимагає не лише фахової підготовки, але й чіткої уніфікації процесуального оформлення. Потрібно уникати розмитості між аналітикою і доказами, між орієнтовною інформацією і документами для судового розгляду.

Таким чином, OSINT сьогодні – це не просто допоміжний інструмент, а системна складова досудового розслідування. Він дозволяє виявляти злочини на ранніх етапах, фіксувати цифрові докази, ідентифікувати підозрюваних у віддалених або окупованих регіонах. За належної інтеграції в процесуальну рамку – з урахуванням норм КПК України та практики судового розгляду – OSINT - аналітика може істотно підвищити доказову якість

кримінального провадження й забезпечити належне реагування на злочини, пов’язані з агресією рф проти України.

Список використаної літератури:

1. Ісмаїлов К. Ю. Особливості кримінальної розвідки з відкритих джерел як інструмент збирання оперативної інформації / К. Ю. Ісмаїлов // Південноукраїнський правничий часопис. - 2016. - № 2. - С. 110-113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2016_2_32. (дата звернення: 19.05.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (редакція від 09.05.2025); Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 19.05.2025).

Горбенко М.О., студентка факультету Адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

Ігнатенко А.А., студентка факультету Адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ СУДДЕЮ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ "ПРАВОСУДДЯ" НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

Збройна агресія російської федерації проти України та окупація частини її території, зокрема Автономної Республіки Крим, актуалізували питання кримінальної відповідальності осіб, які сприяють окупаційній владі. Особливої уваги потребують випадки, коли представники судової гілки влади України порушують присягу та починають здійснювати "правосуддя" за законодавством держави-агресора на окупованій території. Розгляд кримінальних проваджень щодо таких осіб має специфічні кримінально-процесуальні аспекти, зумовлені як характером злочину, так і статусом обвинуваченого.

Варто зазначити, що збройна агресія призвела до численних випадків колабораційної діяльності та державної зради з боку громадян України. З початку повномасштабного вторгнення, згідно даних Офісу Генерального прокурора, станом на 14.05.2025, загалом було зареєстровано 22149 злочини проти національної безпеки, зокрема, за фактами державної зради та колабораційної діяльності, правоохоронці зареєстрували 4280 кримінальних проваджень за ст. 111 КК України (державна зрада) та 9842 за ст. 111-1 ККУ (колабораційна діяльність) [1].

Варто також надати визначення вище згаданим кримінальним правопорушенням для більш чіткого розуміння, обраної теми. Кримінальний кодекс України визначає колабораційну діяльність, як «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України» [2].

Державну ж зраду законодавець визначає, як «діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній

організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» [2].

Одним із таких проявів є продовження роботи суддів на окупованих територіях у незаконно створених судових органах. Постанова ККС ВС у справі № 759/4148/17 є важливим прецедентом у контексті кримінального переслідування таких осіб, демонструючи підходи до доведення їхньої вини у державній зраді.

Ключовим елементом у цій справі стало доведення стороною обвинувачення та визнання судами всіх інстанцій того факту, що продовження здійснення "правосуддя" колишньою суддею Господарського суду АР Крим за російським законодавством після окупації та її подальше призначення на посаду судді арбітражного суду рф є формою надання допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності проти України.

Суд касаційної інстанції підкреслив, що термін "підривна діяльність" не має вичерпного законодавчого визначення, однак його сутність полягає у сприянні зусиллям іноземної держави, спрямованим на завдання шкоди національній безпеці України. У контексті цієї справи, таким сприянням стало забезпечення функціонування незаконних судових органів окупаційної влади, що легітимізувало окупацію та перешкоджало відновленню контролю України над своєю територією [3].

Важливим аспектом є обґрунтування судом усвідомленого та добровільного характеру дій засудженої. Наявність у неї юридичної освіти, досвіду роботи на посаді судді, а також тривалість і послідовність її дій свідчать про розуміння наслідків своїх вчинків та їх спрямованість на підтримку окупаційної адміністрації. Суд правомірно відхилив аргументи захисту, щодо відсутності чіткого визначення "підривної діяльності" та недоведеності завдання шкоди Україні, наголосивши, що саме функціонування незаконних судових органів є складовою підривної діяльності, а участь у цьому судді є наданням необхідної допомоги.

Крім того, суд обґрунтовано послався на порушення засудженою ст. 65 Конституції України та присяги судді, оскільки її дії були спрямовані на підрив суверенітету та територіальної цілісності держави, які вона була зобов'язана захищати.

З точки зору кримінального процесу, ця справа ілюструє важливість належного збирання та оцінки доказів, які підтверджують умисел особи на вчинення державної зради та її конкретні дії, спрямовані на надання допомоги іноземній державі. У даному випадку, такими доказами стали факти продовження роботи в незаконних судових органах, призначення на посаду окупаційною владою, застосування російського законодавства при здійсненні "правосуддя".

Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо суддів, підозрюваних у державній зраді (ч. 1 ст. 111 КК України), здійснюється з урахуванням положень ст. 480 КПК України, яка визначає особливий порядок кримінального провадження, щодо окремих категорій осіб. Пункт 2 частина 1 відповідної статті КПК зазначає, що «особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно: суддів, суддів Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов’язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» [4]. Це передбачає, зокрема, необхідність отримання згоди Вищої ради правосуддя на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту, відсторонення від посади та проведення інших слідчих дій щодо судді.

Збір доказів у таких справах має свої особливості, оскільки значна частина доказової бази може перебувати на тимчасово окупованій території, що ускладнює проведення стандартних слідчих дій. У таких випадках важливе значення набувають:

Фіксація фактів здійснення "правосуддя", тобто збір інформації з відкритих джерел (офіційні сайти незаконних судових органів, публікації в ЗМІ), показання свідків, які проживають або проживали на окупованій території, документальні підтвердження призначення на посади в незаконних судових органах.

Доведення умислу, що передбачає становлення особи до мотивів переходу на службу до окупаційної влади, добровільності прийняття рішень, розуміння наслідків своїх дій для суверенітету та територіальної цілісності України. Проводиться шляхом аналізу публічних висловлювань, відомих відомостей, щодо листування обвинуваченого.

Кваліфікація дій, як підривної діяльності. Передбачає факт доведення того, що здійснення "правосуддя" за законодавством окупанта сприяє легітимізації окупаційної влади, перешкоджає відновленню конституційного ладу України на окупованій території, тобто є формою допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності.

Щодо судового розгляду, варто зазначити, що такі справи також мають певні особливості. Зважаючи на те, що обвинувачені, як правило, перебувають на окупованій території, постає питання про можливість їхньої участі у судовому процесі. Законодавство України передбачає можливість здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого (in absentia) у випадках, передбачених ст. 323 КПК України, зокрема якщо обвинувачений переховується від суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міжнародний розшук [4].

Під час судового розгляду особлива увага, як і при досудовому розслідуванні приділяється дослідженню доказів, а саме ретельній перевірці зібраних доказів, їх належності, допустимості та достовірності. В таких провадженнях також важливе значення має оцінка показань свідків, письмових та електронних доказів.

Надання правової оцінки діям обвинуваченого, встановлення наявності складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, зокрема доведенню умисного характеру дій, спрямованості на шкоду суверенітету та територіальній цілісності України, а також надання допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності, є юридичною кваліфікацією дій.

Що стосується забезпечення права на захист, він є одним із фундаментальних принципів кримінального провадження, закріпленим у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5] та ст. 20 КПК України, навіть за відсутності обвинуваченого, йому забезпечується право на захист через призначення захисника за рахунок держави. Захисник має право брати участь у всіх судових засіданнях, подавати клопотання, заявляти відводи, оскаржувати судові рішення [4].

З теоретичної точки зору, спільнотою вчених здійснюються дослідження кримінально-процесуальних аспектів державної зради та окремих питань виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень. Крім того, слід наголосити, що вагому роль у формуванні положень методики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень відіграли такі знані вчені-криміналісти, як В. А. Журавель [6], М. В. Салтевський [7], В. М. Шевчук [8] та інші. Певні аспекти цієї теми отримали наукове висвітлення у кримінально-правових дослідженнях, зокрема в працях О. Ф. Бантишева [9], Л. М. Демидової, О. С. Поповича [10], О. О. Дудорова [11] та інших фахівців в галузі кримінального права.

З практичної точки зору, важливе значення відіграє саме практика Касаційного кримінального суду Верховного Суду, зокрема у справі № 759/4148/17, має важливе значення для формування єдиного підходу до розгляду кримінальних проваджень, щодо державної зради, вчиненої суддями на окупованих територіях. У зазначеній постанові ККС ВС чітко визначив, що продовження здійснення "правосуддя" за законодавством рф та зайняття посади в незаконних судових органах є формою надання допомоги державі-агресору в проведенні підривної діяльності проти України. Суд наголосив на порушенні обвинуваченою Конституції України та присяги судді, а також на усвідомленому та добровільному характері її дій.

Постанова ККС ВС є важливим кроком у правовому оцінюванні дій суддів, які зрадили присязі та стали на службу окупаційній владі. Судове рішення чітко визначає, що здійснення "правосуддя" в незаконно створених судових органах на окупованій території є формою державної зради, а саме наданням допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності проти України. Ця справа підкреслює важливість неухильного дотримання

кримінально-процесуального законодавства при розслідуванні та розгляді подібних злочинів, забезпечуючи справедливе покарання осіб, винних у державній зраді.

Кримінально-процесуальні аспекти доведення державної зради суддею шляхом здійснення "правосуддя" на окупованій території є складними та багатограними. Вони вимагають від органів досудового розслідування та суду ретельного збору та аналізу доказів, урахування особливостей статусу обвинуваченого та обставин вчинення злочину. Практика Верховного Суду відіграє ключову роль у формуванні єдиних підходів до кваліфікації таких дій та забезпеченні справедливого правосуддя. Незважаючи на складнощі, пов'язані з проведенням слідчих дій на окупованій території та забезпеченням участі обвинувачених у судовому процесі, держава вживає всіх можливих заходів для притягнення до відповідальності осіб, винних у державній зраді.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 14.05.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2825> (дата звернення: 14.05.2025).
3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2023 року у справі № 759/4148/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065878> (дата звернення 14.05.2025).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. Офіційний вісник України. 25.05.2012. № 37, ст. 11, стаття 1370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3855> (дата звернення 14.05.2025).
5. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 14.05.2025).
6. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
7. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 580 с.
8. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків: Право, 2020. 1280 с.
9. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. К.: Вид-во НА СБ України, 2004. 168 с.
10. Демидова Л. М., Попович О. С. Кримінально-правова охорона національної безпеки України: терористичний акт: монографія / за заг. ред. Л. М. Демидової. Харків : Право, 2021. 400 с.
11. Кримінальне право (Загальна частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменного. Луганськ: Видавництво «Елтон-2», 2012. Т. 1. 780 с.

Грабовський В.В.

курсант Національної академії Служби безпеки України
Науковий керівник: **Медведюк Л.В.** старший викладач
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національної академії Служби безпеки України

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЮ «OSINT (OPEN SOURCE INTELLIGENCE)» ТА ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА У ПОРЯДКУ Ч. 4 СТ. 99 КПК УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Службою безпеки України здійснювалось досудове розслідування у понад 170 тисяч кримінальних правопорушень, пов’язаних із збройною агресією Російської Федерації. Наразі слідчі розслідують більше 90 тисяч злочинів. Служба безпеки України є провідним органом, що здійснює документування протиправної діяльності Російської Федерації, яка спрямована на шкоду безпеці України.

Поряд із класичними джерелами доказів, які передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, слідчими СБУ з метою підвищення ефективності досудового розслідування злочинів, пов’язаних з агресією РФ проти України, впроваджується новітні технології та інструменти, серед яких - розпізнавання обличчя, накопичення обробки та аналізу інформації, геолокації, ідентифікації осіб. Ці програмні продукти Сил оборони України дозволяють встановлювати дані про ворога, про ворожі підрозділи, радіоперехоплення, супутникові розвідки, геопросторові дані, фіксація аудіо-та відеоматеріалів [1].

Тому питання застосування методів OSINT стало дуже актуальним для розкриття та документування злочинів РФ проти України. Ці технології набирають обертів та можливо в майбутньому стануть незамінними. Під час використання цих методів розслідування можна помітити важливі деталі, які здаються недоступними.

OSINT — це абревіатура від Open Source Intelligence, що означає розвідка на основі відкритих джерел. Це метод збору та аналізу інформації з загальнодоступних джерел [2]. OSINT включає інформацію, яку знайшли в мережі Інтернет. Це дані, що були свідомо відкриті для суспільства. Ця діяльність не є незаконною, адже вона спирається на загальнодоступну інформацію.

Існують численні випадки, коли OSINT виявився ключовим для розкриття воєнних злочинів. Від супутникових знімків, що показують рух військ чи руйнування об’єктів, до свідчень на соціальних мережах військових, які брали участь в окупації. Ці дані стають невід’ємною частиною доказової бази у судових процесах та відображають реальний характер воєнних подій [3].

Використання даних супутникових зображень допоможе ідентифікувати місцевість, маршрут руху об’єктів, зброю, технічні засоби, військові підрозділи, аналізу динаміки змін місцевості, ознаки правопорушень, осіб, які можуть бути причетними до вчинення злочинів.

Під час проведення розслідування ідентифікація осіб відіграє вагомий роль, адже за однією фотографією або відео, де видно військовослужбовця можна визначити час, дату, країну в якій він проходить військову службу, звання, приналежність до підрозділу, військову частину, конкретну зброю та обладнання, військову техніку, місце перебування, а також його дії та іншу інформацію, яку можна буде використати як доказ у кримінальному провадженні.

Завдяки технології OSINT правоохоронні органи України знають осіб, які скеровують ракети на мирні міста, імена зрадників української присяги, всі російські підрозділи, які прийшли на територію України.

Участь спеціаліста у кримінальному провадженні визначено нормами Кримінального процесуального кодексу відповідно до ч. 1 ст. 71 спеціалістом у кримінальному провадженні

є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [4].

Спеціаліст залучається для надання технічної допомоги, а саме фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи сторонами кримінального провадження і судом під час кримінального провадження, а також надання довідок, висновків та інших документів.

Згідно з ч. 2 ст. 99 КПК України до документів можуть належати довідки, висновки та інші документи спеціалістів [4].

Ч. 4 ст. 99 КПК України зазначає, що дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп’ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп’ютерних системах, їх невід’ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа [4].

З метою забезпечення допустимості доказів отримання копій потрібно здійснювати із залученням спеціаліста. Дотримання цієї процедури забезпечить визнання судом копії як оригіналу документа.

Отже, застосування методів та інструментарію OSINT під час слідчої дії – огляду відомостей в мережі інтернет із залученням спеціаліста у порядку ч. 4 ст. 99 КПК України дає можливість отримати процесуальні джерела доказів.

Список використаних джерел:

1. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3990276-slidci-sbu-rozsliduut-ponad-90-tisac-sprav-povazanih-iz-agresieu-rosii.html> (дата звернення: 15.05.2025).
- 2.Що таке OSINT (Open Source Intelligence, розвідка на основі відкритих джерел)? | TheTransmitted. TheTransmitted. URL: <https://thetransmitted.com/adlucem/shho-take-osint-open-source-intelligence-rozvidka-na-osnovi-vidkrytyh-dzherel/> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Важливість OSINT у документуванні воєнних злочинів в Україні – органи правопорядку Київщини удосконалили свої знання під час практичного тренінгу - Новини та публікації - Київська обласна прокуратура. Стартова сторінка - Київська обласна прокуратура. URL: https://kobl.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=351297&fp=360&s=print (дата звернення: 15.05.2025).
- 4.Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

Дробенко Д.Ф.,

викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Донецького державного університету
внутрішніх справ

Босий В.С.,

курсант Донецького державного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Воєнна агресія російської федерації проти України, що триває з 2014 року та перейшла у фазу повномасштабного вторгнення у 2022 році, супроводжується системними порушеннями міжнародного гуманітарного права. Злочини проти людяності, масові вбивства, зґвалтування, депортація цивільного населення, катування та знищення об’єктів цивільної інфраструктури потребують негайного та ефективного досудового розслідування.

Актуальність теми зумовлена як правовими, так і практичними викликами, з якими стикаються органи досудового розслідування в Україні. Це зокрема відсутність прямої імплементації норм міжнародного кримінального права в національне законодавство, обмежений доступ до територій, де скоєно злочини, складність збору доказів та ідентифікації підозрюваних, а також загроза безпеці свідків і слідчих.

В українському кримінальному законодавстві відсутній комплексний підхід до регулювання поняття та складу воєнних злочинів. Основною нормою, що застосовується у таких провадженнях, є стаття 438 Кримінального кодексу України ("Порушення законів та звичаїв війни"). Однак її формулювання є надто загальним і не охоплює повного спектру дій, які згідно з міжнародними нормами кваліфікуються як воєнні злочини. Це створює певні труднощі при кваліфікації протиправних діянь та виборі правильної правової стратегії.

Як зазначає Л. Пархоменко, стаття 438 ККУ вимагає термінового уточнення для врахування міжнародного досвіду й стандартів Міжнародного кримінального суду (МКС), зокрема щодо таких злочинів, як напад на гуманітарних працівників, примусова депортація, викрадення дітей тощо [1].

Однією з найскладніших задач є збирання, фіксація та збереження доказів на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією або активними бойовими діями. Також виникають труднощі з проведенням судово-медичних експертиз, допитом свідків, виїмкою речових доказів, проведенням слідчих дій на місцях злочинів.

Незважаючи на це, Україна демонструє позитивні тенденції у співпраці з Міжнародним кримінальним судом, а також розвиває національні спроможності для документування воєнних злочинів. Важливим кроком є створення єдиного інформаційного реєстру та цифрових платформ для збору доказів, а також залучення спеціалізованих слідчих груп.

Подальше вдосконалення системи досудового розслідування вимагає імплементації міжнародного досвіду, навчання фахівців, а також якнайшвидшої ратифікації Римського статуту МКС. Це стане запорукою забезпечення справедливості для жертв війни та притягнення винних до відповідальності на національному й міжнародному рівнях.

Згідно з аналітичними матеріалами, лише близько 10% справ у категорії "воєнні злочини" завершуються направленням обвинувального акту до суду. Причина — брак доказів, складність ідентифікації підозрюваних, а також правові обмеження в умовах воєнного стану [2].

У зв’язку з тим, що більшість осіб, які вчинили воєнні злочини, перебувають на території російської федерації або на тимчасово окупованих землях, Україна застосовує процедуру заочного (спеціального) досудового розслідування. Такий інструмент дозволяє проводити слідчі дії та звертатися до суду навіть за відсутності підозрюваного. Проте ця

процедура часто піддається критиці з боку захисту, а деякі справи блокуються на етапі підготовчого провадження.

Крім того, ускладнюється міжнародна правова допомога — росія фактично не співпрацює з українськими слідчими, і видача воєнних злочинців наразі є неможливою з політичних причин [3].

Висновок: Проведення досудового розслідування злочинів, пов’язаних з воєнною агресією Росії проти України, є надзвичайно важливим для забезпечення правосуддя та відновлення справедливості. Однак для досягнення ефективних результатів необхідно вирішити існуючі проблеми, удосконалити законодавство, підвищити кваліфікацію правоохоронців та забезпечити належну координацію між усіма учасниками процесу. Тільки за таких умов можна забезпечити належне розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко Л.В. Актуальні проблеми кваліфікації воєнних злочинів в Україні // Молодий вчений. – 2023. – №3. – <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6290>.
2. Литвиненко Д.Ю. Проблеми досудового розслідування в умовах збройної агресії // Вісник ДДУВС. – 2022. – <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/291>.
3. Аналітичний центр AZONES. Проблемні питання належної кваліфікації воєнних злочинів <https://azones.law/analytics/problemni-pytannya-nalezhnoyi-kvalifikatsiyi-voyennyh-zlochyniv/>.

Капліна О.В.,

завідувачка кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

доктор юридичних наук, професор

СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) неодноразово вживає термін «ефективне розслідування», проте це поняття залишається оцінним та не надає правникам орієнтирів стосовно його розуміння. Зокрема, ефективність досудового розслідування згадується в КПК, як:

1) підстава відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування, якщо останнє проводиться неефективно. В цьому випадку прокурор вправі ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від його проведення та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування (п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК);

2) підстава зміни органу досудового розслідування або перерозподілу підслідності між органами. Зокрема, Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов’язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 т. 36 КПК). Чи то в умовах Воєнного стану Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов’язки) або уповноважені ним прокурори з метою забезпечення ефективності

досудового розслідування своєю вмотивованою постановою мають право визначити підслідність або доручити здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 Кримінального кодексу України, іншому органу досудового розслідування.

3) підстава заміни прокурора через неефективне здійснення ним нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування. Закон передбачає, що «у виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування» (ч. 3 ст. 37 КПК);

4) обов’язок органу досудового розслідування, адже відповідно до ч. 5 ст. 38 КПК «На орган досудового розслідування покладається обов’язок застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.»;

5) підстава відсторонення керівником органу досудового розслідування та керівником органу дізнання слідчого чи дізнавача від проведення досудового розслідування (дізнання) за ініціативою прокурора або з власної ініціативи у разі неефективного досудового розслідування (дізнання) (п. 2 ч. 2 ст. 39, п. 2 ч. 2 ст. 39-1 КПК);

Крім того, у системному взаємозв’язку зі словом «ефективний» КПК використовує слово «обшук», доцільність та ефективність якого має довести слідчий та прокурор перед слідчим суддею, під загрозою відмови у задоволенні їх клопотання про обшук (п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК).

Отже, навіть поверхневий аналіз КПК засвідчує, що поняття «ефективне розслідування» («ефективність обшуку», «ефективність») відіграє ключову роль у правозастосуванні та потребує належного усвідомлення і чіткого тлумачення, адже системними зв’язками явно чи імпліцитно пов’язано із засадами кримінального провадження, гарантіями прав учасників кримінального процесу, причому не лише з боку захисту, а й з боку обвинувачення, міжнародними стандартами кримінального судочинства, а також механізмами їх реалізації та способами контролю.

Важливу роль у формуванні розуміння концепту та феномену «ефективного досудового розслідування» відіграє практика Європейського суду з прав людини, адже саме вона визначила його фундаментальні складові, які у європейському просторі набули статусу стандартів.

Для України, яка перебуває у стані збройного конфлікту, усвідомлення зазначених стандартів набуває особливого значення, адже значна їх частина була сформована саме в контексті статті 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод – «Право на життя».

Враховуючи важливість усвідомлення розглядуваного феномену для правозастосовної практики, вітчизняні науковці неодноразово зверталися до розгляду стандартів ефективного розслідування, напрацьованих ЄСПЛ. Зокрема, С. О. Чернобаєв виокремлював такі критерії 1) метою проведення досудового розслідування завжди має бути досягнення завдань кримінального провадження (спрямованість на досягнення завдань кримінального провадження); 2) здійснення досудового розслідування повинно відповідати принципу законності, зокрема, забезпечувати ефективне виконання положень національного законодавства; 3) досудовому розслідуванню має бути притаманна засада публічності, (ініціативності органу досудового розслідування), яка полягає в оперативній реакції на вчинене кримінальне правопорушення компетентною особою, яка не залежатиме від волі зацікавлених осіб (публічність); 4) вимога розумної швидкості досудового розслідування, що передбачає здійснення процесуальних дій на цьому етапі судочинства без зайвих затримок, їх своєчасність, відсутність необґрунтованого зупинення кримінального провадження тощо (розумна швидкість); 5) всебічність та повнота застосування заходів, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення, яка насамперед, передбачає правильність,

послідовність та логічність отримання доказів та оперування ними, обґрунтування процесуальних рішень (всебічність та повнота розслідування); 6) незалежність та неупередженість особи, яка здійснює досудове розслідування кримінального праворушення (незалежність та неупередженість); 7) прозорість досудового розслідування, захист прав та інтересів потерпілого та його родичів, що передбачає своєчасне надання їм процесуального статусу, залучення до проведення процесуальних дій, ознайомлення з матеріалами провадження (прозорість); 8) врахування під час досудового розслідування індивідуальних особливостей особи правопорушника, зокрема, його віку, гендерної належності, національності, релігійних (індивідуалізація); 9) диференціація форм досудового розслідування з метою його оптимізації (диференціація форм розслідування) [1, с. 119-121].

С.О. Січко на підставі узагальнення рішень ЄСПЛ виокремлював наступні стандарти, напрацьовані Судом: а) незалежність та безсторонність; б) підконтрольність громадськості (або публічність); в) розумна швидкість (або оперативність); г) належна наполегливість, старанність; д) ретельність [2, с. 97-98].

Федорів О.М. пропонував поділити стандарти ефективності досудового розслідування на дві групи: загальні та спеціальні. До загальних автор відносив такі складові: 1) незалежність і неупередженість розслідування; 2) належність (адекватна компетентність, adequacy); 3) ретельність; 4) повноту; 5) оперативність та своєчасність; 6) контроль громадськості (відкритість); 6) залучення та участь потерпілого. До спеціальних, тобто таких, що залежать від обставин провадження: 1) урахування вразливості особи; 2) здійснення міжнародного співробітництва у провадженнях із транскордонним елементом [3, с. 79].

Як уже зазначалося, стандарти ефективного розслідування набувають особливої ваги в умовах збройних конфліктів, що спричиняють жертви як серед цивільного населення, так і військових. Саме в такі моменти їх належне застосування стає критично важливим для забезпечення справедливості та дотримання міжнародних правових норм.

Стаття 2 «Право на життя» Європейської конвенції про захист прав людини закріплює, що право кожного на життя охороняється законом. Зі змісту ст. 2 ЄКПЛ випливають матеріальні та процесуальні зобов’язання держав-членів Конвенції. В аспекті матеріальних зобов’язань – це обов’язок захистити право громадян на життя шляхом законодавчих гарантій та загальне зобов’язання захистити право на заборону умисного позбавлення життя, обмежену вичерпним переліком винятків. Крім того, невід’ємним від матеріального зобов’язання, яке є важливе для держави та її органів охорони правопорядку, є процесуальне зобов’язання – проведення ефективного розслідування заяв про порушення права на життя.

Особливої уваги заслуговують випадки зникнення жертви злочину, кількість яких значно збільшується в умовах надзвичайних подій. Згідно до підходів ЄСПЛ у будь-якому випадку рідні жертви повинні бути залучені до провадження тією мірою, яка необхідна для захисту їхніх законних інтересів («Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom) 2011, § 167). Слідчі органи, тим не менш, не зобов’язані задовольняти усі клопотання стосовно слідчих дій, які можуть надходити від рідних протягом проведення розслідування. До того ж, відсутність контролю громадськості за поліцейським розслідуванням може бути компенсована наданням громадськості і рідним жертви необхідного доступу на інших стадіях провадження [5].

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає низку гарантій дотримання прав особи у випадку її смерті внаслідок кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 6 ст. 56 КПК, положення, що унормовують права потерпілого, поширюються на його близьких родичів або членів сім’ї. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім’ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими може бути визнано кілька осіб. За таких умов близькі загиблої особи, чи особи, що зникла без вісти, можуть належним чином захистити її права.

Також, нещодавно до Верховної Ради України був внесений проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей

досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану». Цим законопроектом пропонується частину першу ст. 615 КПК доповнити абзацом п’ятнадцятим такого змісту: «В умовах воєнного стану відповідний прокурор своєю вмотивованою постановою має право визначити місце проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 146-1 та 438 Кримінального кодексу України, пов’язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин у зв’язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, за місцем проживання (перебування) заявника, потерпілого, які є близькими родичами та членами сім’ї такої особи» [6]. .

Як зазначили розробники законопроекту в пояснювальній записці, проект Закону розроблено «у зв’язку зі зростанням кількості випадків зникнення осіб безвісти за особливих обставин, на тлі воєнного стану в Україні. Збройний конфлікт і воєнні дії створюють особливі обставини, за яких традиційні процедури досудового розслідування стають складними або неефективними. Особливо це стосується розслідувань, пов’язаних із зникненням осіб в районах активних бойових дій або тимчасово окупованих територіях. Метою закону є встановлення особливих умов проведення досудового розслідування, які дозволяють оперативно та ефективно реагувати на заяви про зникнення осіб і забезпечити доступ заявників (потерпілих), які є близькими родичами та членами сім’ї зниклої особи, до правових механізмів в умовах воєнного часу....

Основною метою проекту Закону є: 1) створення умов для гнучкого вибору місця проведення досудового розслідування, зважаючи на умови воєнного стану та безпекові обмеження; 2) забезпечення прав заявників і потерпілих у кримінальних провадженнях, що стосуються зниклих осіб, з урахуванням їхнього місця проживання (перебування)» [7].

Ознайомлення з представленим законопроектом дає підстави стверджувати, що він має глибоку гуманітарну місію – забезпечити захист прав та законних інтересів осіб, які зникли безвісти або загинули. В умовах воєнного стану цей документ відіграє важливу роль у створенні ефективного механізму розслідування випадків зникнення осіб, надаючи їхнім родичам можливість звертатися до правоохоронних органів за місцем свого перебування.

Крім того, серед завдань законопроекту - розвантаження слідчих органів у регіонах, які найбільше постраждали від бойових дій, що дозволить рівномірно розподіляти ресурси та підвищувати ефективність розслідувань.

Оцінюючи запропоновані в проекті закону України зміни слід критично поставитися до встановлення імперативного правила. Зміна підслідності за місцем проживання потерпілих, на наш погляд, має носити дискреційний характер. Причому, прокурор під час зміни підслідності своєю постановою має обґрунтувати той факт, що за встановлених обставин зміна підслідності є найбільш доцільним та ефективним способом забезпечення ефективності, здійснення досудового розслідування, тобто його ретельності, повноти та розумної оперативності.

Близькі родичі зниклої особи можуть перебувати за межами України у зв’язку з воєнним станом, що ускладнює їхню участь у провадженні. Зміна підслідності, ймовірно, має узгоджуватися з родичами, оскільки вони можуть мати особисті обставини, що впливають на прийняття рішення.

Попри благородну мету законопроекту – «встановлення особливих умов проведення досудового розслідування, які дозволяють оперативно та ефективно реагувати на заяви про зникнення осіб», – досягнення цієї мети може виявитися недосяжною, адже самі по собі «особливі умови» при зміні підслідності не створюються, ефективність багато в чому залежить від старанності осіб, які його здійснюють.

Проведення досудового розслідування за місцем зникнення особи в деяких випадках може бути більш ефективним, ніж його перенесення до місця проживання близьких родичів, оскільки саме там можуть знаходитися ключові докази, сукупність яких спрятиме не лише висуненню версій. А й розкриттю злочину. Також, цифровізація суспільства, розширення

засобів комунікації, значно сприяє реалізації потерпілим передбачених законом прав, не перебуваючи безпосередньо в місці проведення досудового розслідування.

Крім того, на наш погляд, при зміні підслідності мають враховуватися не лише питання забезпечення доступу потерпілих до правосуддя, а й питання координації між правоохоронними органами та оперативність розслідування.

Список використаних джерел:

1. Чернобаев С. І. Повноваження слідчого під час досудового розслідування : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 225 с.
2. Січко С. О. Загальні положення досудового розслідування : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 247 с.
3. Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування : дис. док. Філософії : 081 Право. Львів, 2023. 240 с.
4. Case «Al-Skeini and Others v. the United Kingdom» (Application no. 55721/07) 7 July 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-105606%22%5D%7D>. (Дата звернення 26.05.2025)
5. Посібник зі статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. Оновлено 21 серпня 2024 р. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_ukr. (Дата звернення 26.05.2025)
6. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану». Номер, дата реєстрації: 12414 від 16.01.2025. Включено до порядку денного 4383-IX від 29.04.2025 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=12414&conv=9>. (Дата звернення 26.05.2025)
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/8dba54fd-d8ff-404a-9591-22c6ea1a793e. (Дата звернення 26.05.2025)

Костельнюк К.В.,

курсант Національної академії Служби безпеки України
Науковий керівник: **Медведюк Л. В.**, старший викладач
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національної академії Служби безпеки України

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, КВАЛІФІКОВАНИХ ЗА ОЗНАКАМИ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ, НА ПРИКЛАДАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження теми “Розслідування воєнних злочинів російської федерації проти України” почала набувати популярності ще з часів окупації Криму та проведення антитерористичної операції у 2014 році. Проте з початку повномасштабного вторгнення країни-агресора 24 лютого 2022 року випадків порушення закону в рази побільшало, що сприяло більш детальному вивченню цієї теми. У цій тезі досліджуються особливості розслідування та обставини, що підлягають доказуванню у злочинах, кваліфікованих за ознаками порушення законів та звичаїв війни. Також у науковій роботі буде зазначено нормативну базу як у міжнародному праві, так і в національному, зокрема кримінального та кримінально-процесуального права, криміналістики.

Цю тему уже досліджували низка науковців, такі як О. Таран, А. Андрушко, О. Кравчук, І. Гловюк, С. Дмитрів, Ю. Дмитрик, Д. Коваль, Ю. Комісарчук та інші.

Вперше поняття законів та звичаїв війни було зазначено в шістьох Гаазьких конвенціях 1899 року. Також було сформульовано норми, що забороняють порушення цих принципів і встановлюють відповідальність за їх вчинення у Женевських конвенціях 1949 року. Власне питання законів та звичаїв війни вивчається в такі галузі, як міжнародне гуманітарне право (далі - МГП).

МГП - це галузь права, що покликана обмежити наслідки збройного конфлікту в гуманітарних цілях. Вони регулюють поведінку сторін під час збройних конфліктів, включно з окупацією. Обмежують насильство, забороняючи певні методи ведення війни і зброю, щоб метою було не винищення всього живого, а лише військове ослаблення супротивника. Також ці правила захищають жертв війни й окремі верстви людей. Міжнародне гуманітарне право стосується винятково збройних конфліктів – як міжнародних, так і внутрішніх. Воно не працює в мирні часи, під час заворушень чи інших «неспокійностей» усередині країн.[2]

Щодо національного законодавства, в Кримінальному кодексі України регламентовано розділ XX “Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку”, а саме стаття 438 “Воєнні злочини. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій...”. [4]

Вважаємо за необхідне, визначати особливості розслідування злочинів, пов’язаних з порушенням законів та звичаїв війни, за наступними критеріями або елементами складу злочину, визнаних міжнародним законодавством: контекстуальні елементи злочину, елементи об’єктивної сторони, елементи суб’єктивної сторони та види співучасті.

Контекстуальні елементи - це ті, що стосуються обставин, за яких має бути скоєно злочин, або частиною яких він має бути. Якщо проектувати ці частини на національне законодавство, варто відзначити, що обставини злочину складають факультативні ознаки об’єктивної сторони. Докази, які підтверджують обставини скоєння злочину відіграють ключове значення, оскільки саме ці елементи є підґрунтям для кваліфікації окремого злочину як міжнародного. Можна навести наступний приклад, у ніч з 28 на 29 липня 2022 року скоїлось масове вбивство українських військовополонених на території колишньої Волноваської виправної колонії в Оленівці. Проте саме обставини вчинення злочину, зокрема вчинення його в контексті міжнародного збройного конфлікту. Таким чином, за відсутності цієї факультативної ознаки об’єктивної сторони ці діяння можна було б кваліфікувати за ознаками умисного вбивства двох та більше осіб, або навіть з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення.

Обов’язковими ознаками об’єктивної сторони злочину є дія або бездіяльність. Враховуючи цей критерій, при розслідуванні воєнних злочинів можна виділити наступні форми діянь: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; вигнання цивільного населення для примусових робіт; розграбування національних цінностей на окупованій території; застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України; віддання наказу про вчинення таких дій. Особливістю цього елемента можна відзначити відсутність в національному законодавстві чіткого визначення понять “застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом” та “інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами”. [3] Проте звертаючись до норм МГП, можна виділити наступні форми: напад на цивільне населення, напад на цивільні об’єкти, надмірна випадкова загибель, поранення або ушкодження та інші. Однією з таких форм примушування до участі у воєнних діях. Як приклад можна розглянути наступні повторювані

ситуації, коли армія держави-агресора проводить примусову мобілізацію чоловіків віком від 18 до 60 років на тимчасово окупованих територіях, найбільший показник відзначається у Донецькій та Луганській областях.

Наступним елементом є суб’єктивна сторона скоєння злочину, тобто внутрішнє ставлення злочинця до такої дії або бездіяльності. Власне стосується свідомості, іншими словами “умислу” та “обізнаності”. Відповідно до норм МПП, “обізнаність” вказує на те, що йдеться про усвідомлення існування обставини або неминучість настання наслідку в звичайних умовах. Прикладом можна навести численні обстріли території України, при яких існує реальна загроза ядерної катастрофи, що свідчить про “обізнаність” окупантів з цією небезпекою. Багаторазові прольоти ворожих крилатих ракет, зокрема 04 березня 2022 року, 25 квітня 2022 року, 18 лютого 2023 року, повз низку ядерних об’єктів, таких як Запорізької атомної електростанції, Південноукраїнської АЕС, Хмельницької АЕС, тощо.

Останній критерій, який буде описано, є види співучасті. Порівнюючи національне законодавство та МПП, виникають певні розбіжності при встановленні суб’єктів злочину та їхніми способами дій та сприянню злочину. Можна розглянути такий приклад для пояснення, як значна кількість скоєння таких правопорушень як зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до зайняття проституції, примусова вагітність та сексуальне насильство. Під час окупації Київської області зафіксовано безліч таких випадків, зокрема як наступна історія. Солдати країни-агресора увірвались до будинку, забрали чоловіка для примусової мобілізації, а жінку зґвалтували декілька разів на очах у сина. Після звільнення території жінка звернулась до правоохоронців, які допомогли віднайти злочинців, та більше того постраждала впізнала одного з гвалтівників за профілем в соціальній мережі. Щодо визначення їхньої співучасті, то за національним законодавством вони діяли групою осіб, щодо МПП - це могло бути співвиконавство, непряме вчинення, непряме співвиконавство, іншим чином сприяння вчиненню злочину групою осіб, що діють зі спільною метою.

Щодо особливостей розслідування злочинів, кваліфікованих за ознаками порушення законів та звичаїв війни, можна виділити наступні виклики. Вищезгадано було також про юридичну кваліфікацію та застосування норм національного та міжнародного законодавства, при стиканні яких виникають складнощі. Також до цього можна додати ускладнення у зв’язку із співпрацею з міжнародними інстанціями. Значна кількість залучених осіб, переважно представників військових формувань агресора, істотно ускладнює процес їхньої ідентифікації та визначення командної ієрархії, необхідної для встановлення відповідальності. Щодо документування цих злочинів, існує проблема доступу до місця вчинення та залишених доказів, що зумовлюються введенням активних бойових дій та тимчасовою окупацією великої території. Також щодо збору та фіксування доказової бази під час постійних обстрілів та необхідністю розмінування територій є реальна загроза руйнуванню доказів та небезпекою для життя та здоров’я правоохоронців, свідків та інших учасників розслідування.

Отже, питання розслідування воєнних злочинів російської федерації проти України є актуальним на період сьогодення. У науковій роботі було відмінність у визначенні елементів складу злочину в національному та міжнародному законодавстві, що відіграє ключову роль у кваліфікації та розслідуванні злочину. Важливим аспектом є національний підхід, який охоплює правове регулювання, практичні рекомендації щодо розслідувань, а також враховує актуальні обставини, умови воєнного конфлікту та характер правопорушень. Позиції міжнародних інстанцій щодо застосування норм міжнародного гуманітарного права підкреслюють значущість питань доказування і тлумачення, що сприяє формуванню практики єдиної інтерпретації та застосування. Тому процес доказування слід будувати на основі синтезу цих складових.

Список використаних джерел:

1. Глушко А. М. Особливості кримінально-правової кваліфікації дій особи за порушення законів і звичаїв війни. *Часопис Київського університету права* 2. 2023. С. 164-167.

2. Закони і звичаї війни: звідки вони беруться і про що в них йдеться. URL: <http://bug.org.ua/article/zakony-i-zvychayi-vijny-zvidky-vony-berutsya-i-pro-shho-v-nyh-jdetsya-651303/> (дата звернення 15.05.2015)
3. Керівництво з базових стандартів розслідування. для документування міжнародних злочинів в Україні: Довідники. URL: <https://www.asser.nl/media/796397/manual-керівництво-з-базових-стандартів-розслідування-для-документування-міжнародних-злочинів-в-україні-довідники-1.pdf> (дата звернення 15.05.2025)
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
5. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/> (дата звернення 15.05.2025)
6. Таран О. В., Запотоцький А. П., Старенький О. С. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування порушення законів і звичаїв війни. *Юридичний науковий електронний журнал* №7. 2022. С. 413 – 416.

Кривоносов Є.А.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СПЕЦИФІКА НАГЛЯДУ ПРОКУРОРА ЗА СЛІДЧИМИ (РОЗШУКОВИМИ) ДІЯМИ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ НА ПІДСТАВІ РІШЕННЯ СЛІДЧОГО АБО ДІЗНАВАЧА

В юридичній літературі існують різні класифікації слідчих (розшукових) дій [1, с. 291-292; 2, с. 553]. Якщо за класифікаційний критерій взяти суб’єкта ухвалення рішення щодо їх проведення, то вони можуть бути розподілені на три групи, зокрема:

1) слідчі (розшукові) дії, які слідчий, детектив, дізнавач можуть провести на підставі власного рішення (тобто, без необхідності погоджувати ці дії із прокурором або отримувати судовий дозвіл на їх проведення): допит; пред’явлення для впізнання; слідчий експеримент; залучення експерта та проведення експертизи; обшук особи (в межах затримання); огляд (за винятком житла та іншого володіння); освідування; відібрання біологічних зразків (якщо для цього не потрібно застосовувати примус); зняття показань технічних приладів, що мають функцію фото-, відео-зйомки;

2) слідчі (розшукові) дії, які можуть бути проведені за постановою прокурора: огляд трупа, пов’язаний з ексгумацією; примусове освідування;

3) слідчі (розшукові) дії, для проведення яких необхідно (попередньо, а в деяких випадках – постфактум) отримати ухвалу слідчого судді: допит в порядку ст. 225 КПК; обшук житла або іншого володіння; огляд житла або іншого володіння, якщо немає згоди власника; слідчий експеримент у житлі або іншому володінні, якщо немає згоди власника; примусові судово-медична та судово-психіатрична експертизи; примусове відібрання біологічних зразків.

Незважаючи на те, що деякі слідчі (розшукові) дії (далі - СРД) проводяться слідчим самостійно, на наш погляд, прокурорський нагляд має здійснюватися абсолютно за всіма СРД, незалежно від того, до якої саме з наведених вище груп та чи інша СРД належить.

Разом з тим, всі СРД, які закріплені у главі 20 КПК, мають свою специфіку, завдання, мету, процесуальний порядок проведення, способи фіксування, а відтак це надає автору

можливість стверджувати, що специфіка кожної з виділених груп СРД накладає відбиток й на особливості прокурорського нагляду за їх проведенням.

На перший погляд вбачається, що найбільш загальною особливістю нагляду прокурора за СРД, які слідчий, детектив, дізнавач можуть провести на підставі власного рішення, є перевірка правильності проведення таких СРД вже після того, як вони були проведені, за підсумками їх результатів, на відміну від тих СРД, де прокурор обов'язково задіяний вже на етапі підготовки правової підстави для їх проведення. Показово, що на це зверталась увага й іншими дослідниками, які вказували, що «стосовно таких процесуальних засобів, як опитування, допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент прокурор реалізує свій процесуальний статус як би «не наперед», коли треба визначати від якої особи і за допомогою якого засобу краще здобувати відомості, а "постфактум", коли слідчий вже обрав, використав процесуальні засоби та одержав фактичні дані» [див.: 3, с. 178].

Однак, на переконання автора, такий підхід не повною мірою відображає реалії прокурорської діяльності і, зокрема, не відповідає ситуації, коли прокурор є максимально залученим в процес досудового розслідування та розраховує на судову перспективу кримінального провадження. У цьому контексті варто зазначити, що з позиції слідчо-прокурорської практики зазвичай усі зареєстровані кримінальні провадження прокурори відразу класифікують на дві групи: (а) ті в яких вбачається судово перспектива; (б) ті, в яких судової перспективи не вбачається, а відтак щодо них в перспективі планується закриття.

У кримінальних провадженнях, в яких судової перспективи не вбачається, СРД безумовно також проводяться, але вони у своїй більшості є формально необхідними та спрямовані на фіксування підстав для закриття кримінального провадження. Відповідно, прокурори розуміють, що зібрані матеріали не будуть піддані судовій оцінці на предмет їх допустимості, а тому, як правило, ступінь прокурорського контролю за такими діями є нижчою. В таких ситуаціях нагляд прокурора за СРД, які слідчий, детектив, дізнавач можуть провести на підставі власного рішення, як правило здійснюється постфактум – тобто прокурор «включається» в процес вже після того, як відповідні СРД було проведено, а матеріали провадження передано прокурору для вивчення. Заради справедливості, маємо вказати, що у цій категорії справ можуть бути попередні письмові вказівки прокурора щодо того, які саме СРД потрібно провести. Однак, це зазвичай викликано прагненням прокурора забезпечити себе від дисциплінарних стягнень у разі перевірки кримінального провадження прокуратурою вищого рівня.

Водночас ситуація змінюється у кримінальних провадженнях, де прокурор вбачає судову перспективу і від самого початку орієнтується на зібрання повної та якісної доказової бази, яка забезпечить отримання бажаного результату в судах усіх трьох інстанцій. У таких провадженнях, як правило, слідчий із прокурором відразу планують увесь комплекс слідчих дій (незалежно від того, за чиїм рішенням вони проводяться). При цьому планування включає не лише визначення переліку тих слідчих дій, які доцільно провести, а й послідовності їх проведення, тактики проведення кожної дії, врахування особливостей ситуації, які можуть вплинути на якість отриманого доказового матеріалу, виявлення та мінімізацію можливих ризиків тощо. При цьому спільне планування проведення слідчих дій не є разовим, а здійснюється з періодичністю, обумовленою ходом кримінального провадження. Очевидно, що при такому підході прокурорський нагляд за СРД, які слідчий може провести на підставі власного рішення, вже має попередній характер. Більше того, особливого значення набуває попередній прокурорський нагляд за СРД, повторне проведення яких з метою виправлення раніше допущених помилок не вбачається за можливе. Хрестоматійним прикладом такої СРД є пред'явлення особи впізнання (ст. 228 КПК). У таких випадках прокурор ще до проведення СРД має переконатися у достатній підготовленості слідчого, щоб забезпечити себе від безповоротної втрати доказів, які потенційно можуть бути використані в суді на підтвердження позицій обвинувачення.

Зважаючи на вищевикладене, прокурорський нагляд за СРД, які слідчий, детектив, дізнавач можуть провести на підставі власного рішення (тобто, без необхідності погоджувати ці дії із прокурором або отримувати судовий дозвіл на їх проведення), цілком виправдано може бути розподілений на: (а) попередній (спільне планування проведення таких СРД в контексті їх послідовності, тактики, відповідності вимогам до допустимості доказів тощо; надання прокурором письмових вказівок із відповідних питань); (б) наступний (перевірка прокурором матеріалів, отриманих за результатами проведення СРД).

Відтак, на погляд автора, попередній прокурорський нагляд за СРД, які слідчий, детектив, дізнавач можуть провести на підставі власного рішення, набуває не меншого (а подекуди й більшого) значення, аніж наступна перевірка прокурором матеріалів, отриманих за результатами проведення таких СРД. Тож, важливого значення набуває діяльність прокурора, спрямована на убезпечення слідчого, дізнавача від допущення істотних порушень при проведенні СРД.

Список використаних джерел:

1. Капліна О.В. Глава 14 Слідчі дії. Кримінальний процес : підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін. ; за ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2018. – 584 с.
2. Алєнін Ю.П. Поняття та класифікація слідчих дій. Кримінальний процес України : підручник / за ред. С.В. Ківалова та М.С. Цуцкірївдзе. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 1104 с.
3. Лисаченко С. Л. Засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Харків, 2020. 234 с.

Лазорчик В.Ю.,

студент Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Вєліков С.Г.**, викладач

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України особливої актуальності набуло питання ефективності досудового розслідування злочинів, які мають безпосередній зв’язок з воєнними діями. Йдеться насамперед про кваліфікацію злочинів, способи їх документування, виклики, пов’язані з доступом до місця подій у зоні бойових дій, і необхідність оперативного збору доказів [1].

Окремої уваги заслуговує проблема ідентифікації підрозділів, осіб та командування, причетних до злочинних дій, що часто здійснюються на тимчасово окупованих територіях або в умовах активної фази бойових дій. Значна частина доказів може бути втрачена, знищена або піддана маніпуляціям. Це вимагає системного вдосконалення підходів до фіксації інформації, у тому числі з використанням відкритих джерел (OSINT), показань потерпілих, супутникових знімків, відеозаписів із дронів тощо [3].

Крім того, відсутність чіткої спеціалізації слідчих та прокурорів щодо воєнних злочинів створює додаткові труднощі в ефективному провадженні розслідувань. Наразі актуальним є питання створення окремих міжвідомчих слідчих груп або спеціалізованих підрозділів на рівні СБУ, ДБР і ОГП, які мали б відповідну підготовку в сфері міжнародного гуманітарного права [4]. Практика низки країн, таких як Нідерланди та Німеччина, свідчить про ефективність саме таких інституційних рішень.

Не менш важливою є адаптація українського кримінального законодавства до норм міжнародного права. Зокрема, проєкт нового Кримінального кодексу України містить систематизований розділ щодо злочинів, пов’язаних із міжнародними збройними конфліктами, чого бракує чинній редакції [1]. Така кодифікація забезпечить однозначне трактування складів воєнних злочинів, їх межі та наслідки.

Також слід зазначити роль міжнародної співпраці, зокрема, з Міжнародним кримінальним судом та механізмами притягнення до відповідальності за злочини проти людяності [2]. Україна вже впроваджує практику залучення міжнародних експертів для аналізу матеріалів справ, що є позитивним кроком у напрямі гармонізації процесуальних стандартів.

Особливої уваги в контексті досудового розслідування заслуговує проблема збору доказової бази у справах про сексуальне насильство, тортури, насильницьке зникнення осіб, які мають характер воєнних злочинів. Такі дії не лише підлягають кваліфікації за статтями чинного Кримінального кодексу України, але й потребують верифікації відповідно до міжнародних стандартів документування злочинів, зокрема Стамбульського протоколу. Важливо також враховувати специфіку психоемоційного стану потерпілих, що вимагає участі психологів на ранніх етапах провадження.

Додатковим бар’єром стає низький рівень координації між органами досудового розслідування та структурами, які займаються збором інформації на фронті – військовими частинами, медичними установами, підрозділами цивільного захисту. Налагодження ефективного обміну даними, створення спільних інформаційних платформ або цифрових реєстрів може суттєво підвищити якість доказової бази та зменшити кількість випадків повторного опитування потерпілих [5].

Проблемним залишається й питання юрисдикції та міжнародного визнання результатів національних розслідувань. Співпраця з такими органами, як Міжнародний кримінальний суд, передбачає суворе дотримання стандартів доказування та захисту прав підозрюваних. У зв’язку з цим виникає необхідність у постійному підвищенні кваліфікації слідчих і прокурорів, у тому числі через міжнародні освітні програми та стажування.

Необхідно також забезпечити прозору і незалежну систему контролю за розслідуваннями воєнних злочинів. Створення незалежних експертних рад або омбудсменських інститутів на рівні областей, які будуть моніторити дотримання прав людини та ефективність реагування правоохоронців, дозволить підвищити довіру суспільства до механізмів правосуддя у період війни.

У підсумку, ключовими проблемами досудового розслідування злочинів, пов’язаних з агресією Росії, залишаються: доступ до доказів у зоні бойових дій, кваліфікація діянь за національним і міжнародним правом, спеціалізація слідчих та прокурорів, координація між різними відомствами, захист потерпілих, а також законодавче забезпечення процесу [5]. Лише системне й міждисциплінарне вирішення цих питань дасть змогу забезпечити правосуддя для жертв і відповідальність для винних.

Список використаних джерел:

1. Проєкт Кримінального кодексу України / Робоча група з питань кодифікації кримінального законодавства. 2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).

2. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).
3. Report on the Human Rights Situation in Ukraine. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). 2024. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ukraine> (дата звернення: 10.05.2025).
4. Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 10.05.2025).
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

Лукашевич А.Л.,

студентка факультету Адвокатури та антикорупційної діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: **Волошина В.К.**, доцентка кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ У ПРОВАДЖЕННЯХ IN ABSENTIA ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З початком повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року значно зросла кількість воєнних злочинів. Обстріли цивільного інфраструктури, сексуальне насильство, жорстоке поводження з військовополоненими та інші грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права набули системного характеру. У відповідь на ці виклики перед органами досудового розслідування постало завдання не лише фіксації таких злочинів, а й притягнення винних до відповідальності в умовах, коли провадження доводиться здійснювати без фізичної присутності підозрюваних.

У зв'язку з цим особливого значення набуває застосування процедури спеціального досудового розслідування (in absentia), яка дозволяє здійснювати кримінальне провадження за відсутності підозрюваного. Проте важливо, що забезпечення справедливості судового розгляду не може відходити на інший план, навіть в умовах війни, оскільки йдеться про право на захист та доступ до правосуддя як основоположних елементів демократичного правопорядку. Зрозуміло, що використання такого спеціального досудового розслідування є вимушеною процесуальною відповіддю на реалії збройного конфлікту, однак його застосування викликає ряд питань щодо дотримання фундаментальних принципів кримінального процесу, зокрема принципу змагальності.

Стаття 22 Кримінально процесуального кодексу України (далі - КПК) визначає, що «Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом» [1].

У центрі цього принципу лежить ідея рівності процесуальних можливостей сторін: кожна з них має право "на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав"[1]. У такому контексті змагальність не є суто формальним ознакою процесу, а є необхідною умовою реалізації права на захист та досягнення об'єктивної істини у справі.

Як зазначає Габрелян А.Ю., Стрілецька О.В., «змагальність, будучи складним правовим явищем, має свою структуру, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних елементів: 1) наявність сторони обвинувачення та сторони захисту; 2) наявність у сторони обвинувачення

та сторони захисту рівних процесуальних прав; 3) наявність та чітке відокремлення функцій державного обвинувачення, захисту та судового розгляду; 4) наявність об’єктивного та неупередженого суду [2].

Однак у провадженнях *in absentia*, де підозрюваний фактично не присутній, реалізація принципу змагальності ускладнюється. Це безпосередньо стосується воєнних злочинів, які передбачені в ч.2 ст. 297-1 КПК, адже такий вид досудового розслідування можливий на підставі ухвали слідчого судді лише «стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук»[1]. Таким чином можна зробити висновок, що проведення повноцінного розслідування за їх участю є об’єктивно неможливим.

Принцип змагальності також передбачає можливість відстоювання своїх правових позицій і через захисника. Відповідно до стандартів Європейського суду з прав людини, особа повинна мати змогу реально знати про процес і підготувати захист, навіть якщо вона фізично відсутня. У справі «Van Geyselghem v. Belgium» ЄСПЛ зазначив, що «право кожного, кому пред’явлено обвинувачення у кримінальному правопорушенні, на ефективний захист адвокатом є однією з основних рис справедливого судового розгляду. Обвинувачений не втрачає цього права лише через неявку на судові засідання»[3].

Національне законодавство формально враховує ці вимоги. Так, стаття 297-3 КПК передбачає обов’язковість участі захисника в усіх провадженнях *in absentia*, що по суті має певним чином компенсувати відсутність особи. Проте, на практиці існують істотні розбіжності між теоретичним закріпленням прав та їх фактичною реалізацією. У багатьох випадках призначені адвокати не мають контакту з підзахисними, не володіють їхньою позицією щодо обвинувачення, що позбавляє захист змістовного характеру. Як наслідок, участь захисника стає просто формальною, що порушує баланс між сторонами.

Також, що викликає занепокоєння з погляду дотримання змагального процесу — це питання належного повідомлення підозрюваного про суть обвинувачення та сам факт початку кримінального провадження. Хоча стаття 297-5 КПК України визначає, що публікація повістки на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора вважається належним повідомленням підозрюваного, виникає питання ефективності такого способу. У справах щодо воєнних злочинців, які перебувають на території рф є підстави сумніватися, що особа фактично отримала доступ до інформації про провадження. Такий формальний підхід може надалі поставити під сумнів незворотність вироку, якщо особа заявить про відсутність реального інформування та ініціює перегляд справи.

Також варто звернути увагу на Постанову ВСУ у справі № 225/1957/21 від 25.01.2023 року щодо громадянки України, обвинуваченої в участі в діяльності терористичної організації «ДНР» та державній зраді.

В Постанові зазначалося, що «зважаючи на специфіку спеціального досудового розслідування та судового провадження (*in absentia*), Верховний Суд приходять до висновку, що органом досудового розслідування були вжиті не тільки прямо передбачені кримінальним процесуальним законом заходи щодо інформування підозрюваної особи про здійснення кримінального провадження шляхом публікації відповідної інформації в ЗМІ та мережі Інтернет, але й додаткові заходи, які забезпечили ефективне інформування ОСОБА_7 (шляхом направлення листів на електронну пошту)»[4].

З огляду на це постає питання про доцільність нормативного закріплення таких додаткових способів сповіщення в провадженнях *in absentia*. Адже навіть якщо орган досудового розслідування формально дотримався вимог закону, зокрема шляхом публікації повісток на офіційних сайтах або в ЗМІ, це не гарантує фактичного інформування особи, яка може перебувати на окупованій території або в країні-агресорі, де українські інформаційні ресурси є недоступними. Таким чином, навіть за формальної відповідності вимогам КПК,

реальне забезпечення принципу змагальності в провадженнях in absentia у справах про воєнні злочини, залишається проблематичним.

У зв’язку з цим доцільно було б на законодавчому рівні розширити перелік способів сповіщення для такого виду провадження. Це може включати направлення повідомлень на відомі електронні поштові адреси, у месенджери чи соціальні мережі, якими користується особа. Такі зміни дозволять підвищити ефективність інформування та зменшити простір для зловживань чи оскарження вироків на цій підставі.

У підсумку, впровадження спеціального провадження щодо воєнних злочинців — це необхідний і виправданий крок в умовах війни. Проте ефективність цього інструменту безпосередньо залежить від того, наскільки в ньому забезпечено базові засади кримінального процесу, насамперед — змагальність. Тому важливо розробити та розглянути можливість впровадити зміни, які забезпечуватимуть не лише юридичну, а й фактичну справедливість у провадженнях in absentia.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 9 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

2. Габрелян А. Організаційні проблеми реалізації принципу змагальності в кримінальному процесі / А. Габрелян, О. Стрілецька // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2024. - № 1 (128). – С. 323-335 URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/14393>

3. CASE OF VAN GEYSEGHEM v. BELGIUM, Application no. 26103/95, JUDGMENT 21 January 1999 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58908%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58908%22]})

4. Постанова Верховного Суду від 25.01.2023 у справі № 225/1957/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126> (дата звернення: 15.05.2025).

Лук’яненко С.М.,

аспірант відділу ад’юнктури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

ПІДТРИМКА РОЗСЛІДУВАНЬ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В СИСТЕМІ СБ УКРАЇНИ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України фіксується постійне збільшення загроз безпеці громадян, суспільства та держави, що вимагає постійного покращення ефективності діяльності правоохоронних органів та Сил оборони України.

Одним з аспектів зазначеної ситуації є вчинення країною-агресором великої кількості воєнних злочинів, які є грубими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, а також потреба їх ефективного розслідування.

Воєнні злочини – це серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші порушення законів і звичаїв війни, визначені у статті 8 Римського Статуту, який був ратифікований Україною у 2024 році.

До зазначених порушень, які крім іншого носять системний та масштабний характер, відносяться:

- підготовка, планування, розв’язання та ведення агресивної війни;
- пропаганда війни та її виправдання;
- жорстоке поводження з військовополоненими, їх катування, порушення права на справедливий суд, позасудові страти українських військовополонених;

- масовані обстріли цивільних об’єктів та руйнування об’єктів критичної інфраструктури;
- участь військово-промислового комплексу рф у порушенні законів та звичаїв ведення війни;
- примусова депортація дітей;
- застосування засобів ураження, заборонених міжнародним законодавством (хімічна зброя) тощо.

Склади воєнних злочинів передбачаються національним законодавством – Кримінальним кодексом України (глава XX), і міжнародними актами – Римським статуттом, Женевськими конвенціями 1949 р. та ін.

Збір доказів воєнних злочинів здійснюється у межах розслідування кримінальних проваджень за двома ключовими статтями КК України, а саме ст.ст. 437 та 438 КК України.

Станом на травень 2025 року всього розслідувалось 172 775 кримінальних правопорушень, пов’язаних з агресією рф по відношенню до України. 85 % розслідувань здійснюється слідчими Служби безпеки України, 15 % - інших правоохоронних органів.

На даний час слідчими СБ України продовжується досудове розслідування у 91 588 кримінальних провадженнях щодо 143 278 кримінальних правопорушень, пов’язаних з агресією рф.

З них за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» – 82 679 кримінальних проваджень, пов’язаних зі збройною агресією рф проти України.

Враховуючи нові реалії сучасного Світу, постійні геополітичні, соціальні, технологічні та правові зміни, інформація та досвід її використання залишаються основною та невід’ємною складовою досягнення мети, реалізації поставлених завдань та збирання даних.

У розрізі документування воєнних злочинів ефективно збирання інформації сприяє отриманню відомостей, що можуть бути використані для доведення протиправної діяльності та вини злочинців. Враховуючи складність вказаної категорії злочинів, перед правоохоронними органами, зокрема ГСУ СБ України, постає потреба використання спеціальних знань та практичного досвіду у різних галузях науки і техніки при збиранні та дослідженні слідів воєнних злочинів, часу і місця їх скоєння, встановлення обставин, що підлягають доказуванню, а також мають пріоритетне значення в кримінальному провадженні.

Розслідування воєнних злочинів у XXI столітті має свої особливості, зумовлені стрімким розвитком технологій. Зокрема, наявність у широкого кола користувачів смартфонів, планшетів та інших засобів електронної техніки, розвиток цифрових засобів масової інформації, соціальних мереж як каналу передачі інформації, дозволяють транслювати події в он-лайн режимі, підтверджувати факти мультимедійними засобами, здійснювати відео та фотографічну фіксацію перебігу та наслідків події (обстріли, вибухи, пожежі, обвали будівель та споруд, травмування, руйнування тощо), швидко поширювати інформацію серед багатомільйонної аудиторії.

Також, розвиток новітніх технологій та мережі моніторингу дозволяє дистанційно отримувати інформацію щодо об’єктів, встановлювати їх геолокацію, вивчати структуру, ознаки, прогнозувати дії тощо. В умовах зростання кількості цифрових даних з’являються новітні галузі діяльності – кримінальна аналітика, OSINT, кіберрозвідка, що спеціалізуються на збиранні, узагальненні, дослідженні значних масивів інформації.

Обсяг інформації, що зберігається в електронних інформаційних системах та базах даних, а також може бути отриманий за допомогою технічних засобів і програмних комплексів, обумовлює необхідність застосування спеціальних алгоритмів, програмних рішень та, зокрема, штучного інтелекту для вдосконалення процесу пошуку та організації даних, що мають значення для кримінальних проваджень.

Це призводить до активного та комплексного використання під час розслідування воєнних злочинів інформаційно-пошукових та аналітичних систем, що дозволяє більш ефективно:

- встановлювати осіб, причетних до вчинення злочинів, здійснювати ідентифікація їх зв’язків та близьких родичів;
- збирати, систематизувати, аналізувати та узагальнювати інформацію, яка має значення для прийняття управлінських рішень у межах досудового розслідування;
- встановлювати наявність та місцезнаходження джерел доказів, які доцільно використати в процесі доказування;
- вживати підготовчі заходи для проведення негласних слідчих розшукових дій;
- оптимізувати підготовчі заходи для використання слідчими отриманих матеріалів в рамках кримінальних проваджень;
- розробляти та узагальнювати висновки рекомендаційного характеру для планування подальших слідчих дій.

Позитивні результати реалізації визначених завдань слідчих ГСУ СБ України з документування воєнних злочинів має реалізована робоча інституційна взаємодія «слідчий-аналітик», в рамках якої відбувається процес «підтримки розслідувань», який полягає у виконанні аналітиками з числа досвідчених співробітників підрозділу аналітичних завдань, які передбачають комплексне вивчення та опрацювання обставин вчинення воєнного злочину та отримання вичерпної інформації, яку в подальшому можливо використати в якості доказів. При цьому, у тісній взаємодії зі слідчим аналітиком використовується широкий спектр операційних можливостей, новітніх методик та програмних продуктів для збирання, аналізу, систематизації, оцінки, верифікації, використання інформації з різних джерел даних.

Зокрема, OSINT (розвідка з відкритих джерел), державні реєстри, бази даних державних правоохоронних та інших органів, приватні та службові розробки та програмні продукти дозволяють здійснювати пошук та аналіз великих масивів інформації з новинних сайтів, телеграм-каналів тощо; спеціальні сервіси для ідентифікації за соціальними мережами, фото, відео, аналізу інформації, розпізнавання голосу, надають можливість отримувати іншу важливу інформацію щодо фігурантів, яка у подальшому може бути використана в якості доказів в рамках визначених кримінальних проваджень.

Ефективно у вказаному розрізі зарекомендували себе програмні продукти Міністерства оборони України на базі аналітичних систем «Delta» та «Промінь», за допомогою яких здійснюється верифікація осіб, аналіз місцезнаходження ідентифікаторів ворога, встановлення і вивчення соціальних мереж та публікацій громадян (в тому числі у телефонних месенджерах, таких як «Телеграм»), опрацювання радіоперехоплень військовослужбовців зс рф тощо.

Крім цього, спеціальні сервіси надають можливості для ідентифікації осіб за соціальними мережами, фото, здійснювати гео та хронолокацію, організовувати транскрибування та розпізнавання голосу, процесуального оформлення зібраних даних та інформації тощо. Серед наявних ресурсів - сайти reveng.ee, lab.artellence.com, search4faces.com, pimeyes.com, clearview.ai, findclone.ru, neuro.identigraf.center, пошукові боти (@the_dark_I_bot, @prob3y_bot, @vkhistorobot, @vkInfoRobot, @DataLeakAlertBot, @osint_maigret_bot, @trueXasearch_bot тощо); ресурси для геолокації, сервіси супутникових знімків тощо (browser.dataspace.copernicus.eu, firms.modaps.eosdis.nasa.gov, earth.google.com, wikimapia.org та інші); бази та програмні продукти вітчизняних громадських організацій, спеціалізовані сервіси, розроблені безпосередньо для виконання конкретних завдань, в тому числі збереження інформації та доказів протиправної діяльності (сайти myrotvorets.center, аналітичний додаток «Воєнні злочинці РФ» - gur.gov.ua/content/war-criminals-rf, електронний додаток для документування злочинів [eyeWitness to Atrocities](http://eyeWitness.to/Atrocities), Ю-Контрол, Strabis, FotoForensics, Wayback machine та інші).

Практичним прикладом використання вищезазначених програмних та аналітичних продуктів є розслідування позасудових страт українських військовополонених, які останнім часом набули з боку зс рф системного характеру.

Зокрема, за допомогою аналітичних продуктів Міністерства оборони України, спеціалізованих інформаційних баз та реєстрів СБ України та інших правоохоронних органів, а також методів OSINT, реалізовано значну кількість пошукових заходів, які призвели до ідентифікації конкретних виконавців злочинних наказів, а також встановлення командної ієрархії військових підрозділів зс рф, що забезпечило отримання слідчими своєчасних та достовірних доказів в рамках кримінальних проваджень, за результатом чого відповідним особам оголошено про підозру у вчиненні конкретних воєнних злочинів.

Пошук та збирання інформації за допомогою зазначених можливостей є порівняно новою складовою Кримінального процесуального права та в умовах сучасності фактично перебуває у стані постійного розвитку. На сьогодні потребує більш детального вивчення стан теорії і практики використання програмних продуктів для документування воєнних злочинів, застосування широкого спектру підходів різними державними та приватними суб’єктами, збільшення ефективності «підтримки розслідувань» аналітичними підрозділами, а також інституційної взаємодії «слідчий-аналітик», що створює потребу для детального теоретичного та практичного дослідження питань різної складності, всебічного розгляду різних форм одержання інформації, а також напрацювання новітніх підходів для їх впровадження у практичну площину.

При цьому, кінцевою метою розслідування воєнних злочинів є притягнення винних осіб з числа вищого військово-політичного керівництва рф та інших осіб до встановленої законом відповідальності як за національним законодавством, так і нормами міжнародного права у відповідних судових інституціях.

Манзюк Д.В.,

студентка факультету Адвокатури та антикорупційної діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

ДОКАЗУВАННЯ ФАКТІВ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

З початком широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України особливої актуальності набуло питання притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні прав військовополонених. Військові злочини, пов’язані з нелюдським поводженням, тортурами та вбивствами військовополонених, не лише суперечать нормам міжнародного гуманітарного права, але й потребують ретельного документування та ефективного кримінального переслідування.

Женевська конвенція III 1949 року встановлює чіткі стандарти поводження з військовополоненими. Зокрема, стаття 13 передбачає, що військовополонені мають право на гуманне ставлення та захист від актів насильства або залякування. Будь-яке порушення цих норм розглядається як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права та може кваліфікуватися як воєнний злочин. [2]

Згідно з Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими, конкретно держава, війська якої взяли у полон, відповідає за поводження з військовополоненими. Конвенція вимагає людяного ставлення до військовополонених, а випадки, які спричиняють загибель або загрожують їх здоров’ю, розцінюються як грубе порушення цієї Конвенції.

Держава, що тримає в полоні військових, мусить забезпечувати їх медичними послугами та не дискримінувати полонених за расою, релігією чи національністю. Військовополонених зобов’язані евакуювати із зони бойових дій до таборів утримання. Якщо військовополонений помер у полоні, то країна, яка утримувала його, мусить негайно розпочати слідство щодо смерті та повідомити державу військового.

Доказування у кримінальному провадженні — це процес збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, на підставі яких встановлюються обставини, що підлягають доказуванню. [1]

У справах про порушення прав військовополонених особливу увагу приділяють доказам, які підтверджують факти катувань, нелюдського поводження, незаконного утримання та інших форм жорстокого поводження.

Процес доказування у справах, пов’язаних з порушенням прав військовополонених, потребує залучення різних джерел доказів, які мають бути не лише юридично допустимими, а й фактично переконливими. З урахуванням специфіки таких справ, основне навантаження лягає на показання осіб, які перебували у полоні. Саме вони можуть свідчити про жорстоке поводження, фізичне або психологічне насильство, умови утримання тощо. Проте на практиці часто виникають складнощі: люди повертаються з полону в важкому емоційному стані, часто з посттравматичними розладами, тому не завжди готові чи здатні давати вичерпні свідчення одразу після повернення. Крім того, дехто з них може боятися за свою безпеку або безпеку рідних, що ще більше ускладнює процес.

Не менш важливою категорією доказів є матеріальні сліди злочину. Йдеться про відео- та фотоматеріали, речові докази, висновки медичних експертиз. Зокрема, одяг з плямами крові або тілесними пошкодженнями, особисті речі, що збереглися у полонених, інколи можуть містити сліди насильства. Медичні документи є особливо важливими — як ті, що складені після обміну, так і результати судово-медичних експертиз тіл загиблих. Станом на жовтень 2024 року до України було повернуто 184 тіла осіб, які загинули у полоні: 169 з них — військові, а ще 15 — цивільні. Ці дані свідчать про те, що факти смертей у полоні мають масовий характер і є об’єктом для кримінального розслідування. Власне, тіла загиблих — це також джерело доказів, адже експерти можуть встановити характер тілесних ушкоджень, можливі сліди катувань або неналежного медичного догляду.

Велику доказову цінність становлять також звіти міжнародних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Amnesty International, Human Rights Watch та ін. Саме ці структури, маючи мандат доступу до місць утримання військовополонених або проводячи незалежне опитування постраждалих після обміну, фіксують системні порушення прав полонених, включно з катуваннями, приниженням гідності, сексуальним насильством, відмовою у наданні медичної допомоги тощо. Наприклад, у звітах УВКПЛ за 2023 рік прямо вказувалося на наявність численних фактів жорстокого поводження з українськими військовополоненими, що було задокументовано у вигляді свідчень та експертних висновків. [9, с. 7-12]

Сам процес доведення фактів порушення прав військовополонених на практиці є надзвичайно складним і стикається з низкою системних перепон, які ускладнюють фіксацію злочинів, їх документування, а тим паче — доведення у кримінальному провадженні. Однією з найбільших проблем є обмежений доступ до місць несвободи, де утримуються українські військовополонені. Такі об’єкти часто знаходяться на тимчасово окупованих територіях або в глибокому тилу Російської Федерації, що унеможливорює незалежне спостереження чи огляд. Від початку повномасштабного вторгнення Росія системно відмовляє Управлінню Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) у доступі до українських військовополонених, які перебувають під її контролем [9, с. 7-12].

Ця недоступність спричиняє ще одну проблему — знищення або фальсифікацію доказів. Коли міжнародні місії або правозахисники все ж отримують обмежений доступ до певних установ, їхній візит заздалегідь готується адміністрацією. Зокрема, у звіті УВКПЛ вказано, що в одній з установ у РФ адміністрація приховала велику групу військовополонених, а з іншими поводитися краще, готуючись до візиту [9, с. 7-12]. Таким чином, незалежне

документування злочинів у таких умовах стає практично неможливим, що ставить під сумнів об’єктивність навіть потенційно зібраних свідчень.

Ще одним важливим викликом є страх самих свідків — військовополонених, які вижили або були звільнені. Як свідчить практика, багато з них побоюються надавати показання, оскільки не мають гарантій безпеки, або ж досі залишаються в психологічному стані гострої травми. Більшість опитаних військовополонених (134 особи) повідомили, що під час перебування в полоні їх не відвідували незалежні спостерігачі. У поодиноких випадках, коли такі відвідини все ж мали місце, військовополонені не мали змоги провести конфіденційні бесіди з представниками моніторингових місій, що ще більше обмежувало їхню свободу свідчити. Більше того, у звіті зафіксовано свідчення, що військові прокурори РФ відвідували місця утримання, однак не спілкувалися з військовополоненими, і після їхніх візитів жодних позитивних змін у поводженні чи умовах утримання не фіксувалося [9, с. 7-12].

Серйозною проблемою є і участь медичних працівників у системі приховування злочинів. У звіті УВКПЛ зазначено, що у низці випадків лікарі або брали участь у жорстокому поводженні, або свідомо його ігнорували. Медичні огляди не мали на меті фіксацію катувань, а відтак і не давали матеріалу для кримінального переслідування [9, с. 7-12]. Це є порушенням міжнародних стандартів, згідно з якими саме медичні працівники мають бути першими, хто ідентифікує та документує факти жорстокого поводження.

Таким чином, проблеми доказування у справах про порушення прав військовополонених мають як об’єктивний (воєнні дії, недоступність місць несвободи, знищення доказів), так і суб’єктивний характер (страх свідків, неготовність слідчих, приховування злочинів медичним персоналом). У сукупності ці обставини створюють атмосферу безкарності, яка лише підживлює подальше порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Одним з найперших кроків до подолання проблем у доказуванні фактів порушення прав військовополонених є забезпечення міжнародного моніторингу місць утримання полонених. У багатьох випадках недоступність установ для міжнародних спостерігачів призводить до приховування злочинів або фальсифікації ситуації в установах несвободи. Тому важливо через дипломатичні та правові механізми добиватися допуску таких структур, як Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), до місць утримання військовополонених.

Другим важливим напрямом є захист свідків. Військовополонені, що повертаються з полону, часто перебувають у стані посттравматичного стресу, а також побоюються за власну безпеку. Для того щоб вони могли вільно свідчити, необхідно створювати спеціальні державні або міжнародні програми захисту свідків, які гарантують конфіденційність та недопущення переслідування. У деяких випадках такі механізми вже функціонують у практиці міжнародних кримінальних судів, зокрема у справах щодо колишньої Югославії, тому подібні підходи можуть бути адаптовані і в українському контексті [7].

Велике значення має також належна фіксація та збереження доказів. Для цього необхідно впроваджувати сучасні цифрові рішення, зокрема фото- і відеофіксацію, використання хмарних технологій для збереження інформації, а також єдину базу даних воєнних злочинів. Деякі ініціативи вже впроваджуються українськими органами та громадськими організаціями — наприклад, проєкт «Трибунал для Путіна» займається системною документацією фактів злочинів проти українських військових та цивільних [8].

Актуальність проблеми порушення прав військовополонених і складнощів їх процесуального доведення підтверджується прикладами з української судової практики. Окремі кримінальні провадження, попри складність збирання доказів та відсутність обвинувачених, доходять до стадії ухвалення вироку й отримують належну юридичну оцінку.

У листопаді 2024 року Шевченківський районний суд м. Чернівці ухвалив заочний вирок у справі № 727/2166/24, яким особу було визнано винною в участі у терористичній організації та вчиненні державної зради. Згідно з матеріалами досудового розслідування, ще у

2014 році ця особа приєдналася до незаконного збройного формування, що діяло на території окремих районів Донецької області, та обіймала посади, пов’язані з функціонуванням пенітенціарної системи так званої «ДНР».

Спочатку особа працювала заступником начальника одного з окупаційних слідчих ізоляторів, а згодом була переведена на посаду заступника начальника з виховної роботи в одній із виправних колоній, розташованій на тимчасово окупованій території.

Слідством встановлено, що обвинувачений безпосередньо брав участь у жорстокому поводженні з військовополоненими. Одним із ключових доказів стали показання свідка — колишнього учасника незаконного збройного формування, який у 2022 році перебував у колонії разом з українськими військовополоненими. За його свідченнями, обвинувачений особисто віддавав накази про так званий "жорсткий прийом", під час якого військовополонених змушували проходити шеренгою між охоронцями, які наносили їм удари дерев’яними палицями.

Особу було впізнано за фотографією. Крім того, до матеріалів кримінального провадження долучено свідчення інших осіб, службове листування з мобільного пристрою, відео- та аудіозаписи, а також свідчення родича, які підтверджують участь у діяльності незаконного збройного формування.

У зв’язку з неявкою обвинуваченого до суду, провадження було розглянуто заочно. За результатами судового розгляду особу засуджено до 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Однак у жовтні 2024 року захисник засудженого подав апеляційну скаргу. Постановою Апеляційного суду Чернівецької області від 12 листопада 2024 року вирок було скасовано у зв’язку зі смертю обвинуваченого, а провадження — закрито.

Ця справа є прикладом кримінального переслідування за фактами порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту, що отримала судову оцінку попри відсутність особи в судовому засіданні [11].

Доказування порушень прав військовополонених — це не лише юридичне завдання, а й моральний обов’язок держави щодо своїх захисників. Якісне розслідування злочинів, об’єктивна оцінка фактів і доведення вини — запорука справедливості, яка здатна не лише покарати винних, а й відновити довіру до міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (Дата звернення 21.05.2025)
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серп. 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (Дата звернення 21.05.2025)
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Набуття чинності для України: 25 лип. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (Дата звернення 21.05.2025)
4. Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82-%D0%A2%D0%A7%D0%A5%D0%A3-2021-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>. (Дата звернення 21.05.2025)
5. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (Дата звернення 21.05.2025)
6. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text. (Дата звернення 21.05.2025)
7. Human Rights Watch. Ukraine: Prisoners of War Describe Torture. 2023. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/ukraine>. (Дата звернення 21.05.2025)

8. ZMINA. Трибунал для Путіна. Центр прав людини ZMINA, 2023. URL: <https://zmina.info/>
9. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Сороковий звіт про ситуацію з правами людини в Україні. Жовтень 2024. С. 7-12 URL: <https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf>. (Дата звернення 21.05.2025)
10. Розслідування воєнних злочинів і пов’язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : науково-практичний посібник / за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023. 352 с. ISBN 978-966-610-277-8. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a74e628-560a-4e37-b707-d084e7509783/content>. (Дата звернення 21.05.2025)
11. Рішення Шевченківського районного суду м. Чернівці від 12 листопада 2024 року у справі № 727/2166/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121656164>. (Дата звернення 21.05.2025)

Мельник Г.Г.,

аспірант відділу ад’юнктури і докторантури

Національної академії Служби безпеки України

ДО ПИТАННЯ ЗБОРУ ДОКАЗІВ В КОНТЕКСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Для забезпечення виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з дотриманням загальних засад кримінального провадження слідчі Служби безпеки України мають всебічно досліджувати обставини вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. При цьому важливе значення є збір доказової бази і надання правильної правової оцінки вчиненим діям з огляду на тривалу повномасштабну воєнну агресію, яку РФ розв’язала і веде проти України та українського народу з систематичним порушенням норм міжнародного права.

У межах вибору нами системного і концептуального підходу до дослідження доказування вищезазначених злочинів, на наш погляд, слід підтримати наукову позицію, висловлену вченим В.П. Гмиром, про те, що кримінальне процесуальне доказування потрібно розглядати як пізнавальну й проектно-реалізаційну діяльність. Сутність такої діяльності вчений розкриває в дослідженні суб’єктом, який здійснює доказування, обставин вчиненого кримінального правопорушення, у формуванні на підставі певного стандарту доказування власної теоретико-інформаційної моделі (своїєї правової позиції) та її реалізації (декларування і практичне обґрунтування) [1, с. 37].

Безумовно, докази, зібрані слідчими СБ України в ході досудового розслідування відіграють значну роль для забезпечення потреб досудового провадження (зокрема, вирішення завдань, які стоять перед стадією досудового розслідування; для формування правових позицій його суб’єктів; обґрунтування правильності прийнятих цими суб’єктами процесуальних рішень та правомірності проведення процесуальних дій) тощо.

Наразі спробуємо проаналізувати сучасні аспекти збору доказової бази в контексті розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які згідно ч. 2 ст. 216 КПК України підслідні слідчим органів безпеки.

Перш за все, слід зазначити, що питому вагу доказів у вказаній категорії кримінальних проваджень складають саме електронні (цифрові) докази. Як добре відомо, цифровими доказами є матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп’ютерні дані), що містяться у відкритих мережах (Інтернет; різноманітних засобах масової інформації; соціальних мережах), закритих мережах, а також у свідків (приватні месенджери та телеграм канали; особисте листування з використанням комп’ютерної техніки та мобільних телефонів, флешносії, карти-пам’яті тощо).

При цьому перед слідчими органів безпеки виникає завдання ретельного збереження цифрової інформації з відкритих джерел, що у подальшому використовується як доказ у кримінальному провадженні. Слід ураховувати, що розроблений Центром з прав людини юридичної школи Каліфорнійського університету в Берклі спільно з Управлінням ООН з прав людини Протокол Берклі містить керівні принципи міжнародних стандартів з методики і процедур збору, аналізу та зберігання цифрової інформації. Важливість дотримання цієї форми збору та збереження цифрової інформації підтверджується прикладами зникнення інформації з відкритих джерел чи то з причин перевищення максимально допустимого розміру сховища для зберігання на відповідному ресурсі [2].

По-друге, під час документування кримінальних правопорушень з розділу XX КК України, передбачених, наприклад статтями: 437 «Злочин агресії», 438 «Воєнні злочини», 442¹ «Злочини проти людяності» КК України та інші, важливе значення мають також докази, зібрані за результатами проведення оглядів та обшуків. Зокрема, результати огляду є відправною точкою та основною інформаційною базою для подальшої організації розслідування, тому його значення важко переоцінити.

По-третє, можливе витребування у порядку ч.2 ст. 93 КПК України від органів державної влади (військово-цивільних адміністрацій, правоохоронних, судових та контролюючих органів) та місцевого самоврядування відомостей щодо працівників, які виїхали з тимчасово окупованої території України, а також працівників, що залишились на цій території, або тимчасовий доступ до речей і документів згідно зі ст. ст. 159–165 КПК України на предмет отримання важливих відомостей, що матимуть доказове значення.

Як зазначає дослідник В. Жидков, подальший допит осіб, які виїхали з тимчасово окупованої території України, може призвести до отримання свідчень від безпосередніх очевидців факту вчинення кримінальних правопорушень, зокрема передбачених статтями 436, 436², 437, 438, 442¹ КК України тощо. В органах державної влади, центрах надання адміністративних послуг можна отримати відомості про внутрішньо переміщених осіб з певної тимчасово окупованої території України, серед яких можна встановити очевидців вчинення кримінальних правопорушень, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [3]. У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку важливим є своєчасне проведення та результати комплексу різноманітних судових експертиз (комп’ютерно-технічні, фоноскопичні, криміналістичні, почеркознавчі, портретні, лінгвістичні тощо). Водночас старшому групи слідчих необхідно забезпечити своєчасне надання експертам належного обсягу матеріалів для проведення судових експертиз у розумні строки.

З метою виявлення доказів вчинення зазначених вище кримінальних правопорушень, можуть також проводитися негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

З урахуванням специфіки розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку України найбільш поширеними видами НСРД, що можуть проводитися для збирання і перевірки доказів, є: зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); установлення місцезнаходження

радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України). Водночас у разі потреби можуть проводитися й інші НСРД.

Наприклад, шляхом зняття інформації з електронних інформаційних систем фіксуються в месенджері «Telegram» розмови і переписка осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів, з представниками збройних сил та окупаційної влади держави-агресора, зокрема, щодо виконання їх злочинних наказів на тимчасово окупованій території, маршрутів переміщення Збройних Сил України, діяльності рухів опору тощо. Також шляхом зняття інформації електронних комунікаційних мереж фіксуються і документуються телефонні розмови представників збройних сил та окупаційної влади держави-агресора з особами, причетними до вчинення воєнних злочинів. Ураховуючи об’єктивні складнощі прокурорської і слідчої діяльності в умовах воєнного стану, особливо в районах бойових дій або наближених до них, статтею 615 КПК України визначено дещо спрощений порядок здійснення досудового розслідування та прокурорської діяльності у кримінальному провадженні, але з обов’язковим дотриманням загальних засад кримінального провадження.

Зокрема, допускається: початок досудового розслідування за постановою дізнавача, слідчого, прокурора; проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понять з обов’язковою фіксацією доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису; виконання керівником відповідного органу прокуратури повноважень слідчого судді, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 КПК України [4], за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором з прийняттям рішення у формі постанови.

Тобто процесуальні рішення, прийняття яких віднесені до компетенції слідчого судді, про привід особи, про тимчасовий доступ до речей і документів, накладення арешту на майно, вжиття заходів щодо захисту прав особи, взятої під варту, обчислення та продовження строків досудового розслідування, проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування, проникнення до житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл або зобов’язання здійснити відбирання біологічних зразків у особи примусово, про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути також прийняті керівником органу прокуратури у формі постанови. Слід зауважити, що за правилами ч. 11 ст. 615 КПК України показання свідка, потерпілого, підозрюваного (за участі захисника), у тому числі двох чи більше допитаних осіб, можуть бути використані як докази в суді у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [4]. Крім того, контррозвідувальна та оперативно-розшукова діяльність СБ України відіграє важливе значення для збору доказів. Хоча результати контррозвідувальної діяльності мають відмінну від оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій правову природу, окремі матеріали КРД можуть використовуватися у доказуванні оскільки, на нашу думку, за правовою природою відповідають вимогам, що висуваються ст. 99 КПК України до документів, як одного з видів доказів [4].

Таким чином, основними шляхами збору доказів у кримінальних правопорушеннях проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є наступні: здійснення допитів свідків, яким можуть бути відомі обставини щодо підтвердження участі конкретних осіб у вищезазначених кримінальних правопорушеннях; проведення огляду інформації, яка міститься у відкритій мережі Інтернет, зокрема акаунтів у соціальних сторінках осіб, які проходять службу в збройних формуваннях РФ; проведення низки негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (стаття 263 КПК України) з метою встановлення прямого умислу осіб на добровільне вчинення кримінального правопорушення та для підтвердження інших обставин його вчинення; проведення тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, зокрема, до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв’язок винної особи з метою підтвердження її місцезнаходження, в тому

числі, на тимчасово окупованих територіях України, а також її зв’язків з представниками незаконних збройних чи воєнізованих формувань або збройних формувань держави-агресора; проведення контррозвідальної та оперативно-розшукової діяльності. Отримані слідчими СБ України докази вже на етапі завершення досудового розслідування доцільно, на нашу думку, також систематизувати з огляду на їх належність, допустимість, достовірність і достатність.

Список використаних джерел:

1. Гмирко В.П. Генеза теорії доказів вітчизняного кримінального процесу: методологічна рефлексія. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. «Право». 2015. № 2(12). 58 с.
2. Протокол Берклі: ведення розслідування з використанням відкритих джерел даних (офіційний переклад). URL: www.law.berkeley.edu (дата звернення 10.05.2025)
3. Жидков В. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemny-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora> (дата звернення 10.05.2025)
4. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.05.2025)

Мосейко С.В.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: МІЖ ТРАДИЦІЯМИ ТА СУЧАСНІСТЮ

Кримінальна процесуальна політика традиційно відіграє ключову роль у фундаментальних правових трансформаціях держави, залишаючись найважливішим чинником їхнього розвитку. Однією з фундаментальних складових цієї політики є судово-правова реформа, спрямована на глибоку трансформацію органів охорони правопорядку та судової системи, що має забезпечити їхню ефективність та відповідність принципам правової держави. Реалізація завдань цієї реформи є необхідною умовою ефективного функціонування демократичної та правової держави, розвитку громадянського суспільства та формування людиноцентричного правоохоронного механізму. Підсумком цієї реформи має стати створення дієвих механізмів для ефективного захисту прав і законних інтересів людини.

Як засвідчили реформаційні процеси, найскладнішими виявилися трансформації у сфері кримінального судочинства. Це пояснюється необхідністю концептуального переосмислення його фундаментальних складових, що зумовило тривалий пошук знаходження оптимальних, подекуди узгоджувальних рішень. Тож закономірно, що одним із останніх кодексів, розроблених та ухвалених в умовах реформаційних процесів був саме Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК, Кодекс). Як неодноразово зазначали науковці, вивчення положень нового Кримінального процесуального кодексу України дає підстави стверджувати, що його прийняття не призвело до зміни типу кримінального процесу України, однак відбулися істотні трансформації нормативної моделі кримінального провадження [1, с. 587]. Продовжуючи мисль науковців, слід наголосити на тому, що попри те, що модель кримінального процесу залишилася розшуковою, інституціональні зміни в межах КПК були настільки фундаментальними, що його авторам не вдалося уникнути деяких явних та імпліцитних недоліків та неузгодженостей. Деякі з них

мають незначний характер та майже непомітні для практиків, деякі були доволі концептуальними, що згодом намагався виправити законодавець шляхом внесення численних правок до КПК.

На нашу думку, однією з причин такої ситуації є те, що не всі концептуальні зміни ключових інститутів КПК обговорювалися під час підготовки Кодексу, не всі його засадничі трансформації були донесені розробниками до вчених та правозастосовників, які змушені були самостійно усвідомлювати зміст нововведень. Така ситуація призвела до того, що не всі вчені та практичні працівники змогли сприйняти, і найголовніше – усвідомити, зрозуміти новаторство, прогресивність та сучасність підходів та новел, закріплених у Кодексі. КПК був без перебільшення новаторським, проте значна частина змін виявилася настільки системно-змістовно революційною, що викликала не лише неоднозначне сприйняття серед наукової спільноти, а й стереотипні помилки, оскільки їх усвідомлення спиралося не на нову йдеологію Кодексу, а на історично застарілі наукові підходи, що й призводило до стереотипних помилок.

Поставивши на конституційному та кодифікованому рівні людину, захист її прав і законних інтересів у центр уваги права, держава не тільки задекларувала даний підхід, а й забезпечила правові механізми і гарантії їх реалізації.

Одним із кримінальних процесуальних інститутів, до яких хочеться звернутися, в контексті сказаного та, який, на наш погляд, не був належним чином оцінений з точки зору трансформування його нормативного регулювання, є інститут цивільного позову в кримінальному провадженні. Попри звернення науковців до розгляду цього модернізованого законодавцем інституту на монографічному та дисертаційному рівні, слід констатувати його недостатню дослідженість саме в сенсі його комплексного, цілісного усвідомлення разом з завданнями кримінального провадження, функціями учасників кримінального провадження, його системним взаємозв’язком з іншими галузями права: кримінальним, цивільним, цивільним процесуальним. Віддаючи належне процедурі захисту прав потерпілого у кримінальному провадженні, вчені залишають поза увагою проблеми галузевих відтінків таких феноменів, як моральна та матеріальна шкода, деліктне зобов’язання та деліктна відповідальність, боржник і кредитор тощо, які маючи галузеву специфіку накладають свій відбиток на застосування норм кримінального процесуального законодавства, детермінуючи необхідність поглибленого, і головне, комплексного вивчення проблем інституту цивільного позову з метою формування сучасної доктрини цивільного позову, а відтак застосування належної правової процедури в правозастосуванні та уникнення типових, обумовлених сталими, застарілими підходами помилок.

Ключовим для розуміння правової природи цивільного позову у кримінальному провадженні залишається визначення того, що є підґрунтям для права особи пред’явити його у кримінальному провадженні: 1) надане особі право на судовий захист – право на позов, або 2) надане суду право розглянути відповідну категорію цивільних спорів – юрисдикція суду кримінальної спеціалізації.

Відповідь очевидна, позов може бути пред’явлено до того суду, який має належну компетенцію для розгляду та вирішенню відповідного цивільного спору. Отже, позов про відшкодування шкоди у кримінальному провадженні (цивільний позов) можливий не тому, що він має однакові підстави чи суб’єктний склад із кримінальним обвинуваченням, а тому що законодавець розширив компетенцію суду кримінальної спеціалізації, надавши йому право розглядати певну категорію цивільних спорів. На перше місце щодо розуміння правової сутності інституту цивільного позову слід поставити розуміння його предмета (позовної вимоги) як рівноцінного предмета ведення суду кримінальної юрисдикції, на одному рівні з кримінальним обвинуваченням.

Компетенція суду є наріжним каменем існування цивільного позову у межах кримінального провадження. Це твердження є аксіоматичним, оскільки будь-який альтернативний підхід є неприйнятним, а тим більше неприйнятною з погляду сучасного КПК, є концепція згідно якої допускається паралельний розгляд цивільного позову поряд із

кримінальним обвинуваченням, через те, що в основі кримінальної та цивільної відповідальності лежить діяння, визнане кримінальним правопорушенням. На наш погляд, такий підхід є неприйнятним з точки зору сучасної концепції КПК та є рудиментом минулих правових концепцій, що сформувалися в межах радянського кримінального процесу та застарілих методологічних доктрин. Його застосування в сучасних умовах виглядає анахронізмом, що не відповідає принципам правової держави та прогресивному розвитку юридичної науки.

Обґрунтувати наше бачення також можна тим, що питання розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні – це питання не просто визначення належного процесуального права чи місця даного інституту у системі права, це привілей правосуддя, питання здійснення правосуддя. При цьому юрисдикція повинна розглядатися як реалізація правосуддя: 1) компетентним судом та 2) у належній судовій процедурі. І якщо цивільний спір розглядається у кримінальному провадженні, то суд кримінальної юрисдикції має бути визнаний компетентним та кримінальне провадження має бути визнано належною процедурою. Інакше не може бути й мови про правосудність винесеного рішення (вироку) щодо розгляду цивільного спору.

Факторами, які, на наш погляд, спонукали законодавця допустити таке розширення компетенції суду кримінальної спеціалізації, полягають, крім необхідності розширення механізмів судового захисту та права на доступ до правосуддя для особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, у спільності фактичних обставин та суб’єктного складу, а також кумуляції кримінальної та цивільно-правової деліктної відповідальності.

Друга проблема, на яку варто звернути увагу та яка залишається суперечливою на доктринальному рівні – визначення процесуальних функцій учасників кримінального провадження, пов’язаних з реалізацією цивільного позову у кримінальному провадженні.

У юридичній літературі поширений підхід, згідно з яким під час класифікації функціональної спрямованості учасників кримінального провадження, функції підтримки цивільного позову та заперечень проти нього розглядаються як похідні, факультативні, мають приєднаний характер і виконують допоміжну роль. Такі підходи обґрунтовуються тим, що ці функції не спрямовані на реалізацію основних завдань (основного питання) кримінального провадження. Однак, на наше глибоке переконання, функцію, спрямовану на захист особи від кримінального правопорушення та його наслідків, не можна класифікувати як другорядну, оскільки вона є одним із важливих елементів правосуддя, що гарантує доступ до правосуддя, справедливості і верховенство права.

На наш погляд, підхід, згідно якого ці функції розглядаються як другорядні, результат помилкового розуміння місця та ролі інституту цивільного позову в рамках кримінального процесу та його зв’язку із завданнями кримінального провадження. Уявляється також небезпечним компромісний підхід деяких вчених, у якому розглядувана функція визначається не як побічна, а як спеціальна, але все одно не основна.

Аналіз генезису інституту цивільного позову дає змогу встановити, що таке трактування є рудиментом інквізиційного кримінального процесу минулого століття, обтяженого концепцією з’єднаного процесу. Подібні архаїчні догматичні уявлення про цивільний позов як другорядний, додатковий, факультативний елемент судочинства, що нібито ускладнює кримінальне провадження, формують доктринальне-помилкове середовище навколо цього інституту, спотворюють його справжню правову природу.

Така тенденція веде до того, що завдання слідчого представляється не як допомога особі, що постраждала від кримінального правопорушення, спрямована на відшкодування шкоди, а як спроба «відбитися» від настирливого потерпілого. Варто наголосити, що і кримінальне обвинувачення, і цивільний спір як предмети кримінального провадження нерозривно пов’язані з виконанням його завдань. Будь-яке намагання встановити пріоритетність чи розмежувати їх за критерієм «основний—другорядний» є методологічно необґрунтованим і процесуально неприйнятним. Відповідно, процесуальні функції

підтримання цивільного позову та заперечення проти нього, що впливають із завдань кримінального провадження, спрямовані на реалізацію цих завдань, має визнаватися виключно основними.

Таким чином, методологічно хибний підхід до визначення місця та ролі цивільного позову у кримінальному процесі підриває засадничу концепцію щодо діяльності суду як органу, що здійснює правосуддя. Такий підхід не лише спотворює завдання та засади кримінального провадження, а й ставить під сумнів належну реалізацію судової функції в контексті забезпечення верховенства права. Проблема розуміння цього інституту полягає в тому, що науковці та практики не зуміли осмислити сутність інституту, який багато років функціонував у кримінальному процесі, по новому, у векторі системних новацій КПК.

Інститут цивільного позову в кримінальному провадженні залишається недостатньо вивченим, недооціненим і часто неправильно тлумаченим. Як наслідок, його сутність сприймається фрагментарно, що призводить до некоректного застосування та спотворення його процесуальної ролі. Первинна правова основа кримінального процесу, а можна говорити, що й соціальна основа, яка визначає його завдання та принципи, була переглянута та переосмислена. Разом з ними розробниками КПК заклали в підґрунтя КПК нові ключові засади щодо цивільного позову. Однак, в свідомості багатьох цей інститут продовжує перебувати в полоні архаїчних догм та підходів, які спотворюють зміст закону, що істотно впливає на та результат правозастосовної практики. Усе це разом вказує на актуальність та гостру потребу детального, комплексного та поглибленого вивчення правового інституту цивільного позову з метою формування сучасної його доктрини у векторі, закладеному розробниками у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Список використаних джерел:

1. Грошевий Ю.М., Капліна О.В. Трансформація нормативної моделі кримінального провадження за новим Кримінальними процесуальним кодексом України. Правова доктрина України : у 5 т. – Х.: Право, 2013. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргарєєва та ін. ; за заг. Ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – 1240 с.

Охрімівський М.Д.,

здобувач вищої освіти

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ЗБІР ДОКАЗІВ ПІД ЧАС АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, радикально ускладнила функціонування системи кримінальної юстиції, зокрема в частині документування воєнних злочинів. Активні бойові дії, тимчасова окупація територій, масові руйнування та цілеспрямоване знищення доказів окупантами створюють унікальні виклики для слідчих. Традиційні методи криміналістики, такі як огляд місця події, вилучення речових доказів чи опитування свідків, часто неможливі через обстріли, небезпеку для життя або фізичну недоступність локацій. Наприклад, окупаційні війська систематично приховують сліди своїх злочинів: тіла жертв були поховані в братських могилах без ідентифікації, будівлі, що могли б слугувати доказами, знищуються вибухами чи пожежею, а документи та техніка вивозяться. Це вимагає від України розробки інноваційних підходів до збору доказів, які б відповідали реаліям гібридної війни, де фізичне насильство поєднується з інформаційними

маніпуляціями, спрямованими на заперечення злочинів. Забезпечення справедливості для жертв і притягнення винних до відповідальності залежить від здатності адаптуватися до цих умов, зберігаючи достовірність і юридичну вагу зібраних матеріалів.

Нормативно-правова база збору доказів в Україні ґрунтується на Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК), зокрема главах 20–22, які регулюють порядок проведення слідчих (розшукових) дій, таких як огляд, обшук чи допит[1]. Додатково застосовуються положення Закону України "Про національну безпеку України"[2], що дозволяють залучати Збройні Сили України та інші органи сектору безпеки до протидії агресії, включно зі збором інформації про злочини. На міжнародному рівні ключовими є норми Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), зокрема стаття 8, яка визначає воєнні злочини, та принципи Міжнародного гуманітарного права, що вимагають належного документування порушень Женевських конвенцій 1949 року. Міжнародний досвід, зокрема трибунали щодо воєнних злочинів у Боснії і Герцеговині (1990-ті) та Руанді (1994), демонструє ефективність альтернативних методів збору доказів у зонах конфлікту[3]. Наприклад, у цих кейсах широко використовувалися аерофотозйомка, свідчення, отримані дистанційно, та аналіз супутникових даних, що стали прецедентами для України. Крім того, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (2001) надає правові підстави для використання цифрових доказів, що є актуальним в умовах сучасних технологій[4]. Ці норми та прецеденти формують основу для адаптації українського слідства до викликів війни.

Практичні приклади документування воєнних злочинів в Україні, зокрема після деокупації Київської, Чернігівської та Харківської областей у 2022 році, ілюструють як складність ситуації, так і прогрес у застосуванні інноваційних методів. У Бучі, Ірпені, Гостомелі та Ізюмі слідчі зіткнулися з масовими вбивствами, катуваннями та іншими злочинами, де ключові докази часто були знищені: тіла жертв спалювалися, документи ліквідовувалися, а техніка вивозилася окупантами. Для подолання цих перешкод правоохоронці почали використовувати сучасні технології. Дрони дозволили проводити дистанційний огляд місць подій у небезпечних зонах, наприклад, для фіксації масових поховань. Супутникові знімки від компаній Planet Labs і Maxar підтвердили руйнування інфраструктури, переміщення техніки та наявність тіл на вулицях Бучі ще до звільнення міста, що стало ключовим аргументом проти спроб РФ заперечити свою причетність. Інструменти OSINT, такі як моніторинг Telegram-каналів окупантів, аналіз геолокацій у відео та фото, а також вивчення метаданих цифрових матеріалів, допомогли ідентифікувати виконавців злочинів. Мобільні додатки, зокрема «ЄДоказ», спростили збір свідчень від громадян через відеозв’язок або завантаження матеріалів, що дозволило документувати злочини навіть у реальному часі. Наприклад, аналіз даних із камер спостереження в Маріуполі допоміг зафіксувати обстріли цивільної інфраструктури, що стало частиною доказової бази для МКС[5].

Для ефективного вирішення проблеми збору доказів необхідні системні зміни на нормативному, технічному та міжнародному рівнях. На рівні КПК України доцільно законодавчо закріпити використання альтернативних джерел доказів, таких як супутникові знімки, дані дронів, OSINT-матеріали та цифрові свідчення, як повноцінних елементів судового розгляду[6]. Технічне забезпечення слідчих груп потребує модернізації: безпілотні літальні апарати, мобільні цифрові лабораторії, програмне забезпечення для аналізу геолокацій і метаданих (наприклад, Maltego або i2 Analyst’s Notebook) мають стати стандартним інструментарієм. Міжнародна співпраця є критично важливою: спільні слідчі групи (JITs) з Євроюстом, а також обмін даними з МКС і такими організаціями, як Bellingcat, дозволяють верифікувати докази та підвищувати їх юридичну вагу. Цифровізація процесу збору доказів, зокрема створення єдиної цифрової платформи для зберігання матеріалів із застосуванням технологій blockchain або time-stamp для підтвердження автентичності, може гарантувати їх допустимість у судах. Важливим є також створення спеціалізованих слідчих

підрозділів, які поєднуюватимуть навички криміналістики, OSINT-розвідки, кібераналітики та інформаційних технологій. Наприклад, підготовка фахівців із аналізу супутникових даних чи цифрових слідів може бути організована за підтримки міжнародних партнерів, як це було в рамках програм INTERPOL для країн із зонами конфліктів.

Україна, опинившись у центрі гібридної війни, де агресор не лише вчиняє злочини, а й активно приховує їх, змушена переосмислити підходи до досудового розслідування. Успіх у притягненні винних до відповідальності залежить від швидкості, достовірності та юридичної допустимості зібраних доказів, що вимагає інтеграції технологій, міжнародного досвіду та гнучкого правового реагування. Реформи, спрямовані на нормативне визнання альтернативних методів, технічне переоснащення слідчих груп, поглиблення співпраці з міжнародними інституціями та цифровізацію процесів, не лише посилять можливості України в документуванні воєнних злочинів, а й створять модель для інших країн, що стикаються з подібними викликами. Забезпечення справедливості для жертв війни та ефективне переслідування винних стане можливим лише за умови комплексного підходу, який поєднує інновації, професійну підготовку та міжнародну солідарність, зміцнюючи позицію України в глобальній боротьбі за правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (Дата звернення 22.05.2025)
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. (Дата звернення 22.05.2025)
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. (Дата звернення 22.05.2025)
4. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575. (Дата звернення 22.05.2025)
5. Бойко О. М. Документування воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту: виклики та перспективи / О. М. Бойко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2023. – № 2. – С. 89–97.
6. Шевчук В. П. Використання OSINT-технологій у розслідуванні воєнних злочинів: український досвід / В. П. Шевчук // Юридичний вісник. – 2022. – № 4. – С. 45–52.

Пономарьова А.А.

аспірантка кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права
Пенітенціарної академії України

ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

Протидія злочинності є об’єктивною потребою суспільства, що прагне створити правову державу, в якій верховенство права, захист прав і свобод громадян є основними цінностями. У такому суспільстві запобігання злочинності стає невід’ємним елементом підтримання соціальної стабільності, громадського порядку та безпеки. Ефективна протидія злочинності забезпечує захист інтересів як окремих осіб, так і суспільства в цілому, сприяє формуванню довіри до правових інститутів і зміцнює демократичні принципи управління державою. В умовах правової держави боротьба зі злочинністю також має на меті не лише каральний аспект, але й профілактику правопорушень шляхом усунення їх причин і створення умов для розвитку безпечного та справедливого суспільства.

Запобігання злочинності зазвичай розуміється як державна соціальна політика, спрямована на усунення криміногенних протиріч у суспільних відносинах шляхом їх

позитивного вирішення та поступової нейтралізації (загальносоціальне запобігання). Водночас це також включає спеціальні попереджувальні заходи, що перешкоджають виникненню і розвитку злочинних дій на різних етапах їх формування (спеціально-кримінологічне запобігання) [1, с. 16]. Незважаючи на певні відмінності у визначеннях поняття «запобігання злочинності» серед науковців, за своєю суттю ці визначення є ідентичними. Вони відображають спроби уточнити та знайти більш точний опис специфіки цієї сфери людської діяльності.

Організація та управління процесом запобігання злочинності повинні відповідати певним принципам, які забезпечують ефективність та доцільність цього процесу. Сам термін «принцип» походить з латини і означає основне положення будь-якої теорії чи діяльності. Таким чином, принципи визначають ключові правила та вимоги, які регулюють запобіжну діяльність. Головна вимога до процесу запобігання злочинності – це його ефективність, оскільки без належної ефективності заходи можуть бути або марними, або навіть контрпродуктивними.

Серед принципів, яких має дотримуватись система запобігання злочинності, слід виділити принцип законності.

Необхідно зазначити, що, попри широке використання терміна «принцип законності» у текстах нормативно-правових актів та науковій літературі, на сьогодні не існує єдиного та узгодженого тлумачення цього поняття.

Конституція України закріпила принцип законності як основоположний принцип правового регулювання в опосередкованій формі [2, с. 67]. В ст. 6 Конституції України [3] закріплено, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. У положення ст. 19 Конституції України [3] визначається, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В ст. 68 Конституції України закріплений обов’язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Наявність і велику значимість принципу законності підкреслює проголошення в ст. 129 Конституції України [3] першим із основних принципів судочинства принципу законності.

Абсолютна відсутність принципу законності має місце в тих випадках, коли посадова особа отримує можливість приймати рішення щодо правових питань, керуючись виключно власним суб’єктивним розсудом, а не на основі чітко встановлених правових норм. Така ситуація створює небезпеку для правової системи, оскільки рішення можуть прийматися довільно, без урахування загальноприйнятих законодавчих положень і принципів справедливості. У результаті це може призвести до зловживання владою, порушення прав та свобод громадян, а також підриву довіри до правових інституцій. Законність вимагає, щоб усі дії та рішення посадових осіб були засновані на законі, а не на особистих інтересах чи вподобаннях, інакше існує ризик правового свавілля та нестабільності в суспільстві.

Принцип законності у запобіганні злочинності – це основоположний правовий принцип, що передбачає, що всі дії, спрямовані на запобігання та протидію злочинам, повинні здійснюватися суворо відповідно до чинного законодавства, а також передбачати гарантії захисту прав і законних інтересів осіб, стосовно яких вони здійснюються. Це означає, що органи державної влади, правоохоронні органи та інші суб’єкти, відповідальні за профілактику злочинності, мають діяти в межах своєї компетенції, на основі правових норм, дотримуючись прав і свобод громадян.

В. В. Василевич вважає, що на нормативному рівні принцип законності має мати такий вигляд: діяльність суб’єктів запобігання кримінальним правопорушенням реалізується у суворій відповідності до вимог законодавства України. Заходи запобігання кримінальним

правопорушенням застосовуються при наявності встановлених законодавством України підстав при неухильному дотриманні прав і законних інтересів осіб, щодо яких вони застосовуються. Наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою, в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечить чинному законодавству та не пов’язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина» [9, с. 420].

Правова основа запобігання злочинності – це сукупність законодавчих і нормативних актів, які регулюють діяльність державних органів, правоохоронних структур та інших суб’єктів, спрямовану на попередження злочинних діянь. Ця основа включає міжнародні договори, Конституцію України, закони, підзаконні акти, а також інші нормативно-правові акти, що визначають принципи, методи та процедури запобіжної діяльності. Правова основа забезпечує чітку регламентацію прав і обов’язків суб’єктів, які здійснюють заходи із запобігання злочинності, а також визначає механізми контролю за їх діяльністю, що сприяє законності та ефективності цієї діяльності [10, с. 396].

Необхідно додати, що принцип законності у запобіганні злочинності забезпечує: правову передбачуваність (заходи запобігання злочинності повинні бути чітко регламентовані законом), контроль та підзвітність (дії органів влади контролюються відповідно до правових норм, що мінімізує зловживання), захист прав людини (гарантує, що заходи, спрямовані на запобігання злочинам, не порушують основоположних прав і свобод), рівність перед законом (всі особи і організації підпорядковуються єдиним нормам законодавства). Цей принцип є гарантією того, що боротьба зі злочинністю ведеться справедливо, правомірно та ефективно, забезпечуючи баланс між державними інтересами та правами громадян.

Підсумовуючи можна зробити наступний висновок. Принцип законності вимагає, щоб усі основні напрями, форми діяльності, а також компетенції суб’єктів, які беруть участь у процесі запобігання злочинності, були чітко визначені та регламентовані на законодавчому рівні. Це означає, що всі дії з попередження злочинності повинні здійснюватися виключно в межах закону, з урахуванням встановлених правових норм і правил. Крім того, правові підстави для застосування конкретних заходів запобігання повинні бути належним чином обґрунтовані, а їх реалізація – відповідати законодавчим вимогам. Лише за умов чіткого дотримання цих положень можна гарантувати правомірність та ефективність діяльності з попередження злочинності, а також забезпечити довіру суспільства до правоохоронної системи.

Список використаних джерел

1. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
2. Ткаченко Ю. В. Принцип конституційної законності. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 66-71.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та ін. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: «Юрінком Інтер», 2002. 368 с.
5. Комаришин Н. С. Принцип законності: поняття, особливості. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: зб. тез доп. I Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених (8-9 груд. 2006 р.)* Суми: Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». 2006. С. 49-51.
6. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум. 2001. 656 с.
7. ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ «ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО» Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 берез. 2011 р.). *Право України*. 2011. № 10. С. 168-184. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf. (дата звернення: 19.05.2025).

8. Бабанін С. В. Конспект лекцій. Знавчальної дисципліни «запобігання злочинам національною поліцією» 51 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kpk/5.pdf>. (дата звернення: 19.05.2025).

9. Василевич В.В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.

10. Панфьоров П. І. Принципи діяльності національної поліції як суб’єкта запобігання кримінальним правопорушенням. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4 (82). С. 394-400.

Рогатюк І.В.,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Національної академії Служби безпеки України

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ЯК ЛОГІЧНА ОЧЕВИДНІСТЬ

Формула вітчизняного доказування у кримінальному процесі полягає у тому, що доказ повинен бути належним, достовірним, достатнім а також допустимим. Останньому елементу, Кримінальним процесуальним кодексом приділяється особлива увага, і це зрозуміло [1]. Позаяк ст.86 КПК визначає доказ допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом, і навпаки недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення.

У наступній нормі законодавець описує внаслідок яких саме істотних порушень прав та свобод людини може наступити така недопустимість доказу у кримінальному провадженні. Отже згідно з процесуальним законом, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

На цій підставі суд зобов’язаний визнати діяння істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод. У ст. 87 КПК передбачає перелік з 10 випадків порушення, які ведуть до недопустимості доказів, а саме:

1. здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2. отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3. порушення права особи на захист;

4. отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5. порушення права на перехресний допит;

6. докази, що були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;

7. докази, що були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не

передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень;

8. докази, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв’язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов’язаний довести в суді під час судового провадження;

9. докази, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.

10. докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Надалі містяться положення щодо допустимості доказів стосовно інформації особистого характеру підозрюваного, обвинуваченого, а також необґрунтованих активів.

Однак найцікавішим положенням доказового права у кримінальному провадженні, яке притягує на себе нашу увагу є ст. 89 під назвою Визнання доказів недопустимими. Де у частині першій зазначено, що суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Цілком зрозуміле і фундаментальне положення закону. Однак, частина друга містить досить оціночне положення закону, яке на нашу думку не відповідає принципу юридичної визначеності.

Йдеться про дефініцію «очевидної» недопустимості доказу; У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

На нашу думку поняття очевидності є досить відносним та не конкретним. У зв’язку з цим у судових процесах сторони провадження тлумачать вказаний термін виключно на користь своїх інтересів [2].

Ураховуючи викладене постає логічне запитання чим відрізняється очевидно недопустимий доказ із просто недопустимим доказом. На нашу думку нічим, ці поняття є рівноцінними. Оскільки усі наведені порушення у ст. 87 є наслідком недопустимості доказів і це очевидно.

Якщо доказ є недопустимим то він виключається із обвинувальної тези і на нього не може спиратися у своєму рішенні суд.

Таке оціночне поняття як очевидна недопустимість доказу лише ускладнює процес доказування, затягує кримінальне провадження та підміняє процесуальну термінологію.

Досліджуючи це питання, також варто згадати застарілий лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.10.2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», у цьому листі сказано, що докази, отримані органом досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку чи з його порушенням, є очевидно недопустимими [3]. Очевидно йдеться про усі випадки наведені вище, які містить ст. 87 КПК. Але ж учасникам провадження треба в першу чергу керуватися законом, а не листами рекомендаційного характеру, навіть винесеними суб’єктами судової влади.

Взявши до уваги проаналізоване, ми приходимо до певних висновків із порушеного питання:

За існуючої суперечності понять очевидної та неочевидної недопустимості доказів пропонуємо виключити слово «очевидної» зі змісту ч.2 ст.89 КПК України. Такі зміни приведуть до однозначності розуміння і тлумачення терміну недопустимість доказів.

Якщо ж оціночний термін «очевидність» залишити у КПК, то потрібно розробити відповідний закон, який розтлумачить його значення. У першу чергу як термін у ст. 3 КПК України, і в другу – як вичерпний перелік випадків саме очевидної недопустимості доказів, яких процесуальне законодавство наразі не містить.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (Дата звернення 20.05.2025)
2. Анна Палагицька , адвокат Очевидна недопустимість доказів у кримінальному провадженні // LexInform Юридичні новини України. 01.12.2020 URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/ochevydna-nedopustymist-dokaziv-u-kryminalnomu-provadhenni/> . (Дата звернення 20.05.2025)
3. Тютюнник В.В. Очевидна недопустимість доказу як критерій здійснення окремої процедури визнання доказу недопустимим під час кримінального провадження //Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014, випуск 28, том 3 С.137-140. URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6925/1/%D0%9E%D0%A7%D0%95%D0%92%D0%98%D0%94%D0%9D%D0%90%20%D0%9D%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%A3%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%94%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%97%D0%A3%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%86%D0%99%20%D0%97%D0%94%D0%86%D0%99%D0%A1%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf>. (Дата звернення 20.05.2025)
4. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.10.2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text>. (Дата звернення 20.05.2025)

Тінковський О.Г.,

аспірант Донецького державного університету
внутрішніх справ

ГАЛУЗЕВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: БАЛАНС МІЖ ПРЕЗУМПЦІЄЮ НЕВИНУВАТОСТІ ТА СУСПІЛЬНИМ ЗАПИТОМ НА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

У науковій літературі можна зустріти чимало поглядів щодо визначення поняття галузевих засад кримінального провадження, проте незважаючи на різні підходи науковців до кількості та переліку галузевих принципів, майже всі вони визнають центральне місце принципу презумпції невинуватості в кримінальному процесі. Цей принцип набуває особливого змісту, коли йдеться про обов’язок органів досудового розслідування збирати докази, здатні виправдати особу, оскільки від його реалізації залежить забезпечення прав і свобод людини.

У розслідуваннях воєнних злочинів тягар збирання виправдувальних доказів набуває особливої ваги: слідство часто ведеться на територіях, що пережили активні бойові дії або бойові дії продовжуються, де доступ до місця події, свідків і матеріальних слідів обмежений чи небезпечний. Покази свідків можуть формуватися під психологічним тиском, а матеріальні та документальні докази, передбачені ст. 84 КПК України [1]- протоколи огляду місця події,

речові докази, записи відео- та аудіофіксації, інші документи і предмети потребують особливо ретельної перевірки на автентичність, щоб відсікти можливі маніпуляції або сфальсифіковані матеріали. За таких умов активне, а не формальне виконання обов’язку збирати й перевіряти потенційно виправдувальні відомості стає ключовим запобіжником обвинувального ухилу, підтримує принцип презумпції невинуватості та зміцнює довіру до правосуддя навіть попри суспільний запит на швидке покарання агресора.

Від 24 лютого 2022 р. у ЄРДР зареєстровано близько 135 тисяч злочинів агресії та воєнних злочинів, проте лише приблизно 2 тисячі із них уже скеровано до національних судів. Про це зазначив Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко під час робочої зустрічі з представниками БДПЛ ОБСЄ [2].

Своєю чергою начальник Департаменту протидії злочинам Офісу генпрокурора Юрій Белоусов за підсумками пресконференції "Правосуддя щодо воєнних злочинів – бачення, виклики, висвітлення» повідомив, що від 24 лютого 2022 р. дотепер у ЄРДР зареєстровано близько 159 тисяч воєнних злочинів, переважно за ст. 438 КК України; статус підозрюваного отримали приблизно 850 осіб, а суди вже винесли 158 обвинувальних вироків, з яких лише 18 виконуються реально, решта ухвалені in absentia через недосяжність обвинувачених [3].

Така пропорція - величезний масив проваджень, які ще перебувають на стадії досудового розслідування, часто з підозрюваними, котрі залишаються поза юрисдикцією України або на окупованих територіях. За цих умов зберегти легітимність процесу та уникнути обвинувального ухилу можливо лише шляхом сумлінного, збалансованого пошуку не лише обвинувальних, а й потенційно виправдувальних доказів.

Положення частини другої статті 7 КПК України покладають на сторону обвинувачення обов’язок «використати всі передбачені законом можливості» для дотримання процесуальних прав особи у разі провадження in absentia. Кримінально процесуальний закон передбачає, що навіть за умов воєнного стану зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального процесу.

Беспалько І.Л. спираючись на ч. 2 ст. 9 КПК і підкреслює, що саме «сторона обвинувачення зобов’язана всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного [4, с.1].

За таких вимог законодавця, саме презумпцію невинуватості слід розглядати як чинник, що зобов’язує слідчого і прокурора не лише шукати докази винуватості особи, а й виявляти всі факти, які свідчать на користь підозрюваного чи обвинуваченого. Такий підхід ґрунтується на розумінні, що кримінальний процес не може бути справедливим без належного забезпечення права на захист, а досудове розслідування не виконає своїх завдань, якщо ігноруватиме докази, що спростовують припущення про винуватість особи.

У контексті галузевих засад це означає, що презумпція невинуватості та тісно пов’язаний із нею обов’язок збирання виправдувальних доказів мають стати визначальними орієнтирами для всіх учасників кримінального досудового провадження, забезпечуючи неупередженість і повноту розслідування, а отже й легітимність усього кримінального судочинства.

Законодавець прямо вказує на необхідність встановлення не лише фактів, що підтверджують вину, а й обставин, які можуть виключати кримінальну відповідальність. Такий підхід є логічним продовженням ідеї неупередженого та всебічного з’ясування обставин справи: з одного боку, слідчий і прокурор повинні доводити вину особи поза розумним сумнівом, а з іншого – мають брати до уваги все, що свідчить на користь невинуватості чи дозволяє законно закрити кримінальне провадження.

Я слушно зауважують Колодчин В. В., Туманянц А. Р. «Завданням прокурора є не лише переконати суд у винності підсудного, але й вжити в межах наданих йому процесуальних прав заходів, спрямованих на встановлення всіх істотних обставин справи: як тих, що підтверджують вину підсудного, так і тих, які її спростовують, або викликають істотні сумніви

в обґрунтованості обвинувачення, які роблять неможливим винесення обвинувального вироку. Це інколи ставить обвинувача перед непростю дилемою: підтримувати обвинувачення в повному обсязі, зберегти хоча б якісь «крихти» від його попереднього обсягу, чи повністю відмовитись від обвинувачення» [5, с.62].

Однак, на практиці нерідко спостерігається ситуація, коли під час проведення слідчих (розшукових) дій орган досудового розслідування, прагнучи якомога швидше направити матеріали кримінального провадження до суду, зосереджується переважно на зборі доказів, що підтверджують версію про причетність конкретної особи до злочину. Застосування негласних слідчих (розшукових) дій, наприклад, часто супроводжується поданням матеріалів у скороченому вигляді, коли окремі діалоги вириваються з контексту або ігноруються важливі епізоди, що могли б спростувати припущення про вину. Подібні підходи створюють умови для ігнорування виправдувальної інформації й можуть призводити до однобічності у встановленні обставин справи.

Як підкреслюють О. В. Стрілецька та А. Ю. Габрелян, «для реалізації принципу змагальності на стадії досудового розслідування мають існувати дві сторони: обвинувачення та захисту» [6, с.170], причому до сторони захисту закон відносить підозрюваного, обвинуваченого, а також їхніх захисників та законних представників. У справах про воєнні злочини цей баланс часто може бути порушений. Фактична недоступність імовірних правопорушників означає, що підозрюваний (обвинувачений) у розслідуванні відсутній і відповідно, сторона захисту фактично представлена адвокатом, який у повній мірі не володіє повнотою всієї інформації про обставин, які мали місце при вчиненні злочину. Така ситуація створює об’єктивний перекис на користь органів обвинувачення, що посилюється суспільним запитом на оперативне та показове переслідування вчинених воєнних злочинів. Відтак саме на слідчого й прокурора покладається підвищений обов’язок активно шукати й належно фіксувати не лише докази, які підтверджують винуватість, а й потенційно виправдувальні обставини, аби компенсувати дисбаланс сторін і забезпечити дотримання засад змагальності та презумпції невинуватості.

Більш того, недотримання принципу змагальності виявляється ще в тому, що сторона захисту не завжди залучається під час допиту ключових свідків, а додаткові слідчі дії не проводяться, навіть коли існують підстави припускати, що вони могли б допомогти встановити істину й виправдати підозрюваного. Усе це суперечить вимозі кримінального процесу про всебічність і об’єктивність розслідування, оскільки факти, що в подальшому можуть виправдати людину або підтвердити відсутність складу злочину, виявляються непоміченими чи свідомо відхиляються, тим самим підриваючи одну з головних галузевих засад кримінального провадження – обов’язок доказування не лише обставин, які свідчать проти особи, а й тих, що можуть виправдовувати її.

Кримінально-процесуальне законодавство зобов’язує сторону обвинувачення не обмежуватися пошуком фактів, які підтверджують вину, оскільки стаття 92 КПК України конкретизує: прокурор і слідчий мусять довести обставини, викладені в обвинуваченні, проте доказова діяльність передбачає і виявлення будь-яких фактів, що можуть виправдати підозрюваного або обвинуваченого. З огляду на це, презумпція невинуватості з її вимогою трактувати сумніви на користь особи означає, що докази, які можуть виправдовувати особу мають рівноправне значення з тими, що встановлюють вину. Ігнорування таких доказів нівелює принцип повноти досудового розслідування та може призвести до ухвалення необґрунтованого процесуального рішення. Збирання виправдувальних обставин відповідно до галузевих засад кримінального процесу забезпечує реальний захист прав людини та формує засади справедливості, адже особа не зобов’язана самотійно доводити свою невинуватість.

У практичному вимірі цей обов’язок спрямований на уникнення однобічного розслідування, яке порушувало б баланс інтересів сторін і могло призвести до обвинувального ухилу. Якщо слідчий чи прокурор не приділяють належної уваги обставинам, що виправдовують особу, вони фактично порушують фундаментальні принципи кримінального

процесу, закладені в національному законодавстві та в рішеннях Європейського суду з прав людини. Відповідно, дотримання даного обов’язку органами досудового розслідування прямо впливає на якість правосуддя, адже процес, у якому не досліджено всі суттєві факти, не може вважатися справедливим і неупередженим. Така діяльність забезпечує реалізацію конституційної гарантії захисту прав і свобод людини й водночас зміцнює довіру суспільства до правосуддя, адже люди мають знати, що слідчі діють неупереджено, відповідально ставлячись і до звинувачень, і до можливого виправдання.

Особливої гостроти означений обов’язок набуває у провадженні *in absentia*, коли підозрюваний фактично усунений від процесуальної комунікації: він не подає клопотань, не надає свідчень, а захисник позбавлений можливості узгодити позицію з клієнтом і, відтак, ініціювати проведення слідчих дій чи експертиз, що спростовували б обвинувачення. За таких умов саме на слідчого та прокурора покладається додатковий тягар забезпечити доведення винуватості поза розумним сумнівом із одночасним пошуком і належним фіксуванням будь-яких фактів, які можуть виправдовувати особу. У цьому контексті положення частини другої статті 7 КПК України, що вимагає від сторони обвинувачення використати всі передбачені законом можливості для захисту прав відсутнього учасника процесу, набуває не декларативного, а практичного змісту: неналежне виконання цього обов’язку перетворює заочне розслідування на однобічний процес, суперечить принципу змагальності та стандартам Європейського суду з прав людини щодо рівності сторін. Відповідно, лише всебічне дослідження як обвинувальних, так і виправдувальних доказів здатне забезпечити, аби судові рішення ґрунтувалося на об’єктивній та повній картині фактів, а значить - відповідало критеріям справедливості й неупередженості, закріпленим у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7].

Підсумовуючи викладене, варто наголосити, що галузеві засади кримінального провадження у справах про воєнні злочини набувають підвищеного значення, оскільки саме в цих провадженнях суспільний запит на справедливе й швидке покарання перетинається з конституційною презумпцією невинуватості. Принципова вимога до слідчого та прокурора однаково сумлінно збирати як обвинувальні, так і виправдувальні докази залишається незмінною, але її дотримання в умовах інформаційного резонансу та міжнародної уваги стає особливим викликом. Будь-який відступ від балансу, коли прагнення оперативно передати справу до суду зумовлює однобічний збір матеріалів, перетворює презумпцію невинуватості на формальність і підриває довіру до правосуддя всередині країни й на міжнародній арені. Реальне втілення цього принципу передбачає відмову від обвинувального ухилу, забезпечення безперешкодної участі захисника у всіх ключових слідчих діях, прозоре розкриття стороною обвинувачення усієї доказової бази та ретельне фіксування будь-яких обставин, здатних виправдати особу чи пом’якшити її відповідальність. Лише такий підхід дозволяє одночасно задовольнити суспільний запит на справедливість і зберегти фундаментальні гарантії демократичного кримінального процесу, мінімізуючи ризик необґрунтованого притягнення до відповідальності та зміцнюючи легітимність рішень українського правосуддя у справах про воєнні злочини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
2. Станіслав Кравченко обговорив з представниками БДПЛ ОБСЄ стан здійснення правосуддя у справах про воєнні злочини [Електронний ресурс] // Верховний Суд : офіц. вебсайт. 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1630788> (дата звернення: 19.05.2025).
3. З початку повномасштабної війни в Україні зареєстрували 159 тисяч воєнних злочинів – Офіс генпрокурора [Електронний ресурс] // Укрінформ : офіційне інформ. агентство України.

2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3982821-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-v-ukraini-zareestruvali-159-tisac-voennih-zlociniv-ofis-genprokurora.html> (дата звернення: 19.05.2025).

4. Беспалько І. Л. Реалізація засади презумпції невинуватості під час кримінального провадження / І. Л. Беспалько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2024. – Вип. 77. – Т. 3. – С. 35–39. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/7-3.pdf> (дата звернення: 19.05.2025).

5. Колодчин В. В., Туманянц А. Р. Функція публічного обвинувачення в кримінальному провадженні : монографія / В. В. Колодчин, А. Р. Туманянц. – Харків : Право, 2016. – 200 с. URL:

https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11981/1/Tumanians_Kolodchin_mon_2016.pdf

(дата звернення: 19.05.2025).

6. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Реалізація принципу змагальності в ході проведення досудового розслідування / О. В. Стрілецька, А. Ю. Габрелян // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2023. – Вип. 76. – Т. 2. – С. 169–173. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/issue/view/17869> (дата звернення: 19.05.2025).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

Чіпець М.О.,

студентка Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Веліков С.Г.** викладач

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПЕРЕШКОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, СПРИЧИНЕНИХ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Війна, яку Росія розпочала проти України у 2014 році, а у 2022 році перетворила на повномасштабне вторгнення, залишила по собі тисячі воєнних злочинів: від розстрілів цивільних у Бучі до знищення Маріуполя. Кожна з цих трагедій вимагає від українських слідчих не лише професійних знань, а й величезної витримки, адже розслідувати злочини доводиться в умовах бойових дій, коли докази зникають, а винуватці недосяжні. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 2023 рік було зареєстровано понад 100 тисяч справ, пов’язаних із воєнними злочинами.

Одна з головних проблем – це юридична кваліфікація злочинів. У Кримінальному кодексі України є статті, які стосуються воєнних злочинів, наприклад, стаття 438 про порушення законів і звичаїв війни чи стаття 442 про геноцид. Але ці норми часто надто загальні, і слідчим важко зрозуміти, як їх застосувати до конкретних подій. Наприклад, коли в Ізюмі виявили масові поховання, виникло питання: чи це воєнний злочин, чи серія умисних убивств? А як кваліфікувати примусову депортацію дітей із Донецької області до Росії? Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року, чітко визначає такі дії як воєнні злочини, але українські закони не завжди відповідають цим стандартам. Слідчим доводиться вирішувати, чи діяли російські військові за наказом, як у випадку обстрілів шкіл у Харкові, чи це була ініціатива окремих солдатів. Брак досвіду у розслідуванні таких справ лише ускладнює ситуацію. Щоб виправити це, потрібно оновити Кримінальний кодекс, додавши чіткі описи воєнних злочинів, і навчати слідчих працювати з міжнародними нормами. Допомога юристів,

які мають досвід у справах про воєнні злочини, наприклад, із Міжнародного кримінального суду, могла б значно полегшити цей процес.

Збір доказів у розпал війни – це ще одна величезна проблема. Слідчі приїжджають у міста, де щойно закінчилися бої, як в Ірпені чи Бахмуті, і стикаються з хаосом: зруйновані будинки, заміновані дороги, знищені документи. Російські війська часто приховують сліди своїх дій: у Маріуполі вони організували масові поховання, щоб приховати кількість жертв. Знайти свідків також непросто. Багато людей покинули окуповані території, як Херсон, і розшукати їх буває важко. Ті, хто залишився, часто бояться говорити через погрози чи психологічні травми. Наприклад, у звільненому Херсоні одна з жертв катувань відмовилася свідчити, бо боялася, що окупанти повернуться. Проведення експертиз, таких як ідентифікація тіл чи аналіз зброї, потребує ресурсів і фахівців, яких бракує. У справах про обстріли цивільних об’єктів у Краматорську слідчим довелося звертатися до міжнародних експертів, щоб з’ясувати, які боєприпаси використовувалися. Щоб покращити збір доказів, варто створити спеціальні слідчі групи, які працюватимуть разом із міжнародними організаціями, такими як Amnesty International чи МКС, щоб зібрані докази були придатними для судів.

Юрисдикційні проблеми роблять розслідування ще складнішими. Більшість винуватців воєнних злочинів перебувають у Росії чи на окупованих територіях, куди українські правоохоронці не мають доступу. Наприклад, у справах про масові розстріли в Бучі імена підозрюваних відомі, але затримати їх неможливо. Українське законодавство дозволяє проводити розслідування заочно, але це викликає питання про справедливість судового процесу, адже підозрювані не можуть захищатися. Співпраця з Міжнародним кримінальним судом, який розслідує злочини в Україні, іде повільно через бюрократію. Іноді інші країни, такі як Польща, хочуть судити злочинців за принципом універсальної юрисдикції, але це вимагає координації з Україною. Щоб вирішити ці проблеми, потрібно підписувати міжнародні угоди про видачу злочинців і вдосконалити правила заочних розслідувань, щоб вони відповідали міжнародним стандартам.

Ресурси правоохоронних органів – це ще одна серйозна перешкода. Тисячі справ про воєнні злочини створюють величезне навантаження. Слідчих, які вміють працювати з такими справами, дуже мало, а грошей на експертизи чи поїздки до місць злочинів часто не вистачає. Різні відомства – Служба безпеки України, Національна поліція України, прокуратура – іноді дублюють роботу. Наприклад, у Херсоні кілька груп одночасно розслідували катування в одній будівлі, що лише гаяло час. Щоб це виправити, потрібно створити єдиний центр для координації розслідувань і попросити фінансову допомогу в інших країн, наприклад, у Євросоюзу, щоб навчити нових слідчих і забезпечити їх необхідним обладнанням.

Нарешті, слідчі стикаються з психологічним тиском. Щодня працювати з доказами масових убивств, як у Бучі, чи слухати розповіді про катування – це величезне навантаження. Один слідчий із Ізюма розповідав, що після роботи з масовими похованнями не міг спати тижнями. До того ж, є етичні дилеми: як поспішити з розслідуванням, щоб зберегти докази, але не порушити права підозрюваних? Щоб допомогти, потрібно організувати психологічну підтримку для слідчих і створити чіткі правила роботи в таких справах.

Розслідування воєнних злочинів в Україні – це важка, але необхідна робота. Юридичні неточності, брак доказів, недосяжність винуватців, нестача ресурсів і психологічний тиск ускладнюють процес. Але якщо оновити закони, налагодити співпрацю з іншими країнами, створити центр для координації і підтримувати слідчих, можна досягти результатів. Це не лише про покарання винних, а й про те, щоб люди, які втратили все, побачили, що справедливість існує.

Список використаних джерел:

1. Звіт Офісу Генерального прокурора України про розслідування воєнних злочинів станом на 2023 рік. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/zvit-pro-rozsliduvannya-vojennih-zlociniv> (дата звернення: 08.05.2025).

2. Кримінальний кодекс України: чинна редакція від 01.01.2025 р. Київ: Верховна Рада України, 2001. 234 с.
3. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року. Женева: Міжнародний комітет Червоного Хреста, 2003. 320 с.
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Гаага: Міжнародний кримінальний суд, 1998. 39 с.
5. Amnesty International. Україна: Російські війська мають постати перед правосуддям за воєнні злочини в Маріуполі. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/ukraine-russian-forces-must-face-justice-for-war-crimes-in-mariupol/> (дата звернення: 08.05.2025).
6. Human Rights Watch. Україна: Очевидні воєнні злочини на територіях, контрольованих Росією. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas> (дата звернення: 08.05.2025).
7. Міжнародний кримінальний суд. Preliminary examination: Ukraine. URL: <https://www.icc-spi.int/ukraine> (дата звернення: 08.05.2025).
8. Звіт ООН про порушення прав людини в Україні у зв’язку з російською агресією. Нью-Йорк: ООН, 2023. 45 с.
9. Європейський Союз. Підтримка України у розслідуванні воєнних злочинів. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/supporting-ukraine-investigating-war-crimes_en (дата звернення: 08.05.2025).
10. Коваль Д. Психологічні аспекти розслідування воєнних злочинів в Україні // Вісник кримінального права. 2023. № 2. С. 112–120.

Шафранюк Д.О.,

здобувач вищої освіти Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: **Тимофеев А.О.,** старший викладач
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГОЛОВНИХ ЛІКАРІВ ЗА Ч. 5
СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ**

Повномасштабне вторгнення рф у 2022 році, використання окупаційною владою місцевого населення для управління окупованими територіями зумовило внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме доповнення його рядом статей, які в тій чи іншій мірі визначають кримінальну відповідальність за різні прояви підтримки чи допомоги державі-агресору. Зокрема, КК України було доповнено ст. 111-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за колабораціонізм, і кожна частина якої містить окремі склади кримінального правопорушення.

Так ч. 5 цієї статті встановлює серед іншого кримінальну відповідальність за добровільне зайняття громадянином України посади, пов’язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора [1]. Натомість окрім КК України обов’язковими для виконання є ряд актів міжнародного гуманітарного права, які встановлюють імунітет від кримінальної відповідальності для ряду категорій осіб, що хоча й мають ознаки складу ч. 5 ст. 111-1 КК України, однак є необхідними для забезпечення життєдіяльності та безпеки на окупованих

територіях. Така суперечливість призводить до невизначеності у протиправності зайняття ряду посад в окупаційних органах.

Зокрема під міжнародним захистом знаходиться медичний персонал всіх категорій, який має незалежно від контролюючого режиму продовжувати забезпечувати охорону здоров’я. Так автори книги «Злочинна колаборація в умовах воєнного стану» зазначають, що дії головних лікарів, керівників аптек, тощо, не становлять суспільної небезпеки, а спрямовані на організацію охорони здоров’я населення, а тому ця категорія осіб не може бути притягнена до кримінальної відповідальності [2, с. 127]. Це в тому числі регламентовано ст. 16 Додаткового протоколу до Женевської конвенції від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): «ні за яких обставин жодна особа не може бути піддана покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції» [3]. Однак на практиці це не збігається з реальними фактами притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які займали посади головних лікарів, директорів закладів охорони здоров’я при окупаційних адміністраціях. На сайті Офісу Генерального прокурора можна віднайти публікації із заочними повідомленнями про підозру цій категорії осіб, а в Єдиному державному реєстрі судових рішень – відповідні обвинувальні вироки [4]. Виникає цілком закономірне питання: чи є все-таки керівник закладу охорони здоров’я при окупаційній адміністрації більше лікарем, чи все ж посадовцем цієї адміністрації?

До прикладу, в липні 2023 року скеровано обвинувальні акти щодо двох осіб, які очолили заклади охорони здоров’я в окупації при т.зв. «лнр». У відповідній публікації на сайті Луганської обласної прокуратури зокрема зазначено, що «фігуранти забезпечують державну політику та нормативно-правове регулювання у сфері охорони здоров’я на тимчасово окупованій території регіону» [5]. Тобто робиться акцент саме на виконанні ними організаційно-розпорядчих функцій, спрямованих на підпорядкування відповідних закладів нормативно-правовим актам держави-агресора та відповідним органам влади держави-агресора, а не їх лікарської діяльності.

Таким чином має місце невизначеність щодо кримінальної відповідальності очільників закладів охорони здоров’я на окупованій території. Хоча деякі правники зазначають про те, що кримінальна відповідальність керівників закладів охорони здоров’я на окупованій території є очевидною, однак як ми вже з’ясували, це не зовсім так [6].

Підводячи підсумок, доцільним є внесення змін до ст. 111-1 КК України, які б уточнювали кримінальну відповідальність (або її відсутність) за зайняття посад, в тому числі пов’язаних з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, при окупаційних органах, які спрямовані на забезпечення життєдіяльності, охорони здоров’я та безпеки населення. До цих категорій зокрема відносяться лікарі, пожежники, працівники та начальники відділів життєзабезпечення, соціального захисту при окупаційній адміністрації, тощо.

Необхідно врахувати, що хоча вказані категорії осіб за своєю звичайною діяльністю знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права, вони можуть виконувати функції, які не є обов’язковими для життєзабезпечення населення, натомість спрямовані на утвердження влади держави-агресора.

Правоохоронні органи мають встановлювати факти виконання посадовими особами закладів охорони здоров’я та іншими захищеними міжнародними конвенціями категоріями осіб функцій, які виходять за рамки їхніх звичайних обов’язків та можуть містити склади інших кримінальних правопорушень (наприклад, за ст. 111-2 КК України – пособництво держави-агресору).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення:

19.03.2025).

2. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. poradnik z kримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Маляка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 19.03.2025).

4. Вирок від 17.09.2024 у справі № 1-кп/194/25/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121649361> (дата звернення: 19.03.2025).

5. За колабораціонізм судитимуть так званих «головних лікарів» окупаційних «державних установ» Луганщини. Луганська обласна прокуратура. URL: https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=337703 (дата звернення: 19.03.2025).

6. Харитонов О., Кахнова М. «Медичний колабораціонізм»: покарати не можна помилувати?. Юридична газета – онлайн (Всеукраїнське професійне юридичне видання). 2023. № 13–16 (771–774). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/medichniy-kolaboracionizm-pokarati-ne-mozhna-pomiluvati.html> (дата звернення: 19.03.2025).

СЕКЦІЯ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Вдовиченко О.О.,

аспірантка кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ГЕНЕЗА ЗАХИСТУ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті досліджено історичну еволюцію міжнародно-правових механізмів захисту природного середовища під час міжнародних збройних конфліктів. Розглянуто ключові етапи розвитку цієї сфери права: від перших спроб гуманізації воєн до сучасних ініціатив щодо криміналізації екоциду. Особливу увагу приділено нормам міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевським конвенціям та Додатковим протоколам до них, Конвенції ENMOD 1976 року, а також наслідкам сучасної війни Росії проти України у контексті міжнародного екологічного права. Обґрунтовано необхідність визнання екоциду міжнародним злочином.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, довкілля, міжнародні збройні конфлікти, екоцид, екологічне право, війна в Україні.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти завдають масштабної шкоди довкіллю, що має довгострокові наслідки для екосистем, здоров’я населення та глобальної екологічної безпеки. При цьому міжнародне право залишається фрагментарним у частині регулювання відповідальності за екологічні злочини, пов’язані з воєнними діями. У зв’язку з цим виникає необхідність дослідити історичну еволюцію норм міжнародного гуманітарного права, які стосуються захисту природного середовища в умовах збройного конфлікту, а також визначити актуальні тенденції та перспективи вдосконалення правових механізмів.

Метою дослідження є аналіз становлення та розвитку міжнародно-правових норм захисту природного середовища під час міжнародних збройних конфліктів з урахуванням історичних передумов, сучасної нормативної міжнародно-правової бази та перспектив визнання екоциду як міжнародного злочину.

Стан опрацювання проблематики. Питання захисту довкілля у міжнародному гуманітарному праві та створення дієвого міжнародно-правового механізму охорони навколишнього природного середовища досліджували такі відомі українські науковці, як О.О. Сурілова, С.М. Мохончук, В.О. Уколова, а також зарубіжні фахівці – Ф.Д. Сендс, А.В. Галстон, Р. Фальк, К. Макінтош та інші, що підтверджує необхідність удосконалення норм міжнародних договорів та принципів захисту природи у воєнний час. Необхідність криміналізації екоциду як міжнародного злочину задля відповідного реагування з боку міжнародних інституцій набула великого значення для України внаслідок агресії Російської Федерації. Водночас відсутнє цілісне бачення генези правового захисту природи у контексті саме збройних конфліктів як складної правової та історичної категорії, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ведення воєн традиційно пов’язане із масштабною деградацією природного середовища. Проте питання охорони довкілля в умовах збройного конфлікту почало системно розглядатися в міжнародному праві лише в другій половині ХХ століття. На сьогодні формування ефективного правового механізму захисту довкілля під час воєн залишається складним завданням, що вимагає балансу між воєнною необхідністю і гуманітарними вимогами.

У період до ХХ століття захист довкілля у контексті воєн не був предметом міжнародного регулювання. Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років встановлювали правила

ведення воєн, однак не містили норм щодо охорони природного середовища як окремого об’єкта права.

Після Другої світової війни відбувається поступове формування концепції гуманізації збройних конфліктів, що передбачає не лише захист цивільного населення, але й охорону природного середовища.

Екологічні наслідки війни у В’єтнамі змусили міжнародне співтовариство замислитись над посиленням захисту довкілля під час збройних конфліктів.

Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція ENMOD), прийнята ООН у 1976 році [1], стала першою спробою заборонити вороже використання природного середовища як засіб ведення війни.

Основоположними для захисту навколишнього природного середовища стали норми Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій [2]. Так, у 1977 році з’являються перші чітко сформульовані екологічні заборони. У статті 35(3) зазначено: «Заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу». Стаття 55 проголошує, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров’ю або виживанню населення».

Таким чином, міжнародне гуманітарне право зобов’язує сторони конфлікту берегти природне середовище й забороняє напади на об’єкти довкілля, а також пов’язує стан навколишнього середовища зі здоров’ям та виживанням населення. Це стало віхою у розвитку екологізації міжнародного гуманітарного права.

Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту [3] розширюють сприйняття норм міжнародного гуманітарного права та необхідності дотримання певних правил під час проведення воєнних дій. У нормі 8 встановлено, що під час проведення воєнних операцій необхідно виявляти постійну турботу про захист цивільного населення, цивільних осіб та цивільних об’єктів, зокрема природного середовища. Слід вживати всіх практично можливих запобіжних заходів для уникнення і, у будь-якому випадку, зведення до мінімуму випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб та пошкодження цивільних об’єктів, включаючи природне середовище. Таким чином міжнародне гуманітарне право починає розглядати природне навколишнє середовище як цивільний об’єкт, що додає можливостей притягнення до відповідальності за умисне спрямування нападів на довкілля.

Крім того, згідно зі ст. 8(2)(b)(iv) Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду [4], умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об’єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою, є серйозним порушенням законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, отже, воєнним злочином.

Однак заподіяння масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу поступово утверджується в науковому дискурсі не як воєнний злочин, а як новий тип міжнародного злочину – екоцид. Хоча сьогодні злочин екоциду не входить до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, однак існує широка підтримка його включення до Статуту.

Наразі в рамках діяльності міжнародної організації Stop Ecocide International [5] відомі юристи працюють над криміналізацією дій, що призводять до руйнування світових екосистем та запровадження юридичного визначення поняття екоциду у міжнародному праві.

Проблема захисту довкілля під час збройного конфлікту в Україні стала поштовхом до численних дискусій та масштабних досліджень з приводу криміналізації злочину екоциду у міжнародному праві, оскільки повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України супроводжується систематичними й глобальними руйнуваннями природного середовища: знищенням лісів, забрудненням водойм, підривом Каховської ГЕС, пожежами в заповідниках, використанням зброї на території Чорнобильської зони.

Ці дії можуть бути кваліфіковані як міжнародні злочини проти довкілля, що вимагає активізації міжнародної правової відповідальності. Україна також активно порушує питання екоциду на міжнародних майданчиках, у тому числі щодо визначення екоциду як п'ятого серйозного міжнародного злочину.

У травні 2025 Комітет міністрів Ради Європи ухвалив нову Конвенцію про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права [6], що стало знаковим кроком у сфері глобального захисту довкілля та має забезпечувати основу для більш узгодженого реагування держав у сфері кримінального правосуддя за екологічні злочини.

Висновки.

Еволюція захисту довкілля під час міжнародних збройних конфліктів засвідчує поступове розширення сфери гуманітарного права, зокрема в бік екологічних стандартів. Сучасні виклики, такі як війна в Україні, засвідчують потребу в оновленні правових механізмів, інституалізації відповідальності за екоцид та реальній імплементації норм охорони довкілля у воєнний час. Удосконалення міжнародного екологічного права має стати ключовим елементом глобальної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція ENMOD). URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/211149_environment_2003_rus_revised.pdf. (Дата звернення 20.05.2025)
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (Дата звернення 20.05.2025)
3. Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/02/IHL-Guidelines_environment_ua.pdf. (Дата звернення 20.05.2025)
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (Дата звернення 20.05.2025)
5. Stop Ecocide International. URL: <https://www.stopecocide.earth/>. (Дата звернення 20.05.2025)
6. Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680b5cfad%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680b5cfad%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}). (Дата звернення 20.05.2025)

Вишнякова А.О.,

юристка у сфері міжнародного кримінального права,
Голова громадської організації «ЛінгваЛекса»

Димов К.Б.,

аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИМОГА ЩОДО ЛІДЕРСТВА У ЗЛОЧИНІ АГРЕСІЇ

Ст. 8 bis Римського статуту (далі – Статут) Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), яка передбачає відповідальність за злочин агресії, містить вимогу щодо спеціального суб’єкта злочину: виконавець або співучасник має обіймати посаду, яка передбачає можливість «фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними» [11]. Такий вузький підхід викликав доктринальні дискусії щодо ефективності переслідування винних та можливості забезпечення караності за один із найтяжчих міжнародних злочинів. У цьому контексті постає необхідність глибше проаналізувати дане питання.

Наявність «вимоги щодо лідерства» (англ. – “leadership clause”, усталений у науковій літературі термін для позначення вимоги щодо посади) пояснюється колективною природою злочину агресії: жоден виконавець не може самостійно здійснити застосування збройної сили, збройний напад або акт агресії. Для цього навіть найвищий керівник держави потребуватиме залучення багатьох інших осіб, зокрема, наприклад, військовослужбовців [1, с. 473]. З іншого боку, коло суб’єктів, винних у агресії проти іншої держави може бути небезпечно розширеним, наприклад до «звичайних солдатів», які мають імунітет комбатантів [13], та громадян країни, які проголосували за політичне керівництво держави. Тому важливо провести лінію, яка б дозволила ефективно забезпечити відповідальність з одного боку, та не вдаватись до масових покарань – з іншого.

В рамках переговорів у межах Спеціальної робочої групи з питання агресії та ухвалення Резолюції RC/Res.6 на Оглядовій конференції Статуту в Кампалі у 2010 році, делегати прийняли рішення звужити коло суб’єктів злочину агресії до осіб, які здійснюють фактичний контроль або керівництво політичними чи військовими діями держави [6]. Це звужило стандарт, який було напрацьовано під час Нюрнберзького трибуналу – «формувати або впливати на політику держави» [7, с. 488]. Ґрунтового юридичного обґрунтування для звуження стандарту надано не було. Єдиним аргументом, що мав ознаки правової доцільності, було те, що «притягнення до відповідальності осіб, які не є безпосередніми лідерами, є складним з точки зору доказування» [4, с. 293]. Відтак, є достатні підстави вважати, що звуження складу суб’єктів відповідальності за злочин агресії має переважно політичне походження, а не базується на усталених нормах звичаєвого міжнародного права чи практиці міжнародних судових органів.

З огляду на нещодавню ратифікацію Статуту Україною, включно з Кампальськими поправками, а також роботу над створенням Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії, дедалі актуальнішим стає питання напрацювання стандартів роботи над кримінальними провадженнями за статтею 437 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [8]. Зокрема, проблематичними видаються два питання:

По-перше, ст. 437 ККУ не передбачає вимоги щодо лідерства [8]. Тож яким стандартом має керуватись Україна: звичаєвим правом, Римським статутом або напрацьовувати свій?

По-друге, як правильно застосовувати інститут співучасті до злочину агресії, зважаючи на міжнародні стандарти?

У цьому контексті важливо зазначити, що, хоча Статут є орієнтиром для роботи над кримінальними провадженнями, які стосуються найтяжчих міжнародних злочинів на національному рівні, міжнародне кримінальне право не вимагає від держав, які ратифікували

Статут, зокрема, й від України, «буквально копіювати» його норми. Відповідно до статті 10 Статуту, його положення не мають тлумачитися як обмеження чи применшення існуючого або майбутнього розвитку міжнародного права [11]. Це легітимізує питання щодо можливості застосування більш широкого стандарту щодо лідерської вимоги ніж та, що передбачена Статутом та притягнення до відповідальності пособників та інших осіб, хто хоча і не «здійснював контроль за політичними чи військовими діями держави або керував ними», вчиняв та вчиняє дії, які є невід’ємною частиною агресивної політики Російської Федерації.

Підтвердженням ширшої доктринальної інтерпретації може слугувати підхід, сформульований у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20, де запропоновано розширене тлумачення кола суб’єктів злочину агресії. У рішенні зазначено, що відповідальність можуть нести не лише особи, які формально наділені повноваженнями керувати політичними або військовими діями, але й ті, хто «в силу службових повноважень або фактичного суспільного становища спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями або керувати ними та/або істотно впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні та інші процеси у власній державі чи за її межами, та/або керувати конкретними напрямками політичних або воєнних дій» [9]. Такий підхід дає змогу забезпечити відповідальність не тільки військово-політичного керівництва, але й осіб, які безпосередньо формують або підтримують агресивну політику, навіть за відсутності в них офіційного владного статусу.

Відповідно до вищезазначеного, Україна має орієнтуватися на фундаментальні принципи міжнародного права, насамперед закладені у основних міжнародних нормативно-правових актах та правових позиціях, що були напрацьовані в ході розгляду справ про злочин агресії як у межах Міжнародного військового трибуналу (далі – МВТ), так і під час наступних нюрнберзьких процесів. Слід зауважити, що у ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу прямо передбачалося, що «керівники, організатори, підбурювачі та пособники, які брали участь у розробці або здійсненні спільного плану чи змови, спрямованих на вчинення будь-якого з перелічених вище злочинів, несуть відповідальність за всі дії, вчинені будь-якими особами з метою здійснення такого плану» [12]. МВТ, який вперше в історії міжнародного права визнав агресивну війну злочином проти миру, засудив дванадцять із двадцяти двох нацистських високопосадовців за планування, ініціювання та ведення агресивної війни або змову з метою вчинення такого злочину [4]. Принципи, визнані у Статуті та вироку Нюрнберзького трибуналу, були підтверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 95(І) від 11 грудня 1946 року [10] та згодом набули статусу норм звичаєвого міжнародного права.

Однак, у Проекті Статуту МКС у 1998 році, у статті 5 (b) критерій «формувати або впливати на політику держави» замінили на більш вузький. Далі такий критерій з’являється ще в трьох запропонованих варіантах щодо дефініції агресії [5], а також в ще декількох документах, прийнятих або розглянутих у подальші роки і, врешті решт вимогу «фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними» було закріплено у Статуті як для виконавців так і для співучасників.

Слід зауважити, що вищезазначені стандарти не повинні бути механічно відтворені, особливо з урахуванням того, що їхня редакція часто є продуктом компромісів між державами, а не результатом ефективної адаптації норм звичаєвого права до історичних реалій.

Така вузька конструкція вимоги щодо лідерства, яка виключає з-під юрисдикції навіть тих, хто реально впливає на прийняття рішень, але не має офіційного статусу вищого керівництва, може бути непридатною в умовах сучасних гібридних війн, коли вплив на політико-військові дії держави може здійснюватися через приватні структури, неформальних радників, військових підрядників чи керівників інформаційно-психологічних операцій. Відтак, національний підхід до криміналізації злочину агресії має враховувати динаміку сучасного конфлікту, розвиток правосвідомості суспільства та потребу у справедливості, яка буде визнана як всередині країни, так і міжнародною спільнотою.

Таким чином, перед Україною стоїть надзвичайно важливе завдання – сформувати національну модель притягнення до відповідальності за злочин агресії, яка не лише відповідатиме міжнародно-правовим стандартам, але й враховуватиме сучасні виклики, пов’язані з міжнародним збройним конфліктом, дотриманням прав людини та реалізацією принципів перехідного правосуддя. Це вимагає не механічної імплементації положень статті 8 bis Римського статуту, а глибокого критичного переосмислення її змісту, меж застосування та релевантності у вимірі українського правового й практичного контексту.

Список використаних джерел:

1. Barriga S., Kreß C., Grover L. The travaux préparatoires of the crime of aggression. Cambridge : Cambridge University Press ; New York : United Nations Environment Programme. 2012. Crime of aggression library. pp. 473-474.
2. Discussion paper : Working Group on the Crime of Aggression, New York, 1-12 July 2002, proposed by the Coordinator. UN. Preparatory Commission for the International Criminal Court (2002 : New York). Working Group on the Crime of Aggression. Coordinator. 2002. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/468808?v=pdf> (дата звернення: 19.05.2025).
3. Heller, Kevin Jon, Retreat From Nuremberg: The Leadership Requirement in the Crime of Aggression. European Journal of International Law, Vol. 18, pp. 477-497, 2007. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=956466.
4. Mark A. Drumbl, The Push to Criminalize Aggression: Something Lost Amid the Gains?, 41 Case W. Res. J. Int'l L. 41 291 (2009). URL: <https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1260&context=jil> (дата звернення: 19.05.2025).
5. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court. UN. Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court. 1998 A/CONF.183/2. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/253772?v=pdf> (дата звернення: 19.05.2025).
6. Resolution RC/Res.6, adopted at the 13th plenary meeting of the Review Conference on 11 June 2010, The Crime of Aggression. United Nations Treaty Collection. URL: <https://treaties.un.org/doc/source/docs/RC-Res.6-ENG.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
7. Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Volume XI: The High Command Case. Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1951. 1272 p.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20. ЄДРСР № 117555176. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/117555176> (дата звернення: 20.05.2025).
10. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 95 (I) від 11.12.1946 «Ствердження принципів міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140917__140917 (дата звернення: 20.05.2025).
11. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Прийнятий 17 липня 1998 р. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 19.05.2025).
12. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі: прийнятий 08.08.1945 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950__140950 (дата звернення: 20.05.2025).
13. Суд визнав російських військових винними у тероризмі в Україні. BBC News Україна. 18 квітня 2016.

https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/04/160418_aleksandrov_yerofeev_court_verdict_vc_sd (дата звернення: 20.05.2025).

Галан В.О.,

старший викладач кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету

ім. Ярослава Мудрого,

кандидат юридичних наук, доцент

РАДА БЕЗПЕКИ ООН ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

Сучасне міжнародне кримінальне судочинство стикається з новими викликами, які вимагають активного залучення міжнародних міжурядових організацій, зокрема й ООН, у механізми притягнення до кримінальної відповідальності осіб винних у скоєнні найтяжчих міжнародних злочинів.

Останні ініціативи Європейського Союзу зі створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії Росії проти України та підтримка Комітетом міністрів Ради Європи такого створення (14 травня 2025 року), демонструють важливість міжнародної політичної підтримки у зміцненні правових механізмів міжнародного кримінального правосуддя. Водночас, ефективність кримінального судочинства залежить від забезпечення безпеки учасників процесу, що є одним із викликів сучасного правового поля. Політична воля та правові ініціативи Ради Безпеки ООН могли б стати вирішальним фактором у забезпеченні глобального правосуддя та недопущенні безкарності на міжнародному рівні, особливо коли юрисдикція Міжнародного кримінального суду є вельми обмеженою, а зобов’язання держав-учасниць МКС співробітничати з судом виконуються не у повному обсязі, що створює виклики для ефективного здійснення правосуддя. У цьому контексті Рада Безпеки ООН могла б відіграти ключову роль, оскільки її рішення можуть мати безпосередній вплив на міжнародні правові механізми та продемонструвати політичну підтримку у забезпеченні глобального правосуддя, недопущенні безкарності на міжнародному рівні та досягненню справедливості. Тож метою цієї доповіді є розкрити існуючі механізми впливу ООН на кримінальне правосуддя на міжнародному рівні.

Правовою основою для повноважень у сфері формування механізмів кримінального судочинства є Глава VII Статуту ООН, зокрема ст.39 що наділяє РБ ООН повноваженням вживати необхідних заходів у відповідь на загрозу миру, порушення миру або акти агресії [1]. Саме ця норма стала юридичною основою для створення міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc - Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (далі - МТКЮ, повна назва відповідно до резолюції Радбезу ООН № 827 від 25 травня 1993 року «Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року») та [2] та Міжнародного трибуналу щодо Руанди (далі –МТР, повна назва відповідно до резолюції Радбезу ООН № 955 від 8 листопада 1994 року – «Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид, вчинений на території Руанди, або ж злочини, вчинені громадянами Руанди, але на території сусідніх країн, у період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року»). [3]. Обидва трибунали стали допоміжними органами ООН, правовими механізмами кримінального судочинства з широкими повноваженнями та юрисдикцією. Згідно зі статутами обох трибуналів, у разі конфлікту юрисдикцій саме вони мали першочергове право розгляду справ (primacy over national courts) [4; 5]. Крім того, держави були зобов’язані співробітничати з трибуналами, включаючи передачу

обвинувачених, надання доказів та виконання рішень, що значною мірою обмежувало можливість уникнення міжнародного переслідування через внутрішньополітичні або правові перешкоди. Таким чином, концепція розбудови системи «колективної безпеки» переросла в конкретні правові інструменти кримінального переслідування, де РБ ООН виступає у ролі ініціатора створення механізмів притягнення осіб, винних у скоєнні міжнародних злочинів а отримані ними судові функції змогли уникнути колізії юрисдикцій (внутрішньо національної держав та міжнародної трибуналів) та видержати іспит на не порушення принципу державного суверенітету.

Іншим не менш вагомим механізмом впливу з боку Радбезу є право запуску юрисдикції Міжнародного кримінального суду, що таке надано їй ст. 13(b) Римського статуту [6]. Таке право РБ ООН (ініціювати розгляд ситуацій у Міжнародному кримінальному суді за ст. 13(b) Римського статуту) є надзвичайно потужним механізмом впливу, оскільки дозволяє запускати юрисдикцію МКС навіть щодо держав, які не є учасниками Статуту, у випадках, коли національна судова система не здатна або не бажає переслідувати винних у найтяжчих міжнародних злочинах. Також, запуск розслідування ситуації може надавати юрисдикції суду так би мовити «ретроспективного характеру». Таке здатне дійсно підсилити універсальність міжнародного кримінального правосуддя та забезпечити подолання безкарності, що слугуватиме стримуючим фактором для потенційних порушників міжнародного права. На сьогодні лише двічі РБ ООН використала такий механізм співпраці з МКС. Перший випадок стосувався ситуації в Дарфурі (провінція в Судані) у 2005 році. Тоді РБ ООН вперше скористалася своїм правом за ст.13 (b) та на тлі масових порушень норм міжнародного гуманітарного права та стандартів в сфері прав людини резолюцією №1593 (2005) передала ситуацію для розслідування Офісом Прокурора МКС, поширивши таким чином юрисдикцію МКС на територію держави, що не є учасником Римського Статуту правда обмеживши її персональний аспект щодо громадян держав що не є учасниками [7]. Окрім ситуації в Дарфурі, єдиним іншим прикладом запуску юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС) Радою Безпеки ООН стала справа щодо Лівії. У 2011 році Рада Безпеки ухвалила резолюцію 1970, якою передає ситуацію в Лівії на розгляд МКС для розслідування злочинів, скоєних під час громадянського конфлікту [8].

Іншим аспектом співпраці та впливу РБ в рамках взаємодії з МКС є контроль над розслідуванням, через механізм періодичних звітів, які прокурор Міжнародного кримінального суду (МКС) подає на її розгляд (обидві резолюції про передачу справ містять цей механізм). Додатковим виміром взаємодії виступає те, що Рада може ухвалювати резолюції, що впливають на хід розслідування, зокрема щодо встановлення обов’язку співпраці держав з МКС, фінансування процесу або застосування санкцій для забезпечення виконання рішень Суду. Останній аспект застосовується Радбезом як при передачі ситуації до Міжнародного кримінального суду, так і поза межами цього інструменту, виступаючи вже окремим аспектом її впливу на формування та розвиток міжнародного кримінального судочинства (та впливаючи на хід деяких справ у внутрішньо національних судових системах держав). Так резолюцією № 1267 (1999) щодо "Аль-Каїди" РБ ООН встановила прецедент цільових санкцій (замороження активів, заборона на поїздки), які стали інструментом непрямого впливу на кримінальні структури [9]. А раніше згаданою резолюцією 1970 (2011) щодо передачі ситуації у Лівії Радбез ввела ембарго щодо продажу зброї, заборону на пересування щодо 16 осіб, заморожування активів шести осіб.

Кампальські зміни до Статуту МКС надали РБ також ключову роль у провадженні щодо злочину агресії. А саме, РБ ООН може ініціювати **передачу справи до Міжнародного кримінального суду** відповідно до **статті 15 ter** Римського статуту. Тобто у разі, коли ситуація містить ознаки злочину передбаченого ст.8 bis (злочин агресії), РБ ООН шляхом ухвалення відповідної резолюції може передати ситуацію на розгляд МКС. Це дозволяє Суду розпочати розслідування незалежно від того, чи є держава-учасником Статуту. В іншому випадку ініціатива значно ускладнена обмеженнями юрисдикції МКС (це стосується й вимоги

окремого визнання юрисдикції Суду щодо цього злочину серед держав-учасниць й значними темпоральними настановами. Навіть якщо справа ініційована Прокурором, він або вона має спочатку встановити, чи ухвалила РБ ООН рішення про акт агресії, вчинений відповідною державою. Якщо «Рада Безпеки здійснила таке визначення, Прокурор може продовжити розслідування злочину агресії. у разі ж якщо таке визначення не здійснено протягом шести місяців після повідомлення, Прокурор може продовжити розслідування злочину агресії, за умови, що Досудова палата санкціонувала початок розслідування відповідно до процедури, передбаченої ст. 15, та Рада Безпеки не ухвалила іншого рішення відповідно до статті» (ст.15 **ter**). Тобто по суті це створює ситуацію, коли без рішення Ради Безпеки юрисдикція МКС щодо агресії є обмеженою.

Окремо слід зазначити, що відповідно до **ст. 16**, Рада Безпеки має право призупинити розслідування або судовий процес на строк до 12 місяців, якщо вважає, що це необхідно для підтримання міжнародного миру та безпеки. Це положення може використовуватися для політичного впливу на діяльність Суду та блокування розслідувань. Таким чином, роль РБ ООН у провадженні щодо злочину агресії може ставати вирішальною, оскільки вона визначає можливість розслідування, впливає на юрисдикцію МКС та може блокувати або сприяти судовому процесу. Не дивно, що це положення викликає дискусії щодо політичної незалежності міжнародного правосуддя та необхідності реформування механізмів притягнення до відповідальності за злочин агресії

Рада Безпеки ООН спроможна виступати стрижневим елементом у створенні гібридних судів, забезпечуючи їх міжнародну легітимність та підтримку [див. докл. 10]. Вона може ініціювати їх утворення через резолюції або угоди з державами (як це було у випадку Спеціального суду по Сьєрра-Леоне та Спеціального трибуналу по Лівану). Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне є міжнародним кримінальним судом *ad hoc*, метою якого стало переслідування осіб, яких притягають до відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та права Сьєрра-Леоне, що були скоєні на території Сьєрра-Леоне з 30 листопада 1996 р. Суд був створений на основі Угоди між ООН та Урядом Сьєрра-Леоне від 16 січня 2002 р. на виконання Резолюції 1315 (2000) Ради Безпеки ООН [11,12]. Поєднуючи національні та міжнародні елементи, такі суди здатні значно посилити національну судову систему у справі притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів. РБ ООН також може впливати на їх фінансування, юрисдикцію та кадровий склад, забезпечуючи участь міжнародних суддів та прокурорів, що може сприяти підвищенню ефективності міжнародного кримінального правосуддя, боротьбі з безкарністю та досягненню справедливості.

Незважаючи на безпрецедентні повноваження, надані Раді Безпеки ООН Статутом ООН і Римським статутом МКС, її роль у кримінальному правосудді залишається суперечливою через структурні вади та системну політизацію. Право вето п’яти постійних членів РБ ООН фактично спроможне перетворити її участь у кримінальному судочинстві на політичний важіль, а не механізм об’єктивного правосуддя. Це демонструють приклади блокування резолюцій щодо Сирії (вето РФ та Китаю), що ізолювало жертв воєнних злочинів та злочинів проти людяності від міжнародного правосуддя. А відсутність навіть припущення передачі ситуації щодо агресії РФ проти України яскраво демонструє повний параліч системи у справах, де агресором виступає постійний член РБ.

Питання також постають і щодо невідповідності складу РБ сучасним геополітичним реаліям: Африка та Азія, які становлять понад 60% населення планети, не мають постійного представництва, окрім Китаю. Тож перевага по суті євроатлантичного складу постійних членів може породжувати структурну упередженість, особливо у сфері прийняття рішень щодо кримінального переслідування. Навіть успішні приклади реалізації своїх повноважень з боку РБ часто стикаються із проблемами, як от відмова у визнанні юрисдикції МКС (США, Китай), що призводить до підризу авторитету міжнародних кримінальних інституцій. Таке разом із

відсутністю механізмів примусу до співпраці (виконання ордерів) в свою чергу робить санкції та ордери на арешт декларативними. Врешті решт це призводить до формування культури безкарності для держав із існуючим політичним захистом в складі РБ або до сприйняття рішень щодо кримінального переслідування у якості інструментів неокolonіалізму з боку непередставлених у складі регіонів. Подолати дисбаланс між політикою та правосуддям можливо через гуманізацію політики, обмеження чи скасування права вето. (у 2015 році Франція пропонувала обмежити вето щодо рішень, які стосуються розслідувань геноциду, злочинів проти людяності та агресії). Без суттєвих структурних та інституційних змін роль РБ ООН залишатиметься суто формальними у разі відсутності консенсусу «великої п’ятірки».

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об’єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН від 24 жовтня 1945 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 17.05.2025).
2. Resolution S/RES/827 (1993) 25 May 1993. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/827\(1993\)](https://docs.un.org/en/S/RES/827(1993)) (дата звернення: 18.05.2025).
3. Resolution S/RES/955 (1994) 7 March 1996. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/955\(1994\)](https://docs.un.org/en/S/RES/955(1994)) (дата звернення: 17.05.2025).
4. Statute of the International Tribunal for Rwanda on 8 November 1994. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/955\(1994\)](https://docs.un.org/en/S/RES/955(1994)). (дата звернення: 17.05.2025).
5. Statute of the International Tribunal for the former Yugoslavia on 25 May 1993 by Resolution 827. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.
6. Rome Statute of the International Criminal Court 17th day of July 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2025-05/Rome-Statute-EN-2025.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
7. Resolution 1593 (2005) on 31 March 2005. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1593\(2005\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1593(2005)). (дата звернення: 17.05.2025).
8. Resolution 1970 (2011) on 26 February 2011. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1970%20\(2011\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1970%20(2011)). (дата звернення: 19.05.2025).
9. RESOLUTION 1267 (1999) on 15 October 1999. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1267%20\(1999\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1267%20(1999)). (дата звернення: 18.05.2025).
10. Базов О. Правові засади контамінованої моделі міжнародного кримінального правосуддя *Філософські проблеми окремих напрямів правознавства*. 2021. Том 22 (№ 2). С.64-76.
11. Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone, on 16 January 2002. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf> (дата звернення: 17.05.2025).
12. Resolution 1315 (2000) on 14 August 2000. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IJ%20SRES1315.pdf> (дата звернення: 17.05.2025).

Ганісв С.І.,

курсант Донецького державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник: **Туренко О.С.,**

Донецький державний університет

внутрішніх справ

доктор філософських наук, професор

ПОЛІЦІЯ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРУКТУРА

Поліцейські системи різних країн світу відрізняються через політичний устрій, правові традиції і культури та рівень громадянських свобод. Саудівська Аравія є абсолютною монархією, що базує свою правову систему на традиціях шаріатського права.

У цій роботі проводиться розгляд структури та особливості роботи поліції Саудівської Аравії, визначаються головні юридичні та інституційні фактори, що впливають на її діяльність.

Поліція Саудівської Аравії (Shurtat al-Mamlakah al-‘Arabīyah as-Su‘ūdīyah) була заснована у 1930-х роках за правління короля Абдул-Азіза ібн Сауда (1932- 1953 роки правління) в рамках формування централізації влади. До цього функції правоохоронних органів виконували племенні загони та релігійна поліція Мутава.

Організаційна структура поліції Саудівської Аравії

Поліцейська система Саудівської Аравії знаходиться під контролем Міністерства внутрішніх справ і включає такі основні підрозділи: а) загальна служба безпеки (General Security) – забезпечує громадський порядок, дорожню безпеку та боротьбу зі злочинністю; б) релігійна поліція (Mutawa) – відповідає за дотримання ісламських норм моралі в суспільстві [6]; в) спеціальні сили безпеки – займаються боротьбою з тероризмом та захистом стратегічних об’єктів; г)

прикордонна служба – відповідає за контроль кордонів країни; д) таємна поліція (Махабіт) – здійснює контррозвідувальну діяльність та боротьбу з антиурядовими рухами [4; 6].

Головні фактори, що впливають на діяльність поліції:

а) Шаріатське право – поліція Саудівської Аравії керується ісламськими законами; б) централізація влади – поліція повністю підконтрольна монарху та уряду; в) роль релігії – значна частина правоохоронних функцій виконується релігійною поліцією, яка контролює дотримання ісламських обов’язків у повсякденному житті громадян [2; 3]; г) обмежена роль жінок у поліції – лише з 2018 року жінкам дозволили працювати у певних поліцейських структурах (Генеральна дирекція паспортів (Jawazat) , Генеральна дирекція громадської безпеки, Служба прикордонної охорони, Прокуратура, Дорожня поліція та інспекція) [5].

Функції та методи роботи поліції:

а) контроль за суспільною поведінкою – поліція слідкує за дотриманням ісламських норм (наприклад, заборона змішаних компаній чоловіків і жінок, обов’язковий дрес код); б) боротьба з опозицією – поліція активно переслідує будь-які прояви політичної опозиції або протестів; в) жорсткий контроль над інформацією – поліція відстежує діяльність ЗМІ та інтернет-простору.

Взаємодія поліції з населенням в сучасній системі правопорядку включає використання штучного інтелекту, систем відеоспостереження, розпізнавання облич для контролю громадських зібрань, дорожнього руху та в боротьбі зі злочинністю.

В Саудівській Аравії система Міністерства внутрішніх справ має повну закритість по таким причинам: а) ключові посади займають представники династії Аль Сауд; б) обмеження доступу до інформації (бюджет та структура МВС не розголошуються); в) контроль

комунікацій (незалежні ЗМІ відсутні, статистика злочинності закрыта); г) жорсткі антитерористичні заходи (значні повноваження поліції щодо стеження і затримань).

Міністерства внутрішніх справ Саудівської Аравії співпрацює із США, Великою Британією та ОАЕ у сфері безпеки, проте внутрішні механізми контролю залишаються закритими для міжнародних організацій.

Велика увага в Саудівській Аравії приділяється підготовці фахівців для сектору безпеки і оборони.

Основні принципи підготовки:

Модернізація навчання: а) використання штучного інтелекту, дронів, кібербезпеки; б) адаптація програм до сучасних бойових умов.

Комплексний підхід: а) інтеграція військової, поліцейської та антитерористичної підготовки; б) співпраця з міжнародними партнерами (США, НАТО).

Орієнтація на бойовий досвід: а) аналіз війни в Ємені, антитерористичних операцій; б) реальні сценарії підготовки спецпідрозділів.

На території країни діють навчальні заклади та тренувальні центри: Коледж безпеки імені короля Фахда (KFSC) (підготовка офіцерів поліції,

контртерористичні програми); Національна академія оборони (військове командування, стратегічне планування); Університет Наїфа арабських наук про безпеку (NAUSS) (кібербезпека, кримінальне правосуддя); Центри спецпідготовки (навчання елітних підрозділів, ведення міських боїв).

Основними напрямками підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони є: а) бойова підготовка (міський бій, антитерористичні операції, тактичні

навчання); б) кібербезпека (захист критичної інфраструктури, інформаційна війна); в) контртероризм (ідентифікація загроз, спецоперації зі звільнення заручників); г) громадська безпека (реагування на масові заворушення, надзвичайні ситуації); д) міжнародна військова дипломатія (стратегічне партнерство, вивчення іноземних мов).

Міністерство внутрішніх справ Саудівської Аравії вбачає перспективи розвитку в: а) посиленні навчальних програм з кібербезпеки; б) використанні ШІ та великих даних у правоохоронній діяльності; в) розширенні співпраці з міжнародними військовими академіями; г) впровадженні безпілотних систем у військових операціях.

Ефективність поліції Саудівської Аравії Позитивні риси: а) високий рівень безпеки: Саудівська Аравія вважається однією з найбезпечніших країн регіону. Це пов’язано з активною роботою сил безпеки, особливо у боротьбі з тероризмом;

б) інвестиції у технології: влада впроваджує системи відеоспостереження, штучного інтелекту та біометричної ідентифікації для контролю правопорядку;

в) централізоване управління: служби безпеки мають чітку ієрархію, що дозволяє швидко реагувати на загрози.

Критика: а) обмеження громадянських прав: поліція часто критикується за надмірне застосування сили, особливо під час протестів або щодо правозахисників; б) непрозорість: відсутність незалежного контролю або механізмів скарг ускладнює можливість притягнення поліції до відповідальності.

Взаємовідношення громадян і поліції особливості: а) високий рівень поваги до влади: через релігійно-культурну традицію, більшість громадян демонструють повагу до поліції та уникання конфлікту; б) страх перед репресіями: через суворі покарання, включаючи ув’язнення за «непокору» або «образу авторитету», громадяни рідко відкрито критикують поліцію; в) зміни серед молоді: з поширенням інтернету й реформами останніх років (Візія 2030), молодь більше прагне до відкритості, що може викликати нові виклики у відносинах із поліцією.

Висновок. Поліцейська система Саудівської Аравії є унікальним прикладом поєднання традиційних релігійних принципів Шаріату з сучасними технологіями безпеки в умовах абсолютної монархії. Її формування тісно пов’язане з централізацією влади та потребою

контролювати різноманітне населення великої території. Система правоохоронних органів побудована на принципах суворої ієрархії, централізованого управління та підпорядкування монарху, що визначає її головні особливості.

Правоохоронні органи активно використовують сучасні технології — штучний інтелект, системи відеоспостереження та розпізнавання облич, що дозволяє підвищувати ефективність контролю за громадським порядком. Водночас поліція Саудівської Аравії функціонує в умовах надзвичайної закритості.

Саудівська Аравія інвестує значні ресурси у підготовку кадрів для сил безпеки, модернізуючи навчальні програми та інтегруючи новітні технології та бойовий досвід у сферу безпеки й оборони. Співпраця із західними партнерами дозволяє країні зміцнювати свій сектор безпеки, проте в плані дотримання прав людини й свобод існує суттєва міжнародна критика.

Попри високу ефективність у боротьбі з тероризмом і підтриманні громадського порядку, система зазнає критики через обмеження основних прав громадян, жорстке придушення інакомислення та відсутність незалежного моніторингу діяльності поліції. Більшість громадян демонструють повагу до поліції, однак це часто супроводжується страхом перед можливими репресіями, що обмежує можливість відкритого діалогу між владою і суспільством.

У контексті соціальних змін, ініційованих стратегією “Візія 2030”, зростаюча відкритість молодого покоління може стати як викликом, так і можливістю для реформування системи правопорядку. Проте станом на сьогодні поліція Саудівської Аравії залишається потужним, технологічно розвиненим, але закритим інструментом підтримки монархічного режиму і контролю за суспільством

Список використаних джерел:

1. Міністерство внутрішніх справ (Саудівська Аравія)
URL: [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_Interior_\(Saudi_Arabia\)?utm_source=chatgpt.com](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_Interior_(Saudi_Arabia)?utm_source=chatgpt.com)
2. Що таке Іслам? URL: . URL: <https://www.islam.ua/uk/znannya/shcho-take-islam/>. (Дата звернення 23.05.2025)
3. Ісламське право. URL: <https://biblioteka.islam.ua/literatura/knigi/muhtasar-po-mazhabu-imama-ash-shafi-i-na-ukrainskom/>. (Дата звернення 23.05.2025)
4. . Саудівська Аравія: закони і покарання. URL: <https://uaeu.top/tsikave/sauidivska-araviya-zakoni-i-pokarannya.amp.html>. (Дата звернення 23.05.2025)
5. Робота жінок в структурах. URL: <https://www.khaleejtimes.com/world/mena/saudi-arabia-opens-security-jobs-to-women>. (Дата звернення 23.05.2025)
6. Релігійна Поліція. URL: <https://religions.unian.ua/religionsworld/1998729-u-sauidivskiy-araviji-vidnovlyat-povnovajennya-religiynoji-politsiji.html>. (Дата звернення 23.05.2025)

Гарницька А.О., здобувач вищої освіти
Національного юридичного
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: Тимофєєв А.О., старший викладач
Національного юридичного
імені Ярослава Мудрого

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМАТИКА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Колабораціонізм, як соціально-правове явище, це система відносин між індивідом, зазвичай громадянином окупованої держави, та державою-окупантом. Цей термін, що походить від французького "collaboration" (співпраця), позначає добровільну та

цілеспрямовану взаємодію з окупаційною владою, спрямовану на надання їй всебічної підтримки [1]. Історично, явище колабораціонізму набуло широкого поширення під час Другої світової війни. Зокрема, режим Віші у Франції на чолі з Філіпом Петеном демонстрував відкриту підтримку нацистської Німеччини, закликаючи до співпраці з окупаційною адміністрацією [2].

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році актуалізувало необхідність адаптації національного кримінального законодавства до нових реалій. З метою ефективної протидії колабораційній діяльності, Верховна Рада України прийняла Закон № 2108-IX від 03.03.2022, яким було введено статтю 111-1 "Колабораційна діяльність" до Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Ключові елементи колабораційної діяльності, визначені статтею 111-1 КК України:

- публічне заперечення збройної агресії проти України та тимчасової окупації її території;
- публічні заклики до підтримки держави-агресора, її збройних формувань та окупаційної адміністрації;
- співпраця з державою-агресором, її збройними формуваннями та окупаційною адміністрацією;
- добровільне зайняття посад в окупаційних органах влади;
- організація та участь у незаконних виборах/референдумах на тимчасово окупованих територіях;
- пропаганда в освітніх закладах, спрямована на підтримку агресії та впровадження освітніх стандартів держави-агресора;
- організація та проведення політичних заходів, інформаційна діяльність у співпраці з державою-агресором, тощо [3].

У контексті міжнародного правового дискурсу, термін "колабораційна діяльність" не має чітко артикульованого визначення як окремий склад злочину. Проте, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, зокрема стаття 50, містить положення, що регулюють відносини між окупаційною державою та особами, які перебувають під захистом. Стаття 50 Конвенції встановлює обмеження на примус осіб, які перебувають під захистом, до служби в збройних чи допоміжних силах окупаційної держави, а також забороняє будь-який тиск чи пропаганду, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу. Крім того, конвенція обмежує можливості окупаційної держави щодо примусового залучення осіб, які перебувають під захистом, до праці, встановлюючи вікові обмеження та вимоги щодо характеру роботи. Зокрема, окупаційна держава може залучати осіб, які перебувають під захистом, до праці лише в межах окупованої території, на їхніх звичайних місцях роботи, за умови належної оплати праці та відповідності її фізичним та інтелектуальним можливостям працівників. При цьому, примусове залучення до праці не повинно призводити до участі працівників в організаціях військового або напіввійськового характеру. Отже, IV Женевська конвенція встановлює певні обмеження на співпрацю осіб, які перебувають під захистом, з окупаційною державою [4].

Стаття 147 IV Женевської конвенції визначає серйозні порушення, що підлягають кримінальному переслідуванню, а саме: умисне вбивство, катування, нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, навмисне заподіяння тяжких страждань, серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю, незаконну депортацію чи переміщення, незаконне ув'язнення, примус до служби у збройних силах ворожої держави, навмисне позбавлення права на справедливий і належний судовий розгляд, взяття заручників, широкомасштабне знищення та привласнення майна, що не виправдане військовою необхідністю та здійснюється незаконно і безцільно, вчинені проти осіб або майна, які перебувають під захистом цієї конвенції. У контексті розглянутих порушень колабораційна діяльність не кваліфікується як таке порушення.

У національному законодавстві України, зокрема у статті 111-1 КК України, встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Однак, при застосуванні цієї статті необхідно проводити диференціацію між простою співпрацею, спрямованою на забезпечення життєдіяльності на окупованій території, та діями, що мають добровільний характер і здійснюються з метою підтримки окупаційної влади. Іншими словами, продовження виконання особою своїх трудових обов’язків на робочому місці після окупації з метою підтримання життєдіяльності на відповідній території та забезпечення власних потреб і потреб сім’ї не має кваліфікуватись як кримінальне правопорушення. Водночас, залишається дискусійним питання щодо суспільної шкоди, спричиненої такими діями, оскільки, попри спрямованість на задоволення потреб місцевого населення, вони також сприяють функціонуванню окупаційної адміністрації.

Стаття 51 IV Женевської конвенції встановлює принцип збереження, наскільки це можливо, звичайного місця роботи для осіб, які перебувають під захистом. Проте, в Україні відомі випадки, коли стосовно педагогів здійснювалось кримінальне переслідування за те, що вони продовжували працювати у школах, тим самим сприяючи впровадженню освітніх стандартів держави-агресора. Варто зазначити, що педагогічний склад не має відповідних владних повноважень для цього – це є прерогативою керівництва навчальних закладів.

При кваліфікації колабораційної діяльності необхідно враховувати суб’єктивну сторону складу злочину, зокрема умисел особи, та об’єктивні ознаки, що характеризують добровільність дій. Важливим є розмежування суспільної шкоди, завданої діями особи, та її прямого умислу на надання допомоги державі-агресору. IV Женевська конвенція передбачає право окупаційної влади на залучення осіб до праці, проте не містить норм, що б забезпечували їх імунітет від кримінальної відповідальності в майбутньому. Отже, необхідний індивідуалізований підхід до кожного випадку, що виключає притягнення до відповідальності на підставі лише формальних критеріїв, та зосереджує увагу на аналізі конкретних дій, вчинених особою.

Список використаних джерел:

1. Засць О.М. Юридична характеристика дефініції колаборація // Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 45-46. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/4596> (дата звернення: 03.04.2025).
2. Бадида А. Колабораціонізм у Франції 1940-1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України? // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 72(1). С. 1-16. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/266635/262620> (дата звернення: 03.04.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.04.2025).
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Міжнародний договір від 06.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення: 09.04.2025).

Губіліт Д.М.,

здобувачка вищої освіти

Національної академії Служби безпеки України

Науковий керівник: **Серватюк Л.В.,**

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

Національної академії Служби безпеки України,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це сукупність норм і принципів, спрямованих на регулювання поведінки сторін у збройних конфліктах. Його головною метою є гуманізація ведення військових дій, захист цивільного населення та осіб, які вибули зі складу збройних сил. Завдання та функції МГП відіграють важливу роль у правовому аналізі російської збройної агресії проти України.

Збройна агресія російської федерації проти України у 2014 році та ескалація конфлікту у 2022 році, має ознаки міжнародного збройного конфлікту відповідно до статті 2 загальної частини Женевських конвенцій. Це накладає обов’язок на обидві сторони дотримуватися норм МГП незалежно від визнання конфлікту іншими суб’єктами міжнародного права [1].

Війна російської федерації проти України завдала руйнівного удару по мирному населенню і стала однією з найбільших гуманітарних катастроф у сучасному світі. Систематичні порушення МГП, такі як обстріли житлових районів, руйнування лікарень і шкіл, депортація цивільних осіб, застосування забороненого озброєння, неприпустиме поводження з військовополоненими, свідчать про масштаби російських злочинів і потребують міжнародного розслідування та покарання.

МГП базується на основоположних принципах, серед яких принцип гуманності, розрізнення, пропорційності та обережності. Норми МГП призначені гуманізувати засоби й методи ведення війни. Зміст і призначення норми можна усвідомити лише з урахуванням відповідного принципу. Воно є компромісом між двома основоположними, але й різноспрямованими принципами: принципом гуманності та принципом військової необхідності. Застосування норм МГП можливе лише в тій мірі, в якій досягнуто баланс між ними. У кожній нормі МГП закладено компроміс між військовою необхідністю і гуманністю, тобто норми міжнародного гуманітарного права становлять мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися під час ведення будь-якого збройного конфлікту [2, 3 с. 19].

Принцип гуманності передбачає гуманне ставлення до осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у збройному конфлікті, зокрема, поранених, хворих, військовополонених та цивільного населення. В ході агресії, росія демонструє регулярне порушення даного принципу. Насамперед, про це свідчать публікації самих росіян на просторах інтернету, які розкривають деталі жорстокого поводження з українськими військовополоненими. З даних джерел очевидно, що українські військові зазнають численних катувань та принижень, що суперечать нормам Женевської конвенції про поводження з військовополоненими.

За принципом розрізнення сторони конфлікту повинні розрізняти між комбатантами та цивільними особами та атакувати лише комбатантів та військові об’єкти. Він закріплений у статті 48 Додаткового Протоколу I та нормі 1-10 звичаєвого МГП. Принцип розрізнення вимагає від сторін збройного конфлікту завжди розрізняти цивільних осіб і цивільні об’єкти, з одного боку, та комбатантів (бійців) і воєнні цілі, з іншого. Сторона збройного конфлікту може нападати тільки на комбатантів (бійців) або воєнні цілі. Цей принцип покликаний захищати цивільне населення та цивільні об’єкти від збройних нападів. Виняток: цивільні особи, які безпосередньо беруть участь у воєнних діях (п. 3 ст.51 ДП I ЖК (1949)). Однак, російські військові, здійснюючи безперервні ракетні атаки на об’єкти цивільної

інфраструктури, напади на цивільне населення та застосування заборонених видів зброї, нехтують даними правилами [4, с. 52].

За умови, якщо випадкового заподіяння шкоди цивільному населенню чи цивільним об’єктам попередити неможливо, то сторони повинні керуватися принципом пропорційності. Суть принципу пропорційності полягає в тому, що здобута в результаті нападу військова перевага повинна переважати нанесену шкоду, яку ймовірно буде завдано цивільним особам та об’єктам. Важливим елементом є те, що мова йде не про цілеспрямований напад на цивільних осіб чи об’єктів, а йдеться про ризик випадкової не цілеспрямованої шкоди. Якщо шкода цивільним об’єктам чи особам в наслідок нападу завдається чи може завдатися є надмірною порівнюючи з військовою перевагою, то напад заборонено. Проте, РФ завдаючи численних ударів у Маріуполі, Донецьку, Луганську, Бучі, Гостомелі грубо порушила цей принцип, створивши гуманітарну катастрофу. У даному випадку було недотримано і принципу обережності, адже військові повинні обирати такі засоби і методи ведення бойових дій, які завдають мінімальної шкоди цивільному населенню [5].

Також, російська федерація систематично грубо порушує правила поводження з військовополоненими, які визначені Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими 1949 року, а саме статтях 13, 14, 17 та 26 цієї Конвенції, які забороняють катування, жорстоке поводження, приниження гідності, відмову в медичній допомозі та використання полонених у пропагандистських цілях. З перехоплених Службою безпеки України телефонних розмов мешканців зі своїми близькими чи з розповідями обміняних військовослужбовців зафіксовано, як російські військові катують та знущаються з полонених [6].

Окремо необхідно зазначити й те, що російські військові використовують заборонену зброю. російська федерація застосовує касетні боєприпаси, які мають невибірккову дію, з першого дня повномасштабного вторгнення. Так, наприклад, 24 лютого 2022 року для ураження Центральної міської лікарні міста Вугледар росія використала балістичну ракету серії 9М79 «Точка» з касетною боеголовкою 9Н123. Використання Росією касетної боеголовки, яка містила 50 суббоєприпасів, а отже мала невибірккову дію, призвело до загибелі чотирьох та поранення 10 цивільних осіб, пошкодження будівлі лікарні, автомобіля швидкої допомоги та цивільних автомобілей [7].

Крім того, забороненими є методи використання «звичайної» зброї, які характеризуються невибіркковістю. Найпоширенішим з них, до якого постійно вдаються російські збройні сили, є застосування реактивних систем залпового вогню для ураження цілей у населених пунктах. Так, 20 травня 2022 року російські окупанти з реактивних систем залпового вогню «Смерч», «Ураган» та «Град» обстріляли Київський район Харкова, Салтівку, Олексіївку [8].

Збройні сили російської федерації також застосовують запалювальні боєприпаси на території ведення бойових дій. Так, 14 травня 2022 року росія вкотре вчинила атаки на захисників міста Маріуполя, які утримували позиції на території ПрАТ «МК Азовсталь», застосувавши запалювальні снаряди з термітними шарами. Правоохоронні органи України розпочали досудове розслідування в кримінальному провадженні за цим фактом [9].

Частина 3 статті 35 Додаткового Протоколу I забороняє застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть масштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу. Аналогічна заборона міститься в нормі 45 звичаєвого міжнародного гуманітарного права. російська федерація порушує і ці заборони. Лише за три місяці війни вже повідомило про численні злочини росії проти довкілля, серед яких: 1 500 фактів знищення екосистем, 254 зафіксованих випадки екоциду, численні напади на інфраструктурні та промислові об’єкти тощо. Крім того, з початку повномасштабного вторгнення існують загрози ядерній та радіаційній безпеці. Станом на сьогодні Запорізька АЕС продовжує перебувати в окупації під контролем російських військових, що становить загрозу радіаційній безпеці [10]. Як бачимо, є достатні підстави стверджувати, що у війні проти України російська федерація широко та систематично застосовує засоби та методи, які є забороненими за всіма трьома названими вище критеріями.

Поза увагою росіян не залишається і культурна спадщина України, яка від початку повномасштабного вторгнення зазнає регулярних атак. Крім систематичного знищення культурної спадщини, росія неодноразово вдається до ще одного злочину – крадіжки культурних цінностей. Відомо, що багато археологічних пам’яток, викрадених з українських музеїв згодом з’являються на чорних ринках [11]. Такі військові дії країни агресора, спрямовані на знищення культурних цінностей, ЮНЕСКО неодноразово офіційно засуджувала та наголошувала, що за міжнародним правом умисне знищення культурних об’єктів може розцінюватися як воєнний злочин.

Важливим етапом у цій війні є фіксація злочинів, скоєних російською федерацією під час збройної агресії проти України. Серед яких найважливішими є свідчення очевидців, візуальні докази у вигляді фотографій і відео, аналіз ракетних і артилерійських ударів, супутникові зображення. Адже саме від цього залежить відповідальність держави – агресора за всі скоєні воєнні злочини.

Міжнародні організації, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), національні органи, зокрема Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, беруть активну участь у зборі доказів щодо злочинів. МКС самостійно проводить власні розслідування та співпрацює з українськими правоохоронними органами для збору доказів здійснених правопорушень [12]. Часто відповідні національні та міжнародні органи під час процесу фіксації та документування злочинів зіштовхуються з різноманітними проблемами через безперервні атаки та обстріли російських військових, що обмежують доступ до місць злочину і створюють ризики для безпеки гуманітарних працівників і свідків, що ускладнює збір доказів. Незважаючи на це, міжнародні організації наполегливо намагаються зібрати якнайбільше надійних доказів, щоб запобігти уникненню покарань росією.

Отже, у контексті збройної агресії російської федерації проти України МГП виступає не лише юридичним, але й моральним фундаментом міжнародної безпеки. Ефективне застосування його норм є критично важливим як для захисту жертв конфлікту, так і для формування прецедентів відповідальності за грубі порушення міжнародного права. Реалії сучасних збройних конфліктів підкреслюють необхідність дотримання правових норм, які регулюють ведення військових дій та захист цивільного населення, а також посилення міжнародного тиску на росію з метою припинення збройної агресії та забезпечення дотримання нею норм МГП.

Список використаних джерел:

1. Женевські Конвенції 1949 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення 10.05.2025).
2. Андрєєв В.В. Принципи війни за міжнародним гуманітарним правом. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/110.pdf> (дата звернення 10.05.2025).
3. М. Ельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: МКЧХ, 2020. 396с. URL-адреса: <http://surl.li/ejbpc> (дата звернення 10.05.2025).
4. Міжнародне гуманітарне право. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/12/IHL_Answers_to_your_questions_Ukr_web.pdf (дата звернення 10.05.2025).
5. Наукова публікація Олексія Цельєва, експерта Центру дослідження верховенства права Національного університету «Києво-Могилянська академія», та Христини Бідонько, студентка «Києво-Могилянської академії» URL: <https://law-in-war.org/prynczypy-vijny-zamizhnarodnym-gumanitarnym-pravom/> (дата звернення 10.05.2025).
6. Новини. Служба безпеки України. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny> (дата звернення 10.05.2025).

7. Ukraine: Russian Cluster Munition Hits Hospital. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/02/25/ukraine-russian-cluster-munition-hits-hospital> (дата звернення 10.05.2025).
8. Телеграм канал. URL: <https://t.me/synergubov/3221> (дата звернення 10.05.2025).
9. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. [Використання заборонених запалювальних снарядів проти захисників Маріуполя з «Азовсталі» - розпочато розслідування](#). URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/> (дата звернення 10.05.2025).
10. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/> (дата звернення 10.05.2025).
11. Катерина Іванова Викрадені Росією артефакти культурної спадщини помічено на міжнародному чорному ринку. URL: https://glavcom.ua/country/culture/vikradeni-rosijeju-artefakti-kulturnoji-spadshchini-pomicheno-na-mizhnarodnomu-chornomu-rinku-1024446.html#google_vignette. (дата звернення 10.05.2025).
12. Катерина Шимкевич Співпраця України з МКС: що може міжнародне правосуддя? URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/spivpratsya-ukrayiny-z-mks-shho-mozhe-mizhnarodne-pravosuddya/> (дата звернення 10.05.2025).

Довгаль А.С.,
здобувачка вищої освіти
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка почалася ще у 2014 році і з 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення, знову поставила на порядок денний питання ефективності дотримання міжнародно-правових гарантій щодо захисту мирного населення. В умовах відкритого збройного конфлікту, коли бойові дії охоплюють усе більше територій, а насильство стає частиною повсякденності, саме цивільні особи залишаються найбільш вразливою стороною. І це — попри те, що міжнародне гуманітарне право (МГП) давно створило цілу систему норм, покликаних обмежити вплив війни на тих, хто безпосередньо не бере участі в бойових діях.

Серед основоположних міжнародних актів, які регулюють ці питання, слід назвати Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни 1949 року, а також Додаткові протоколи I і II 1977 року. У їхніх положеннях закріплено заборону на атаки по цивільних об’єктах, вимогу поважати гідність та життя мирних людей, а також забезпечувати їм допомогу й захист у найскладніших умовах. В українських реаліях ці міжнародні норми доповнюються положеннями внутрішнього законодавства — передусім Законом «Про правовий режим воєнного стану» та Кодексом цивільного захисту України, які визначають порядок дій держави у разі збройної агресії.

Визначення «цивільної особи», закріплене у статті 50 Додаткового протоколу I, здається на перший погляд однозначним — це всі, хто не є комбатантом. Але на практиці все складніше. Сучасна війна стирає межу між «військовим» і «цивільним»: ті, хто допомагає з логістикою, транспортуванням чи інформаційною підтримкою, не завжди мають захист, який гарантує їм право. Це створює простір для зловживань і вимагає більш ретельної правової оцінки.

Окрема загроза — удари по критично важливій інфраструктурі: енергетичних об’єктах, водогонях, лікарнях, засобах зв’язку. Руїнування таких цілей — це не лише порушення

стратегічного балансу, а й пряма небезпека для тисяч людей. Без світла, тепла, води чи медичної допомоги міста залишаються беззахисними. Стаття 57 Протоколу I прямо зобов’язує сторони вживати усіх необхідних заходів для запобігання шкоді мирному населенню — але на практиці ці вимоги часто залишаються лише на папері.

Найбільше обурення викликають удари по об’єктах, що користуються особливим захистом: школах, пологових будинках, медичних установах. Трагічні події в Маріуполі, Краматорську й багатьох інших містах стали символом безкарного порушення гуманітарного права. Такі дії не лише суперечать Женевським конвенціям, а й можуть мати ознаки воєнних злочинів, які вимагають ретельного міжнародного розслідування.

Не менш складним є питання безпечної евакуації цивільного населення з територій, де точаться бої. Попри те, що МГП передбачає можливість створення гуманітарних коридорів, їх реальне функціонування залежить від доброї волі сторін. На жаль, досвід України показав, що домовленості часто ігноруються, а трагічні випадки обстрілів евакуаційних колон стали болючим свідченням цього.

Ситуація ще більше ускладнюється, коли бойові дії точаться у щільно заселених районах. Там, де військові й цивільні об’єкти знаходяться поруч, межа між ними стає практично невидимою. Люди в таких умовах живуть у постійному страху. У справі *Isayeva v. Russia* Європейський суд з прав людини прямо вказав, що застосування важкого озброєння у населеному пункті без евакуації та попередження — це порушення основ гуманітарного права. Висновки Суду не залишають простору для виправдань: обов’язок держави — робити все, аби мінімізувати загрозу для мирних мешканців.

У цьому зв’язку критично важливими є положення статті 57 Додаткового протоколу I, які передбачають перевірку кожної цілі, оцінку можливих наслідків для цивільних та обов’язок відмовитися від атаки, якщо її наслідки можуть бути непропорційними. Такі норми особливо актуальні у ситуаціях, коли бойові дії відбуваються просто біля житлових масивів. Один необачний або технічно неточний удар — і на кону життя десятків, а то й сотень людей, які не мають жодного стосунку до збройного протистояння.

До того ж стаття 13 Додаткового протоколу II наголошує: навіть у разі внутрішніх конфліктів недопустимими є напади на цивільне населення та невоєнні об’єкти. Для України, яка водночас має справу з зовнішньою агресією і внутрішньою нестабільністю, ця норма є надзвичайно актуальною. Її ігнорування не лише підриває довіру до міжнародного права, а й прямо впливає на загострення гуманітарної ситуації.

На рівні національного законодавства також передбачено комплекс заходів, спрямованих на захист цивільного населення у воєнних умовах. Кодекс цивільного захисту України (зокрема його стаття 4) визначає порядок евакуації, розміщення постраждалих та надання їм першочергової допомоги. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» надає державі необхідні повноваження для тимчасового обмеження деяких прав громадян, якщо це потрібно для гарантування їхньої безпеки (статті 8 і 11). В умовах війни такі інструменти дозволяють оперативно реагувати на виклики, пов’язані з захистом мирного населення.

Варто також наголосити на важливості фіксації та документування воєнних злочинів. Цей процес є надзвичайно складним, особливо на тимчасово окупованих територіях, де немає вільного доступу до доказів, а бойові дії тривають. Проте Україна не припиняє зусиль у цьому напрямі: співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, удосконалює національні слідчі органи, а також залучає міжнародних фахівців до збору доказової бази. Це не просто юридична процедура, а крок до справедливості, яка, хоч і не може повернути втрачене, принаймні встановлює відповідальність за скоєне.

У підсумку можна сказати, що хоча система міжнародного і національного права щодо захисту цивільного населення є досить чіткою, практика доводить, що її дотримання часто залишається під загрозою. Щоб змінити цю ситуацію, потрібна злагоджена робота державних інституцій і міжнародної спільноти. Контроль за виконанням норм МГП, вдосконалення

механізмів евакуації, своєчасне реагування на атаки по цивільних об’єктах і притягнення винних до відповідальності — ось те, що може зробити гуманітарне право не просто набором декларацій, а реальним щитом для тих, хто найбільше потребує захисту в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [Електронний ресурс]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text - Назва з екрана. – Дата звернення: 10.05.2025.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text - Назва з екрана. – Дата звернення: 10.05.2025.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text - Назва з екрана. – Дата звернення: 10.05.2025.
4. Кодекс цивільного захисту населення України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.05.2025.
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.05.2025.

Журавель Т.В.

студент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Журавель Н.В.

студентка Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) є ключовим інструментом регулювання збройних конфліктів, спрямованим на захист мирного населення, поранених, полонених та інших осіб, які не беруть участі у бойових діях. Основи МГП закладені в Женевських конвенціях 1949 року та додаткових протоколах 1977 року [1], які Україна ратифікувала ще у 1990-х роках. Однак із початком збройного конфлікту на сході України у 2014 році та його ескалацією у 2022 році через повномасштабне вторгнення російської федерації, імплементація норм МГП зіткнулася з серйозними викликами. Ці проблеми стосуються як законодавчої основи, так і практичного використання міжнародних норм у національному розрізі. Метою цієї тези є аналіз основних перешкод на шляху імплементації МГП в Україні та пошук можливих шляхів їх подолання. Актуальність теми пояснюється триваючим конфліктом і необхідністю вдосконалення правових механізмів для захисту жертв війни.

Недостатня адаптація норм МГП до національного законодавства України. Однією з головних проблем є те, що норми МГП недостатньо повно інтегровані в українське законодавство, що створює прогалини у правовому регулюванні збройного конфлікту. Хоча Україна є стороною ключових міжнародних договорів, національні закони не завжди відповідають їхнім вимогам, особливо в частині визначення та покарання воєнних злочинів.

До прикладу, Стаття 438 Кримінального кодексу України ("Порушення законів та звичаїв війни") [2]. Ця стаття хоч і описує загалом порушення законів та звичаїв війни, але є надто загальною і не деталізує конкретні діяння, які підпадають під військові злочини згідно з МГП, що може ускладнювати її застосування для притягнення до відповідальності за окремі серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Також, відсутня належна гармонізація національного законодавства з вимогами Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) [3], який Україна досі не ратифікувала, що також створює певні правові складності.

Обмежений доступ до окупованих територій суттєво ускладнює практичне застосування норм міжнародного гуманітарного права в Україні. Через тимчасову окупацію частини території, включаючи Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей, держава стикається з неможливістю повноцінно реалізовувати положення МГП, особливо в контексті спостереження й документування порушень, таких як обстріли цивільних об’єктів та незаконне утримання осіб. Це також перешкоджає забезпеченню гуманітарною допомогою населення на окупованих територіях відповідно до вимог Женевських конвенцій [1]. Крім того, логістичні та безпекові проблеми створюють значні труднощі для ефективної координації між національними органами влади та міжнародними організаціями у питаннях дотримання та застосування МГП на цих територіях.

Також однією з перешкод є недостатня обізнаність правоохоронних органів і суддів із нормами міжнародного гуманітарного права для його ефективного застосування в Україні. Низький рівень підготовки працівників правоохоронної та судової систем у питаннях міжнародного права призводить до помилок у кваліфікації злочинів та ускладнює судові процеси. Це проявляється у відсутності систематичних тренінгів, брифінгів, навчань для слідчих і прокурорів з питань МГП, у невеликій кількості судових справ, пов’язаних із воєнними злочинами, що часто зумовлено нерозумінням специфіки їх кваліфікації, а також у випадках неправильного застосування норм Кримінального кодексу України замість відповідних міжнародних стандартів у справах про порушення МГП.

Проблеми імплементації МГП в Україні проявляються на практиці. Одним із прикладів є систематичні обстріли цивільних об’єктів, що прямо порушує статтю 52 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій [1]. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році в Україні загинуло понад 10 000 мирних осіб, а десятки тисяч отримали поранення [5]. Такі дії свідчать про невідповідність практики сторін конфлікту нормам МГП, а також про неспроможність України повною мірою задокументувати ці порушення через неможливість потрапити на окуповані території.

Також яскравий приклад – це складнощі з розслідуванням військових злочинів. У 2022 році в місті Буча Київської області після звільнення було виявлено масові поховання мирних осіб із слідами катувань і страт. Хоча ці дії можуть кваліфікуватися як військові злочини за МГП, українські слідчі зіткнулися з проблемами збору доказів та інформації через руйнування інфраструктури та неможливість доступу до свідків на окупованих територіях. У результаті значна частина справ залишається нерозглянутою, а винні – непокараними.

МКЧХ, зі своєї сторони, намагається допомагати Україні в реалізації МГП. Організація забезпечує гуманітарну підтримку, їздить на місця утримання полонених і проводить інформаційні кампанії [4]. Проте її зусилля обмежені через небезпеку та недостатню координацію з українськими органами влади. Ці приклади демонструють, що без системних змін імплементація МГП залишатиметься неефективною.

Саме аналіз проблем імплементації норм МГП в Україні демонструє, що їх вирішення потребує тільки комплексного підходу. По-перше, важливо вдосконалити національне законодавство. Внесення змін до Кримінального кодексу України [2] із чітким визначенням військових злочинів і гармонізацією з нормами МГП допоможе усунути правову невизначеність і підвищити ефективність судового переслідування.

По-друге, для подолання проблеми з доступом до окупованих територій слід залучати сучасні технології, такі як супутникові знімки та дрони, для документування порушень. Це дозволить збирати докази навіть у тих регіонах, куди фізично не можуть дістатися слідчі.

По-третє, підвищення кваліфікації правоохоронців і суддів є вкрай важливим. Організація регулярних тренінгів, навчань та брифінгів із залученням міжнародних експертів, наприклад, від МКЧХ чи ООН, допомагатиме кращому розумінню МГП і правильному застосуванню його норм у судовій практиці.

Нарешті, Україна має поглибити співпрацю з міжнародними інституціями. Повна ратифікація Римського статуту [3] та передача складних справ до МКС дадуть можливість притягувати до відповідальності тих осіб, хто скоїв тяжкі порушення МГП, навіть за межами національної юрисдикції. Крім того, посилення партнерства з МКЧХ покращить доступ до гуманітарної допомоги та моніторингу умов у зоні конфлікту.

Лише комплексне впровадження всіх цих заходів сприятиме ефективнішій імплементації МГП в Україні, захисту прав жертв війни та зміцненню верховенства права в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року: Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 30.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.04.2025).
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 30.04.2025).
4. Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста. URL: <https://www.icrc.org> (дата звернення: 29.04.2025).
5. Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію з правами людини в Україні. URL: <https://www.ohchr.org> (дата звернення: 29.04.2025).

Куцмус М.С., курсант

Національної академії Служби безпеки України

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У ВРЕГУЛЮВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ: STATE OF ART ТА НОВІТНІ ВИКЛИКИ

Історія людської цивілізації перманентно характеризується існуванням військових конфліктів. За весь час існування людства було лише декілька коротких періодів, протягом яких ніде в світі не відбувалось збройних конфліктів, що не виключає можливості втрати або неналежної фіксації даних про них. Незважаючи на прогрес у суспільному розвитку, війна не змінюється за своєю сутністю, змінюються лише засоби, технології, методи її ведення та учасники, їх інтереси та мотиви. Разом з тим змінились й парадигми існування суспільства. Людство здійснило стрімкі еволюційні кроки від первісних общин та звичаєвого права до сучасних держав з кодифікованими законами. Відтак, кровопролиття перестало бути пріоритетним шляхом вирішення спірних питань між сторонами конфлікту, хоч і не відійшло в минуле назавжди. Тому, науковці різних країн світу, роблячи висновки з історії світових війн, дійшли до висновку про необхідність створення правил задля мирного вирішення та зупинення вже існуючих конфліктів. Все це дало старт для започаткування та розбудови системи міжнародного права.

Міжнародне право є результатом тривалого процесу екзистенційного розвитку людської цивілізації та відображає прагнення до збереження миру й недопущення ескалації конфліктів у міжнародних відносинах, їх врегулювання на засадах справедливості. Інакше кажучи, сформовані правові системи *jus ad bellum* та *jus in bellum*, які містять численні норми, спрямовані на запобігання війнам та заохочення до мирного розв’язання суперечок. Однак, попри існування цієї нормативної бази, міжнародне право не завжди здатне ефективно стримувати використання сили з боку окремих держав, які переслідують власні інтереси. У зв’язку з цим сформувався особливий розділ міжнародного права – міжнародне гуманітарне право (МГП). Як зазначається у широко відомому вислові А. Ейнштейна, мир не можливо зберегти силою, його можна досягти лише через порозуміння. Війна, як вияв крайньої форми конфлікту, суперечить правовим засадам, а тому світове співтовариство прикладає зусилля для розробки правових механізмів регулювання збройних конфліктів та гарантій захисту прав осіб, які стали їх жертвами або перебувають у зонах бойових дій.

Міжнародне гуманітарне право складається з двох частин – «права Гааги» (права війни) та «права Женеви» (права миру). Їх основу складають міжнародні конвенції, які виникли як результат кодифікаційних процесів щодо правил війни. В свою чергу «права Гааги» включають в себе 6 Конвенцій, а «права Женеви» – 4 Конвенції [1]. Ці міжнародні нормативно-правові акти мають на меті врятувати життя та здоров’я всіх жертв війни, що потрапили в екстремальні умови.

В сучасних умовах МГП зазнає значних викликів через надзвичайно велику кількість світових конфліктів (табл. 1). Згідно зі звітом «Глобальний індекс миру» від міжнародного дослідницького центру Інституту економіки та миру (Австралія), зараз у світі триває найбільша кількість конфліктів з часів Другої світової війни. Так, у 2024 р. у світі точиться 56 конфліктів, а залученими до них є 92 країни – усередині чи за межами своїх кордонів. У 97 країнах ситуація стосовно миру погіршилася більше, ніж будь-коли з моменту започаткування «Глобального індексу» у 2008 р., а 108 країн стали «більш милітаризованими» [2].

Таблиця 1

Типологія військових конфліктів світу, 2024 р.

Тип конфлікту	Країни
Війна	Україна, Ізраїль, Сирія, Ємен, Південний Судан, Судан, Ефіопія, Цар
Прикордонне зіткнення (обмежений збройний інцидент)	Вірменія – Азербайджан, Киргизстан – Таджикистан
Локальний конфлікт	Афганістан, Лівія, М’янма, Малі, Буркіна-Фасо, ДР Конго, Сомалі, Нігерія, Мозамбік, Чад, Камерун, Західна Сахара, Нігер, Сенегал, Західне Папуа (Індонезія), Белуджистан, Пакистан й Іран
Теракт (або партизанська акція в іншій оптиці)	Таїланд
Внутрішньополітична криза (з можливістю ескалації, зовнішнього втручання)	Латинська Америка, Бангладеш, Балкани, Ірак, Іран
Дипломатичне протистояння	Гаяна – Венесуела, Греція – Туреччина, Корейський Півострів, Тайвань

Джерело: побудовано на основі [6].

Існування військових конфліктів у світі унеможливорює встановлення всеохоплюючого миру для всіх країн, що засвідчується негативним характером ключових трендів, які включено

до глобального індексу миру (рис. 1) – поновлення зростання рівня мілітаризації та проявів небезпеки, збільшення кількості триваючих конфліктів:

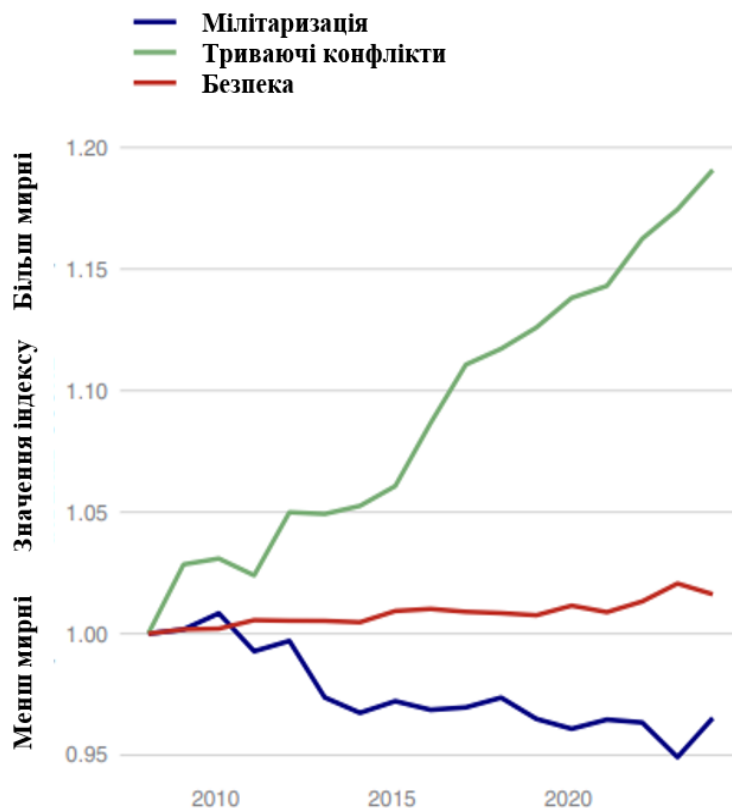

Рис. 1. Тренди формування глобального індексу миру

Джерело: за даними [7].

Серед низки цих конфліктів найбільш масштабним за охопленням території, використанням техніки та жертвами є російсько-українська війна – станом на вересень 2024 р. нараховується близько 1 мільйону жертв цього конфлікту [3]. Бойові дії простягаються на сотні кілометрів ділянки фронту та тисячі населених пунктів, в яких знаходяться безліч осіб, яких має захищати МГП. Проте, саме цей конфлікт вказує на недосконалість системи міжнародного права. Країна-агресор щодня вчиняє безліч військових злочинів:

- атаки об’єктів цивільної інфраструктури,
- розстріли полонених та жорстоке поводження з ними,
- викрадення цивільних осіб (в тому числі дітей),
- відкриття вогню по медикам та журналістам, тощо.

Всі ці дії є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, за що виконавці цих дій мають понести безумовну відповідальність, яка передбачена Римським статutom, Женевськими конвенціями тощо. Саме тому, після початку повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну, у березні 2022 р. Прокурор МКС К. Хан розпочав розслідування міжнародних злочинів, серед яких воєнні злочини та злочини проти людяності, що вчиняються країною-агресором на території України. Розслідування Прокурора МКС стосується як подій, що мають місце з початку повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну, так і подій в період з 2014 до 2022 р. [4]. На основі цього розслідування МКС у 2023 р. видав ордер на арешт президента рф. У повідомленні суду зазначається, що «існують розумні підстави вважати, що Путін несе індивідуальну кримінальну відповідальність за вищезазначені злочини» – через безпосередню участь, дії спільно з іншими людьми або ж через неспроможність здійснювати належний контроль над цивільними та військовими підлеглими [5]. Численні політики та державні діячі України заявляли, що для Путіна – це «чорний день», а також справжня перемога для нашої держави,

але вже через рік Республіка Монголія проігнорувала ордер МКС та надала можливість вільно відвідати та покинути територію своєї країни, незважаючи на те, що вона підписала та ратифікувала Римський статут. До того ж, ця країна не зазнала будь яких юридичних наслідків через свою бездіяльність, що ставить під сумнів дієвість міжнародного права, зокрема, відсутність дієвого механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у військових злочинах та злочинах проти людяності, а також відповідальність за пособництво.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що система міжнародно-правових норм є надзвичайно важливою складовою цивілізованого світу та процесу вирішення конфліктів. У глобальному середовищі постійно триває розвиток та зміни законодавства щодо військових дій, що враховують тенденції та проблематику часу, проте ефективність та дієвість МГП нині залишається невідповідною очікуванням. З огляду на це існує гостра потреба у створенні нових, дієвих механізмів та систем міжнародного права задля подальшого запобігання конфліктам у світі та захисту жертв агресії.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник / М.В. Грушко, В.В. Музика, Т.С. Федорова, В.В. Владишевська / за ред. О.В. Бігняка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 136 с.
2. Прус М. (2024). На початок 2024 у світі велось 59 активних воєн – найбільше за пів століття. URL.: <https://www.holosameryky.com/a/skilky-voien-u-sviti/7814944.html>
3. Pancevski B. (2024). One Million Are Now Dead or Injured in the Russia-Ukraine War. The Wall Street Journal. URL.: <https://www.wsj.com/world/one-million-are-now-dead-or-injured-in-the-russia-ukraine-war-b09d04e5>
4. Смирнов М.І. (2022). Перспективи та правові наслідки ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду в контексті військової агресії Росії проти України. *Juris Europensis Scientia*, (6), 98-102.
5. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. (2023). URL.: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
6. Сиротюк Ю., Олійник Ю. (2025). ІНДЕКС ВІЙНИ. Моніторинг воєнних конфліктів у світі 2024 року. URL.: [ІНДЕКС ВІЙНИ. Моніторинг воєнних конфліктів у світі 2024 року | УССД.](#)
7. Index of Economic & Peace. (2024). Global Peace Index 2024. URL.: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-web.pdf>.

Лазорчик В.Ю.,

здобувач вищої освіти Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Дашковська О.Р., Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
докторка юридичних наук, професорка

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПРАКТИКА

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, що розпочалося у лютому 2022 року, супроводжується численними порушеннями міжнародного гуманітарного права (МГП), зокрема на територіях, які перебувають під тимчасовим контролем держави-агресора. Женевська конвенція (IV) 1949 року, що регулює захист цивільного населення в умовах війни,

прямо визначає зобов’язання окупаційної влади щодо гуманного ставлення до цивільних [1]. Проте фактичний стан справ демонструє грубі порушення цих приписів, що систематично фіксуються міжнародними інституціями.

Серед найпоширеніших порушень – депортація цивільного населення, зокрема дітей, насильницькі зникнення, катування, обмеження гуманітарного доступу. Згідно зі звітами Управління Верховного комісара ООН з прав людини, порушення прав людини на окупованих територіях мають масовий і систематичний характер [2]. Найбільше занепокоєння викликає вивезення дітей з окупованих регіонів, що, згідно з Римським статутом, є кваліфікуючою ознакою воєнного злочину [3].

Міжнародне співтовариство вже відреагувало на ці порушення: Міжнародний кримінальний суд, посилаючись на норми Статуту, ініціював відповідні розслідування, що призвело до видання ордерів на арешт низки російських посадовців [3]. Це стало вагомим сигналом, що навіть у разі невизнання юрисдикції МКС державою-агресором, відповідальність за міжнародні злочини залишається невідворотною.

Ще одним викликом у сфері застосування міжнародного гуманітарного права залишається проблема відсутності єдиної національної методології, за якою органи досудового розслідування повинні кваліфікувати дії окупаційної адміністрації. Попри наявність загальних положень, передбачених статтею 438 КК України [5], відсутність докладних роз’яснень або спеціального розділу, що охоплював би воєнні злочини за класифікацією міжнародного права, призводить до неоднорідності в правозастосовній практиці. Це створює додаткові труднощі при розгляді справ, пов’язаних із діями окупаційної влади або її представників.

Значну увагу слід приділити питанню ефективного контролю над територією. Визначення поняття «окупація» базується не на політичних деклараціях, а на факті наявності іноземного контролю, як це підкреслюється в практиці Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (справа Naletilić and Martinović) [4]. Це означає, що застосування норм МГП є обов’язковим незалежно від визнання чи невизнання окупації державою-агресором, адже саме фактичне становище на території визначає застосування міжнародних норм.

Інтеграція норм МГП у національну правову систему можлива за умови, що в Україні буде впроваджено єдину стратегію дій: по-перше, це розроблення окремого законодавчого блоку, що деталізує категорії злочинів, які підпадають під міжнародну юрисдикцію; по-друге, це створення методичних рекомендацій для правоохоронних і судових органів із урахуванням практики МКС та трибуналів ООН [3], [4].

Українське законодавство включає статтю 438 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни [5]. Проте її загальний характер створює труднощі для кваліфікації конкретних складів воєнних злочинів. Відсутність спеціалізованого розділу про воєнні злочини вимагає залучення міжнародних норм, зокрема положень Римського статуту, для тлумачення і застосування положень МГП у національному судочинстві [3], [5].

Збирання доказів у зоні бойових дій та окупації ускладнене відсутністю фізичного доступу, ризиками для свідків, а також високим рівнем інформаційного контролю. У цій ситуації виняткову роль відіграють матеріали з відкритих джерел, фото- і відеофіксація, дані супутникової розвідки, а також свідчення постраждалих, зібрані міжнародними правозахисними організаціями [2].

Дедалі важливішою стає координація між українськими слідчими, прокуратурою та міжнародними організаціями. Це дозволяє створити ефективну модель транснаціонального збору доказів, яка включає дотримання стандартів верифікації та обробки інформації для подальшого використання в міжнародних і національних судових процесах [2], [5].

Позитивний досвід можна почерпнути з балканських кейсів – зокрема, з діяльності Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії. Завдяки співпраці з місцевими органами, трибунал зміг не лише забезпечити притягнення до відповідальності, але й

встановити високі стандарти фіксації та розслідування воєнних злочинів [4]. Цей підхід може бути адаптований і до українських реалій.

Не менш актуальною є проблема координації на міжнародному рівні. Україна вже приєдналася до кількох платформ співпраці зі слідчими органами ЄС, що дає змогу обмінюватися доказовими матеріалами та отримувати експертну оцінку щодо окремих категорій злочинів. Своєю чергою, українські слідчі органи мають поглиблювати співпрацю з офісом Прокурора МКС, зокрема шляхом передачі матеріалів про депортацію дітей, тортури та позасудові страти на окупованих територіях [3].

Окремого значення набуває гуманітарний аспект. Населення, що проживає на окупованих територіях, перебуває у вразливому становищі, позбавлене правового захисту та медичної допомоги, доступу до справедливого суду й інформації. З цієї причини співпраця держави з міжнародними гуманітарними структурами повинна бути спрямована не лише на документування злочинів, а й на надання реальної допомоги постраждалим [2].

Водночас в Україні існує запит на створення дієвих механізмів компенсації шкоди, завданої жертвам воєнних злочинів. Можливим шляхом є законодавче врегулювання порядку відшкодування та створення фондів, які можуть наповнюватися за рахунок конфіскованих активів, пов’язаних із державою-агресором. Крім того, слід сформувати спеціалізовані слідчі та прокурорські підрозділи, здатні професійно працювати з кейсами воєнних злочинів, керуючись як українським законодавством, так і міжнародними актами [3], [5].

Таким чином, забезпечення ефективного застосування норм міжнародного гуманітарного права в Україні вимагає не лише політичної волі та законодавчих змін, а й повсякденної роботи з документування, оцінки, притягнення до відповідальності та підтримки постраждалих. Лише спільними зусиллями можна досягти справедливості для жертв, відновлення правопорядку і посилення ролі права в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/WebART/380-600056> (дата звернення: 10.05.2025)
2. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation in Ukraine. URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine> (дата звернення: 10.05.2025)
3. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 10.05.2025)
4. ICTY, Prosecutor v. Naletilić and Martinović, Case No. IT-98-34-T, Judgement, 31 March 2003. URL: https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/tjug/en/nal-tj030331-e.pdf (дата звернення: 10.05.2025)
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 10.05.2025)

Мельниченко В.С.,

головний спеціаліст юридичного відділу
комунальної власності та приватизації
управління юридичного забезпечення
Департаменту управління активами Запорізької міської ради

РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ В УКРАЇНІ

Зазначимо, що в КПК України було внесені зміни і доповнено розділом IX-2 “Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом” згідно із Законом №2236-IX від 03.05.2022р.і з цього моменту національні правоохоронні органи розпочали співробітництво із міжнародним органом щодо розслідування воєнних злочинів рф, які вчинені в Україні.

Приєднання держави до Римського статуту МКС передбачає значне реформування та удосконалення не лише національного законодавства, а й реформування усєї правової системи, активізацію співпраці з МКС, взаємодії міжнародних і національних органів кримінальної юстиції [1, с. 185].

У 2014 і 2015 рр. Верховна Рада України скористалася можливістю для держави, яка не є учасницею Римського статуту, визнати юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту і схвалила дві заяви до МКС про визнання його юрисдикції щодо конкретних ситуацій:

Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року №790-VII.

Постанова Верховної Ради України “Про Заяву Верховної Ради України “Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами російської федерації та керівниками терористичних організацій “ДНР” та “ЛНР”, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян” від 4 лютого 2015 року №145 -VIII [2].

Після того, як Україна у 2015 році офіційно визнала юрисдикцію МКС, на неї розповсюджуються положення пункту 3 статті 12 Римського статуту, відповідно до якого “держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничает із Судом без будь- яких затримок або винятків відповідно Частини 9 [11].

Задля реального втілення положень щодо співробітництва із МКС, до КПК України додано новий розділ IX-2 “Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом”. Законом України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом” запроваджено механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом” запроваджено механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом. Цим Законом, серед іншого, передбачено обсяг і порядок такого співробітництва з МКС, консультації з МКС, передання кримінального провадження в рамках співробітництва з МКС, виконання прохання МКС про надання допомоги, конфіденційність та захист відомостей, що стосуються національної безпеки України під час співробітництва з МКС, забезпечення збереження доказів, виконання МКС функцій на території України, тимчасова передача особи МКС для проведення процесуальних дій, запити (прохання) до МКС, права особи, стосовно якої надійшло прохання МКС, права особи, стосовно якої надійшло прохання МКС про співробітництво, особливості затримання осіб, які розшуковуються МКС або стосовно яких

надійшло прохання МКС про тимчасовий арешт або арешт і передачу, застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання МКС про тимчасовий арешт [3].

У випадку конкуренції ст. 438 КК України з іншими статтями Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення загально- кримінальних злочинів, застосуванню підлягає ст. 438 КК України як спеціальна норма, через те, що вона вказує на додаткові (а саме контекстуальні) ознаки. За відсутності доведення контекстуальних елементів (наприклад, зв’язку діяння зі збройним конфліктом) воно має бути кваліфіковане як загально кримінальне [4, с. 26].

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що необхідно зосередити увагу на питаннях правової кваліфікації воєнних кримінальних правопорушень і їх розмежування із такими злочинами як катування, примушування давати показання, умисне тяжке тілесне ушкодження, побої і мордування тощо. Принциповим під час розмежування наведених вище кримінальних правопорушень є обстановка його вчинення. Слід зазначити, що воєнні злочини вчиняються лише в умовах збройного конфлікту. Також зазначимо, що розділом запроваджено механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом, передбачено обсяг і порядок такого співробітництва, центральні органи України щодо співробітництва з МКС, консультації з МКС, передання кримінального провадження в рамках співробітництва з МКС, забезпечення збереження доказів, виконання МКС функцій на території України, тимчасова передача особи МКС для проведення процесуальних дій, запити (прохання) до МКС, права особи, стосовно якої надійшло прохання МКС про співробітництво, особливості затримання осіб, які розшукуються МКС тощо.

Список використаних джерел:

1. Дроздов О.М Дроздова О.В. Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. Юрид. наук. електрон. журн., 2022.
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 16.05.2025).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення: 16.05.2025).
4. Стандарти розслідування воєнних злочинів URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf (дата звернення: 16.05.2025).

Мовчан А.К.,

аспірантка кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Сіваш О.М.,

доцентка кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

кандидатка юридичних наук, доцентка

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ДЕПОРТАЦІЯ», «ЕВАКУАЦІЯ» І «ВИМУШЕНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ» У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Одним із важливих аспектів міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) є захист цивільного населення під час збройних конфліктів. Особливої уваги потребує правове розмежування понять "евакуація", "вимушене переміщення" та "депортація", адже ці дії мають різну правову природу, мету та наслідки. Неправильне трактування або навмисне ототожнення цих термінів може мати серйозні юридичні та гуманітарні наслідки.

Депортація чітко заборонена МГП. Відповідно до ст. 49 IV Женевської конвенції (далі – ЖК IV), "забороняється будь-яке насильницьке переміщення, як індивідуальне, так і масове, з окупованої території на територію держави-окупанта або будь-яку іншу територію" [1]. У Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) депортація розглядається як воєнний злочин (ст. 8), що передбачає кримінальну відповідальність відповідальних осіб [2].

Попри заборону насильницького переміщення, ЖК IV визнає, що з міркувань безпеки цивільного населення або через воєнну необхідність може виникнути потреба в повній чи частковій евакуації території, включно з тимчасовим переміщенням захищених осіб за межі окупованої території [1, ст. 49 (2)]. У таких виняткових випадках держава-покровителька має бути негайно поінформована, а всіх евакуйованих осіб слід повернути назад, щойно бойові дії завершаться [1, ст. 49 (4)].

Поняття евакуації вживається у контексті забезпечення безпеки цивільного населення. Згідно зі ст. 17 Додаткового протоколу I та ст. 49 IV Женевської конвенції 1949 року, евакуація допускається у разі загрози безпеці населення, за умови її тимчасового характеру та з метою гуманітарного захисту [1; 3]. Вона може бути добровільною або здійснюватися під примусом, однак має відповідати принципу пропорційності та не повинна порушувати права евакуйованих осіб [4].

Цивільне населення може бути вивезене з певної території за наказом влади, щоб захистити його від небезпеки, яка виникає через близькість військових об'єктів, або у разі нагальної військової необхідності. За всі такі переміщення відповідають генеральні штаби, які повинні їх детально планувати і контролювати, особливо якщо вони відбуваються із зони бойових дій.

Примусова евакуація може призвести до створення госпітальних зон і населених пунктів, зон і населених пунктів безпеки або нейтралізованих зон. Спеціальні правила застосовуються до евакуації з обложених і оточених районів, а також до евакуації поранених, хворих, немічних і літніх людей, дітей і вагітних жінок. У всіх випадках примусової евакуації генеральні штаби повинні діяти в тісній співпраці з цивільними органами, органами цивільної оборони і поліції, а також враховувати військову ситуацію, що склалася.

На територіях, що знаходяться під військовою окупацією, діють такі норми: забороняється як індивідуальне, так і масове примусове переміщення чи депортація осіб, які перебувають під захистом, як на територію держави-окупанта, так і в будь-яку іншу країну — незалежно від того, є вона окупованою чи ні. Винятком може бути лише повна або часткова

евакуація з певного району, якщо цього вимагають міркування безпеки цивільного населення або нагальна військова потреба [5, с. 319-320].

Вимушене переміщення є ширшим поняттям, яке охоплює як евакуацію, так і депортацію. У документах ООН і МКС воно визначається як переміщення осіб, викликане загрозою насильства, збройного конфлікту або політичного переслідування без прямого наказу, але під впливом зовнішніх обставин. Відсутність чіткого визначення в МГП ускладнює правову кваліфікацію таких дій у конкретних умовах.

У дослідженні МКЧХ 2005 року (зокрема, в нормах 129-133) зазначено, що в умовах як міжнародного, так і неміжнародного збройного конфлікту заборонено депортацію або насильницьке переміщення цивільного населення, якщо на це немає нагальної військової потреби або необхідності для їхньої безпеки. Державам заборонено переселяти власне цивільне населення на окуповані території. У разі переміщення повинні бути забезпечені належні умови проживання, гігієни, харчування, безпеки, а також уникнено розділення сімей. Переміщені особи мають право повернутися до своїх домівок у безпечних умовах, щойно зникнуть обставини, що спричинили переміщення. Усі майнові права таких осіб мають поважатися за будь-яких обставин. Якщо переміщення призводить до перетину державного кордону, ці особи набувають статусу біженців [6, с. 35-36].

Сучасний приклад – ситуація в Україні, де з 2022 року зафіксовано численні випадки примусового вивезення цивільного населення, включно з дітьми, з тимчасово окупованих територій до рф. Ці дії кваліфікуються як депортація і можуть бути предметом розслідування міжнародними органами правосуддя [7]. Так, в березні 2023 р. Попередня палата II МКС видала ордери на арешт В. Путіна та М. Львової-Белової, вважаючи що кожен з підозрюваних ймовірно відповідальний за воєнний злочин незаконної депортації населення (дітей) та незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до Російської Федерації (відповідно до статей 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту) [8].

Отже, правильне розмежування наведених понять має не лише теоретичне, а й практичне значення – як для юридичної оцінки дій у збройному конфлікті, так і для забезпечення прав потерпілих осіб. Воно є ключовим для притягнення до відповідальності за воєнні злочини та захисту принципів гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. International Committee of the Red Cross (ICRC), Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), 75 UNTS 287, 12 August 1949. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf (дата звернення: 05.05.2025)
2. UN General Assembly. Rome Statute of the International Criminal Court. UN General Assembly, 17 July 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (дата звернення: 05.05.2025)
3. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Protocol I), 8 June 1977. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/apii-1977> (дата звернення: 05.05.2025)
4. Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Article 49 – Commentary, 1958. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-49/commentary/1958?activeTab=> (дата звернення: 05.05.2025)
5. Bouchet-Saulnier F. The practical guide to humanitarian law. Rowman & Littlefield. 2007. 555 p.
6. Т.Р. Короткий, Є.В. Лук’янченко; вступ. стаття М.М. Гнатовський. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права. Одеса: Фенікс, 2017. 40 с. URL: https://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf
7. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. A/78/540. United Nations Human Rights Council, 2023. URL:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-AEV.pdf> (дата звернення: 05.05.2025)

8. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. 17 March 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> (дата звернення: 05.05.2025)

Очкуров О.А.,

студент Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

Науковий керівник: **Гнітій А.О.,** асистент кафедри права Європейського Союзу

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

доктор філософії

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО ДОСТУПУ ТА ГУМАНІТАРНИХ КОРИДОРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних збройних конфліктах питання забезпечення гуманітарного доступу та функціонування гуманітарних коридорів набуває критичного значення. В умовах війни цивільне населення стає однією з найвразливіших категорій, а тому міжнародне гуманітарне право (МГП) встановлює обов’язки сторін конфлікту щодо захисту цивільних осіб та забезпечення їх базових потреб. Проте на практиці ці норми часто порушуються, що спричиняє гуманітарні катастрофи, масові страждання та може тягнути за собою міжнародно-правову відповідальність [2].

Гуманітарний доступ, згідно зі статтею 3 спільною до Женевських конвенцій 1949 року та статтями 23 IV Конвенції і 70 Додаткового протоколу I 1977 року, є обов’язковим для всіх сторін збройного конфлікту [1]. Йдеться про безперешкодне доправлення допомоги — зокрема харчів, медикаментів і засобів для виживання — до цивільного населення, що опинилося в зоні конфлікту. Будь-яке обмеження такого доступу без поважної причини кваліфікується як порушення міжнародного гуманітарного права [2].

Особливої уваги заслуговує правова природа гуманітарних коридорів. МГП не містить конкретного визначення цього поняття, однак передбачає можливість створення таких коридорів на основі домовленостей між сторонами конфлікту з метою евакуації цивільного населення або забезпечення доставки допомоги [1]. Важливими умовами функціонування коридорів є нейтралітет, добровільність переміщення цивільних осіб та наявність гарантій безпеки з боку всіх учасників конфлікту. Посередницьку роль при цьому зазвичай виконують такі організації, як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) чи Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА) [1; 7].

Перешкоджання гуманітарному доступу, зокрема цілеспрямоване блокування допомоги або атаки на гуманітарні коридори, може становити військовий злочин. Міжнародний кримінальний суд (МКС) у справі Прокурор проти Домініка Онгвена (2021) визнав напади на цивільну інфраструктуру та блокування гуманітарної допомоги серйозними порушеннями МГП. Аналогічна правова позиція була висловлена Міжнародним судом ООН у справі Боснія і Герцеговина проти Сербії (2007), де незабезпечення гуманітарного доступу розглядалося як складова злочинів проти людяності та геноциду [4].

Рішення Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (ICTY) у справах Тадич та Мартіч підтверджують, що систематичне блокування гуманітарної допомоги та застосування сили проти цивільного населення можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності [5; 6].

Згадані судові рішення сформували практику, відповідно до якої гуманітарний доступ розглядається не як акт доброї волі, а як юридичний обов’язок [2].

Актуальним прикладом порушення правових засад гуманітарного доступу є повномасштабна війна Росії проти України. Зокрема, випадки у Маріуполі, Бучі, Ізюмі, де російські війська обстрілювали гуманітарні коридори або затримували евакуацію цивільних, свідчать про грубі порушення міжнародного права [7; 8]. Були також зафіксовані випадки примусової депортації населення під виглядом евакуації через «гуманітарні коридори», що є прямим порушенням статей 49 IV Женевської конвенції та 7 Римського статуту МКС [1; 3].

Незважаючи на наявність розвиненого правового регулювання, забезпечення ефективного гуманітарного доступу стикається з низкою викликів: відсутність політичної волі сторін конфлікту, використання цивільних як заручників, маніпуляції з гуманітарними домовленостями, недостатній мандат або обмежена присутність міжнародних організацій [2; 7; 8].

У підсумку, гуманітарний доступ та функціонування гуманітарних коридорів повинні розглядатися як невід’ємна частина зобов’язань сторін конфлікту. Їх недотримання повинно тягнути міжнародно-правову відповідальність. Поглиблення судової практики та міжнародного моніторингу є ключовими чинниками забезпечення ефективного гуманітарного захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів [2; 3; 4]

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року // Міжнародний Комітет Червоного Хреста. URL: <https://ihl-databases.icrc.org>. (Дата звернення 19.05.2025)
2. Сассолі М. Міжнародне гуманітарне право: правила, суперечності та вирішення проблем, що виникають під час ведення війни / Марко Сассолі. – Челтнем: Edward Elgar Publishing, 2019. – 592 с.
3. International Criminal Court. Prosecutor v. Dominic Ongwen: Judgment, ICC-02/04-01/15 .2021. URL: <https://www.icc-cpi.int>. (Дата звернення 19.05.2025)
4. International Court of Justice. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro): Judgment of 26 February 2007 . URL: <https://www.icj-cij.org>. (Дата звернення 19.05.2025)
5. ICTY. Prosecutor v. Dusko Tadić, Case No. IT-94-1, Judgment, 7 May 1997 . URL: <https://www.icty.org>. (Дата звернення 19.05.2025)
6. ICTY. Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11, Judgment, 12 June 2007. URL: <https://www.icty.org>. (Дата звернення 19.05.2025)
7. OHCHR. Report on the human rights situation in Ukraine (2022–2023) – Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org>. (Дата звернення 19.05.2025)
8. United Nations Human Rights Council. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine: Reports 2023. URL: <https://www.ohchr.org>. (Дата звернення 19.05.2025)

Пешко Я.А.,

здобувачка вищої освіти

Національної академії Служби безпеки України

Науковий керівник: **Романенко І.В.,**

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Національної академії Служби безпеки України,

кандидат юридичних наук

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: АНАЛІЗ НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ РФ З УКРАЇНСЬКИМИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Збройна агресія рф проти України створює небувалі виклики сучасному міжнародному праву. Системні порушення міжнародного гуманітарного права, особливо нелюдське поведіння з українськими військовополоненими, спричинили серйозні гуманітарні наслідки та загрожують авторитету міжнародного правопорядку.

Відповідно до статті 13 Женевської конвенції (III) про поведінку з військовополоненими: «З військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції. Зокрема, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах» [1]. З огляду на події, які відбулися за ці роки, можна зробити висновок, що для рф ця норма немає ніякого значення. 29 липня 2022 року країна-агресорка вчинила акт, який прямо заборонений цією статтею, а саме: теракт проти українських військовополонених в Оленівській колонії на тимчасово окупованій території Донецької області.

Це, на жаль, не єдиний приклад порушення норм МГП. Восени 2023 року мережею почало ширитися відео, на якому безжальні військові рф відрізають голову українському військовому. СБ України повідомила, що за фактом цього воєнного злочину відкрила кримінальне провадження за ч.2 ст. 438 ККУ (порушення законів та звичаїв ведення війни) [2]. У звіті «Treatment of prisoners of war and update on the human rights situation in ukraine» управління Верховного комісара ООН з прав людини, опублікованого 1 жовтня 2024 року, йдеться про те, що українські військовополонені розповідали про жорстокі побиття, ураження електричним струмом, сексуальне насильство, удушення, тривале перебування у напружених положеннях, примусові надмірні фізичні навантаження, позбавлення сну, імітацію страти, погрози насильством та приниження [3].

10 липня 2024 року в мережі було поширено відеозапис розстрілу військовослужбовцями армії РФ двох українських захисників. Останні склали зброю та не чинили опір. Окупанти ж цинічно розстрілюють беззбройних людей. Вбивство військовополонених є грубим порушенням Женевських конвенцій та кваліфікується як тяжкий міжнародний злочин [4].

17 вересня 2024 року окупанти стратили мечем беззбройного українського полоненого. Руки військового були перемотані скотчем, що підкреслює його беззахисний стан. Українцю просто в груди встромили меч, на якому написано «За Курськ». Це ще раз підкреслює неосяжний рівень жорстокості й окупантів [5].

Вищезазначені протиправні дії підпадають під категорію воєнних злочинів. Відповідно до пункту а) частини 2 статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду «Для цілей цього Статуту «воєнні злочини» означає: грубі порушення Женевських конвенцій від 12

серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції» [6].

У зв’язку з тим, що Міжнародний комітет Червоного Хреста дотримується принципів неупередженості та нейтральності, він не може нікого критикувати, а лише заохочувати обидві сторони конфлікту дотримуватися міжнародних законів. Дотримуючись цих принципів, організація зберігає можливість отримати хоч якийсь доступ до військовополонених. Але звільнені з полону українські захисники зазначають, що за час перебування в полоні вони не бачили представників МКЧХ. Самі ж представники Червоного Хреста вказують на те, що вони відвідують полонених, але не в повній мірі, так як рф відмовляє в цьому. Представники МКЧХ зазначають лише статистику, що з 24 лютого 2022 року вони відвідали 3000 військовополонених по обидва боки від лінії фронту. Але, на жаль, без уточнення, скільки серед них росіян, а скільки українців [7]. На нашу думку, основними причинами систематичного обмеження доступу представників МКЧХ до місць утримання українських військовополонених є: 1) уникнення фіксації порушення міжнародних стандартів поводження з військовополоненими; 2) приховування фактів нелюдського поводження з українськими військовими; 3) запобігання документуванню незаконних дій, таких як випадок в Оленівській колонії, який досі не розслідуваний незалежними органами; 4) контроль над інформацією щодо кількості полонених з метою ускладнення процесу обміну.

Отже, навіть невелика кількість наведених порушень рф норм міжнародного гуманітарного права, зокрема жорстоке поводження з українськими військовополоненими, тортури та позасудові страти, підтверджують нехтування основоположними принципами Женевських конвенцій та положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду та підкреслюють необхідність посилення міжнародного тиску для забезпечення прав військовополонених. Вкрай актуальним є не лише посилення санкцій за вчинення злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, а й впровадження більш дієвих механізмів примусового виконання норм МГП для країн, які їх порушують, включаючи індивідуальні санкції проти військових і політичних лідерів, причетних до злочинів. Подальше вдосконалення міжнародного регулювання контролю за умовами утримання та захисту військовополонених має стати пріоритетним напрямом для міжнародного співтовариства.

Таким чином, подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на обґрунтування підвищення ефективності правових механізмів захисту військовополонених, удосконалення процесів розслідування воєнних злочинів та забезпечення невідворотності покарання. Виконання цих завдань сприятиме зміцненню принципів міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел.

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23.02.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (Дата звернення 25.05.2025)
2. У мережу злили відео, як рашисти відрізали голову військовополоненому. Доповнено. Львівський портал. Новини Львова. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2023/04/12/u-merezhu-zlyly-video-iak-rashysty-vidrizaly-holovu-vijskovopolonenu>. (Дата звернення 25.05.2025)
3. Свобода Р. Звіт ООН: українські військовополонені зазнають катувань та жорстокого поводження на всіх етапах полону в РФ. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-on-viyskovopoloneni-katuvannya-rf/33143214.html>. (Дата звернення 25.05.2025)
4. Росіяни розстріляли двох полонених бійців ЗСУ на Запорізькому напрямку. Відео 18+. Волинські новини. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/rosiiany-rozstrilaly-dvokh-polonenykh-biytsiv-zsu-na-zaporizkomu-napriamku-video-18/>. (Дата звернення 25.05.2025)
5. Лаб'як І. Росіяни мечем стратили українського військовополоненого: жахливі подробиці. ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/exclusive/rosiiani-mechem-stratili-ukrayinskogo-viyskovopolonеноgo-zhahlyvi-podrobici-2661411.html>. (Дата звернення 25.05.2025)

6. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998: станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (Дата звернення 25.05.2025)
7. Реалії Д., Неделько Н. «Живі скелети», полон і Червоний Хрест: чи відвідує хтось українських полонених. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chy-spravdi-chervonyu-hrest-ne-hodyt-do-ukrainskyh-polonenyh/32980732.html>. (Дата звернення 25.05.2025)

Сколота А.Р.,
курсант Донецького державного
університету внутрішніх справ

ОБОРОННА ПОЛІТИКА ОАЕ

З часу війни в Перській затоці зовнішня та оборонна політика Об’єднаних Арабських Еміратів зазнала суттєвих змін. Країна наростила військові витрати, активно налагоджувала міжнародні контакти, про що свідчать підписані угоди про військове співробітництво зі США (1994) та Францією (1995). У сфері регіональної політики ОАЕ у 1997 р. підтримали режим «Талібан» в Афганістані, зробивши це одночасно з Саудівською Аравією та Пакистаном. Важливим кроком стало відновлення дипломатичних відносин з Іраком у 1998 р. Після їх розриву внаслідок війни 1991 р. Окрім цього, ОАЕ активно долучалися до пошуку шляхів вирішення арабо-ізраїльського конфлікту [2].

У 1999 р. ОАЕ підписали прикордонну угоду з Оманом, проте остаточне визначення спільного кордону завершилося лише у 2002 р. Досі існують невирішені питання щодо окремих ділянок кордону між еміратами Рас-ель-Хайма та Шарджа, зокрема навколо півострова Мусандам. Остаточне не визначено також статус кордону між ОАЕ та Саудівською Аравією, оскільки деталі угод 1974 та 1977 років залишаються неопублікованими. Триває територіальна суперечка з Іраном щодо островів Абу-Муса, Великий Томб і Малий Томб, які були окуповані іранськими військами у 1971 р. У 2000 р. Іран заявив про невід’ємність цих островів та закриття питання про їхній статус [1,4].

Об’єднані збройні сили ОАЕ були створені у 1976 р., але вже у 1978 р. з їхнього складу вийшли військові формування Дубая та Рас-ель-Хайми (останній згодом повернувся). На сьогоднішній день Дубай зберігає значну автономію у військовій сфері [4].

Оборонна структура держави представлена трьома основними видами військ: сухопутними, військово-повітряними та військово-морськими силами. На чолі збройних сил стоїть глава держави як верховний головнокомандувач, тоді як оперативне керівництво покладено на Міністерство оборони та Генеральний штаб. Примітно, що штаб-квартири цих двох ключових органів військового управління розділені між еміратами: Міністерство оборони базується в Дубаї, а Генеральний штаб – в Абу-Дабі. Посаду міністра оборони Об’єднаних Арабських Еміратів обіймає спадковий принц Дубая, шейх Мухаммед ібн Рашид Аль Мактум [4].

Збройні сили ОАЕ на 2000 рік налічували близько 65 тисяч військовослужбовців. Основу сухопутних військ (59 тисяч, з яких значна частина – 12-15 тисяч – належала емірату Дубай) складала дві бронетанкові, дві мотопіхотні, дві піхотні та артилерійська бригади, а також дві зведені бригади (Дубай) і королівська гвардія. Їхнє озброєння включало значну кількість бронетехніки: 487 танків, 620 бронетранспортерів та 615 бойових машин піхоти, а також ракетні й артилерійські установки. Військово-повітряні сили (4 тисячі осіб) мали у своєму складі 10 авіаційних ескадрилій, оснащених 108 бойовими літаками, 42 вертольотами та до 80 військово-транспортних літальних апаратів. Військово-морські сили (2,4 тисячі осіб,

включаючи 200 офіцерів) мали у своєму розпорядженні 27 бойових та допоміжних кораблів. Ключові військово-морські бази були розташовані в Далмі, Мина Халід (Абу-Дабі), Мина Халід, Хор Факані та Таувеллі (Шарджа). Армія комплектувалася шляхом добровільного найму, причому до 30% особового складу становили іноземні громадяни [4].

Поряд із регулярними збройними силами, в Об'єднаних Арабських Еміратах функціонують берегова охорона та морська поліція, загальна чисельність особового складу яких сягає 1200 осіб (включаючи 110 офіцерів). Забезпечення внутрішньої безпеки держави та виконання поліцейських обов'язків здійснюються Федеральними поліцейськими силами (приблизна чисельність – 6 тисяч осіб) та Національною гвардією (близько 4 тис. осіб). Слід зазначити, що кожний емірат, що входить до складу ОАЕ, має у своєму розпорядженні власні формування Національної гвардії [4,5,6].

Об'єднані Арабські Емірати є одним із лідерів за обсягом витрат на оборону в регіоні Перської затоки. У березні 2000 р. країна здійснила масштабну закупівлю зброї, підписавши з компанією "Локхід Мартін" контракт на придбання 80 реактивних винищувачів Ф-16, що стало однією з найбільших подібних угод у світовій історії. Протягом кінця 1990-х та початку 2000-х років оборонний бюджет ОАЕ демонстрував стійке зростання: з 2 мільярдів доларів у другій половині 1990-х до 3,8 мільярдів у 1999 р., 3,9 мільярдів у 2000 році та понад 4 мільярдів у 2002 р. [4,2].

Також слід зазначити за відносини ОАЕ з Україною. Уповноважені органи ОАЕ винесли на розгляд компетентних органів державної влади України наступні пропозиції:

Розпочати комплекс заходів, спрямованих на сприяння відкриттю в Об'єднаних Арабських Еміратах представництв вітчизняних підприємств, що володіють передовими технологіями у стратегічно важливих галузях економіки, таких як машинобудування, суднобудування, нафтогазовий та військово-промисловий комплекси, а також авіакосмічна промисловість.

У тісній взаємодії з Українським союзом промисловців і підприємців та Торгово-промисловою палатою України опрацювати питання щодо можливості проведення в місті Дубай українсько-еміратського бізнес-форуму, присвяченого демонстрації конкурентних переваг вітчизняних виробників будівельних матеріалів та вивченню кон'юнктури еміратського ринку.

Активізувати двосторонній переговорний процес з компетентними органами Об'єднаних Арабських Еміратів з метою налагодження та розвитку міжрегіонального співробітництва між промислово розвиненими прибережними регіонами України (включаючи Автономну Республіку Крим, Одеську, Херсонську та Миколаївську області) та провідними в економічному плані еміратами (зокрема, Дубай та Шарджа).

Продовжити реалізацію заходів, спрямованих на відкриття в місті Дубай на постійній основі української промислової експозиції або виставкового центру з метою популяризації вітчизняної продукції та залучення інвестицій [5,6].

Оборонна політика Об'єднаних Арабських Еміратів протягом останніх десятиліть зазнала значної еволюції, зумовленої як регіональними викликами, так і внутрішніми амбіціями. Розпочавшись зі збільшення витрат на оборону після війни в Перській затоці, ОАЕ активно розширювали міжнародне військове співробітництво, укладаючи угоди з ключовими світовими гравцями, такими як США та Франція [5].

Участь у війні в Іраку 2003 р., зокрема надання території для розміщення військ коаліції та подальша гуманітарна допомога, підкреслила прагнення ОАЕ відігравати активнішу роль у регіональній безпеці. Водночас, ОАЕ приділяють значну увагу зміцненню власної обороноздатності, про що свідчать масштабні закупівлі сучасного озброєння, такі як придбання винищувачів Ф-16. Незважаючи на наявність об'єднаних збройних сил, окремі емірати, особливо Дубай, зберігають певну автономію у військовій сфері [5,6].

Військові витрати ОАЕ зросли протягом 90-х років, досягнувши майже 4 мільярдів доларів наприкінці десятиліття. Країна активно закуповувала озброєння як у західних, так і у

російських виробників, демонструючи бажання диверсифікувати постачання та замовляючи спеціалізовані версії техніки. За обсягами імпорту зброї ОАЕ були одними з лідерів у регіоні [5,3].

Загалом, оборонна політика ОАЕ є динамічною та багатогранною, спрямованою на забезпечення національної безпеки, протидію тероризму, врегулювання регіональних конфліктів та зміцнення позицій країни на міжнародній арені через розвиток військового потенціалу.

Список використаних джерел:

1. A history of Saudi-French relations. Arab News. URL: <https://www.arabnews.com/node/1704046/saudi-arabia>. (Дата звернення 27.05.2025)
2. Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Receives Copy of Credentials of Saudi Ambassador. URL: <https://www.mofa.gov.qa/en/all-mofanews/details/1442/11/11/deputy-prime-minister-and-minister-of-foreign-affairsreceives-copy-of-credentials-of-saudi-ambassador>. (Дата звернення 27.05.2025)
3. Nadav Samin. Of Sand or Soil: Genealogy and Tribal Belonging in Saudi Arabia. Princeton University Press, 2015.
4. Obiednani Arabski Emiraty / O. V. Hladkyi // Encyclopedia of Modern Ukraine [Online] / Eds. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. H. Zhelezniak [et al.] ; National Academy of Sciences of Ukraine, Shevchenko Scientific Society. Kyiv : The NASU institute of Encyclopedic Research, 2022. – Available at : <https://esu.com.ua/article-75106>. (Дата звернення 27.05.2025)
5. Alrashdi A. The UAE's place in international rankings for creating a favorable investment climate // Investments: Practice and Experience. 2018. № 1.
6. Dakhno I.I. United Arab Emirates // Countries of the world: an encyclopaedic reference book / I.I. Dakhno, S.M. Tymofiev. Kyiv : MAPA, 2011. 608 p.

Стеблинченко В.С.,

аспірант Національної академії Служби безпеки України

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ САНКЦІЙ В УКРАЇНІ: МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ ТА КООРДИНАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ

Порядок застосування санкцій визначено Законом України “Про санкції” (далі — Закон), відповідно до статті 5 якого — рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій приймається РНБО України та вводиться в дію указом Президента України, а у разі застосування секторальних санкцій відповідне рішення протягом 48 годин з дня видання указу Президента України затверджується постановою Верховної Ради України [6]. Відповідне рішення є обов’язковим до виконання.

Разом з тим, окрім окремих положень Закону щодо порядку стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, профільний Закон фактично не містить положень, спрямованих на нормативне врегулювання порядку та способів реалізації санкцій, а також моніторингу їх ефективності та оцінки їх впливу [6].

Невід’ємною складовою рішень про застосування санкцій є визначення завдання Кабінету Міністрів України, Службі безпеки України разом з Національним банком України, іншим органам державної влади, а в окремих випадках — Комісії державних нагород та геральдики при Президентові України, забезпечити реалізацію і моніторинг ефективності санкцій.

Органи державної влади, в залежності від свого статусу та повноважень, мають різні форми забезпечення реалізації санкцій, однак ключову роль, з огляду на широку компетенцію у сфері формування та реалізації державних політик, відводиться Кабінету Міністрів України як вищому органу у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України, відповідно до § 76 Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950, готує проект Плану організації виконання таких рішень РНБО України (далі — План організації). Проекти Планів організації схвалюються на засіданні Уряду [3].

Відповідно до затвердженої Регламентом Кабінету Міністрів України форми, План організації визначає перелік завдань та порядок звітування органів державної влади щодо його виконання.

Відтак, за настанням звітного періоду органи державної влади, визначені у відповідному Плані організації, яким було доручено забезпечити реалізацію санкцій, звітують про стан виконання відповідного завдання.

Однак, описаний підхід забезпечення реалізації санкцій містить низку недоліків, врегулювання яких неможливе без запровадження конкретних системних рішень.

Визначення переліку органів державної влади, до компетенції яких відноситься питання реалізації одного чи кількох обмежувальних заходів, не містить конкретики щодо того, який саме обмежувальний захід певний державний орган має реалізувати.

Разом з тим, визначити конкретний розподіл відповідальних державних органів за реалізацію окремих санкцій у повному обсязі при збереженні чинної редакції статті 4 Закону неможливо і на це є ряд причин [6].

По-перше, перелік видів санкцій, з огляду на наявність у частині першій статті 4 Закону пункту 25, а саме “інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, встановленим цим Законом”, є невичерпними [6].

Разом з тим, окремі види санкцій, виходячи з їх визначення, не можуть бути обмежені функціональними повноваженнями якогось конкретного державного органу, зокрема мова йде про такі санкції, як “заборона здійснення публічних та оборонних закупівель товарів, робіт і послуг у юридичних осіб-резидентів іноземної держави державної форми власності та юридичних осіб, частка статутного капіталу яких знаходиться у власності іноземної держави, а також публічних та оборонних закупівель у інших суб’єктів господарювання, що здійснюють продаж товарів, робіт, послуг походженням з іноземної держави, до якої застосовано санкції згідно з цим Законом”, “анулювання офіційних візитів, засідань, переговорів з питань укладення договорів чи угод”, “позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення” [6].

Водночас, виходячи з практики застосування санкцій, суть якої полягає в уточненні окремих видів санкцій для чіткішого визначення рамок санкційного режиму, з формулювання окремих видів санкцій, зокрема таких, як “заборона діяльності на території України”, можна дійти до висновку, що їх реалізація буде напряму залежати від форми їх викладення у відповідному рішенні РНБО України [4; 5].

Окремі кроки, спрямовані на покращення описаної вище системи організації реалізації санкцій, відображені у постанові Кабінету Міністрів України “Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо удосконалення державної санкційної політики” від 7 липня 2022 р. № 772, яка визначила роль кожного з міністерств, доповнивши їх положення пунктами щодо їх безпосередньої участі у підготовці та поданні Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій та участі у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до їх компетенції [1]. Разом з тим, кожному з міністерств доручено підготувати та затвердити порядок реалізації видів санкцій та моніторингу їх ефективності з урахуванням затвердження відповідних адміністративних регламентів щодо внутрішнього

контролю, а також визначити відповідальних осіб за реалізацію санкцій і моніторинг їх виконання шляхом прийняття відповідних розпорядчих актів.

Також задля сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади, зокрема з питань моніторингу ефективності реалізації санкцій, постановою Кабінету Міністрів України “Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації державної санкційної політики” від 30 серпня 2022 р. № 967 при Кабінеті Міністрів сформовано тимчасовий консультативно-дорадчий орган — Міжвідомчу робочу групу з питань реалізації державної санкційної політики (далі – Міжвідомча робоча група). В рамках своїх повноважень в частині реалізації санкцій згадана Міжвідомча робоча група проводить аналіз стану реалізації застосованих санкцій та моніторинг їх ефективності та визначає причини, що призводять до неналежної підготовки пропозицій про застосування, скасування та внесення змін до санкцій та реалізації застосованих видів санкцій, вивчає результати діяльності у зазначеній сфері.

До однозначних переваг функціонування міжвідомчих робочих груп є, зокрема, можливість включення до їх складу представників державних органів, що не входять до системи органів виконавчої влади, а відтак вирішення проблемних питань реалізації санкцій в колі усіх заінтересованих суб’єктів державної санкційної політики. Водночас, у зв’язку із правовою природою консультативно-дорадчих органів, повноважень на прийняття обов’язкових до виконання рішень у Міжвідомчій робочій групі немає, що, у наслідку, породжує додаткові бюрократичні перепони на шляху до врегулювання питань, що належать до її компетенції.

Інша, не менш суттєва проблема, що стоїть на шляху ефективної реалізації санкцій — відсутність уніфікованої системи забезпечення моніторингу реалізації санкцій.

На даний час відсутні нормативно-правові акти, які б встановлювали для державних органів єдиний підхід до збору та аналізу інформації щодо реалізації санкцій та формування звітності, а як наслідок відсутність інструментів автоматизації відповідних процесів, зокрема в частині відслідковування в державних реєстрах та базах даних інформації щодо підсанкційних осіб, змін їх юридичних статусів, рух активів, видачі та скасування ліцензій, дозволів тощо.

З огляду на кількість підсанкційних осіб, різноманітність видів застосованих санкцій, в тому числі за характером та способом їх дії, а також зважаючи на об’єми інформації, яка потребує постійного аналізу та контролю, існує необхідність у створенні інструменту у вигляді єдиної закритої інформаційно-комунікаційної системи, здатної забезпечити оперативне реагування та швидке прийняття управлінських рішень.

Разом з тим, відповідно до рішення РНБО України “Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій” від 29 січня 2024 року, уведеного в дію Указом Президента України від 29 січня 2024 року № 36/2024, в Україні запрацював Державний реєстр санкцій — інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення та надання інформації про всіх суб’єктів, щодо яких застосовано санкції [2]. Створення такого реєстру, хоч і не забезпечує описані вище потреби державних органів, але надає раніше відсутню можливість швидкого пошуку актуальної інформації щодо підсанкційних суб’єктів, що, у свою чергу, позитивно впливає на швидкість прийняття рішень уповноваженими суб’єктами з питань реалізації санкцій.

Наприкінці важливо зауважити, що в умовах ведення російською федерацією повномасштабної злочинної агресії проти України, збереження динаміки у процесах модернізації інструментів реалізації державної санкційної політики є ключовою запорукою ефективності санкцій.

Список використаних джерел:

1. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо удосконалення державної санкційної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 772 :

станом на 5 лютого 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2022-п#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

2. Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.01.2024 : станом на 1 лютого 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-24#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

3. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950 : станом на 25 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-п#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 травня 2023 року "Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)": Указ Президента України від 12.05.2023 № 279/2023 : станом на 16 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279/2023#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 серпня 2024 року "Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)": Указ Президента України від 21.08.2024 № 511/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511/2024#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

6. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII : станом на 21 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

7. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації державної санкційної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2022 № 967 : станом на 14 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/967-2022-п#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

Тронц В.М.

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін

Національної академії Служби безпеки України

Бондаренко С.Ю.

фахівець кафедри технічного захисту кіберпростору

центру кібербезпеки

Національної академії Служби безпеки України

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ: РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З МГП

Відповідальність за воєнні злочини в Україні є складним правовим і геополітичним викликом, що лежить на перетині міжнародного кримінального права (далі по тексті – МКП) та міжнародного гуманітарного права (далі по тексті – МГП). Оскільки широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну породило численні звинувачення у скоєнні воєнних злочинів, необхідність узгодженої правової реакції привернула безпрецедентну увагу до застосування, ефективності та взаємодії цих двох галузей міжнародного права. Теоретичні засади і практичне застосування МГП і МКП, хоча і ґрунтуються на різних нормативних традиціях, об’єднує спільна мета – забезпечити відповідальність за найтяжчі порушення людської гідності і захистити цивільне населення під час збройних конфліктів.

Міжнародне кримінальне право, як галузь міжнародного публічного права, головним чином стосується індивідуальної кримінальної відповідальності за поведінку, яка вважається такою, що порушує основоположні норми міжнародного співтовариства. Римський статут

Міжнародного кримінального суду (далі по тексту – МКС), який набув чинності у 2002 році, кодифікує чотири основні міжнародні злочини: 1) геноцид; 2) злочини проти людяності; 3) воєнні злочини та 4) злочин агресії – і засновує МКС як постійний міжнародний трибунал для їх розгляду [4].

Воєнні злочини, визначені статтею 8 Римського статуту, охоплюють серйозні порушення МГП, вчинені в контексті як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів. До них відносяться, зокрема, умисні вбивства, катування, нелюдське поводження, незаконна депортація, напади на цивільні об’єкти, використання забороненої зброї та напади на гуманітарний персонал.

У контексті конфлікту, що триває в Україні, ідентифікація, розслідування та притягнення до відповідальності за воєнні злочини критично залежать від подвійного застосування норм МГП та МКП. МГП, зокрема Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них, встановлюють матеріально-правові зобов’язання, яких повинні дотримуватися воюючі сторони під час збройного конфлікту. МКП, навпаки, забезпечує процедурні та інституційні механізми, за допомогою яких порушення МГП можуть переслідуватися в судовому порядку. Таким чином, МГП визначає «правила війни», в той час як МКП гарантує, що порушення цих правил не залишаться без юридичної відповідальності. Таким чином, взаємодія між МГП і МКП є не лише взаємодоповнюючою, але й функціонально взаємозалежною: МГП забезпечує нормативний зміст, а МКП забезпечує його дотримання через судову відповідальність.

Україна, не будучи учасницею Римського статуту на момент вторгнення, подала дві заяви за статтею 12(3) Статуту у 2014 та 2015 роках, тим самим визнавши юрисдикцію МКС щодо злочинів, скоєних на її території з 21 листопада 2013 року і надалі. Ця унікальна правова позиція дозволяє МКС розслідувати та переслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності та інші міжнародні злочини, скоєні в Україні, незважаючи на те, що Україна не була формальною державою-учасницею Статуту. У березні 2022 року Прокурор МКС Карім А.А. Хан оголосив про початок офіційного розслідування ситуації в Україні [5]. Це розслідування вже дало перші гучні результати: у березні 2023 року МКС видав ордери на арешт президента росії Володимира Путіна та Уповноваженого Президента з прав дитини Марії Львової-Белової, посилаючись на їхню ймовірну відповідальність за незаконну депортацію українських дітей – злочин, який є серйозним порушенням Четвертої Женевської конвенції та воєнним злочином відповідно до статті 8(2)(a)(vii) Римського статуту [2].

Участь МКС є важливою не лише з точки зору міжнародно-правового символізму, але й з точки зору впливу на формування норм поведінки держав та індивідуальної відповідальності. Однак, можливості МКС за своєю природою є обмеженими. Це суд останньої інстанції, який діє за принципом комплементарності, що означає, що він буде діяти лише тоді, коли національні юрисдикції не бажають або не можуть по-справжньому розслідувати і переслідувати злочини. Ця доктрина покладає тягар відповідальності насамперед на національні правові системи відповідних держав.

Україна рішуче відреагувала на цей виклик, реформувавши національну правову базу, щоб уможливити розслідування та притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Зміни до Кримінального кодексу України, прийняті у травні 2021 року, інтегрували вичерпний каталог воєнних злочинів та злочинів проти людяності, тісно узгоджений з Римським статутом. Ці реформи відображають намір України утвердити національну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів і виконати свої зобов’язання за МГП та міжнародним звичаєвим правом. Українські прокурори за підтримки міжнародних експертів та інституцій, таких як Євроюст, Мережа геноциду та Консультативна група з питань воєнних злочинів, розпочали тисячі розслідувань ймовірних воєнних злочинів. Генеральна прокуратура досягла значних

успіхів у документуванні доказів, забезпеченні свідчень свідків і підготовці справ до розгляду в національних судах.

Тим не менш, деякі проблеми залишаються невирішеними. Принцип законності (*nullum crimen sine lege*) вимагає, щоб злочини були чітко визначені в національному законодавстві до їх вчинення, що викликає питання щодо ретроактивного застосування нещодавно прийнятих положень. Крім того, масштаб конфлікту і системний характер багатьох передбачуваних злочинів вимагають проведення складних структурних розслідувань, які можуть виснажити інституційні можливості навіть добре розвинених правових систем. Труднощі зі збором доказів у зонах активних бойових дій, проблема відповідальності командування, ланцюжок зберігання матеріалів судової експертизи та питання політичного імунітету державних службовців – все це створює значні процесуальні та матеріальні перешкоди.

Важливо, що роль універсальної юрисдикції та механізмів відповідальності перед третіми державами також набула особливого значення. Деякі європейські країни, зокрема Німеччина, Польща, Литва та Швеція, розпочали розслідування за принципом універсальної юрисдикції, що дозволяє їм переслідувати воєнні злочини, скоєні в Україні, незалежно від громадянства злочинця чи жертви. Такий підхід, будучи юридично обґрунтованим, підкреслює необхідність скоординованої міжнародної співпраці та гармонізації правових стандартів, особливо щодо обміну доказами та взаємної правової допомоги.

Ще однією помітною подією є зростаюча міжнародна підтримка створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Хоча МКС може переслідувати за злочин агресії, його юрисдикція обмежена діями, вчиненими державами-учасниками або тими, що визнали юрисдикцію, а росія не є ні тією, ні іншою. Пропозиція про створення спеціального трибуналу, висунута Україною і підтримана Європейським парламентом та різними вченими-юристами, має на меті усунути цю юрисдикційну прогалину. Такий трибунал, за зразком Нюрнберзького або МТКЮ, зосередився б виключно на притягненні вищого російського керівництва до відповідальності за розв’язання війни – кричуще порушення статті 2(4) Статуту ООН [3]. Хоча створення такого трибуналу є політично делікатним і юридично складним питанням, воно означувало б історичне підтвердження заборони агресивної війни як норми *jus cogens*.

Ініціювання російською федерацією широкомасштабної війни проти України в лютому 2022 року є одним із найглибших порушень міжнародних правових норм у 21 столітті. В рамках МКП та його складної взаємодії з МГП цей акт являє собою низку серйозних міжнародних злочинів, які виходять за рамки простого порушення договорів або звичайних військових проступків. Ці порушення завдають удару по основних принципах міжнародного правопорядку, включаючи заборону застосування сили, захист цивільного населення, непорушність суверенітету та імператив відповідальності за злочини, що викликають всезагальне занепокоєння. Щоб зрозуміти повний обсяг кримінальної відповідальності росії за МГП та її зв’язок з МКП, необхідно оцінити правову природу агресії, злочинів, скоєних у ході воєнних дій, а також ширший контекст індивідуальної та державної відповідальності за порушення імперативних норм (*jus cogens*).

Найбільш фундаментальним міжнародним злочином, який вчинила росія, розпочавши війну проти України, є злочин агресії. Цей злочин, кодифікований у статті 8 bis Римського статуту МКС, визначається як «планування, підготовка, розв’язування або виконання особою, яка має можливість фактично здійснювати контроль над політичними або військовими діями держави або керувати ними, акта агресії, який за своїм характером, серйозністю та масштабами є явним порушенням Статуту Організації Об’єднаних Націй». Російське вторгнення в Україну відповідає кожному елементу цього визначення. Застосування збройної сили проти територіальної цілісності та політичної незалежності України є явним порушенням

статті 2(4) Статуту ООН. Виправдання росії, засновані на сумнівних заявах про «денацифікацію», самозахист від розширення НАТО і нібито захист російськомовного населення на Донбасі, були широко дискредитовані як приводи, що не мають під собою ні фактичного, ні юридичного підґрунтя. Цей акт був не лише незаконним, але й явно навмисним, неспровокованим і здійсненим з повним усвідомленням його незаконності вищим російським керівництвом. Таким чином, злочин агресії виступає як первинне і основне порушення, що спровокувало каскад подальших міжнародних злочинів.

Після незаконного початку воєнних дій росія була причетна до широкомасштабних і систематичних воєнних злочинів, які визначаються згідно з МКП і впливають зі змісту МГП. Воєнні злочини полягають у серйозних порушеннях законів і звичаїв, що застосовуються під час збройного конфлікту, як міжнародного, так і неміжнародного характеру. До них належать, зокрема, навмисні напади на цивільних осіб, обстріли об'єктів цивільної інфраструктури, використання забороненої зброї, вбивства, тортури, зґвалтування, захоплення заручників, незаконна депортація або переміщення цивільних осіб. В Україні зростає кількість доказів, зібраних національними розслідуваннями, міжнародними спостерігачами та незалежними правозахисними організаціями, які вказують на навмисні та повторювані напади на некомбатантів, у тому числі через ракетні удари по житлових кварталах, школах, лікарнях та притулках. Масові вбивства в Бучі, Ірпені, Маріуполі та інших населених пунктах мають ознаки позасудових страт, свавільних затримань, насильницьких зникнень і сексуального насильства, що свідчить про скоординовану політику, а не про поодинокі інциденти.

Особливо кричущою є незаконна депортація та переміщення українських дітей до російської федерації, що порушує Четверту Женевську конвенцію та є воєнним злочином згідно зі статтею 8(2)(a)(vii) Римського статуту. Видача МКС ордерів на арешт президента росії Володимира Путіна і Марії Львової-Белової на цій підставі відображає серйозність і достовірність цих звинувачень. Атаки на об'єкти культурної спадщини та руйнування критично важливої інфраструктури, включаючи об'єкти водопостачання та енергетики, ще більше підкреслюють невивірковий і непропорційний характер російської військової поведінки, що явно суперечить принципам МГП, таким як розрізнення, пропорційність і обережність.

Окрім воєнних злочинів, з'являється все більше свідчень про злочини проти людяності, скоєні російськими військами та пов'язаними з ними воєнізованими угрупованнями. Злочини проти людяності, кодифіковані у статті 7 Римського статуту, стосуються таких діянь, як вбивства, винищення, катування, депортація, ув'язнення, сексуальне насильство та переслідування, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. На відміну від воєнних злочинів, ці злочини можуть вчинятися в мирний час і не обмежуються сценаріями збройного конфлікту, хоча в Україні вони чітко пов'язані з триваючим конфліктом. Характер, масштаби та послідовність зафіксованих порушень, а також докази централізованої координації свідчать про існування підтримуваної державою політики репресій, дегуманізації та терору проти цивільного населення України.

Крім того, поводження з військовополоненими та перешкоджання наданню гуманітарної допомоги викликає додаткове занепокоєння з точки зору МГП та звичаєвого міжнародного права. Повідомлення про катування, страти без суду і слідства та голодування захоплених українських солдатів суперечать Третій Женевській конвенції. Так само тактика облоги, що застосовувалася в таких містах, як Маріуполь, де доступ до їжі, води та медичної допомоги був навмисно заблокований, порушує статтю 54 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, яка забороняє голод серед цивільного населення як метод ведення війни. Обстріли гуманітарних коридорів та шляхів евакуації свідчать про свідоме нехтування принципами гуманності та військової необхідності.

Юридична відповідальність за ці злочини діє на двох рівнях: відповідальність держави та індивідуальна кримінальна відповідальність. Хоча міжнародне право ще не визнає обов'язкового механізму переслідування держав за такі злочини, як агресія, держави можуть зіткнутися з наслідками в інших правових інстанціях, зокрема в Міжнародному суді ООН (МС ООН), а також через міжнародні режими санкцій. Індивідуальна кримінальна відповідальність, однак, добре встановлена в рамках МКП. Високопоставлені російські чиновники, військові командири і навіть недержавні суб'єкти, такі як члени «групи Вагнера», можуть бути притягнуті до відповідальності за безпосереднє вчинення злочинів, віддання наказів, пособництво і підбурювання, а також за командну відповідальність відповідно до статей 25 і 28 Римського статуту.

Взаємодія між МКП і МГП у цьому контексті є важливою і взаємодоповнюючою. МГП містить матеріальні норми – правила, що регулюють поведінку під час війни, тоді як МКП забезпечує практичну реалізацію відповідальності, встановлюючи процесуальні рамки і визначаючи індивідуальну кримінальну відповідальність за порушення цих норм. Симбіоз цих правових режимів гарантує, що звірства воєнного часу не просто засуджуються як порушення абстрактних правових принципів, але й підпадають під дію механізмів правосуддя, що підлягають виконанню. Однак правозастосування залишається складним завданням. Невизнання росією юрисдикції МКС, її вихід з міжнародних органів та вкорінений наратив правового нігілізму перешкоджають прямій співпраці з міжнародними механізмами. Тим не менш, розслідування МКС, зростаюча роль універсальної юрисдикції третіх держав та рух до створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України разом означають стійку міжнародну реакцію, що ґрунтується на праві.

Насамкінець, розпочавши та продовжуючи війну проти України, росія порушила широкий спектр міжнародних правових норм. Серед них – злочин агресії, явне порушення Статуту ООН, серія воєнних злочинів, що включають серйозні порушення Женевських конвенцій, а також численні дії, які, ймовірно, можуть бути кваліфіковані як злочини проти людяності. Взаємодія між міжнародним кримінальним правом і міжнародним гуманітарним правом забезпечує потужну, хоча ще не повністю реалізовану, основу для боротьби з цими порушеннями. Реакція, що розгортається – правова, дипломатична та інституційна – відображає не лише імператив забезпечення правосуддя для українських жертв, але й ширшу боротьбу за збереження авторитету міжнародного права як оплоту проти безкарності та ерозії міжнародного порядку, заснованого на правилах.

На завершення, відповідальність за воєнні злочини в Україні ілюструє життєво важливу взаємозалежність міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. У той час як МГП встановлює захисні правові рамки під час збройного конфлікту, МКП забезпечує механізми правозастосування, необхідні для стримування та покарання порушень. Правове реагування України, підтримане міжнародними інституціями, демонструє потенціал гібридних моделей підзвітності, які поєднують механізми внутрішньої, міжнародної та універсальної юрисдикції. Однак ефективність цих зусиль зрештою залежить від стійкої політичної волі, достатнього фінансування та принципової міжнародної співпраці. Оскільки війна триває, пошук справедливості для жертв воєнних злочинів в Україні слугуватиме не лише тестом на юридичну винахідливість, але й мірилом відданості міжнародної спільноти принципам верховенства права та людської гідності під час збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 11.05.2025)
2. Учасники проєктів Вікіпедія. Ордер на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ордер_на_арешт_Володимира_Путіна_та_Марії_Львової-Бєлової (дата звернення: 11.05.2025).
3. Учасники проєктів Вікіпедія. Статут Організації Об'єднаних Націй – Вікіджерела. Вікіджерела – вільна бібліотека. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об'єднаних_Націй (дата звернення: 11.05.2025).
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 11.05.2025).
5. Свобода Р. Прокурор МКС вирішив почати розслідування ситуації в Україні. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-prokuror-gaaga-sytuatsia-v-ukraini/31729398.html> (дата звернення: 11.05.2025).

Холостенко Д.А.,

студент Національної академії Служби безпеки України
Науковий керівник: **Медведюк Л.В.**, старший викладач
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національної академії Служби безпеки України

**РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА СЕРЕД
МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ НОРМ
МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

24 лютого 2022 року для більшості українців стало днем найбільших потрясінь та розділило їх життя на до та після. Цей день залишиться в пам'яті кожного з нас як найчорніший день в історії України. Саме цього дня росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну – порушивши основні принципи міжнародного права та свої зобов'язання за Будапештським меморандумом [1]. Те, що почалося як серія російських атак ще у 2014 році, переросло в повномасштабну війну, яка завдала величезної шкоди будинкам і службам, необхідним звичайним людям. Гинуть мирні жителі, мільйони українців були змушені покинути свої домівки, і це супроводжується численними серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). У цій безперервній жорстокій боротьбі, коли частина української території тимчасово окупована і мільйони людей опинилися в гуманітарній кризі, надзвичайно важливо ретельно стежити за тим, чи всі учасники конфлікту дотримуються міжнародних гуманітарних законів. Без належного контролю, запису фактів і реагування на порушення МГП, самі закони війни залишаються просто словами, а страждання тих, хто постраждав від війни, можуть стати ще більшими через те, що винні не будуть покарані. Саме в цій складній і трагічній ситуації міжнародні організації беруть на себе важливу роль – спробувати забезпечити хоча б мінімальну повагу до МГП. Маючи свої повноваження, знання та інструменти, вони можуть незалежно спостерігати за ситуацією на місцях, фіксувати те, що виглядає як воєнні злочини та інші серйозні порушення МГП, інформувати про це сторони конфлікту та звичайних людей, захищати права постраждалих на

міжнародному рівні та допомагати створювати умови для того, щоб винні могли бути притягнуті до відповідальності в майбутньому через міжнародні та українські суди.

Чому ця тема така важлива? Не тільки через те, що війна триває і необхідно дотримуватися основних правил МГП, щоб зменшити людські страждання. Важливо також чесно оцінити, наскільки добре міжнародні організації справляються зі своєю роботою в таких надзвичайних ситуаціях. Уважне вивчення їхньої ролі в Україні може допомогти нам краще зрозуміти, як контролювати дотримання МГП у майбутніх війнах і як краще захистити тих, хто опинився в зоні бойових дій. Крім того, це дослідження може показати, як міжнародні організації, країни та інші важливі гравці можуть краще співпрацювати, щоб ефективно реагувати на порушення МГП і не допустити їх у майбутньому.

На думку Герасименка О.І., міжнародні організації відіграють багатогранну роль у контексті міжнародного гуманітарного права, виконуючи важливі функції, зокрема миротворчу, посередницьку, гуманітарну, контролюючу та захисну. Вони беруть участь у врегулюванні військових конфліктів шляхом створення миротворчих місій, особливо під егідою ООН, сприяють організації перемовин та обміну військовополоненими, надають допомогу жертвам війни у вигляді продовольства, фінансової підтримки та сприяння у відновленні інфраструктури, що особливо притаманно роботі Червоного Хреста (далі – МКЧХ). Важливою є також їхня діяльність у захисті мирного населення та культурної спадщини, наприклад, зусилля ЮНЕСКО щодо охорони об’єктів Всесвітньої спадщини, зокрема в Україні. Окрім того, міжнародні організації здійснюють моніторинг дотримання норм МГП, фіксують порушення та забезпечують основу для подальших санкцій. Утім, попри значну роль, їхня діяльність обмежується політичними суперечностями між країнами-членами, відсутністю консенсусу сторін конфлікту, фінансовими труднощами, бюрократією та логістичними перешкодами, що ускладнюють ефективне функціонування на місцях [1]. Цілком поділяю думку Герасименка О.І. щодо обмежень у діяльності міжнародних організацій, адже події повномасштабної війни в Україні яскраво демонструють, наскільки серйозними можуть бути наслідки політичних розбіжностей та надмірної бюрократії. Попри численні заяви про підтримку й гуманітарну допомогу, на практиці міжнародні структури часто виявляються неспроможними діяти оперативно та рішуче, особливо в умовах, коли доступ до постраждалих територій ускладнений, а консенсусу між представниками ключових сторін відсутній. Вражає контраст між масштабами трагедії та стриманістю реакції: затримки з наданням допомоги, обмежений вплив на агресора, відсутність ефективного тиску — усе це свідчить про глибші структурні проблеми, ігнорування яких, попри їхню очевидну значущість, стає вже звичною практикою.

Збройна агресія рф проти України показала, що «стара», стала система міжнародної безпеки не працює, а провідні безпекові міжнародні організації виявилися недієвими та не спроможні примусити державу-терориста припинити агресивну війну й відновити світовий правопорядок. На мою думку, під час війни саме безпекові та гуманітарні міжнародні організації зобов’язані активізувати свої зусилля з метою врегулювання поточного міжнародного збройного конфлікту. Сьогодні перед світовим співтовариством постало питання не лише відновити територіальну цілісність і суверенітет України, а й міжнародну безпеку – гаранта світового самозбереження й розвитку всіх держав.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста ICRC (International Committee of the Red Cross) – нейтральна, неупереджена і незалежна гуманітарна організація, на яку покладено завдання надавати допомогу і захист людям, які постраждали від збройних конфліктів або інших ситуацій насильства [3]. З визначення можемо зробити висновок, що одним з основних принципів її діяльності є принцип нейтральності.

Як принцип нейтралітету Міжнародного Комітету Червоного Хреста впливає на його здатність ефективно забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії рф проти України: сприяє цьому чи перешкоджає? Щоб відповісти на це питання, згадаємо подію, що відбувалася у ніч із 28 на 29 липня 2022 року, а саме: в окупованій Оленівці під Маріуполем росіяни влаштували вибух в одному з бараків, де утримували українських військових полонених. Тоді загинули понад 50 оборонців з Азовсталі [4]. Після теракту за інформацією ЗМІ на місце трагедії рф не допустила представників МКЧХ,

а Місія ООН зі встановлення фактів про теракт в окупованій Оленівці не погодилася ознайомитися з матеріалами щодо вибуху в колонії, які надала Україна [5]. Як відомо, 16 травня 2022 року розпочалося виведення військовослужбовців ЗС України з території металургійного комбінату «Азовсталь». Роль МКЧХ полягала в тому, щоб реєструвати військовополонених. На мою думку, у такий спосіб організація намагалася довести міжнародному суспільству, що захисники Маріуполя почуватимуть себе більш захищеними, але дивлячись на угоди, які Україна укладала з рф щодо гуманітарних та евакуаційних коридорів, можна зробити висновок, що дії МКЧХ не були такими надійними та реальними, як гадали представники цієї організації. Додам, що Міжнародний Комітет Червоного Хреста відвідував військовополонених лише один раз, і то, з метою доставлення води. На мою думку, після вчинення рф міжнародного злочину, міжнародні організації мали «адекватно» відреагувати і визнати, що росія – це держава терорист, але обмежилися лише певними публікаціями заяв на своїх сайтах. Якщо коротко, то: «у випадку з комбінатом «Азовсталь» МКЧХ сприяв безпечному виходу комбатантів з території комбінату при взаємодії зі сторонами збройного конфлікту. Враховуючи, що вони в той час були військовополоненими в руках неприятеля, ми зареєстрували їхні дані, вважаючи, що МКЧХ згодом отримає дозвіл на їх відвідування. Але ми не можемо гарантувати безпеку військовополонених після того, як вони потрапили до рук неприятеля, оскільки давати такі гарантії просто за межами наших можливостей» [6].

Викликає великий подив фраза: «...ми не можемо гарантувати безпеку військовополонених після того, як вони потрапили до рук неприятеля, оскільки давати такі гарантії просто за межами наших можливостей». Ці слова, знову ж таки, суперечать нормам Женевських конвенцій й викликають питання щодо дотримання принципу нейтральності МКЧХ та іншими міжнародними гуманітарними організаціями у збройному протистоянні між Україною і росією. Більш того, перед жахливою подією в Оленівці, президент МКЧХ Пітер Маурер зустрівся з міністром закордонних справ росії сергієм лавровим в москві 24 березня 2022 року. За результатами зустрічі, представництво МКЧХ рф виявило бажання відкрити офіс Червоного Хреста у ростові-на-дону з метою допомоги тим українцям, які вже опинилися на російській території. Я погоджуюсь з думками політиків, експертів, українських та іноземних журналістів, що такий вчинок МКЧХ слід розцінювати як такий, що сприяє легітимізації депортації українців [7].

Вищезгадані факти та аргументи дають можливість відповісти на запитання: «Як принцип нейтралітету Міжнародного Комітету Червоного Хреста впливає на його здатність ефективно забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії рф проти України: сприяє цьому чи перешкоджає?» Моя відповідь – перешкоджає. У цій війні «нейтральність» виступає не як каталізатор для ефективної гуманітарної діяльності й врегулювання збройного конфлікту, а як перешкода. На мою думку, щодо збройної агресії рф проти України, можливо виокремити два аспекти відступу від принципу нейтральності провідними міжнародними організаціями:

- прояви упередженості, які не сприяють припиненню порушень норм міжнародного гуманітарного права державою-агресором;
- хибне розуміння принципу нейтральності для виправдання своєї пасивності та бездіяльності у питаннях виконання своїх статутних зобов’язань.

Проте, необхідно порівнювати «дві сторони однієї медалі». 16 січня 2025 року відбулася чотиристороння зустріч між Дмитром Лубінцем, уповноваженим Верховної ради України з прав людини, Тетяною Москальковою, російською уповноваженою з прав людини, Юргом Егліном, очільником делегації МКЧХ в Україні та делегації МКЧХ в рф та рб на чолі з Борисом Мішелем. За підсумками зустрічі Україна наполягала на забезпеченні безперешкодного доступу МКЧХ до українських військовополонених у рф, що залишається ключовою вимогою для належного виконання норм Женевських конвенцій [8]. На мою думку, такі зустрічі ефективно впливають на процес обмінів військовополонених. Наприклад, в результаті обміну, який відбувся 19 березня 2025 року, було повернуто 175 наших захисників. Додатково слід зазначити, що Служба безпеки України, а саме Об’єднаний центр з координації

пошуку та звільнення полонених при СБУ розпочав підготовку до обміну за формулою 1000 на 1000.

Отже, попри декларовану нейтральність, дії міжнародних організацій, зокрема МКЧХ, у контексті збройної агресії РФ проти України часто виглядають як недостатньо ефективні, а іноді навіть суперечливі. Трагічні події в Оленівці та обмежений доступ до полонених ставлять під сумнів реальну здатність цих структур забезпечити дотримання МГП та захистити постраждалих. Хоча окремі зусилля, як-от переговори щодо обмінів, і є важливими, загалом складається враження, що принцип нейтралітету в нинішніх умовах швидше стає виправданням для пасивності, а не дієвим інструментом захисту людських прав перед обличчям агресора. Міжнародні організації не повинні ставати на бік однієї зі сторін конфлікту та утримуватися від участі у спорах політичного, релігійного або ідеологічного характеру. Натомість надмірна абсолютизація принципу нейтральності заважає їм робити усе можливе, щоб мирні люди поверталися до своїх домів, а не утримувалися проти їх волі на території держави-супротивника; щоб військовополонені були захищені, а не виступали у ролі заручників, з якими можна робити що завгодно; і найголовніше, щоб міжнародні організації de facto дотримувались принципу нейтральності, а не лише de jure.

Список використаних джерел:

1. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 17.05.2025).
2. Герасименко І. О., Комісарова Н. О. Роль міжнародних організацій у забезпеченні дотримання МГП. Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів : матеріали Міжнар. наук. практ. конф. (м. Київ, 6 лют. 2025 р.). Київ : Київський інститут НГУ, 2025. С. 386–388.
3. INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS IN UKRAINE. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/about-us/> (дата звернення: 17.05.2025).
4. Суспільне новини. URL: <https://suspihne.media/donbas/418863-prosto-gorili-vsi-hto-zivcem-hto-ne-zivcem-istoria-azovca-mikiti-sastuna-akij-viziv-pid-cas-teraktu-v-olenivci/> (дата звернення: 18.05.2025).
5. Теракт в Оленівці: Омбудсмен Лубінець заявив, що вдалося ідентифікувати більшість тіл українських бійців. URL: https://lb.ua/society/2023/07/07/564133_terakt_olenivtsi_ombudsmen.html (дата звернення: 18.05.2025).
6. Фрагменти заяви для преси генерального директора МКЧХ Роберта Мардіні під час візиту до України, зроблена у Києві 1 вересня 2022 року. – Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-cherwoniy-khrest-dostup-viyskovopoloneni/32015358.html> (дата звернення: 18.05.2025).
7. Червоний Хрест відкріє центр для українців, що біжать від армії РФ в Росії – Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/war/cherwoniy-hrest-vidkriye-centr-dlya-ukrajinciv-shcho-bizhat-vid-armiji-rf-v-rosiji-novini-vtorgnenniya-rosiji-v-ukrajinu-11758075.html> (дата звернення: 18.05.2025).
8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 18.05.2025).

Чаленко П.В.,

здобувачка вищої освіти

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Чередниченко О.Ю.,**

професор Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

кандидат економічних наук, доцент

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ НОРМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Збройні конфлікти становлять особливу загрозу для найуразливіших категорій населення, передусім для дітей. Повномасштабна війна російської федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, стала трагічним прикладом масштабних порушень прав дитини в умовах сучасного збройного протистояння. Дослідження механізмів захисту дитинства в умовах війни набуває особливої актуальності, оскільки саме діти потребують найбільшого захисту під час воєнних дій [1].

Система міжнародного права містить комплекс норм, спрямованих на захист дітей у воєнний час. Основоположними документами є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, які встановлюють особливий статус дітей як цивільних осіб, що потребують спеціального захисту [2]. Конвенція ООН про права дитини 1989 року закріплює фундаментальні принципи недискримінації та найкращих інтересів дитини, які мають діяти навіть в умовах збройного конфлікту [3].

Особливе значення має Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, який забороняє примусову мобілізацію дітей до збройних сил та встановлює мінімальний вік добровільного призову [4]. Римський статут Міжнародного кримінального суду кваліфікує вербування дітей до збройних сил як воєнний злочин, що підкреслює серйозність цього порушення міжнародного права.

Російська збройна агресія проти України характеризується системними та масовими порушеннями прав дітей. За даними Офісу Генерального прокурора України, станом на початок 2024 року внаслідок воєнних дій загинуло понад 500 дітей, а поранено понад 1200 [5]. Ці цифри свідчать про грубе порушення принципу розрізнення між цивільними та військовими об'єктами.

Особливо тривожним є факт примусового вивезення українських дітей на територію російської федерації. Міжнародна комісія з розслідування порушень прав людини в Україні зафіксувала випадки насильницького переміщення дітей, що може кваліфікуватися як геноцид згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [6].

Цілеспрямовані атаки на освітні заклади також становлять серйозне порушення міжнародного гуманітарного права. Організація "Save the Children" задокументувала понад 3000 випадків пошкодження або знищення шкіл та дитячих садків в Україні [7].

Українська держава вживає комплексних заходів для забезпечення захисту дітей в умовах збройного конфлікту. Створено систему евакуації дітей з небезпечних зон, організовано їх тимчасове розміщення в безпечних регіонах країни. Важливим кроком стало прийняття спеціального законодавства щодо захисту дітей у воєнний час та створення Єдиної інформаційної бази дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії [8].

Особлива увага приділяється психологічній реабілітації дітей, які зазнали травматичного досвіду війни. Створено мережу спеціалізованих центрів психологічної допомоги, розроблено програми дистанційного навчання для дітей, які перебувають в евакуації або на тимчасово окупованих територіях.

Ефективний захист дітей під час збройного конфлікту неможливий без активної міжнародної співпраці. ЮНІСЕФ, разом з іншими міжнародними організаціями, надає гуманітарну допомогу українським дітям, забезпечує доступ до освіти та медичної допомоги

[9]. Європейський Союз запровадив спеціальні програми тимчасового захисту для українських біженців, приділяючи особливу увагу дітям без супроводу дорослих.

Важливим аспектом є документування воєнних злочинів проти дітей для подальшого притягнення винних до відповідальності. Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування ситуації в Україні, зокрема випадків порушення прав дітей [10].

Основними викликами у сфері захисту дітей під час збройного конфлікту залишаються: недостатність ресурсів для забезпечення всіх потреб дітей-біженців, складність документування порушень на тимчасово окупованих територіях, необхідність довгострокової психологічної реабілітації травмованих дітей.

Перспективними напрямками є розвиток цифрових технологій для пошуку зниклих дітей, створення міжнародного механізму компенсації шкоди, завданої дітям під час збройного конфлікту, удосконалення систем раннього попередження про загрози для дітей в зонах бойових дій.

Російська агресія проти України продемонструвала як важливість існуючих міжнародно-правових механізмів захисту дітей, так і необхідність їх подальшого розвитку. Досвід України показує, що ефективний захист дітей під час збройного конфлікту потребує поєднання національних зусиль з активною міжнародною підтримкою.

Імплементация міжнародних норм захисту дітей в умовах війни вимагає не лише правового регулювання, але й створення дієвих механізмів їх практичного втілення. Важливим є забезпечення невідворотності покарання за порушення прав дітей під час збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Горобець К. В. Права дитини в умовах збройного конфлікту: міжнародно-правові аспекти. Київ : Юридична думка, 2023. 245 с.
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 23.05.2025).
3. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 23.05.2025).
4. Коротєєв В. А., Петренко С. М. Захист дітей у збройних конфліктах: європейський досвід та українські реалії. Харків : Право, 2024. 189 с.
5. Офіс Генерального прокурора України. Діти, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/diti-yaki-postrazhdali-vnaslidok-zbroynoyi-agresiyi-rf> (дата звернення: 24.05.2025).
6. Постанова Генеральної Асамблеї ООН A/HRC/52/62. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування в Україні. 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports> (дата звернення: 23.05.2025).
7. Save the Children. Ukraine Crisis Response. 2024. URL: <https://www.savethechildren.org/us/where-we-work/ukraine> (дата звернення: 22.05.2025).
8. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 22.05.2025).
9. UNICEF Ukraine. Humanitarian Action for Children 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en> (дата звернення: 22.05.2025).
10. International Criminal Court. Situation in Ukraine. URL: <https://www.icc-cpi.int/ukraine> (дата звернення: 23.05.2025).

Шипілов О.В.,
аспірант Пенітенціарної академії України

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАДІЙНІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сучасне кримінальне провадження дедалі частіше передбачає отримання доказів за межами юрисдикції держави, що здійснює розслідування. У зв’язку з цим значущість міжнародної правової допомоги (МПД) постійно зростає, особливо у воєнний час.

Зокрема, важливим є дотримання принципів, що забезпечують допустимість та надійність отриманих доказів, адже лише за умови дотримання таких принципів отримані відомості можуть бути використані у кримінальному процесі на національному рівні.

Особливо це стосується випадків, коли злочини пов’язані з кіберзлочинністю, відмиванням коштів, військовими злочинами, торгівлею людьми, фінансуванням тероризму тощо.

Новизна теми полягає у системному підході до аналізу принципів, що визначають допустимість і надійність доказів, здобутих у межах міжнародної співпраці в межах кримінального провадження. Попри формальне існування міжнародних стандартів, їх застосування в українській практиці у воєнний час залишається фрагментарним, а законодавче регулювання потребує вдосконалення. Саме тому важливо переосмислити функціонування ключових принципів МПД, зокрема у світлі останніх рішень українських судів, рішень ЄСПЛ та міжнародних тенденцій.

У межах даної доповіді увагу буде зосереджено на системному аналізі основних принципів міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, які є ключовими для визнання доказів такими, що відповідають вимогам національного та міжнародного права.

1. Принцип суверенітету держав та поваги до їх національного законодавства. Суверенітет держав є базовим елементом міжнародного права і одним із головних принципів міжнародної правової допомоги. Будь-який запит про допомогу має реалізовуватись із дотриманням внутрішнього права держави-виконавця.

Недотримання вимог національного законодавства під час збирання доказів за кордоном може призвести до їх виключення із доказової бази через порушення процедур, що забезпечують надійність доказу.

Так, у постанові Верховного Суду від 13.12.2023 у справі № 522/6343/21 суд визнав недопустимими докази, отримані від іноземного правоохоронного органу, без дотримання процедури, передбаченої ст. 551 КПК України (про виконання міжнародного доручення). Недотримання законодавства іноземної держави, в межах якої зібрано докази, призводить до втрати доказом процесуальної якості. Такі порушення дискредитують міжнародне співробітництво.

2. Принцип взаємного визнання та довіри. Цей принцип особливо актуальний у межах співпраці між державами — членами Європейського Союзу. Він передбачає довіру до правових систем одна одної та визнання доказів, отриманих у межах правової допомоги, без додаткової легалізації.

Проте, навіть у цьому випадку, докази мають бути отримані у спосіб, який не порушує основні права людини, закріплені, зокрема, у статтях 6 і 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (справа *Schenk v. Switzerland*, 1988).

У справі *Dvorski v. Croatia* (2015) ЄСПЛ наголосив, що навіть за умов довіри між країнами, держави не можуть ігнорувати порушення права на захист, допущені в іншій юрисдикції.

3. Принцип спеціалізації. Передбачає, що запитана держава використовує отримані матеріали виключно з тією метою, яка була вказана у запиті про правову допомогу. Порушення цього принципу може вплинути на допустимість доказів у подальшому.

У рішенні Європейського суду з прав людини (*Vera Fernández-Huidobro v. Spain*, 2010) чітко зазначено, що використання доказів не за призначенням порушує принцип справедливого судового розгляду.

В ухвалі Голосіївського районного суд міста Києва від 24.01.2024 у справі № 752/3084/20 суд визнав недопустимими електронні листи, надані іноземною компанією в рамках співпраці з іншим запитом, вказавши на порушення принципу спеціалізації. Слідчі органи нерідко ігнорують обмеження щодо використання доказів, що ставить під загрозу справедливість судового розгляду та може бути підставою для визнання таких доказів недопустимими.

4. Принцип пропорційності та необхідності. Отримання міжнародної допомоги повинно бути необхідним і пропорційним до поставленої мети. Збір інформації без належного обґрунтування, що вона має доказове значення, може призвести до порушення права на приватність і, як наслідок, — до визнання доказів недопустимими.

Наприклад, у справі *Uzun v. Germany* (2010) ЄСПЛ констатував, що втручання в приватне життя задля здобуття доказів має бути пропорційним та законним.

У справі *Roman Zakharov v. Russia* (2015) ЄСПЛ визнав масове збирання комунікаційних даних порушенням ст. 8 Конвенції, оскільки не було доведено необхідності і пропорційності втручання.

Запити про доступ до банківської інформації, переписок у месенджерах тощо повинні мати обґрунтовану процесуальну підставу. Судова практика України демонструє зростаючу кількість випадків, коли слідчі дії були проведені з надмірним втручанням у приватне життя.

5. Принцип дотримання прав людини. У процесі збирання доказів через міжнародну правову допомогу необхідно забезпечити дотримання основоположних прав особи, зокрема права на захист, права не свідчити проти себе, права на приватне життя.

Порушення цього принципу ставить під сумнів надійність та законність отриманих доказів. Верховний Суд України у постанові від 14.06.2021 у справі № 754/13721/18 визнав недопустимими докази, отримані без участі захисника в рамках запиту про правову допомогу.

6. Принцип ефективності, оперативності та належної процесуальної форми. Ефективність міжнародної правової допомоги передбачає не лише своєчасне виконання запитів, а й належне документування дій, пов’язаних зі збиранням доказів. Затримки чи недотримання процедур можуть вплинути на цілісність доказу.

У рішенні *Benzine v. Turkey* (2014) зазначено, що неналежна організація передачі доказів у рамках міжнародної правової допомоги стала підставою для визнання процесу несправедливим.

Зволікання з наданням міжнародної правової допомоги у справах щодо військових злочинів РФ, зафіксоване міжнародними аналітичними центрами, свідчить про відсутність ефективних процедур у частині термінового збору доказів.

Без оперативного реагування правоохоронних органів та чіткої координації зі сторонами запиту докази можуть втратити свою доказову силу через неможливість перевірити їх походження або цілісність.

Висновки. Зазначені принципи міжнародної правової допомоги мають не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки їх недотримання автоматично тягне за собою ризик визнання доказів недопустимими. Тому критично важливо забезпечувати правову визначеність, дотримання національного законодавства, гарантій прав людини, а також належну взаємодію між компетентними органами.

Недостатнє впровадження міжнародних стандартів допустимості доказів у національну практику призводить до правової невизначеності, а подекуди — до порушення прав учасників процесу. Ключовими гарантіями допустимості доказів, отриманих у порядку МПД, є дотримання принципів: законності, спеціалізації, пропорційності, прав людини та ефективності.

Автором пропонується:

1) імплементувати у КПК України чітке регулювання використання іноземних доказів (аналог Рамкових рішень ЄС);

2) створити Єдиний реєстр запитів МПД, з відкритими метаданими;

- 3) посилити процесуальний контроль суду за допустимістю міжнародних доказів на стадії досудового розслідування;
- 4) провести тренінги для слідчих і прокурорів щодо принципів МПД.

Список використаних джерел:

1. Ахтирська Н. М. Принципи міжнародної правової допомоги у кримінальному процесі. Вісник кримінального судочинства. 2021. № 3. С. 45–51.
2. Зуєв А. В. Допустимість доказів, отриманих за міжнародними запитами: європейський досвід. Право і безпека. 2021. № 4. С. 39–46.
3. Пашковський І. В. Докази, отримані внаслідок міжнародної правової допомоги: проблеми допустимості. Юридичний часопис. 2022. № 2. С. 75–82.
4. Benzine v. Turkey, no. 61327/09, ECHR 2014.
5. Monastyrskia H. Legal Framework of Mutual Legal Assistance in Criminal Matters in Ukraine. Journal of Eastern European Law. 2023. Vol. 10(1). P. 29–41.
6. Schenk v. Switzerland, no. 10862/84, ECHR 1988.
7. Vera Fernández-Huidobro v. Spain, no. 74181/01, ECHR 2010.
8. Uzun v. Germany, no. 35623/05, ECHR 2010.
9. Постанова Верховного Суду від 01.11.2022 у справі № 761/24618/20.
10. Постанова Верховного Суду від 14.06.2021 у справі № 754/13721/18.
11. Конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах між державами – членами ЄС від 29 травня 2000 р.

Шульга К. М.,

здобувачка вищої освіти

Національної академії Служби безпеки України

Науковий керівник: **Серватюк Л.В.,**

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Національної академії Служби безпеки України

кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В УКРАЇНІ

У непростих умовах сьогодення, діяльність міжнародних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), спрямована на захист людей, постраждалих від збройних конфліктів та інших проявів насильства, забезпечення для них гуманітарної допомоги та дотримання норм міжнародного гуманітарного права є вкрай важливою.

МКЧХ належить до однієї з провідних міжнародних гуманітарних організацій. Метою її діяльності в Україні є, насамперед, захист осіб, постраждалих від наслідків міжнародного збройного конфлікту. Збройний конфлікт, зумовлений російською федерацією показав, що діяльність МКЧХ має недоліки, що демонструють її недостатню неефективність, рішучість у діях та повільність цих дій.

Відповідно до статуту МКЧХ є неупередженою, нейтральною та незалежною організацією, цілі й завдання якої мають виключно гуманітарний характер [1]. Гуманітарна операція в Україні, наразі, є однією з найбільших, в якій коли-небудь приймав участь МКЧХ. «Усе, що ми робимо, є однаково важливим. Наша робота в Україні – одна з наймасштабніших, бо наша допомога потрібна населенню. Наприклад, ми допомагаємо отримати доступ до води, допомагаємо із забезпеченням електрикою, розподіляємо пряму грошову допомогу між людьми, які її потребують. Ми допомагаємо лікарням, допомагаємо людям у селах ремонтувати будинки, щоб вони могли туди повернутися» - президент МКЧХ Мір’яна Споляріч-Еггер [2]. Незважаючи на це, російська армія і надалі продовжує знущатись на

вбивати українське мирне населення, велика кількість міст в Україні переживають реальні гуманітарні катастрофи і потребують допомоги, проте, ще від початку війни МКЧХ демонструє і свою неготовність до активних дій.

Прикладом, що показав неготовність гуманітарної організації діяти у масштабних кризових ситуаціях став Маріуполь, який від початку війни перебував в оточенні російських загарбників. 1 квітня 2022 року представники МКЧХ оголосили, що відправили своїх співробітників в оточене місто. «Ми готові вивезти тих людей, хто добровільно – підкреслюю це – хочуть залишити Маріуполь та виїхати в напрямку Запоріжжя. Ми готові це сьогодні забезпечити» – йшлося у повідомленні речника МКЧХ Юен Вотсона [3]. 15 березня 2022 року міжнародна місія Червоного Хреста у складі 30 осіб залишила Маріуполь, у якому на той момент залишалося не менш як 350 тисяч цивільних мешканців, які перебували без їжі, води, електрики, ліків, зв'язку. В самому ж Міжнародному комітеті ганебну втечу представників організації з Маріуполя виправдовують «відсутністю оперативних можливостей. Наша делегація надалі не може працювати в Маріуполі. У місті для цього вже не було оперативних можливостей. Наразі ми не можемо надати жодної громадської допомоги», – пояснив Петер Маурер [4].

На нашу думку, в цій ситуації організація вирішила передусім подбати про безпеку свого персоналу, залишивши цивільних людей напризволяще. Під час облоги міста представники МКЧХ не змогли організувати гуманітарні коридори для евакуації населення, а також не доставили допомогу до заблокованих районів. З одного боку, їхню позицію можна зрозуміти, адже вони теж були в небезпеці. Але люди, які залишилися без підтримки, фактично були покинуті. Цей випадок показав слабкі місця в роботі МКЧХ у складних умовах та поставив під сумнів їхню здатність ефективно діяти під час сучасних збройних конфліктів.

Іншою, не менш важливою, проблемою наразі є відсутність доступу правозахисників до українських військовополонених на території російської федерації. МКЧХ, згідно з міжнародним гуманітарним правом, має право здійснювати моніторинг умов утримання полонених. У статті 126 Женевської Конвенції про військовополонених зазначено, що представники країн-захисниць мають право відвідувати всі місця, де можуть утримуватись військовополонені. Це можуть бути тюрми, табори, місця праці або перевезення. Вони можуть заходити в усі приміщення, спілкуватися з полоненими – самостійно або через перекладача. Такі представники самі обирають, куди і коли йти, і як часто це робити. Їхні візити не обмежуються, хіба що є дуже серйозна воєнна причина – і то лише на короткий час. Представники Червоного Хреста мають ті ж самі права [5]. Саме завдяки Женевським Конвенціям, що надають організації відповідні повноваження, МКЧХ може фіксувати кількість українських військовополонених, спілкуватись з ними, наглядати за тим, аби у місцях їх перебування дотримувались норми міжнародного гуманітарного права, проте на практиці цього не відбувається і представництво МКЧХ в Україні не має ніякої чіткої інформації з зазначених питань.

За словами військовослужбовців 12-ї бригади НГУ «Азов», під час виходу з «Азовсталі» в полон їхню присутність зафіксували представники Червоного Хреста. Проте, коли вони намагалися звернутися з конкретними запитаннями — наприклад, щодо особистих речей або медичних потреб — представники організації пояснили, що їхнє завдання обмежується лише фіксацією. У подальшому під час перебування в полоні жоден із полонених більше не бачив цих представників. Бійці також зазначають, що в період утримання в полоні вони не отримували жодної реальної допомоги, а сама діяльність організації виглядала формальною та обмеженою символічними жестами — наприклад, вони іноді приймають участь у процесі вже завершеного обміну і дають колишнім військовополоненим чашечку з чаєм з логотипом Червоного Хреста. І обов'язково роблять мільярд фото [6]. Все це викликає сумніви щодо ефективності гуманітарної підтримки, яку декларує Міжнародний комітет Червоного Хреста, і демонструє розрив між очікуваннями та реальними діями.

Організація також не висвітлює відкрито випадки тортур, яких зазнають українські військовополонені в російському полоні. За словами Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, єдиним офіційним джерелом підтвердження факту перебування в полоні є саме ця організація. Проте її робота вважається неефективною, через що виникає багато сумнівів і негативних припущень. Якби діяльність була більш злагодженою та прозорою, держава мала

б точні дані щодо кількості полонених. Натомість через недоліки в роботі МКЧХ статус значної частини українських військових неможливо офіційно підтвердити, і вони залишаються серед зниклих безвісти — навіть якщо фактично перебувають у полоні [7]. Також є претензії до того, як МКЧХ фіксує поводження з українськими військовополоненими, а точніше — до відсутності чіткої інформації щодо цього. Російська сторона, за повідомленнями, обмежує доступ до полонених, але Червоний Хрест не дає публічних і офіційних заяв про такі випадки. Через це створюється враження, що порушень начебто немає, адже якщо немає зафіксованих доказів, складається враження, що умови утримання відповідають нормам, хоча насправді це може бути зовсім не так [8].

Не відвідував Червоний Хрест і сумнозвісну Оленівку, де тримали українських бранців, і після скоєного там росією теракту 29 липня, коли 50 осіб було вбито і більше 100 поранено. Червоний Хрест не відвідує і інші місця, де утримуються українські бранці, щоби перевірити, у яких умовах вони живуть. Вимогу України відвідати полонених представники організації проігнорували, вони не з’явилися у визначений день на лінії розмежування, щоби разом із представниками української сторони перевірити умови утримання полонених людей [9].

Крім того, полонені українські військові мають право на листи, передачі та медичну допомогу. Ті, хто тяжко поранений або хворий, повинні повертатися до України без умов. Проте ці права не реалізуються. На думку омбудсмена, яку важко не поділяти, Червоний Хрест має не лише зберігати нейтралітет, а й бути ефективним. Якщо одна сторона дотримується міжнародних правил, а інша — ні, то це потрібно чітко озвучувати [10].

Незважаючи на численні звернення з боку української влади та міжнародних структур, МКЧХ не вдалося налагодити системний облік депортованих українських дітей та допомогти в їх поверненні. Уповноважений Верховної Ради з прав людини звертає увагу на те, що до складу Міжнародної федерації Червоного Хреста входить і російська філія. Є офіційно підтверджені факти її участі в незаконному вивезенні українських дітей. Крім того, російський Червоний Хрест, порушуючи статут організації, присвоїв собі майно українського відділення в Криму та відкрито його використовує. При цьому жодної реакції на ці порушення з боку керівництва організації досі немає [8, 10].

Отже, діяльність МКЧХ в Україні засвідчила критично важливу роль даної організації в умовах збройного конфлікту, а також показала й серйозні недоліки в її роботі. Попри важливість його гуманітарного мандату, МКЧХ в реаліях збройного конфлікту стикається зі значними викликами, які доволі часто викликають недовіру до організації, сумніви у її ефективності та спроможності виконати свої статутні зобов’язання. Відсутність доступу до українських військовополонених, нездатність забезпечити своєчасне реагування на критичні події, такі як трагедія в Оленівці, та обмежена ефективність гуманітарної допомоги є тими життєвими ситуаціями, які й демонструють суттєві недоліки в практичній діяльності організації.

Згідно зі статтею 14 Женевської конвенції (I), МКЧХ має право не лише допомагати у створенні безпечних зон і госпіталів, а й ініціювати будь-які гуманітарні дії, які вважає важливими. Проблема полягає в тому, що ця організація не завжди активно користується цими можливостями [11].

В умовах війни важливо, щоб МКЧХ посилював свою роботу та залишався основним захисником цивільного населення і військовополонених. Однак реалізація цієї ролі потребує підвищення ефективності, більшої прозорості та готовності до роботи в кризових ситуаціях. У цьому контексті, на нашу думку, важливим є створення чітких механізмів швидкого та якісного реагування на гуманітарні катастрофи, таких як обстріли, облоги чи депортації. Попри критику, діяльність МКЧХ в Україні залишається важливим гуманітарним інструментом, здатним забезпечити захист цивільного населення. Перегляд його діяльності з урахуванням уроків війни в Україні є також і важливим кроком для покращення гуманітарного реагування в майбутньому. Міжнародна спільнота, уряди та громадськість повинні сприяти зміцненню механізмів дотримання міжнародного гуманітарного права, щоб гарантувати гуманність навіть у найжорсткіших умовах та кризових ситуаціях.

Список використаних джерел:

13. Про нас МКЧХ в Україні. Blogs | International Committee of the Red Cross. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/about-us/> (дата звернення 13.05.2025).
14. Українська влада і волонтери мають купу претензій та запитань до Червоного Хреста. На головні відповідає президент МКЧХ Мір’яна Споляріч-Еггер. URL: <https://babel.ua/texts/88250-ukrajinska-vlada-y-volonteri-mayut-kupu-pretenziy-i-zapitan-do-chervonogo-hresta-na-golovni-vidpovidaye-prezident-mkchh-mir-yana-spolyarich-egger-interv-yu> (дата звернення 13.05.2025).
15. Свобода Р. Червоний Хрест відправив співробітників до Маріуполя – готує масову евакуацію. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mkchh-mariupol-evakuacija/31781356.html> (дата звернення 10.05.2025).
16. Лебідь Н. Хрест на Червоному Хресті. Як компрометує себе поважна організація. Главком. URL: <https://glavcom.ua/publications/hrest-na-chervonomu-hresti-yak-komprometuje-sebe-povazhna-organizaciya-834480.html> (дата звернення 10.05.2025).
17. Про поводження з військовополоненими: Женевська конвенція від 12.08.1949: станом на 23 лют. 2023 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text7 (дата звернення 10.05.2025).
18. Реалії Д., Неделько Н. «Живі скелети», полон і Червоний Хрест: чи відвідує хтось українських полонених. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chy-spravdi-chervonyu-hrest-ne-hodyt-do-ukrainskyh-polonenyh/32980732.html> (дата звернення 10.05.2025).
19. Колеснік І. Лубінець: через неефективність МКЧХ потрібні нові механізми обліку полонених у рф. УНН. Оперативні новини України та Світу. Українські Національні Новини УНН. URL: <https://unn.ua/news/lubinets-cherez-neefektyvnist-mkchkh-potribni-novi-mekhanizmy-obliku-polonenykh-u-rf> (дата звернення 10.05.2025).
20. Шепелева А. Омбудсмен: Найбільша претензія до Червоного Хреста URL: <https://www.dw.com/uk/ombudsmen-najbilsa-pretenzia-do-cervonogo-hresta/a-70838418?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (дата звернення 10.05.2025).
21. Євич А. Їдете в Оленівку або... Ультиматум Червоному Хресту та його наслідки. Главком. URL: <https://glavcom.ua/publications/jidete-v-olenivku-abo-ukrajinska-vlada-stavit-ultimatum-chervonomu-khrestu-883068.html> (дата звернення 10.05.2025).
22. Редакція Т. Лубінець висловив найбільшу претензію до МКЧХ. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/brav-uchast-u-nezakonniy-deportaciyi-ukrayinskih-ditey-lubinec-visloviv-naybilshu-pretenziyu-do-mkchh-2706000.html> (дата звернення 10.05.2025).
23. Конвенція про захист цивільного населення: Конвенція Орг. Об’єдн. Націй від 12.08.1949: станом на 23 лют. 2023 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. (дата звернення 10.05.2025).

Юрченко А.О.,

здобувачка вищої освіти

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **Біляцький О.С.,**

старший викладач

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

ПОРУШЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В УМОВАХ ФАКТИЧНОЇ ВІДСУТНОСТІ ДОСТУПУ

У лютому 2014 року Україна, яка до цього часу зберігала територіальну цілісність у межах державного кордону, визначеного Конституцією України від 1991 року, стала об’єктом збройної агресії російської федерації (далі - рф), наслідком якої стала окупація Автономної Республіки Крим та окремих районів Луганської і Донецької областей. На протязі цього часу рф не покладала спроб та вела гібридну війну проти України. Згодом, лютий 2022 року став початком повномасштабного вторгнення на територію України, результатом якого стало збільшення лінії фронту більш ніж у три рази, ескалація військових дій, цілеспрямовані удари по критичній та цивільній інфраструктурі, руйнування об’єктів охорони здоров’я, житлового фонду та адміністративних будівель, освітніх закладів тощо. Наразі, ситуація по всій лінії фронту є стабільно складною, особливо, де лінія бойових зіткнень проходить безпосередньо через населені пункти. Це призводить до зростання кількості жертв серед цивільного населення, масових руйнувань цивільної інфраструктури та житлових приміщень. Тактика тотального знищення цивільної інфраструктури, моральне та психологічне виснаження місцевого населення має на меті формування необхідних умов для подальших спроб окупації територій та утримання контролю над ними. Надалі населенню, яке залишилося та перебуває на територіях, контрольованих країною-окупантом, загрожує репресивний режим, що супроводжується систематичним порушенням прав людини, зокрема права на життя, гуманне поводження, повагу до приватності, захист від депортації тощо. Між тим, положення міжнародного гуманітарного права стверджують, що військова окупація є тимчасовим явищем, за якого держава-окупант не набуває суверенних прав на відторгнуті нею території, але бере на себе зобов’язання забезпечувати права на безпеку, порядок і гуманність щодо цивільного населення. Тоді, у свою чергу, це порушує коло питань, зокрема - як кваліфікувати систематичні та масові злочини (включно геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності тощо) відповідно до норм міжнародного гуманітарного права в умовах обмеженого доступу до територій та необхідності документального оформлення фактів.

21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут[4] від 17 липня 1998 року, отримавши права й обов’язки члена Міжнародного кримінального суду (далі - МКС). Такий захід був спричинений певними умовами, зокрема з метою розслідування злочинів на території України та притягнення до відповідальності винних. Так, стаття 7 Римського статуту[4] визначає ті діяння, що вчиняються в межах масштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення. У пунктах статті визначаються окремі види нападу, включно вбивство, винищення, рабська експлуатація, депортація, ув’язнення, катування, зґвалтування, переслідування, насильницьке зникнення осіб, злочин апартеїду, інші не людські діяння подібного характеру тощо. Тобто, даний перелік діянь охоплює найтяжчі правопорушення, що суперечать базовим принципам міжнародного права. У випадку порушення відповідних норм, підлягає кримінальній відповідальності і покаранню фізична особа (індивідуальна відповідальність), яка вчинила такий злочин особисто, у співучасті з іншою особою чи опосередковано. Також злочином вважається, якщо особа наказує, підбурює, спонукає до такого діяння іншу особу, здійснює пособництво чи в будь-який інший спосіб сприяє його вчиненню, за умови закінчення або здійснення замаху на злочин, що підлягає юрисдикції МКС.

Так, Верховна Рада України ще у 2014 році звернулася до Гаазького суду із заявою про визнання його юрисдикції щодо розслідування злочинів проти людяності, вчинених вищими посадовими особами держави під час мирних акцій протестів, що призвело до масових вбивств і тяжких наслідків. У 2015 році парламент ухвалив Постанову “Про визнання Україною юрисдикції МКС щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами рф та керівниками терористичних організацій “ДНР” та “ЛНР”[1]. Такі дії були реакцією на масштабні порушення норм гуманітарного права, які відбулися з початком збройної агресії проти України та окупацією частин її території.

Факти жорстокого поводження з цивільним населенням на захоплених регіонах сходу України є відомими вже на міжнародному рівні. Інформація про випадки катувань, тортури, масові затримання, насильницькі дії, зникнення людей, депортація та фільтраційні табори, які знаходяться в окупованих містах України є проявом утиску як окремих мирних осіб, так і загалом населення, що там знаходиться. Окремим видом репресивних заходів є примусова паспортизація громадян, внаслідок якої особа піддається примусовому призову до служби у збройних силах рф. Безумовно, такі діяння порушують принципи міжнародного права, при цьому ще й суперечать міжнародно-правовим актам. Так, у статті 51 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року[3] зазначається, що окупаційна держава не уповноважена примусово зобов’язувати, пропагувати чи тиснути на осіб, які перебувають під її захистом, служити у власних збройних чи допоміжних силах.

Не дивлячись на наявні і неприховані факти вчинення злочинів проти людяності, припинення застосування протиправних заходів з боку росії щодо окупованого населення України, є дедалі складною задачею і з об’єктивної сторони деколи, навіть, без результативною, як для української, так і для міжнародної спільноти. Це зумовлено тим, що у міжнародному законодавстві передбачена індивідуалізація кримінальної відповідальності, тобто притягнення до відповідальності конкретної особи за конкретний злочин. Але, саме відсутність прямого доступу до окремих територій, ускладнює ідентифікацію виконавців щодо відповідних правопорушень, а також процес притягнення до відповідальності.

Таким чином, Бюро з демократичних інститутів і прав людини (далі - БДПІЛ) ОБСЄ розробили власний підхід, метою якого є спостереження та звітування щодо порушень прав цивільних осіб та військовополонених. Ініціатива з моніторингу в Україні [6] спрямована на відслідковування порушень міжнародного гуманітарного права і міжнародного права з прав людини. Також, їхній метод полягає у застосуванні підходу, що заснований на врахуванні травматичного досвіду. Тобто, перед початком моніторингової діяльності уповноважені представники БДПІЛ здійснюють попередні візити до відповідних регіонів, у межах яких проводять бесіди з внутрішньо переміщеними особами, біженцями, які виїхали з України, гуманітарними працівниками, правозахисниками, представниками громадських об’єднань та державної влади.

Представлений ознайомчий звіт є вже шостим[7], підготовленим на основі зібраних даних із доповненням попередніх п’яти висновків звітувань. У початку доповіді відтворено відомості про докази і аналіз основних подій та обставин, пов’язаних із триваючим збройним конфліктом в Україні у період з 1 червня по 30 листопада 2024 року. Далі розкриваються ті питання, щодо яких БДПІЛ зібрало свідчення у ході надання свідками особистих інтерв’ю. Бюро ОБСЄ продовжує фіксувати випадки порушень норм міжнародного гуманітарного права, здійснених у ході збройного конфлікту. Зокрема, такі інциденти стосувалися цивільних осіб з окупованих територій України. Опитані повідомляли про застосування до них катувань або інших форм жорстокого поводження, метою чого було отримання інформації, зізнань, примусу до співпраці з окупаційною владою, покарання і приниження. Також БДПІЛ отримує інформацію про примус щодо набуття російського громадянства та нав’язування навчальної програми з акцентом військово-патріотичного виховання малолітніх та неповнолітніх осіб. У другій половині 2024 року були зафіксовані свідчення про випадки примусового призову та мобілізації до лав збройних сил рф. Разом з тим влада на окупованих територіях України активно переслідувала правозахисників, незалежних журналістів і цивільних осіб, що мали миротворчу позицію або націоналістичні погляди. Як зазначалося, люди з проукраїнським світоглядом, включно кримських татар, зазнали політичні і релігійні переслідування, зокрема

проявом цього були обшуки в будинках, допити, арешти, а також ініційовані кримінальні провадження за різних підстав. Відповідно до зібраних даних, більшість задокументованих випадків, зафіксованих у звітності 2022-2023 років, підтверджують раніше виявлене співвідношення, зокрема щодо типових категорій потерпілих, безпідставності затримань, а також невиконання обов’язків держави-окупанта щодо забезпечення гарантій права на життя, гуманне поводження, свободу та особисту недоторканність.

Аналіз БДППЛ стосовно ситуації на окупованих територіях України та вчинених порушень міжнародного гуманітарного права і міжнародного права з прав людини ґрунтується на відповідних правових нормах. Наприклад, рф порушила численні положення, що закріплені у Женевській Конвенції про захист цивільного населення під час війни[3], те ж саме сталося відповідно до норм Римського Статуту МКС[4] тощо. Бюро ОБСЄ повторно наголошує, що так звана “анексія” територій, що під окупацією рф, є незаконною, а самі ці території залишаються частиною України спираючись на норми міжнародного права. Наразі досягнення БДППЛ відзначається своєю співпрацею з міжнародними організаціями для розслідувань, що сприяє об’єднанню зусиль задля підтримки України, наданням постраждалим правової і психологічної допомоги, а також розробляє рекомендації щодо держав-учасниць ОБСЄ та інших міжнародних структур про подальші дії.

Проте, навіть за умов належної фіксації фактів і чіткого нормативного обґрунтування, процес міжнародного реагування стикається з окремим політико-правовими перешкодами, зокрема з правом вето рф в Раді безпеки ООН. У такий спосіб, рф скористалася правом вето на проект резолюції щодо засудження власного вторгнення в Україну, що фактично унеможливило прийняття рішень для належної міжнародної відповіді та притягнення винних до відповідальності.

Між тим, з метою досягнення правосуддя за здійснені порушення гуманітарних прав людини представниками рф та інших держав, Україна виконує низку чинників задля притягнення винних до відповідальності. Так, 4 березня 2022 року, у відповідь на звернення України, Рада безпеки ООН з прав людини провела полеміку та ухвалила резолюцію, що ініціювала створення Комісії з розслідування воєнних злочинів. Згодом, Рада підтримала нову резолюцію, яка передбачає спеціальне розслідування злочинів на деокупованих територіях.

Також, 7 березня 2022 року у міжнародному суді у Гаазі розпочалося слухання за позовом України до рф щодо обвинувачень у геноциді, за результатами яких Суд зобов’язав країну-агресора припинити воєнні дії. У межах подальшого розгляду справи Україна готує меморандум із викладенням фактів порушень, а також ініціює створення механізмів міжнародної відповідальності через обмеження права вето рф у Раді Безпеки ООН.

Найбільш дієвим і швидким способом притягнення до відповідальності представників політичного та військового керівництва рф за злочин агресії є створення спеціального військового трибуналу. Від 4 березня 2022 року триває робота над створенням відповідної правової основи, підтриманої рядом міжнародних організацій та держав, зокрема в межах резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи [8] та Європарламенту[8], що створюють необхідні юридичні та політичні умови для якнайшвидшого запуску трибуналу, включно з можливістю заочного правосуддя.

Отже, головними перешкодами, що ускладнюють притягнення винних у злочинах передбачених міжнародним гуманітарним правом, є як відсутність фактичного доступу до підозрюваних, через їх перебування на територіях підконтрольних державі-агресору, так і політико-правові бар’єри, зокрема право вето рф в Раді Безпеки ООН. Зокрема, серед можливих рішень, є розгляд варіанту виключення рф з ООН відповідно до статті 6 Статуту [5]- тобто за систематичне порушення принципів Хартії. Однак, навіть можливість виключення є малоімовірною подією, оскільки сукупність факторів, таких як відсутність солідарності та єдності серед держав-учасниць, зокрема через присутність союзників росії серед постійних членів Ради Безпеки. Зважаючи на це, очевидним шляхом залишається посилення взаємодії між міжнародними та національними юрисдикціями

Підсумовуючи, можна зазначити, що попри об’єктивні виклики, Україна разом із міжнародними партнерами демонструє послідовність і впорядкованість своїх дій. Подальше вдосконалення міжнародної співпраці, зокрема через реформування процедур в ООН,

створення спеціальних трибуналів, а також забезпечення невідхильного покарання, є цілим комплексом окремих заходів до утвердження верховенства права та захисту людей в умовах глобальних загроз.

Список використаних джерел:

1. Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій "ДНР" та "ЛНР", які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: Постанова про Заяву Верховної Ради України від 14.02.2015 р. № 145-VIII Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>(дата звернення: 12.05.2025).
2. Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: IV Конвенція від 18.10.1907 р. № 995_222. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text(дата звернення: 12.05.2025)
3. Про захист цивільного населення під час війни: IV Конвенція від 12.08.1949. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 12.05.2025).
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: міжнародний документ від 17.07.1998 р. № 995_588 Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 - Text(дата звернення: 12.05.2025).
5. Статут Організації Об'єднаних Націй. Розділ II. Рада Безпеки: міжнародний документ від 26.06.1945 р.: станом на 14 трав. 2025 р.– Вікіджерела – вільна бібліотека . URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об'єднаних_Націй/Розділ_IIhttps://uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об'єднаних_Націй/Розділ_II (дата звернення: 12.05.2025).
6. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Бюро з демократичних інститутів і прав людини. Ukraine Monitoring Invite Methodology [Електронний ресурс] OSCE/ODIHR – Варшава, 2023. – 12 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/f/548611.pdf>(дата звернення: 12.05.2025).
7. Організація з. безпеки та співробітництва в. Європі. Бюро з. демократичних ін-тів і. прав людини (ODIHR). Шостий проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні. [електронний ресурс]/ Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE ODIHR – Варшава, 2024 – 12с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/585376.pdf>(дата звернення: 12.05.2025).
8. The Russian Federation's aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious violations of international humanitarian law and other international crimes: Parliamentary Assembly of the Council of Europe [Електронний ресурс] /Doc. 15510/ Committee on Legal Affairs and Human Rights. – Strasbourg, 26 Apr. 2022. – 12 р. URL: https://pace.coe.int/en/files/29995/html?fbclid=IwY2xjawKRXxYBHW1PcuoAhzsPp7lPq7wuHIJkzMHFY_fm5f2AZPHgNUadSg1YhSWjWdWkSw (дата звернення 12.05.2025).

Видавець ФОП Бровін О.В.
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.
Формат 60x84/16 Ум. друк. арк. 10.46. Тир. 100 прим. Зам. 832.

Надруковано з макету замовника ФОП Бровіна І.П.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (066) 822-71-30